

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR

IRODALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

MODERN MAGYAR IRODALOM ALPROGRAM

A transzszilvanizmus ködszurkálója

**GELU PĂTEANU ÉLETMŰVÉNEK JELENTŐSÉGE A KORTÁRS ROMÁN ÉS
ROMÁNIAI MAGYAR IRODALMI INTERAKCIÓKBAN**

(DOKTORI ÉRTEKEZÉS)

TÉMAVEZETŐ: DR. HABIL. VIRÁG ZOLTÁN EGYETEMI DOCENS

Készítette: FARKAS-WELLMANN ENDRE

SZEGED

2022

Tartalom

1. Bevezető, tézisek.....	4
1. 1. Párhuzamos idővonalak	4
1. 2. A transzszilvanizmus mint a konvergens alkotás apoteózisa.....	5
1. 3. Közös sors, közös valóság.....	10
1. 4. Gelu Păteanu pályaképének alakulása a vázolt kontextusban.....	12
1. 5. Gelu Păteanu – a titkosszolgálatok és az irodalmi élet	14
2. Kelet Közép-Európa 19. századi szellemi öröksége	16
2. 1. A nagy és meghatározó kultúrák modellszerűsége az egyes nemzetek affinitásai alapján	16
2. 2. A transzszilvanizmus mint úttörő irányzat.....	18
2. 3. Interakciók az irodalmi és interetnikus diskurzusban. A román transzszilvanista gondolat megjelenése.	20
2. 4. Szovjet fennhatóság és kommunista hatalomátvétel a második világháború után. Szocreál és „proletár internacionalizmus”. Az erdélyi századok.	28
2. 5. Mefisztói hatás: a kölcsönös megismerés (fordítások, kiadások, események)	33
2. 6. Oktrojált folyamatok, bontakozó ellenállás	38
3. Rendszerváltás Kelet-Európában. Integratív jelenségek: a szolidaritás hanyatlása – a viszonzott egymásra figyelés szakadozásai	42
4. Irodalom Erdélyben – sajátosságok. Kortárs erdélyi (magyar) (politikai) és kortárs (magyar) (politikai) költészet.....	44
4. 1. Az erdélyi magyar irodalom a kilencvenes évek elején. Elmozdulás a transzszilvanizmus eszméjétől. A transzközép mint a kilencvenes évek beszédmódjának origója.....	53
4. 2. A rendszerváltás utáni első generációk azonosságképe. Identitáskonstruálás az erdélyi irodalomban a poszttranszszilvanizmus keretei között	55
4. 3. Az erdélyi / romániai magyar irodalom kérdése a rendszerváltás után.....	60
4. 4. A transzközép közege és irányultsága.....	62
4. 5. A hagyomány át-, felül-, alul- stb. írása és újrateemtése	63
4. 6. Az erdélyi (kisebbségi) lét tovább élő önmetaforái. Szócs Géza: Limpopója	65
4. 7. Az identitás jelentésének módosulásai a globalizáció tükrében.....	72
4. 8. Irodalom és hovatarozás-tudat	78
5. Gyalu, a spíler – egy legenda nyomában	81

5. 1. A kutatásról – a dokumentumkötet történetéről.....	81
5. 2. Munkásságának és pályáivének rendhagyó volta.....	85
5. 3. Egy erőteljesebb integratív tendenciába való illeszkedés – Gelu Păteanu mint politikai gondolkodó és kulturális mediátor.....	86
5. 4. Gelu Păteanu, a publicista és közéleti ember.....	88
5. 5. Életútjának tanulságai.....	99
5. 6. Rebellis karakterének megnyilatkozásai.....	100
5. 7. A magyar irodalmi közélet válaszreakciói.....	102
5. 8. Gelu Păteanu, a fordító.....	103
5. 9. Gelu Păteanu, a lírikus.....	111
5. 10. Irodalom és titkosszolgálatok. Gelu Păteanu mint célszemély.....	113
5. 11. Gelu Păteanu költői indulása – Alanyi költészet és szekushermeneutika.....	120
5. 12. Gelu Păteanu kiteljesedése.....	144
5. 13. Gelu Păteanu utóélete, opuszának szellemi hatásai és nyelvi-kulturális kisugárzásai.....	152
6. Összefoglaló és kirajzolódó teendők.....	153
7. Gelu Păteanu versei és magyar fordításuk.....	157
8. Gelu Păteanura vonatkozó bibliográfia.....	253
8. 1. Gelu Păteanu magyarról románra fordított könyveinek bibliográfiája.....	253
8. 2. Fordítások betűrendben:.....	254
8. 3. Gelu Păteanuhoz kötődő újságcikkek.....	268
8. 4. Könyvek.....	290
9. Felhasznált irodalom.....	291
10. Melléklet 1.....	297
10. 1. Gelu Păteanu beszélgetése Péterffy András filmrendező diákjaival.....	297
10. 2. Anonim interjú Gelu Păteanuval.....	299

1. Bevezető, tézisek

1. 1. Párhuzamos idővonalak

Ahhoz, hogy érthetővé váljon a kutatás tárgyát képező pályakép a maga jellegzetességeivel és ok-okozati összefüggéseivel, egymás mellett kell látnunk a Trianon előtti és utáni erdélyi irodalom alakulását, a történelem és Gelu Păteanu személyes idővonalát. Gelu Păteanu élettörténete majdnem egyszerre kezdődik az alapértelmezett transzszilvanizmussal¹ és ott ér véget, ahol ez a hullámvasút-szerű pályát befutott eszmeiség kezdi elveszteni meghatározó hangsúlyait, majd lassan elindul a feloldódás felé a globalizmus felerősödő tendenciái közepette a kilencvenes évekkel kezdődően. A téma feldolgozásának e párhuzamos láttatása Gelu Păteanu kirekesztettségére, marginalizáltságára is utal, arra a tényre, hogy munkássága ezidáig kívül rekedt az irodalomtörténeti tudományos érdeklődés keretein.

Gelu Păteanu személyes sorsának és irodalmi pályájának megismerése tán olyan kérdésekre is választ adhat, hogy miért nem vált sohasem organikussá a magyar-román irodalmi kapcsolatok rendszere, mi ítélte sorozatos kudarcra a két nemzet kulturális közeledését és hol húzódnak azok az erővonalak, amelyek a két irodalom közötti átjárhatóságot akadályozzák, miközben azt szintén láthatjuk, milyen esélyei voltak a kibontakozásra a román kommunizmus idején egy-egy rendszerellenes költői pályának, amelyet a hatalmi apparátus árgus szemekkel figyelve ellenőrzött.

Gelu Păteanu – ha a transzszilvanizmus felől nézzük – attitűdjében nagyon sokat megőrzött abból a Trianon előtti eszmeiségből, amely magát az irányzatot életre hívta; és életművében nem a messianisztikus sorsvállalást tekintette elsődlegesnek, hanem a regionalitás értékeinek a kiaknázását az egymás mellett élő népek kulturális interakcióinak sajátos kontextusában.

E keretek közt – és e szempontok figyelembevételével – kívánom vizsgálni az alábbiakban Gelu Păteanu irodalmi munkásságát, élettörténetét, szerepét a magyar és a román irodalmi életben, külön alakjának és különleges életművének tanulságai után kutatva. A kor,

---

¹ Az erdélyi magyar irodalom 1920-tól számított időszakára gondolok.

amelyben élt, átfogja a romániai kommunizmus teljes időszakát és némiképp átnyúlik a rendszerváltás utáni átmeneti időszakra, egészen 1995-ben bekövetkezett haláláig. Születésének ideje – 1925 – pedig egybeesik az erdélyi magyar irodalom születésével. Munkássága három párhuzamos irodalomtörténet része: a kortárs romániai magyar, a kortárs román és a kortárs magyarországi magyar irodalomtörténeté. Költő, műfordító és politikai gondolkodó volt, akinek mérvadó hozzájárulását az irodalmak közötti átjárás folyamataihoz még nem térképezték fel kellőképpen, s szerzői jelentőségét is meglehetősen felületesen kezelték az irodalomtörténészek.

1. 2. A transzszilvanizmus mint a konvergens alkotás apoteózisa

Európa morális tartása akkor roppant meg látványosan, amikor a keleti blokk totalitárius rendszerei felszámolódtak, hisz bármilyen furcsa, a felekezeti értékrend működésének és fennmaradásának motorja az elnyomó hatalmak létezése volt. Bár látszólag alapjaiban kikezdte a vallásos tudatformák normarendszerét a szocialista állami berendezkedés, egyesekben mégis ez az elnyomás erősítette meg azt az erkölcsi biztonságot, amellyel szemben – különösen a második világháború tapasztalatait is ideértve – minden más hamisnak bizonyult. A valamivel szemben való ellenállás szavatolta a hitbuzgalmi elvek létjogát, az egzisztenciális fenyegetettség folyamatos állapota tartotta fenn az erkölcsi feszültséget a religiózus kapaszkodók megléte és a politikai hatalomnak való kiszolgáltatottság érzése között; előbbi biztos keresztényi támpontként szolgált a mindenkit egyaránt érintő általános bizonytalanságban.

A Trianon utáni transzszilvanizmus alapvető morális modelljét a *Bibliából* veszi, a messianisztikus attitűd, a sors elkerülhetetlen felvállalásának toposza erősen vallásos keresztényi tartalmakkal töltötte fel a politikai kiszolgáltatottság körülményei között a létfenntartásáért küzdő kisebbség kollektív világképét. A kiszakítottság érzése, a kényszerű sorsszerűség misztifikált tartalmakkal töltöttsége a hit szerepét is központba állítja: a metafizika kérdései a rendszerváltásig kiemelten tematizáltak maradtak az erdélyi irodalomban és a művészetben egyaránt.

A mintegy harminc éve bekövetkező politikai rendszerváltások, a Szovjetunió összeomlásával beálló eufória a szabadság csalfa és álságos ígérését hozta el Keleten, a nyugati demokráciák értékvilága – mint e társadalmaktól részben idegen világkép – telepedett rá a kelet-európai társadalmakra, a románság esetében például a tartalom nélküli formaiság – *formele fără fond*² – felismert valóságával köszönt vissza újra, amely gondolat épp attól a Titu Maiorescutól ismerős, aki közel száz évvel azelőtt a polgárosodni vágyó övéi szellemi életének nagy teoretikusa volt. De ez a változás ugyanúgy magába foglalta a keresztényi élethez való visszatérés ígérését is, bár a gyakorlatban teljesen mást jelentett. Az értéketikai megfontolások helyére gazdasági célok, a kollektív minőségek helyére pedig egyéni érdekek léptek, az újonnan elérhető világ szabadságfogalma pedig instabillnak mutatkozott a kommunista berendezkedés által mentálisan is kizsigerelt néptömegek számára.

Az ötszáz éves török fennhatóság hatásai a félf feudális agrárviszonyokkal rendelkező román fejedelemségekre lesújtó következménnyel bírtak, az erőszakkal importált nyugati, úgynevezett „*tartalom nélküli formákat*” (például a belga alkotmány kritikátlan, szinte szó szerinti átvételét, a francia oktatási formák és társadalmi intézményrendszer ésszerűtlen meghonosítását, a felületes nyugati típusú reformok bevezetését) hozták a román társadalom életébe. Ezzel magyarázható az a tény, hogy a Regát térhódítása 1920 után rendszeridegen volt nemcsak a magyarság, hanem az erdélyi románok számára is. Erről Gelu Păteanu is gyakran nyilatkozott. Az 1920 utáni Erdélyben bizonyos intellektuális körökben a román gyarmatosító hatalommal szemben közös román-magyar ellenállás alakult ki. Az erdélyi románság is felismerte, hogy a Nagy-Románia bukaresti kormányai főképpen „megbízható regátiákat” helyeztek a legfontosabb társadalmi-gazdasági pozíciókba (iskola, helyi adminisztráció, vasút, posta, katonaság stb.) akik néhány év leforgása alatt lerabolták, kifosztották Erdélyt. Íme a Păteanu-interjúban elhangzott pontos helyzetelemzés: „*Az apámék nemzedéke, sőt az idősebb románok, akik korábban is itt éltek és dolgoztak, nagyon kiábrándultak a rájuk telepített új, román adminisztrációból, hiszen ők polgári, enyhén németes rendhez szoktak, amelyben egészen más volt az adott szó súlya, amelyben természetes*

---

² Titu Maiorescu (1840–1917, román esztéta, irodalomkritikus, államférfi, műfordító; a *Junimea* irodalmi társaság és a *Convorbiri literare* folyóirat vezéralakja) által megfogalmazott és Mihai Eminescu által továbbgondolt elmélet, amely a román kulturális közbeszédben általánosságban vonatkoztatható azokra a helyzetekre, amikor másolás révén vesz át a társadalom egy bizonyos, más társadalom által kitermelt értékrendet anélkül, hogy saját kulturális háttérrel rendelkezne az átvett értékrend tekintetében. Későbbi fogalommal élve a „nyugatmajmolás” jelenségére utal. Lásd erről bővebben: MAIORESCU, Titu, „În contra direcției de astăzi în cultura română”, in MAIORESCU, Titu, *Opere*, I, 150–157 (Bukarest: Editura Minerva, 1978), 153.

volt az igazi törvényesség. Nehezen tudták elviselni, hogy hirtelen más mentalitást, más kultúrát képviselő feletteseik lettek, s valami franciás könnyedségbe oltott balkáni hanyagság, nemtörődömség, sőt: korrupció foglalja el a rend helyét. Ők – az erdélyi románok hangadói – azt remélték, hogy a fejlettebb erdélyi régiók szintjére sikerül emelni a régi Regátot. Kétségbeesve tapasztalták ezt a hanyatlást, amelyet – ráadásul – tudatosan szerveztek a bukarestiek. Mindjárt idézem is Antonescu marsallnak egyik cinikus megállapítását a Vaidakabinetbeli Aurel Vlad miniszternek írott leveléből – mondja Gyalu, és a kézirat tömegektől roskadó polcok egyikéről leemel egy vaskos dossziét, a nacionalista románok „nagy kijelentéseinek” gyűjteményét: – „Következésképpen (...) házunkba lépve önöknek csupán az a kötelessége, hogy helyreigazítsák a rosszat és eltávolítsák a piszkot. De nincs joguk bírálni.”³

Ugyanezt állítja a világhírű francia-román író, Emil Cioran (aki 1936-ban még „barbár hordáknak” nevezte a magyarokat) Fejtő Ferencsel folytatott beszélgetésében: „Apám semmi esetre sem volt magyarellenes. A magyar civilizációban élt. A magyar rezsim nem alázta meg és nem nyomta el a románokat, akik azonban egy alárendelt paraszti népcsoportnak számítottak. Ha apám összehasonlította a magyar közigazgatást az 1918 utáni román viszonyokkal, megállapította, hogy a magyar közigazgatás valami egészen más volt. Az Osztrák-Magyar Monarchia közigazgatása volt a legjobb a világon. Ezt a magyarok legelkeseredettebb ellenségeinek is el kellett ismerniük.”⁴

A két világháború közötti román erdélyi transzszilvanizmus ebben a szellemisségben gyökerezik.

A kommunizmus évtizedei alatt e társadalmak értelmisége konzerválni és átmenteni próbálta azt a kulturális vonatkozásrendszert, amely meglátásuk szerint nemcsak Európa, hanem az emberiség fennmaradásának szolgálatában állt, majd az újra beköszönő szabadság keretei között rá kellett döbenniük, hogy értéknivellációjukat és hitbéli meggyőződéseiket felülírta egy új társadalmi szerződés, amelyben az általuk képviselt értékvilág, ha nem is nevetségessé, de végérvényesen másodrendűvé vált. Ez a felismerés pedig azt a morális

---

³ SIMÓ Márton, „Rám fogták, hogy kábítószert rejtegetek”, *Új Demokrata*, 8. sz., (1994).

⁴ „A kétségbeesés filozófusa. E. M. Ciorannal beszélget Fejtő Ferenc”, *Nagyvilág* 34., 6. sz., (1989): 904–912.

elbizonytalanodást hozta el, ami sokkal veszélyesebb bármilyen hatalmi elnyomásnál, hiszen teljesen átírja az emberi gondolkodás alapvető metafizikai felvetéseit.

Az elmúlt korszak értelmisége, különösen az átmeneti időszak gondolkodói és alkotói nagyvonalakban e keretek között kényszerültek újradefiniálni önmagukat és a világot, vele együtt a kultúrát és a művészetet is, olyan általános társadalmi meg politikai tendenciák között, amelyek a nemzeti helyett a nemzetietlent vagy épp a nemzetellenest támogatták gyakorta, főként politikai értelemben.

Az első világháború után, amikor a nagyhatalmak Erdélyt Romániához csatolják, politikailag szembe állítják a magyarokat a többségi románsággal (a szász lakosság és ennek intellektuális elitje egyértelműen pozitív változásnak fogja fel ezt a magyarok számára tragikus helyzetet), ami önmagában véve is különböző divergenciákat eredményez társadalmi szinten.

Az a fajta hagyományos szemlélet, miszerint létezik az *Unio Trium Nationum* – tulajdonképpen a románsággal szemben – ezúttal szertefoszlott.

Ez a szembenállás kezdetben mint politikai állapot tételeződik, de nagyon gyorsan társadalmi valósággá válik, amely egy feszültségekkel terhes korban nemzetek kényszerű együttélését és különböző kultúrák egymással való együttműködését feltételezi, széttartó vektorokkal. A kulturális különbözőségek, az eltérő társadalomtípusok okozta feszültségek, az egyre erősödő nacionalista felhangok ösztönzik a társadalmi szeparációs törekvéseket. Ám e megmásíthatatlan tény azt is jelenti, hogy az egymással akaratuk ellenére egy geopolitikai térbe bezárt közösségek felismerik és elfogadják azt a közösségi sorstudatot, amely immár a továbbiakban főként politikai szempontból lesz meghatározó: szembesülnek az új és megváltoztathatatlan status quo-val. Ez a felismerés, a közös sors tényének tudatosítása csakhamar a sorsközösség kollektív konstatálását hozza működésbe. Az interetnikus kommunikáció elindítja a *konvergencia* egyes folyamatait is: a megváltoztathatatlanba való beletörődés új irányokat feltételez az együttélés és a kikényszerített együvé tartozás viszonyrendszerében.

„Az új államélet – állapítja meg Ion Chinezu – a magyarság számára is egész sereg új kérdést hoz, rákényszeríti sorainak tömörítésére, eszméinek gyökeres revíziójára s a megváltozott körülményekhez alkalmazkodó magatartásformák keresésére.”⁵

Ion Chinezu mint a Trianon utáni transzszilvanizmus első román teoretikusa⁶ a kortárs történelmi valóság objektív szemléletében pontos képet ad az erdélyi irodalom problémáiról, felismerve ennek gyengéit és hiányosságait, de az előtte álló feladatokat is feltérképezve. A sorsközösség felismerésén túl az erdélyi magyarság szellemi szférájának belső kihívásait ugyancsak felvázolja.

„Ez a jelenségkomplexum azonban nem egyszerűen mint az egyik nemzeti kisebbség orientálódása érdekli Ion Chinezut (megjegyezzük, ugyanilyen tájékozott és tárgyilagos érdeklődéssel tanulmányozza több írásában az erdélyi szászok szellemi életét is!), hanem mint az erdélyi román irodalom bizonyos problémáira választ adó tanulság. Hiszen az Aspecte előkészületeivel és megjelenésével egyidőben indítja meg Kolozsváron a Darul Vremii-t, majd a Gând Românesc-et, s ezeknek szerkesztése, az erdélyi román irodalmi élet szervezése során szintén találkozik a valósággal való szembenézés, az erdélyi sajátosság és provincializmus, az egyéniségek kibontakozását bénító „pluralista szellem” vagy a túlzó individualizmus jelenségeivel. Már a modern magyar irodalomról írott 1921-es cikk is bizonyítja, hogy Chinezu szerint a fiatal romániai magyar irodalom kibontakozásának egyik döntő kérdése a szembefordulás a provincializmussal, az európaiság-igény eszmei és művészi érvényesítése”⁷ – írja Dávid Gyula, aki a korszakkal foglalkozó tanulmányában, Chinezu irodalomtörténetét elemezve a politikai sajátosságokon túli felismerésekre is erősen fókuszál.

Európa története eközben arról szól, hogy kontinens-szerte megjelennek a szélsőjobb orientációjú pártok, majd ezek hamarosan tényleges hatalmi erővé válnak: Romániában a Vasgárda, Magyarországon a Nyilas-hatalomátvétel, s mindezek fölött a német fasizmus áll. (A kor iróniája, hogy miközben ezek egymással szövetségesek, a legélesebben gyűlölik egymást.)

---

⁵ Idézi Dávid Gyula. Lásd erről bővebben: DÁVID Gyula, „Ion Chinezu erdélyi magyar irodalomtörténete”, *Korunk* 12, (1971):1819–1826, 1821.

⁶ Lásd még: JENEY Éva, „Maorik és transzszilvánok”, in *A magyar irodalom története III 1920-tól napjainkig*, (Budapest: Gondolat Kiadó, 2007), 230–237.

⁷ DÁVID Gyula, „Ion Chinezu erdélyi magyar irodalomtörténete”, *Korunk* 12, (1971):1819–1826, 1821–1822.

1. 3. Közös sors, közös valóság

A trianoni határmódosítás utáni idők új dimenziójában az egyes népek szubjektív hozzáállásától függetlenül egy dolog tényszerűen és végérvényesen világossá válik: a közös sors, a közös hétköznapi szegélyezte közös valóság, amelyet az előbb tárgyalt bizarr politikai körülmények kereteznek.

A történelem adta új helyzetben az etnikumok közti interakciók számos új formát kapnak, így a kultúra területén is beindulnak azok a mechanizmusok, amelyek lényegében megalapozzák a kisebbségi lét és ezzel együtt a kisebbségi kultúra érzelmi háttérét és lényegi tapasztalatait.

A közös sorstudat felismerése azonban kettős: a kívülről kikényszerített összetartozás és az új politikai valóság a kisebbségbe került magyar és szász közösségekből részben az ellenállást és a tiltakozást váltja ki, de részben keresi az együttműködés lehetőségeit is a többségi nemzettel, hiszen további létezésének, fennmaradásának a feltételét látja benne.

A román többség részéről szintén érezhető bizonyos mértékű ellenérzés a kisebbségekkel szemben, a napjaink politikai életében markánsan tetten érhető nacionalizmus gyökerei e korszakban fűródnak még mélyebbre. Mindkét térfél viszonyulásában az idegenség tapasztalata korbácsolja az indulatokat, a felfokozódó identitás-féltés, sőt inkább a nemzeti identitás újragondolásának kényszere hozza el azt a nacionalizmust, amely mai napig döntően meghatározza a román és a magyar nemzet viszonyát.

A második világháborút közvetlenül megelőző geopolitikai mozgások megerősítették az erdélyiekben ugyanazt az előérzetet, hogy a századelő változásai nem véglegesek. Ez pedig homlokegyenest ellentétes nekibuzdulásokat eredményezett Kelet-közép Európa kis nemzeteinek mozgalmárai körében. Máig hatóan érezhetők az ezzel kapcsolatos traumák következményei.

A közös valóság és a közös sorstudat azonban közös problémákat is eredményez, így az ezekre való fókuszálás létrehoz az élet minden területén egyfajta *konvergenciát*, amely ezen problémák megoldására irányul és nemcsak politikai és társadalmi, de kulturális téren is érvényesül. A kommunikáció elkerülhetetlen, a politikai és jogi értelemben vett együvé

tartozás, valamint az egymással való együttélés ténye szükségessé és természetszerűvé teszik a közös gondolkodást, az interakciót.

A közös valóság közös élményeket jelent: az ezekre való reflektálás, ami a művészeti élet elsődleges sajátossága, nagyon hamar életre hívja nemcsak a kisebbségi identitástudat első megnyilvánulásait, de ennek szerveződési formáit is, az intézményesülés kereteit kereső csoportosulásokat, a közösségi formába szerveződés igényét. E kezdeti korszak meghatározó kulcsszava talán a *szembenállás* lehetne, amely a transzszilvanizmus világlátásának is kulcsfogalma.

Ez az attitűd egyébként oly mértékben és módon nyomja rá bélyegét a korszak irodalmára, hogy az ez idő alatt keletkezett irodalmi szövegek nagy része főként ilyen értelemben vett önigazolásnak tűnhet.

Mégis megérdemli a kutatói figyelmet a nemzetek közti kulturális átjárás és átjárhatóság területe, bár első látásra egyértelmű választ jelentene az a feltételezés, hogy ha egy eszme – esetünkben a transzszilvanizmus – valami ellenében fogalmazódik meg, akkor miért is tudna szerves kapcsolatban maradni azzal, ami ellen létrejött? De izgalmassá teszi a kérdésfelvetést azon tények összessége, amelyekről fentebb szoltunk: hogy a történelmi determináltság, az együttélés kényszerű körülményei mégis a többség-kisebbség tengelyen teszik értelmezhetővé az elmúlt száz év erdélyi irodalomtörténetét, ezen belül az egyes pályaképeket is.

Van viszont egy fontos és kiemelendő körülmény, ami az erdélyi kisebbségi magyarság reakciójában példaértékű a többségi román nemzet számára is: az ellenállás életérzése, ami mint alapállás példaértékű, és értelmezhető a huszadik század történelmi kontextusában, a háborúval, a sztálinizmussal, később pedig a kommunista berendezkedéssel szemben, amely összeadódva a román ellenállás korábbi mintázataival sajátosan erdélyi színezetűvé tud válni. Az erdélyi magyar kisebbségi sorsmodell tehát önkéntelenül is kidolgozza és működteti az ellenállás természetes struktúráit, amelyek a valamivel szemben való önmeghatározás (szembenállás) felismeréséből természetes módon jönnek létre.

Bár kutatásom tárgyát ez nem képezi, fontos itt megjegyezni, hogy a lokális identitástudatok története a teljes keleteurópai térséget tekintve sok közös nevezőt mutat: megfigyelhető, hogy a politikai értelemben vett kisebbségi léthelyzet és a regionális

identitáskonstrukciók egymást determinálva fejlődnek és alakulnak a térség társadalmában.⁸ Virág Zoltán több munkája is, melyek a délvidéki irodalom kérdéskörével foglalkoznak⁹ reflektálnak a jelenségre, de ugyanígy a felvidéki és a kárpátaljai irodalomban is nyomon követhető a nemzeti identitástudat Trianon utáni artikulálódása, amely minden geográfiai térség esetében önálló arculatot és egyedi érzékenységeket eredményez.

1. 4. Gelu Păteanu pályaképének alakulása a vázolt kontextusban

Gelu Păteanu – aki a jelen értekezés főszereplője – felfogásában az erdélyi kisebbségi identitás akkor lett volna koherens, a nemzetek közötti belső kapcsolatok pedig akkor lehettek volna organikusak, ha az együttélés – a politikát meghaladva – a kölcsönös kulturális megismerésen alapul. Mindamelllett, hogy Gelu Păteanu vélhetően a tárgyalt korszak legérzékenyebb és tán legtermékenyebb műfordítója volt, kétnyelvűsége okán mindkét kultúra jó ismerője, de akár a korszak legjelentősebb kulturális mediátorának tekinthető, hisz emberi és politikai szerepvállalásával egész élete során a két nemzet közötti kapcsolatok érdemi esélyeit kutatta a két nemzet kényszerű együttélési feltételei között az értelmes együttélés lehetőségeit kereste.

1925-ben született, kicsivel a trianoni határrendezés után, és 1995-ben halt meg Budapesten, épp akkor, amikor már a rendszerváltás utáni átrendeződés következményei jól körvonalazódóan mutatkoztak meg az irodalmi és a társadalmi életben egyaránt, ám életművének utolsó nagy momentuma az 1990-ben Fehéregyházán, Petőfi emlékművénél tartott beszéde volt, amely előidézte azon történések láncreakcióját, amelyek miatt végképp elhagyni kényszerült Erdélyt. Háromnegyed századot átfogó élete viszont számos, mindmáig fel nem dolgozott tanulságot hagyott ránk, továbbgondolásra érdemes eszméket, példát az emberi kiállásról, politikai tisztánlátást, valamint egy nagyon gazdag és magas színvonalú

---

⁸ Lásd erről bővebben: BÁNYAI János, „Fordítás, összevetés – Adat a kisebbségi kultúra létmódjának leírásához”, in BÁNYAI János, *Kisebbségi magyaróra*, (Újvidék: Forum, 1996), 48.

⁹ Lásd erről bővebben: VIRÁG Zoltán, *A szomszédság kapui* (Zenta: zEtna, 2010); *Szülőföldek, határok, dialógusok. Beszélgetések, magyar, horvát, szerb és szlovén írókkal* (Veszprém: Művészetek Háza, 2009); *Nyelvi mozaikok és kulturális rezonanciák* (Veszprém, Művészetek Háza, 2020).

fordítói életművet, amelynek áttekintése (saját lírai alkotásai mellett) szintén jelen értekezés tárgyát képezi.

A fordítói teljesítmény különböző aspektusaira is ügyelve e munkában a poétai életművét azért szemlélem tüzetesebben, hogy az alkotó életeseményeivel párhuzamba állítva felfedhessem a román kommunizmus működésének logikáját, a hatalom és irodalom viszonyát, az alkotói létmód korabeli kereteit, a titkosszolgálat infiltrálódását a művészeti életbe, az állami retorziókat a renitens alkotókkal szemben.

A politikum és az egyén viszonyában egy totalitárius rendszer keretei között a rendszer és az alkotás konfliktusa érhető tetten. Minden regnáló rendszernek természetes ellensége az az alkotótevékenység, amely a hivatalos doktrínáktól eltérő nézőpontból tételezi önmagát.

A második világháborút követően a kommunista hatalmi berendezkedés csaknem öt évtizedre meghatározta a 20. század Romániájának történelmét. Az erdélyi magyar irodalom érdemi kibontakozása is erre az időszakra tehető, amennyiben 1990-ben egy cezúrát érzékelünk az irodalmi folyamatok alakulásában, s onnantól kezdve vesszük górcső alá a szellemi elmozdulásokat.

Az értelmiségi életút és a politikai szerepvállalás szorosan összefonódtak többnyire deklaráltan is az erdélyi művészek szempontjából, nem csak annak a premisszának a mentén, hogy a hatalom szempontjából a művészi tevékenység önmagában véve is politikai tett. A korszak majd minden alkotójáról tudjuk, milyen politikai nézeteket vallott, mennyire szegült szembe a rendszerrel vagy éppen mennyire szolgálta ki azt. Ebben az értelemben Gelu Păteanu sorsa egy művészi sors az oly sok közül, az ellenálló erdélyi művészember tipikus pályarajza, aki a hatalom ellen fordulva vált annak áldozatává mindjárt az indulásakor, majd élete végéig az üldöztetés, a megfélemlítés és az ellehetetlenítés számos eszközével próbálták hallgatásra kényszeríteni. Az ő esetében a társadalmi szerepvállalás valamelyest megelőzte az irodalmi karrierjének kezdeteit, egy munkahelyi elszólás miatt – a pénzreformot kritizálta többek között,¹⁰ s ezt a hatalom főbenjáró bűnnek tekintette – már 1952-ben tíz hónapot tölt a Duna-

---

¹⁰ Lásd erről bővebben: ACNSAS (Archiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității – A Szekuritáté Irattárait Vizsgáló Országos Tanács Levéltára) P 0064292-es számú dossziéja:

(27/79)

A letartóztatás napja és viselkedése a letartóztatáskor: 1952. II. 28.

csatornánál kényszermunkán, majd ezt követően lett tudatos műfordítóvá és költővé. Mint ilyet, a kezdetektől a rendszer ellenségének tekintette, és mire kiengedték a kommunista munkatáborból, már vaskos dossziéja szaporodott fel a titkosszolgálat polcain, minden lépését szorgos besúgók figyelték, a szabadulásától élete végéig.

Egyéni alkotói kiteljesedése e tények jegyében indult, rendszerellenessége és fordítói tevékenysége miatt a hatalom kitüntetett figyelemmel kísérte minden lépését, leginkább nyilvánvaló magyarpártiságát nehezményezve. Ő azonban írói-műfordítói karrierjének első percétől tudatában volt mindennek, s mindezt felvállalva akarta járni a saját útját, megalkotván azt az életművet, ami ránk maradt végezetül. Költőként igazából megszólalni sem engedték.

1. 5. Gelu Păteanu – a titkosszolgálatok és az irodalmi élet

Jelen disszertáció egyik fontos kutatási eredménye, hogy az egykori román titkosszolgálat megfigyelési anyagaiból rekonstruálja Gelu Păteanu első, de soha meg nem jelent kötetének kéziratát, e szövegeket pedig román és magyar nyelven e munka részeként adja közre. Irodalomtörténeti szempontból a szövegek fennmaradásának körülményei a legérdekesebbek, a Păteanu-dosszié mintegy ezer oldalának elemzése során kerültek elő és gazdag ismeretanyagot tartalmaznak arról a gyakorlatról, amellyel a hatalom a korabeli kortársak megfigyelését végezte, a műalkotásokat értelmezte.

A házkutatás eredménye: *negatív*

Előélet: *nincs*

A lapot kiállító aláírása [*nehezen olvasható*]

(28/79)

A nyilatkozataiból származó információk:

Nem ismer be semmit.

Mások nyilatkozataiból származó információk:

Megnyilvánult a pénzreform ellen: a pénzek nincsenek aláírva és nincs értékük, rövidesen lecserélik őket, az Amerika Hangját hallgatja és rémhíreket terjeszt. [a többi szöveg ismétlés, illetve nehezen olvasható]

Szembesítések:

nem történtek

A titkosszolgálat vélt és valós narratívái Gelu Păteanuról önmagukban egy izgalmas, krimyszerű könyv anyagát képezhetnék, azonban a szekus olvasási gyakorlat, a titkosszolgálati szövegelemzési módozatok önmagukban is külön fejezetet kaphatnának egy szórakoztató elméleti munkában. Eme interpretációs praktika lényege az volt, hogy a megfigyeléssel megbízott tiszt a titokban ellopott irodalmi anyagokat hivatásos, a szolgálattal együttműködő szakembereknek adta ki elemzésre, majd hozzátéve saját meglátásait jelentést készített a feletteseinek a munka eredményéről. Az ilyen jelentések alapján döntöttek a megfigyelt sorsáról, akit esetenként megvertek, bebörtönöztek, megfenyegettek, zaklattak, netalán megpróbálták beszervezni, de az ilyen jelentések alapján döntöttek el azt is, hogy a célszemély további megfigyelése szükséges-e vagy sem.

A sorozatos támadás, vegzálás, megfélemlítés, a megfigyelés különböző technikái, a fizikai bántalmazás elvileg az alkotómunkának és a gondolkodásnak nem a fő támogató környezetei, ám mégis volt egyfajta esztétikai hozadékuk: ahogyan ezt a valóságot nemzedékek tematizálták és átmentették az irodalomba, az önmagán túlmutatva egy korszak lenyomatává rendeződött. Ide sorolható be tehát Gelu Păteanu lírai életműve is, amelynek kezdeteiről, első, román nyelvű korszakáról e kutatás ad pontos és részletes híreket.

Fordítói életútja önmagában véve lázadás volt: a magyarok, de az elnyomottak és jogfosztottak iránt érzett szimpátiája, a kulturális megbékélésbe vetett hite a hatalommal való szembeszegülésnek ezt a termékeny formáját róttá rá feladatul. Egyéni ambíciói és politikai nézeteinek kifejeződései ebben a gyakorlatában és művészi vállalásában találkoztak, azt a majdnem hetven kötetnyi magas színvonalú műfordítást eredményezvén, amelyek révén a román olvasóközönség legalább ugyanennyi magyar szerzőt ismerhetett meg. Egyebek között Mikes Kelemen *Törökországi leveleinek* fordítása vagy Arany János *Toldijának* legautentikusabb román nyelvű megszólaltatása neki köszönhető, miként igazán jelképes, hogy az utóbbit épp 1956-ban kezdte el fordítani.

2. Kelet Közép-Európa 19. századi szellemi öröksége

2. 1. A nagy és meghatározó kultúrák modellszerűsége az egyes nemzetek affinitásai alapján

„Kelet-Közép-Európa virtuális szellemi tér, amely fogalmilag ritkán kap határozott kontúrokat, szellemileg, a művekben, a kultúrában és a kulturális közösségekben, összeszövődöttségben azonban létező, munkáló tényező, amely hirtelen-váratlan rendkívüli – szellemi, irodalmi – sikerekkel azt a ráismerést érzékelteti, amikor a sajátban megbúvó idegen és az idegenben megbúvó saját tudomásul veszi a maga összetettségét”¹¹ – véli Fried István.

Tranzakcionális és kontraktuális társadalomtípusok, a bizánci és a germán gyökerű kultúrák találkozása, vagy a románok által ambicionált frankofónia egyazon régióban: ez Erdély a maga román, magyar és szász lakosságával, ahol az említett kultúrák találkozási pontjain számos interakció jön létre.

A polikulturális társadalmak – így Közép-Európa esetében is – sajátos identitáskonstruálás figyelhető meg, mely a nemzetmögöttség¹² gondolatára épül. A nemzeti-történeti meghatározottsággal szemben a mitikus, metahistorikus kategóriák felülírják a gyakorlatban a nacionalizmust, így kialakítva az identitás azon formáit, amelyeket nem lehet megnyugtató módon definíciók által rögzíteni. A nemzeti közösségek együttélésében a gyakorlatban a politikai-történeti önazonosság tehát olyan konstrukcióvá minősül át, amelyben a nemzeti jelleg nem elfogadólag, de megengedőleg válik meghatározóvá.

Ezt a képet színezi tovább az tény, hogy a transzszilván gondolkodás egyik komponense éppen Hyppolite Taine környezetelmélete volt. Az erdélyi lelkiséget következőképp – s ennek folyományaként az erdélyi kultúrát – azonos természeti környezet ihlette. Vagy más megközelítésben Claudio Magris szerint: „A népek és a viszálykodások [...] egygyé olvadása, ahogy ez a vegyes lakosságú határvidéken néha megesik, hozzájárult, hogy kialakuljon az összetartozás érzése, valamiféle különös azonosságtudat, mely a szerteágazó

---

¹¹ FRIED István, „Tézisek Kelet-Közép-Európáról”, *Irodalmi Szemle*, 6. sz. (2012): 54–59, 55.

¹² Lásd erről bővebben: MAGRIS, Claudio, „Közép-Európa – egy fogalom igézete”, *Világosság* 30, 8–9. sz. (1989): 572–578.

ellentétek ellenére, sőt épp konfliktusos voltából eredően összetéveszthetetlen, valamennyi szemben álló felet egyaránt jellemző sajátosságokat hordoz.¹³”

A kelet-európai társadalmak másik sajátossága viszont a történelmi terheltség, amely a közösség minden tagjában folyamatosan élte az ősrégi történelmi feszültségeket, így a történelmi emlékezet túlsúlyosságával terheli a kultúrák egyes képviselőit.

Lényegében egymás ellenében ható erők feszültségei figyelhetők meg a politikai értelemben vett önazonosság, a történetileg determinált kollektív világnézet és a hétköznapi szintjén érvényesülő, az együttélés természetes állapotából fakadó nemzetmögötti vagy nemzetfeletti identitáskonstrukciók között, amelyek első sorban a kultúrák közötti egymásra hatás folyamatait szabályozzák.

A történelmi eseményeken túlmutatóan Erdély 20. századi kulturális térképét részben a magyar és szász közösségek nyugat-európai meghatározottságú szellemi és társadalmi berendezkedése, részben pedig a románság erősen bizánci jellegű kultúrája adja, amelyek immár új politikai határok között koegzisztálnak.

A román kultúra frankofóniája – amely voltaképpen a dákoromán elmélet igazolása apropóján válik fontossá – különösen a Bukarest-központú Dél-Románia erős tendenciája, míg az erdélyi románság – a magyar kölcsönhatás jegyében is – sokkal nyitottabb a Róma által meghatározott kultúra iránt.

Tovább színezi a képet az a társadalmi hatás, melyet a román fejedelemségek szerves kapcsolata hozott létre a török portával a hódoltság idején.

Az erdélyi társadalmakon belül az interakciók természete nem favorizálja a békés együttélés és kölcsönös megismerés lehetőségeit: az egymás iránti érdeklődés hiánya egymás lekicsinylésével, izolálásával súlyosbodik, a politikai határvonalak újrarajzolásával új erőre kap a nacionalizmus, a területféltés, de ugyanakkor bekövetkezik az egymásrataltság, a sorsközösség bátortalan felismerése is.

---

¹³ MAGRIS, Claudio, *Duna*, fordította Kajtár Mária, (Budapest: Európa Kiadó, 1992), 339–340. Idézi JENEY Éva, „Maorik és transzszilvánok”, in *A magyar irodalom története III 1920-tól napjainkig*, (Budapest: Gondolat Kiadó, 2007), 445.

Ritka kitörési kísérletek ezen állapotból a már létező transzszilvanista önmeghatározási törekvések, amelyek 1920 után új tartalommal telítődve etnikai és kulturális téren is az egymáshoz való közeledés lehetőségeit keresik.

2. 2. A transzszilvanizmus mint úttörő irányzat

A fogalom hallatán elsősorban a transzszilvanizmus klasszikus értelmezésére gondolhatunk, az 1920 utáni erdélyi magyar irodalom jelenségeire, amelyeket az irodalomtörténészek többnyire Kós Károly fellépésétől datálnak. A fogalmat először 1910-ben Dózsa Endre, az Erdélyi Irodalmi Társaság elnöke a Társaság közgyűlésén használja megnyitóbeszédének¹⁴ címében is, de közkeletű értelmezésben mégis az 1920 után kibontakozó erdélyi irodalom ideológiáját értjük rajta.

A transzszilvanizmus kezdetének 1920-as datálásához fontos adalék Jeney Éva meglátása, aki Camil Petrescu regényének elemzése apropóján¹⁵ az erdélyi román-magyar együttélés századeleji fő törésvonalát 1916. augusztusára, a román betörés időpontjára teszi. Nyilván, nem az értendő ez alatt, hogy a történelmi és az irodalomtörténeti határoknak fedniük kellene egymást, ám mint a cezúrát meghatározó vagy kiváltó traumatikus pont ez a történelmi esemény valóban mérvadónak mutatkozik. Az esemény társadalmi és irodalomtörténeti lecsapódásai időben természetesen nem azonnaliak, de Jeney is megállapítja az általa vizsgált – az eseményről szóló és keletkezését tekintve hozzá közel álló – szövegben, hogy „*az elbeszélő számára a háborús ellenség nem jelent egyúttal személyes ellenséget*”¹⁶.

Nagy György szóhasználatában mint „cselekvésmodell” és „vállalás-etika” értelmezhető az első világháború utáni erdélyi magyarság kisebbségivé válásának helyzetében, amikor az erdélyi magyar irodalmi erőknél létre kell hozniuk az önálló erdélyi irodalmat, amely saját fórumokkal, intézményekkel és nem utolsósorban saját közönséggel rendelkezik. Ez az újonnan formálódó irodalmiság kapcsolódik a háborút megelőző regionális

---

¹⁴ DÓZSA Endre, „Transzszilvanizmus”, *Erdélyi Lapok* (1910): 89–91.

¹⁵ JENEY Éva, „Isten minden földje a nyakunkba szakadt». Két jegyzet Camil Petrescu háborús regényéhez”, in *E nagy tivornya. Tanulmányok 1916 mikrotörténelméről*, szerk. KAPPANYOS András, (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017), 101–110.

¹⁶ Idézi JENEY, 2017, 104. Lásd erről bővebben PETRESCU, Camil, *A szerelem utolsó, a háború első éjszakája*, ford. Szász Béla, (Bukarest: Irodalmi Könyvkiadó, 1969), 229.

erdélyi törekvésekhez és a polgári radikalizmushoz is, esztétikájában pedig szembe megy az epigon-realizmussal és a szimbolizmussal, így a *Nyugat* eszméihez kötődve valamelyest egyfajta kiegyenlített modernséget képvisel, amelynek szándéka a népi kultúra nyelvi rendszerének a nemzeti kultúrába való integrálását is megvalósítani.

A transzszilvanizmus eszmetörténete a 19. század utolsó harmadától kezdődően, az osztrák-magyar kiegyezés utánól válik követhetővé, a polgárosodást szolgáló törekvések nyomán, amelyek a vidék felzárkóztatását célozták, a gazdasági és kulturális elmaradottság állapotát igyekeztek ellensúlyozni a már akkor centrális szerepet betöltő Budapesttel szemben. Erdély szerte egymás után új szellemi központok jönnek létre, 1876-ban a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság, az aradi Kölcsey Egyesület (1881), a kolozsvári Erdélyi Irodalmi Társaság (1881), a nagyváradi Szigligeti Társaság (1896) vagy a temesvári Arany János Társaság (1906), amelyek köré az egyes térségek alkotói tömörültek, egyelőre még nem túl meghatározó szellemi világképpel, művészi hitvallásuk sajátossága többnyire az erdélyi ihletettség volt. A Tolnai Lajos (Marosvásárhely), Petelei István (Kolozsvár), Márki Sándor (Arad), Iványi Ödön és Juhász Gyula (Nagyvárad) vezette szellemi központok sikeres működése egybeesik az erdélyi régió gazdasági-társadalmi fejlesztésére vonatkozó törekvésekkel, amelyek főként a Székelyföldet célozták, azaz körvonalazódni látszott egyfajta politikai radikalizmus is, amely a regionális értékek kihangsúlyozására vonatkozott.

Ezeket a kezdeti elképzeléseket változtatja meg gyökeresen és írja felül a trianoni békeszerződés gyakorlatba ültetése, amely az eredetileg Erdélyt egy autonóm föderációként vizionáló tervekkel ellentétben egy Románia határain belüli régióvá tette, a magyar, román és szász közösségek kényszerű politikai egyesítésével. A későbbiekben nemhogy a közös érdekek és a várt egység illúzió foszlottak szét, hanem a számbeli kisebbségben lévő magyarok és szászok érdekvédelmi harcává minősült át ez az együttélés. A második világháború kitörésekor már teljesen világos revizionista törekvések jellemezték a kisebbségi érdekvédelmi törekvéseket szemben a román állammal, majd a háború vége után, miután Erdély teljes területe Romániához került az erdélyi autonómia gondolata a romániai magyarság politikai törekvéseinek mai napig érzékeny kérdése maradt.

A transzszilvanizmus értékvilága vétetését illetően a regionális értékekre koncentrált, olyan módon különbözteti meg önmagát a fősodortól, hogy a saját specifikus értéktöbbletét akarja megmutatni. Az erdélyiség megnyilvánulása a kor esztétikai eszköztárában tehát

alapvetően a táji ihletésben, a múlt felértékelésében, az Erdélyre jellemző mindennapok művészi megjelenítésében és a természeti képek használatában érhető tetten, ezek a transzszilván megszólalásmód még nem átpolitizált jellegzetességei.

Kós Károly már 1912-ben tudatos Erdély-képpel, az elkülönülés keretei között elgondolt regionális identitástudattal hangsúlyozza Pest mint centrum és Erdély mint periféria ellentétét: „...bizonyítani fogjuk azt is, hogy Erdély csak politikailag nincsen. De földrajzilag, történelmileg, sőt jogilag s ami a legfontosabb, a köztudatban igenis van és lesz is, amíg csak meg nem változik a magyarországi és különösen a pesti közvélemény rólunk. Ha pedig ez a közvélemény ilyen marad, akkor időtlen időig élni fog bennünk a külön erdélyiség tudata.”

17

A politikai határok átrajzolását tehát megelőzte egy spontán kialakult, a magyar társadalmon belüli identitáshasadás, amelyet a trianoni békeszerződés töltött meg új és sajátos tartalmakkal, de ugyanakkor beteljesítve Kós jóslatát is az időtlen időig való önálló erdélyiség-tudatról. A *Kiáltó* szövegében Kós az erdélyiségnek szinte definíció-értékű leírását adja: „Nem szabad elfelejtenie (t.i. a román kormánynak), hogy mi nem az egységes magyarságból elszakított egyszerű lélekszám vagyunk, de külön történelmi egység ezer esztendő óta, saját, külön erdélyi öntudattal, önálló kultúrával, önérzettel. Tudunk számolni minden helyzettel, tudunk kormányozni és tudunk nehéz vereségek után talpra állni.”¹⁸

2. 3. Interakciók az irodalmi és interetnikus diskurzusban. A román transzszilvanista gondolat megjelenése.

A vázolt körülmények között az egyéni művészi életutakat is ez a történelmi valóság keretezi, és túl a kor deklarált eszmeiségén (transzszilvanizmus) az alkotói létmód is újraértelmeződik. Az erdélyi magyar költő többé nem vagy nem csak magyar költő, több is és kevesebb is annál, a határon túlról nézve marginalizálódik, az idegenség egyes jegyeit ölti magára, mint ahogy a többségi – immár belső – szempontból is végérvényesen idegen marad.

---

¹⁷ Kós Károly, „Erdély és a pesti közvélemény”, *Kalotaszeg* 1912. jan. 12–28.

¹⁸ Kós Károly, *Kiáltó szó*, Kolozsvár, 1921.

Ez a kérdésfelvetés mai napig az irodalmi viták egyik központi témája és mindmáig nem sikerült konszenzusos választ találni rá.

A többségi nemzettel megélt közös valóságtapasztalat viszont létrehozza a művészetben is azokat a sajátosságokat, amelyek az előbb említett specifikációt ab ovo igazolják, mindazokat az ismereteket, érzéseket, érzelmi, morális és kulturális összefüggéseket, amelyek az erdélyi kisebbségi identitást meghatározzák, szükségessé téve a kisebbségi-többségi lényegi kommunikációt.

Az interkulturális kommunikáció elsődlegesen a kultúrák közti nyelvi átjárhatóságot feltételezi mint a kölcsönös megértés elengedhetetlen mozzanatát, ami logikusan a fordításirodalom fogalmát juttatja eszünkbe, bár e kommunikációban lényegesen fontosabb a kulturális közvetítés, amely e folyamat komplexebb és árnyaltabb szintje és amelyet csak nagyon kevesen képesek hatékonyan és hitelet érdemlően művelni. A kulturális mediálás egyik előfeltétele talán a kétnyelvűség, a másik pedig a mindkét kultúrában való tényleges részvétel, a mindkét kultúra kimerítő ismerete.

A mindenkori államhatalom szemszögéből nézve az irodalommal való foglalkozás – de bármilyen művészi tevékenységgel való foglalkozás – politikai tevékenység is egyben. A diktatórikus rendszerek sajátja a hatalom fenntartásának érdekében bevetett bármilyen eszköz gátlástalan használata, amely eszközök elsősorban az egyéni és a kollektív szabadság korlátozására törekednek. E tekintetben – mint közös nevező – tételeződik az erdélyi magyar és román nemzetek között az a szembenállás gyakorlatából ellenállásba forduló közös reakció, amely elsősorban a már említett sorsközösség igazolásaként értelmezhető, de a politikai törekvéseken túl már társadalmi szinten is a közös értékek felvállalása felé mutat. Nyilván az sem véletlen, hogy a románság identitása is regionálisan élesen eltérő, természetesen a legkörülhatárolhatóbb és legkomplexebb az erdélyi románok kollektív énképe, amely a többi régiótól való távolságtartást és különbözőséget hangsúlyozza.

Az egymás mellett élő nemzetek közötti viszony alapja tehát a kommunikáció, amely Erdélyben a kényes társadalmi és politikai stabilitás megőrzésén túlmenően a közös értékek megtartását is szolgálja, de feltétele a közös célok megvalósításának is.

Az 1945 utáni korszakban Gelu Păteanu mint jelenség nem precedens nélküli. Egy nagyon is realiztikus szemléletű irodalomtörténeti hagyományhoz kapcsolható az ő

tevékenysége, szinte személyes folytatója Ion Chinezu szellemi örökségének, amely a transzszilvanizmus első korszakában a magyar-román irodalmi kapcsolatokat megalapozza.

Ion Chinezu (1894–1966) műfordító és irodalomkritikus transzszilvanista elkötelezettségű nagyhatású kultúrsemélyiség, korának megbecsült alakja, aki ugyancsak jelentős fordítói életművet hagyott ránk. A Balázsfalvi Teológiai Intézetben és a budapesti Bölcsészkaron tanult, a román stúdiókban és a klasszika-filológiában szerzett jártasságot, 1930-ban megvédte *Az erdélyi magyar irodalom aspektusai* című doktori értekezését, majd Párizsban további két évig tanult ösztöndíjjal. Barátja volt Octavian Gogának és Lucian Blagának is; a két világháború között szélsőjobboldali eszmék hatása alá került a revizionista törekvések és a baloldali mozgalmak felerősödése idején.

1940-ben a Bécsi döntést követően Bukarestbe költözött, később, a világháború idején kolozsvári és budapesti konzul volt, majd a román fővárosba visszaköltözve tanári állást vállalt. 1944. augusztus 23-a után, miután Románia szembefordult Németországgal, letartóztatták, majd a Gestapo 1944 novemberében Németországba hurcolta, mint háborús ellenfelének diplomatáját. Egyévnyi sziléziai és bajorországi internáltság után 1945-ben került haza Romániába, ahol Külügyminisztérium munkatársa lett, feladata főként a Párizsi béke előkészítése volt.

Politikai szerepvállalása miatt sokszor anyagi nehézségekkel küzdött, többek között ez okból is volt kénytelen fordítani, munkáit azonban nem mindig írhatta alá a saját nevének. Kiválóan ismerte a román és német nyelveket, 1948 és 1964 között számos novellát, színházi művet és regényt fordított le a klasszikus és kortárs magyar alkotások közül, sőt neki köszönhetjük Thomas Mann *A Buddenbrook házának* román fordítását is.

Publicistaként a *Mureșul*, a *Dacoromania*, az *Erdélyi Helikon*, a *Societatea de mâine*, a *Boabe de grâu*, a *Revista Fundațiilor Regale* című lapokban közölt, de munkatársa volt a kolozsvári *Román nyelv múzeumát* elindító alkotócsoporthoz is. A román-magyar irodalmi viszonyok elkötelezett kutatójaként a szomszédos népek irodalmának kölcsönös megismerését szorgalmazta, különös figyelemmel a kisebbségek irodalmának megismerésére, ami meglátásában elengedhetetlen ezek történelmi, földrajzi, szociális és kulturális világképének megértéséhez. „*Mindig úgy gondoltam, hogy a minket körülvevő népek irodalmának megismerése ugyanolyan fontos dolog számunkra, mint a Nyugat nagy*

irányzataival való megbarátkozás” – írja 1935-ben az általa alapított kolozsvári *Gând românesc* hasábjain.

Gondolkodásmódja, a transzszilvanizmus román látószögének érvényesítése egyértelműen a Gelu Păteanu munkásságában tovább élő és ható eszmeiséget előlegezi meg, bár Chinezu esetében az életművet meghatározó politikai felhangok sokkal élesebbek. Irodalomtörténeti szempontból doktori értekezése különös fontossággal bír: ez az első román nyelvű szintetizáló jellegű munka a korabeli erdélyi magyar irodalomról.

„Amikor mi, a Nagyszebeni Irodalmi Kör ifjú tagjai Kolozsvárról elköltöztünk Bukarestbe, egy idősebb régi barátunk, a nagy műveltségű Ion Chinezu (aki 1940–1945 között Budapesten és Kolozsvárott diplomáciai szolgálatot teljesített) azt mondta nekünk: „Menjete vissza Kolozsvárra, ott a ti helyetek!” és hozzátette: „Ti, erdélyiek, hogyan nőhettek fel, anélkül, hogy ismernétek a magyar nyelvet? Hogyan akartok ti kapcsolatot teremteni ezzel a lakossággal, kultúrájával, civilizációjával?” Meggyőződésem tehát, hogy meg kell találnunk magunkban azt a képességet, hogy figyeljünk a másik erényeire. Ha csak a hibákat firtatjuk, elvesztünk” – így emlékszik vissza a Chinezuval való találkozására Ștefan Augustin Doinaș román költő¹⁹.

Chinezu értekezése, az *Aspecte din literatura maghiară ardeleană*, több szempontból is kiemelkedő fontosságú: részben azért, mert román oldalról az első szintetizáló igényű mű, amely az erdélyi magyar irodalom 1919–1929-ig terjedő korszakát már a letisztulás szemszögéből nézi, részben mert az érdeklődés immár a román kritika részéről történik²⁰.

Az első világháború előtti román nyelvű fordításirodalom alakomszerű és változó színvonalú, bár találunk köztük kimagasló teljesítményeket is (Șt. O. Iosif Petőfi-fordításai, Goga ekkor még csak részben elkészült Madách-fordítása, vagy ugyancsak az ő Petőfi- illetve Ady-fordításai), amelyek természetesen a kritika területén is csak szórványos visszhangot eredményeztek, ám a háború utáni román irodalom érdeklődésében hangsúlyosabb helyet foglal el a magyar irodalom, különösen az erdélyi magyar szellemi élet és ezen belül az irodalom iránti érdeklődés.

---

¹⁹ FARKAS Jenő, *XIII+I párbeszéd a magyar-román kapcsolatokról*, (Budapest: Palamart Kiadó, 2003).

²⁰ Lásd erről bővebben: DÁVID Gyula, „Ion Chinezu erdélyi magyar irodalomtörténete”, *Korunk*, 12. sz. (1971): 1819–1826.

Úgy tűnik, hogy természetes igényből fakadó interakciók tanúi lehetünk ebben az időszakban, számtalan, a párbeszédet szolgáló folyóirat jelenik meg ez idő tájt Erdélyben, amelyek az irodalmi és művelődési élet párhuzamaira figyelnek: a nagyváradi *Aurora*, a Sextil Pușcariu által szerkesztett, négy nyelvű *Cultura*, vagy a Kádár Imre alatt megjelenő *Culise – Kulissza* című folyóirat. Ezzel párhuzamosan viszont a bukaresti irodalmi lapokban is szép számmal találunk lefordított magyar szerzőket: Ady, Babits, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula, Karinthy Frigyes, Szép Ernő, Szabó Dezső vagy Herczeg Ferenc mellett a romániai magyar kortársak is jelen vannak, Benedek Elek, Kovács Dezső, Tabéry Géza, Ligeti Ernő, Áprily Lajos, Bartalis János, Bárd Oszkár, Reményik Sándor, Szombati Szabó István, Nyíró József írásai is helyet kapnak, a romániai magyar írók tolmácsolásában megjelent román művek elismerő nyugtázásával.

A román részről történő érdeklődés magyarázatát Chinezu a következőkben látja: „Az utóbbi idők magyar szellemi életének, amelyet nálunk szórványosan, és inkább az Apponyi-féle feudális mentalitás prizmáján keresztül ismernek, van egy olyan szöglete, amely megérdemli, hogy megbecsüljük, s különválasszuk az általános vásári nagyzolástól és türelmetlenségtől. Az utóbbi évek irodalma ez, amelyet ismernünk kell kissé, nemcsak azért, mert az új körülmények ezt kötelességünké teszik, hanem egyfajta intellektuális lovagiasságból”²¹.

Chinezu életműve ily módon szervesen beépül a magyar irodalmi lelkiismeretbe, munkája irodalomtörténetünk részévé válik mint az első olyan alapos és értő értelmezés, amely az erdélyi magyar irodalomra irányul, érzékenyen figyelve nemcsak az erdélyi irodalom belső folyamatait, hanem a román kultúrával való kölcsönhatásait is, ő jegyzi meg, hogy „a magyar értelmiség nem redukálható le a politikai feudalizmusra” – e meggyőződését a századelő irodalmának tartalmi és formai sokrétűségére alapozza. Élete végéig kiállt a kölcsönös megismerés eszméje mellett, teljes fordítói életművét ennek rendelve alá.

A román transzszilvanizmus eszméjéről is ő beszél először: „törekedni fogunk arra, hogy tisztázzuk, létező-e valóban a művészetet ösztönző transzszilvanizmus, e vidék ama sajátos lelke, ama erdélyi gondolat, amely képes lenne egyéni irodalmi köntösben

---

²¹ CHINEZU, Ion „Literatura maghiară modernă”, *Adevărul Literar și Artistic*, 1921. április 3. – idézi Dávid Gyula, uo.

kristályosodva jelentkezni”²². Itt az erdélyi román irodalom sajátos transzszilván jegyeiről beszélve Chinezu azt mondja ki, hogy az, amit a magyarok esetében immár bizonyítottan a művészetfelfogásban is tetten érhető erdélyiségként azonosít, annak jelen kell lennie az egyazon geopolitikai térben élő románság szellemi életében is. Nyilvánvalóan nem az erdélyi magyarság kisebbségi sorsvállalásán és kényszerű helyzetén alapul ez a gondolkör, hanem a Trianon előtti pretranszszilvanista eszmék táptalajában gyökerezik. Ez a felfogás bár az együtt élő nemzetek sorsközösségének szempontjait veszi alapul, mégsem a regionális értékek fontosságát hangsúlyozza. A „*vegetatív etnografizmus*” fölé emelkedést propagálja, és igen fontos feladatnak tartja „*annak a szűk és tiszavirágéletű partikularizmusnak a leküzdését, amely még sok magyar tollat tart rabságban Erdélyben.*”²³

Ugyanakkor észreveszi a transzszilvanizmus jelenség komplexumában a hazai valóság kérdéseivel szembenező elhivatott irodalom igényét is: például nagyra értékeli Kós Károly *Varju nemzetségét*, amelyben felfedezi „*az erdélyi gondolat társadalmi hátterét*”.

Irodalomtörténetében megemlékezik a romániai magyar irodalom „baloldali forrásvidékéről” is, a *Korunk*, a *Génius* és a *Periszkóp* köré tömörülő „modernisták” realizmus-ellenességét hangsúlyozva és kritizálja ugyanakkor Gaál Gábor „szélsőbaloldali” orientációját is, utalva arra, hogy az elkötelezett baloldali irodalom a harmincas években a *Korunk* szellemi körét jelentette.

Könyvében, amely 150 oldalt tesz ki, több mint negyven költőt, próza- és drámaíró-t tárgyal, de ennél jóval többről tesz említést, meglátásai mai napig helytálló és továbbgondolásra készítő írásművek.

Az irodalmi fordítások tekintetében beszédes az a felismerés, amellyel a román kritika megfogalmazza e gyakorlat fontosságát: „*az... olvasó számára, aki nem tud magyarul, az erdélyi magyar kulturális élet atmoszférájának ez a leírása kétségtelen érdeklődésre tarthat számot*” – írja Chinezu munkájáról bírálója, Al. A. Philippide, de Kuncz Aladár is elismeréssel méltatja e művet: „*Őszinte örömmel és elismeréssel kell Chinezu munkájára rámutatnunk. Nem bók ez, hanem tiszta valóság, hogy könyve a mi kis erdélyi magyar irodalmunk ismeretében a legteljesebb és legmegbízhatóbb kalauz. [...] Nemcsak ismertet, hanem jellemez és kritikát mond. Ismeri, mégpedig lelkiismeretes és elmélyült olvasás alapján,*

---

²² Ion Chinezut idézi Dávid Gyula uo.

²³ Uo.

az erdélyi magyar szépprózának nemcsak minden termékét, hanem a velük foglalkozó irodalmát is.”²⁴

Másrészt Chinezu nagy érdeme volt, hogy fordítói munkájának tapasztalatai révén a magyar irodalom elemzett jelenségeit a román irodalomban fellelhető analógiákkal együtt tárgyalja. Párhuzamot von Balogh Endre és Slavici, Eminescu *Sărmanul Dionis*-a és Makkai Sándor *Ágnes* című regényének főhőse között, kiemeli Kós Károly *Varju nemzetségének* román hőseit és tendenciákat a románok és magyarok összefogásának történelmi példamutatására stb. Impozáns fordítói életművének bibliográfiája javarészt már az interneten is fellelhető.

Ugyancsak egy, a korszakra vonatkozó tanulmányban találkozhatunk a *népszolgálat* eszméjével, mint a korszak kihívásával és mint az új keretek közti együttélés vélt parancsával: „Ebből következik, hogy a népszolgálatot megfogalmazók számára a kisebbségi kérdés megoldása sem elsősorban mint jogi („emberjogi”), hanem mint spirituális kérdés vetődik fel: a nemzetiségi kérdés megoldásának – tőlünk függő – elsődleges feltétele nem a külső jogi keretek kialakítása, hanem a saját lelki transzformáció. A revízió például elsősorban a „magunk revíziója” kell, hogy legyen. A külső körülmények (magyarságpolitikák, nemzetközi körülmények) változtatása helyett a meglévő szerkezetekben való reális, hatékony részvételre, a közösség önálló válaszadására kell felkészülni.”²⁵ – olvashatjuk Bárdi Nándornál, aki a témát a közösségi spiritualitás szemszögéből vizsgálja. Nyilvánvaló, ez az utópisztikus eszme az evidens kulturális különbözőségek miatt eleve kudarcra van ítélve és szembeszáll az alkotás, a művészet és az irodalom eredendő lényegével: „Az „egyéni” megnyilatkozások csak akkor jogosultak, ha valamilyen tágabb, a közösség számára hasznos eszmerendszerhez igazodnak. Így összegezhető a korabeli közösségi aktivitást szervező normarend.”²⁶ Bárdi okfejtésében négy korabeli eszmei elemet nevez meg: az erdélyi sajátosságok karakterológiai tudatosítását, az egységes kisebbségi társadalom konstrukcióját, a keresztényszociális nemzetszemléletet és a keresztény nemzetnevelési elveket. A fogalom genezisében azt a

---

²⁴ KUNCZ Aladár, *Román könyv az erdélyi magyar irodalomról*, Ellenzék, 1930. augusztus 3.; A könyvről Berde Mária az *Erdélyi Helikonban* (1931. 396–400), Jancsó Béla a *Brassói Lapokban* (1930. szeptember 21), Jancsó Elemér az *Erdélyi Múzeumban* (1930. 306–307), Kristóf György a *Keleti Újságban* (1930. július 6), *Spectator* pedig szintén az *Ellenzékben* (1930. augusztus 17) írt.

²⁵ BÁRDI Nándor, „A népszolgálat eszméje”, in BÁRDI Nándor, *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*, 519–535, Spectrum Hungarologicum Vol. 6. (Jyväskylä–Pécs: 2013), 519.

²⁶ Idézi Bárdi a Lőrincz D. Józseffel közösen írt tanulmányából, Uo. 519.

történelmi körülményt jelöli meg okként, hogy az erdélyi magyar társadalom elveszti a háta mögül a magyar állam támogatását és szembe kerül az új román államépítés új apparátusával és ezen körülmény hívja életre a népszolgálat eszméjét, sajátos szerepeket róva a magyar értelmiségre.

Nem a népszolgálat fogalma izgalmas azonban Bárdi felvetésében, hanem a fogalmat életre hívó négy összetevő, amelyek sok tekintetben rímelnek a transzszilvanista habitust vagy karaktert körülíró Ion Chinezu megközelítéseire. Bartók György – idézi Bárdi²⁷ – „*a hagyomány és a múlt fokozott jelenlétét, a természetközelséget, a tragikus életérzést, a megfontolt, de nem habozó, az óvatos, de nem félénk viselkedést tartotta meghatározónak Erdélyben*”. Továbbá kiemeli az erős erdélyi regionális öntudatot, mint a közösség jövőkép-keresési igényének meghatározó elemét. Az erdélyi ember „*rá volt kényszerítve arra, hogy lelki erejét, műveltségét, erkölcsét és hitét fokozza*”²⁸ – idézi a szerző, amely párhuzamosan az elnyomatásban kialakuló erkölcsi nemesedés körülményei között elvezet a transzszilvanizmus fogalmának értékgyarapodásához.

Valószínűleg e fogalmi keretekre vezethető vissza a majd Cs. Gyímesai Évánál bevezetett fogalom az „erdélyi éthosz”, amelyre majd a későbbiekben még kitérünk, valamint az ugyancsak tőle ismert erdélyiség-metafora, a „*gyöngy és homok*”.²⁹

A második világháborút előkészítő ideológiai és diplomáciai divergenciák újra élesen ütköztették egymással azokat a társadalmi és szellemi tényezőket, amelyeket a rövid békeidő valamelyest egyensúlyi állapotba hozott. Az erdélyi szászság előtt megvillant a német birodalmi felsőbbrendűség gyakorlatba ültetésének fantomja, a román és a magyar nacionalizmusokat a szélsőjobboldali nézetek feltüzelték, s mindezek fölött a Harmadik birodalom Európát teljesen átalakító, mindeneget felforgató eszméi köröztek, miközben jól láthatóan erősödött a kommunisták által promovált, úgynevezett proletár-internacionalizmus gondolata.

Mindez valósággal szétrobbantotta a transzszilvanizmus eszmei alapjait. Nem maradt a transzszilvanizmusnak gyakorlatilag olyan eleme, amely nem állt volna éles

---

²⁷ Uo. 520.

²⁸ LÁSZLÓ Dezső, „Miért van szükség az Erdélyi Pártra?”, in *Erdélyi szellem – magyar lélek*. (Kolozsvár: Erdélyi Párt, 1943), 21.

²⁹ Lásd erről bővebben: CS. GYÍMESI Éva, *Gyöngy és homok*, (Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1992).

ellentétben az uralkodó radikális irányzatokkal. Minden olyan kísérlet, amely e közeledés gondolatával eljegyzett eszme túlélését célozta, már hamvába holt kísérletté változott, olyannyira, hogy a második világháború végeztével az új hatalom eszmeiségével vizsgálódó tudományosság már kihűlt relikviaként tekinthetett a szóbanforgó gondolatra. Lehet, hogy épp ebben a balszerencsében rejlett a jelenség lassú újjászületésének halvány lehetősége.

2. 4. Szovjet fennhatóság és kommunista hatalomátvétel a második világháború után. Szocreál és „proletár internacionalizmus”. Az erdélyi szászok.

A sokáig szemben álló nemzetek, nemzetiségek tradicionális ellentéteinek feloldására a sztálinista ideológiának egy csodaszere volt: a proletár internacionalizmus. Ez lett volna az az eszme, mely egybeolvaszthatta volna megalkotóinak fantáziájában az emberiség teljes szellemi potenciálját. Bár természetes volt, hogy a nagy horderejű gondolat ezer sebből vérzik és nagy valószínűséggel kudarcot fog vallani, mefisztói jellegéből következően rosszra tört (uniformizálni akart), de jót cselekedett, mert végül is hozzájárult a kölcsönös megismeréshez.

Ilyen kettős hatás érzékelhető az ötvenes-hatvanas évek román-magyar irodalmi viszonylatában is. Egyrészt az államhatalom szigorúan ideológiai alapon szelektált „értékek” kölcsönös megismerését helyezi előtérbe, másrészt rendkívül erőteljesen támogatja a kölcsönös megismerés minden formáját.

Később – szerencsére a szigorúan ideológiai, proletár szemléletű szelekció sokat enyhül, valódi értékek irányába is nyitottá válik. Ily módon szinte hihetetlen mértékben megnövekszik a román irodalom magyar nyelven való elérhetősége, jelentős mértékben a magyar irodalomé is a román közösség számára, bár a mennyiségi tények természetéből adódóan ez lényegesen kisebb mértékű.

A mennyiség ismeretében tulajdonképpen érthetetlen lenne, hogy miért nem gyakorolt mindez sokkal nagyobb hatást – mondhatni minőségi ugrást – a kölcsönös megismerés tekintetében. A magyarázat azonban egyszerű: minden túlzott nyomásgyakorlással létrehozott szellemi teljesítmény szinte azonnal megszülte a vele szembeni tömeges ellenérzést. A kampányszerűen lefordított műveket nem fogadta a

közönség részéről érdeklődés még akkor sem, ha egyébként ezek akár sikernek is számíthattak volna.

A rezsim népszerűtlensége tette népszerűtlenné a közeledés egyébként egészséges és jótékony gondolatát.

A világháborút követő kommunista berendezkedés ismerős jelmondata: *Világ proletárjai, egyesüljtek!* Az osztályharc nem veszi immár tekintetbe a nemzeti és kulturális különbségeket, gyűlöletének tárgya az osztályidegen. A Szovjetunió, a nagy olvasztótégely a példakép, amelybe beilleszthetetlen a kisebbségek identitása, tehát Erdélyben is a központi kérdés a társadalmi származás lesz, a megkülönböztetés kritériuma, hogy ki proletár és ki burzsoá. A hatalom és intézményei az egymás iránti kölcsönhatásra kellene fektessék hangsúlyt, de inkább kihúzzák a szőnyeget alóla, mesterséges társadalomépítő tendenciák és a természetes érdekellentéteket figyelmen kívül hagyó törekvések középette.

A második világháború utáni korai szakasz erősíti a konvergencia egyes erővonalait, a közös fordítások, közös élmények mind a román, mind a magyar irodalomban természetesen tematizálódnak.

Azonban rendkívül hamar kiderül, egy évtized után már tisztán látszik, hogy ez egy álca, a román kommunizmus pedig egyfajta nacionálkommunizmus, ami semmivel sem finomabb a németek egykori nacionálszocializmusánál.

Az értelmiség érdekes dilemma elé kerül, de nemcsak a magyar és a német (szász), hanem a román is: e nehéz helyzet erkölcsi felvetése, hogy amennyiben a közeledést promotálja, akkor azt az érzést kelti a befogadójában, hogy behódolt a külső hatalomnak, amennyiben nem ezt teszi, akkor a transzszilván gondolatot adja fel és átmegy az elvtelenség irányába, a magyar nacionalizmusba.

Az értelmiség sajátos karakterének megfelelően a szellemi lázadás ismét a hatalom akaratával szemben nyilvánul meg, az erdélyi román értelmiség soraiból azok lázadnak igazán a hatalmi örület ellen, akik vállalják a közösséget a magyarokkal. A romániai német irodalomnak pedig a felszámolódását jelenti a németiség kivonulása, kiárusítása.

Az erdélyi szász irodalomnak két fontos fóruma volt, egyike a második világháború előtti időszakban a *Klingsor* című folyóirat, amely 1929 és 1934 között működött.

Már az *Erdélyi Helikon* megjelenése előtt, de a *Pásztortűzzel* valamelyest párhuzamosan haladó és a Gaál Gábor vezette *Korunkkal* is polemizáló lap a romániai modern német polgári irodalom fóruma volt³⁰, amely kezdetben a romániai német közösség érdekeinek adott hangot, de lapjai egy évtized után már az ezen érdekekkel ellentétes nézetek is megjelentek. Két utolsó főszerkesztője Heinrich Zillich és Harald Krasser voltak, amikor utóbbi irányítása alatt a lap visszatérni látszott eredeti küldetéséhez és ezt külső beavatkozással megakadályozták, a főszerkesztő a megszűnés mellett döntött.

A *Klingsor* világképében kezdetektől helyet kap a német és magyar irodalom testvéri kapcsolatainak tükrözése, amely fordítások, könyvbírálatok és irodalmi hírek megjelenésében mutatkozik meg, különösen az 1930-as évek elején. A két nemzetiség testvéri viszonyáról árulkodik az a tény is, hogy 1928-ban az *Erdélyi Helikon* első számában Otto Folberth *Szász üdvözlét az Erdélyi Helikonnak* címmel ír cikket, melynek kapcsán Áprily Lajos máris a két folyóirat közötti találkozó gondolatát vetette fel, amelyre egyébként 1928. júliusában ténylegesen is sor került Nagyenyeden. A két nemzetiségi íróársadalom termékeny kapcsolatának a kezdeteit láthatjuk itt: a találkozó után néhány hónappal november 17-én Kolozsváron megrendezték az *Szász költők estjét* és a *Klingsor* az évi decemberi számában Heinrich Zillich lelkesedéssel ír e találkozóóról: „Itt nyíltan, a világ szeme előtt olyan alapkövet raktunk le, amelyen ez az ország biztosan állhat.” A kölcsönösség jegyében egy évvel később az *Erdélyi Helikon* tiszteletére, 1929. szeptember végén a *Klingsor* rendezett ünnepséget Brassóban és ezalkalomból a folyóirat aktuális számában negyven lapnyi terjedelemben üdvözölte a magyar vendégeket. A találkozót Kemény János nyitotta meg, részt vett rajta Berde Mária, Finta Zoltán, Kádár Imre, Nyirő József, Szombati Szabó István, Áprily Lajos, Bartalis János, Kacsó Sándor és Molter Károly is. Ebből az alkalomból Otto Folberth *A három áttörés* című cikkében a románok, magyarok és németek barátságáról és egymásra utaltságáról értekezik, Heinrich Zillich pedig a negyedik helikoni találkozóra emlékezik vissza, amelynek ő is meghívottja volt.

A román és szász folyóiratok közötti együttműködés egy természetes módon létrejött és a szervesség jegyeit magán viselő kapcsolatot előlegez meg, amelyet aztán a második világháború porig rombol.

---

³⁰ RITOÓK János, „A *Klingsor* és a hazai magyar irodalom”, *Korunk* 30, 12. sz. (1971): 1851–1855.

A háború után az erdélyi szász közösség új fórumaként a *Neue Literatur* jelent meg 1949 augusztusától, a Román Népköztársaság Írószövetsége temesvári fiókjának kiadásában. Utóbbi kezdetben évkönyvként jelent meg, majd 1956-tól évente háromszor került az olvasók elé. 1958-ban a szerkesztőséget Bukarestbe költöztették, a folyóirat havilappá alakult és fénykorában, a hatvanas években 2500 példányban jelent meg. Eredeti céljai a romániai németajkúak szépírói törekvéseinek és a román irodalom új alkotásainak felkarolása, de a külföldi szerzők bemutatása is szándékukban állt, természetesen a németnyelvűség hangsúlyozásával.

A bánáti írócsoportosulás (Aktionsgruppe Banat) fiatal íróinak Albert Bohn, Rolf Bossert, Werner Kremm, Johann Lippet, Gerhard Ortinau, Anton Sterbling, William Totok, Richard Wagner és Ernest Wichner) felkarolása mellett tanulmányokat és idegen nyelvű irodalmat is közöltek. 1973 és 1989 között Peter Motzan egy sor tanulmányt közöl a lapban a romániai német irodalomról. Kezdetben német nyelvterületen úgy tekintettek a *Neue Literaturra* mint napjaink legérdekesebb német folyóiratainak egyikére. A nyolcvanas évekre a lap sokat veszített kezdeti magas színvonalából, majd a rendszerváltás után hamarosan megszűnt.

A szász közösség tekintetében a nacionálkommunizmus keretei között gyors és szomorú megoldás született: a kezdetben 250 ezer fős kisebbséget Ceaușescu szó szerint kiárúsította Németországnak az 1960-as és 1970-es években, 2004-re a közösség mindössze 15 ezer főre apadt.

Ceaușescu homogén társadalmi víziója nyomán a magyarság részéről felerősödnek a nemzeti identitás megőrzésére irányuló törekvések, a rendszer keretei között az nemzettelenítéssel szemben az ellenállás változatos módjaival találkozunk: mondhatni, jórészt ez a reflex határozza meg Erdély irodalmi életét.

Az erdélyi magyar irodalom intézményei közül a nemzetek közötti kommunikációban a Kriterion könyvkiadó bírt vezető szereppel. A kiadó bukaresti központtal és kolozsvári fiókszerkesztőséggel jött létre 1970. január 1-jén, a többnyelvű nemzetiségi könyvkiadás zavartalan biztosítása érdekében, az Állami Irodalmi Könyvkiadó és az Ifjúsági Könyvkiadó nemzetiségi szerkesztőségének jogutódjaként. Kiadói programja széles spektrumú volt a kezdetektől: a szépirodalmi művek mellett tudományos, ismeretterjesztő, népköltészeti, népművészeti, tudománytörténeti és politológiai munkákat is megjelentetett.

A hetvenes és nyolcvanas évek meghatározó kulturális intézménye volt a romániai kisebbségi irodalmaknak, 1970 és 1989 között a Kriterion magyarul összesen 1974 művet jelentetett meg, több mint 21 millió példányban. A kiadó tevékenységének első évtizede egybeesik az irodalmi és szellemi élet felpezsdülésével, majd tevékenysége a rendszerváltás idejére visszafogottabbá válik, 1999 decemberétől pedig magántársaságként működik.

A kiadó első igazgatója Domokos Géza, a neves romániai magyar irodalompolitikus, író és műfordító volt. Az induláskor a magyar, illetve más nemzetiségi osztályok élén két főszerkesztő állt: Bodor Pál és Hedi Hauser. A magyar osztály főszerkesztője 1971–1973 között Szász Béla, 1975 és 1985 között Botár Emma, 1985-től 1990-ig H. Szabó Gyula volt. A román nyelvű könyvek kiadását a Biblioteca Kriterion sorozatszerkesztőjeként Domokos Géza irányította, két román szerkesztő, Paul Drumaru és Gabriel Gafița segítségével.

A kolozsvári magyar szerkesztőség 1992 áprilisáig Dávid Gyula, műszaki osztálya pedig Bálint Lajos vezetésével működött.

A megjelent művek magas színvonalú és egységes grafikai megtervezésében és kivitelezésében 1996-ig meghatározó szerepe volt a kiadó kolozsvári grafikusának, Deák Ferencnek, mellette 1970 és 1980 közt kiváló illusztrációkat készített Tamás Klára grafikus is.

A kiadó a hetvenes-nyolcvanas években nemcsak a romániai magyarok fontos szellemi műhelye volt, hanem jelentős szerepet vállalt a romániai magyar irodalom magyarországi közvetítésében és abban, hogy a klasszikus és kortárs világirodalom számos, magyarul már megjelent alkotása a romániai olvasóhoz is eljusson.

A kiadót 1990 óta H. Szabó Gyula vezeti, akivel a kiadó életéről szóló beszélgetésem 2020. február 8-án jelent meg az *Előretolt Helyőrség* hasábjain³¹. *„A kiadóról azt kell tudni, hogy a hatvankilences 2215-ös számú kormányrendelet felsorolja, hogy milyen nyelveken kell a kiadónak műveket megjelentetnie, és nincs köztük a román nyelv. Menet közben vette fel a kiadó a román nyelvet, és nem véletlenül. Domokos Gézának, meg nyilván másoknak is meggyőződésük volt, hogy a fordításra nagy szükség van. A románból való fordításban könnyű dolguk volt, mert nagyon sokan fordítottak. Már komoly teljesítmények voltak a piacon. A két*

---

³¹ FARKAS WELLMANN Endre, „Legendatörések Erdély irodalmából”, *Előretolt Helyőrség* IV, 6. sz., (2020): 1–3.

világháború között ez már megkezdődött, komoly és jó munka folyt, nagy nevekkel, Áprily Lajossal, Dsida Jenővel, Jékely Zoltánnal, de sokan voltak még. Eminescu Esthajnalcsillagának például három kiváló magyar változata is van. Tiszteletet parancsoló erőfeszítése volt ez a honi magyar költőknek, íróknak. De a másik oldal, tehát a kisebbségi nyelvekből románra fordítás érdekes (vagy jellemző?) módon a húszas évekre nagyon lelassult. Tervszerűség semmi, még magyar klasszikusokból is kevés akadt. Domokos, akinek sok jó, távlatos ötlete támadt, beindította a Biblioteca Kriterion-sorozatot, amelyben módszeresen mind az öt nyelvből fordításokat közölt” – így foglalja össze az igazgató a kiadó kezdeti stratégiáját, amelyből egyértelműen kitűnik, hogy 1920-tól folyamatos és átgondolt koncepciók mentén zajlott a kapcsolatkeresés a többségi nemzet irodalmával, úgy, hogy a kiadói politika egyértelműen szem előtt tartja a transzszilvanista eszméket is.

Az erdélyiség eszméjének számos reprezentációja közül még a Kövi Pál-féle *Erdélyi lakomát* említeném meg: a korszak unikális próbálkozása az erdélyi identitás kifejezésére, amely szakácskönyvnek álcázva a korszak jeles irodalmárainak és gondolkodóinak a témába vágó esszégyűjteménye.

Természetesen sok írásműben érhető tetten a transzszilván koreszme, amelyek nem csak témájukban, de az őket létrehozó szerzői szándékban is felvállaltan propagálják az erdélyiség gondolatát: például Ritoók János az erdélyi századok irodalmi dolgairól ír, Kányádi az erdélyi zsidó népköltészet alkotásaival foglalkozik.

De a transzszilvanista eszmeiség legfontosabb feladata a hetvenes-nyolcvanas években a román szupremáciával való szembefordulás, az identitás megőrzésének harcává minősül át minden szellemi törekvés.

2. 5. Mefisztói hatás: a kölcsönös megismerés (fordítások, kiadások, események)

Az imént említett mefisztói hatás, az a félresikerült egységesítő szándék, amellyel a hatalom a szellemi erőterek uniformizálására tört, azt a pozitív eredményt hozta, hogy a nemzetek közötti közeledést alaposan elősegítette. Nyilván, államilag oktrojált folyamatokról van szó valamelyest, de a természetes körülmények is ezt a közeledést hozták magukkal.

A korszak kibontakozó irodalmi életére alaposan rányomja bélyegét a politikum, de ugyanakkor teret is enged az alkotói folyamatok térnyerésének, az irodalmi élet szerveződésének.

A transzszilvanizmus román szemszögből való tovább gondolása szintetikus látásmódban Nicolae Balotă műveiben bukkan fel újra hitelesen Chinezu munkássága után néhány évtizeddel. Balotă meglátásait gyakran tárgyalják együtt Pomogăts Béla transzszilvanizmus-felfogásával, mindkettő lényeges kiindulópontja az erdélyiség mint azonosítható sajátosság a romániai magyar irodalomban.

Nicolae Balotă (1925–2014) irodalomtörténész, esszéíró, egyetemi tanár. Kolozsvárott született, iskoláit Balázsfalván, Nagyszebenben és Kolozsvárott végezte. Már gyermekkorában megtanult magyarul és németül is. A Nagyszebeni Irodalmi Kör tagja. 1947-ben szerzett bölcsészoklevelet. 1948-ban letartóztatják, kétévi börtönbüntetést kap „*felforgató eszmék és írások terjesztése miatt*”, amiből félévet le is töltött. Később a kolozsvári Nyelvtudományi Intézet munkatársa lett. 1954-ben költözött Bukarestbe. 1955-ben újból letartóztatták, izgatás és árulás vádjával hét évre ítélték és megjárta a hírhedt munkatáborokat. Ezt követően két évig bărăgani kényszerlakhelyen tartózkodott. 1964-ben szabadult. 1965-től a nagyváradi *Familia* című lap munkatársa. *Euphorion* című tanulmánykötete 1969-ben jelent meg. 1979–1981 között a müncheni egyetem meghívott tanára volt, ezt követően elhagyta Romániát, és politikai menekültként Párizs környékén telepedett le. 1981–1991 között a tours-i François Rabelais Tudományegyetem összehasonlító irodalmi tanszékének professzora volt. Magyarul 1979-ben Budapesten adták ki *Az abszurd irodalom* című esszékötetét Zirkuli Péter fordításában. A bukaresti Kriterionnál 1981-ben jelent meg a *Scriitori maghiari din România 1920–1980 (A romániai magyar írók 1920–1980)* című, több mint ötszáz oldalas román nyelvű irodalomtörténeti esszégyűjteménye.³² Könyve előszavában munkáját egyazon táj testvérei, magyarok és románok közötti „*beszélő hídnek*” nevezte. 1990 után gyakran hazlátogatott és több egyetemen tartott előadásokat. A kolozsvári Koinónia Kiadó 2000-ben adott ki egy magyar nyelvű válogatást valláselméleti írásaiból (*A láthatatlan képe*, ford. Vallasek Júlia, Visky András előszavával.) A *Magyar Nemzetben*, 1997-ben napvilágot látott a *Nicolae Balotă erdélyisége* című beszélgetés, *A régi, soknemzetiségű Erdély* című

---

³² Magyarul is megjelent: BALOTĂ, Nicolae, *Romániai magyar írók (1920–1980). Írói képcsarnok*. Fordította VALLASEK Júlia, (Marosvásárhely: Mentor Kiadó, 2007).

esszéjének egy részlete a Korunk 1997/1. számában jelent meg. A beszélgetés eredetije a kolozsvári *Tribuna* című lap 1996/50, 51–52. számában olvasható.

Az erdélyiség gondolatának meghatározó komponense, különösen az irodalomban azon jellemzőknek az összessége, amelyek a multikulturális társadalom és a multiethnicitás körülményei között alakulnak ki: a magyar társadalomban a kisebbségi léthelyzet definiálja ezeket, míg a román társadalomban ezek tükröződése van jelen más hangsúllyal. A két világháború közötti időszakban már Nicolae Iorga és George Călinescu irodalomtörténészek is tárgyalják az erdélyi identitást, a transzszilván sajátosságokat.

Nicolae Balotă 1981-ben románul megjelent könyve, *Romániai magyar írók*, negyvenegy jelentős erdélyi író életművét dolgozza fel és elemzi a román-magyar irodalmi és művészeti élet kapcsolatait is (Bartók Béla, Ion Chinezu, Gáldi László, Domokos Sámuel, Árvay Árpád, Jakó Zsigmond, Dávid Gyula, Kovács János, Mikó Ervin és Beke György munkásságát). A szerző e munkájában is hangsúlyozza a „*regionális sajátosságot*”, bár meglátásában „a transzszilván gondolat” politikailag halálra van ítélve.

Másrészt Pomogáts szerint is a Helikonnak, Marosvécsnek voltak összeköttetései a románokkal, amelyek a harmincas évekre kikoptak ugyan, de ugyanezen regionális közös értéktudat mentén hiteles politikai választ tudtak volna jelenteni. E törekvések későbbi folytatásaként Balotă a kolozsvári Gherman-csoportot említi meg mint a román transzszilvanista eszmék újrafogalmazóját, de ezek a törekvések is nyilván a legnagyobb ellenállásba ütköztek a román nacionalista sajtó és értelmiség részéről.

Balotă munkásságáról esszenciális forrás Farkas Jenő könyve,³³ amelynek különös érdeme a Nagyszebeni Irodalmi Kör tagjaival folytatott beszélgetések közzététele: Doinaş, Negoïtescu és Regman a transzszilvanizmusról hasonló véleményeket fogalmaznak meg, vagyis számukra a transzszilvanizmus ugyanolyan evidencia, mint magyar író társaik számára. A beszélgetések apropója az az előzmény, hogy 1943-ban a kör tagjai kiáltványban léptek fel a román nacionalista szellem ellenében, amelyet Eugen Lovinescunak címeztek (a kor legnagyobb román kultúrszemélyisége, irodalomtörténész és kritikus), őket később, az ötvenes években a kommunisták többévi börtönre ítélték a nézeteik miatt, köztük ekkor már magát Balotă-t is.

---

³³ FARKAS Jenő, *XIII+I párbeszéd a magyar-román kapcsolatokról*, (Budapest: Palamart Kiadó, 2003).

E három derék román író mindig is egyértelmű szimpátiával szólt a magyarokról. Negoitescu például ezt mondja: *„Nem hiszem, hogy a magyarok ma, elvileg többet követelnének, mint amit a románok 1918-ban Gyulafehérvárott nekik följánlottak. Mindenesetre mi, akik Erdélyben a többséget alkotjuk, ezen abszolút többségi alapon, – amely számunkra a Kárpátoktól északra fekvő tartomány fölötti uralom garanciája – olyan nagylelkűen kell viseltetnünk a velünk együtt élő magyarok iránt, amely a kisebbség a többség részéről mindig is elvárhat.”* Meglátásában is a kisebbségek támogatása azért fontos, hogy megőrizték nemzeti létüket, ezt a tiszteletet pedig a történelmi múltjuk iránti elismerésre, erdélyi mivoltukra és az egész magyar néphez való tartozásukra való tekintettel kell felépíteni. Kihangsúlyozza a magyarok szerepét a jelenkor történetében, az 1956-os forradalomra gondolva is, amelyről azt mondja: *„Ez a forradalom tette világossá a kommunizmus igazi természetét.”*

Egyébként maga Balotă is transzszilvanista megközelítésben látja Erdély sorsának a rendezését: *„Erdélyre gondolva, gyakran elképzelem magamban, hogy a közép- és kelet-európai régióján, a történelmi-politikai megoldás – Magyarország és Románia esetében – az egyesítés, vagy legalábbis a konföderáció lehetne, azaz egyfajta Dunai Konföderáció, mely szélesre tárná a kapukat és eltűnnének a határok és a sorompók. Az egységes Európában egyének és értékek szabadon közlekedhetnének velük együtt az eszmék és az áruk. Eszményi megoldás!³⁴”*

De Balotă személyes érintettsége még mélyebb gyökerű, ugyanis anyanyelve a magyar volt, bár román iskolába járt, de gyermekkorát, olvasmányélményeit a magyar nyelv határozta meg. Számára az irodalom mindig is együtt jelentette a magyar és a román irodalmat, ezen belül különös szeretettel fordult a romániai magyar irodalom felé. Ez a ragaszkodás alakította ki benne azt az erdélyiségtudatot, amelyet irodalmi és politikai szempontból is fel tudott vállalni: *„Erdélynek megvan a hídverő szerepe, ami nemcsak a magyarság és a románság között létezik, hanem tágabb értelemben Kelet és Nyugat között. Sokszor elmondtam már, hogy kizárólag Erdélyben található ugyanabban a kisvárosban vagy faluhelyen egy ortodox, vagyis görögkeleti templom, nem messze tőle pedig egy ősrégi,*

---

³⁴ FARKAS Jenő, *XIII+I párbeszéd a magyar-román kapcsolatokról*, (Budapest: Palamart Kiadó, 2003).

*európai gótikus vagy gyönyörű barokk katolikus vagy más felekezeti templom. Itt találkozik Nyugat és Kelet egyszerre több vallása, nyelve és kultúrája.*³⁵”

A román transzszilvanizmus tekintetében, de a magyar-román irodalmi kapcsolatokra nézve is két mértékadó tanulmány segít eligazodni a kérdésben, az egyik a Farkas Jenő által jegyzett összefoglaló jellegű munka *A román irodalomról magyar szemmel*³⁶, a másik Vincze Ferenc ugyancsak szintetizáló igényű tanulmánya³⁷ a korszak recepciótörténetéről.

Farkas Jenőnél megtaláljuk a kérdés megnyugtató korszakolását, mely szerint „*A román kultúra recepciója két főbb szakaszra osztható. Az első 1820–1919 közötti időszakra tehető, a második a Trianon utáni időszakot öleli fel. A 18. és 19. század fordulóján a román kultúra legképzettebb képviselői cenzorként, korrektorként és szerkesztőként dolgoztak együtt jeles magyar tudósokkal a Budai Egyetemi Nyomdában, amely a felvilágosodás eszméit terjesztette a románlakta területeken. A román nemzeti eszme tudományos alapjait ebben a műhelyben rakták le...*”, majd a későbbiekben egy másik korszakhatárt is megállapít, amelynek kiindulópontja az 1989-es rendszerváltás. A korszakhatárt Farkas 1990-től számítja: „*1990-től napjainkig a román irodalom magyar recepciója 1990-től újabb szakaszába lépett, ugyanis a fordításirodalmat már nem államközi kulturális egyezmények irányítják, hanem a vállalkozók, magánkönyvkiadók és nem utolsósorban a hazai és külföldi szponzorok. Az ideológia helyét átvette a pénz. Hogy melyik tett nagyobb károkat, azt nem könnyű eldönteni!*”

Ebben a logikus tagolásban azonban külön kell beszélnünk azokról a folyamatokról, melyeknek egy része az irodalmi-kulturális élet szellemi folyamatait öleli fel, és amelyek részeként jelentkeznek azok a társadalmi törekvések, amelyek a transzszilvanizmust előkészítik. Ezt azért fontos kiemelni, mert ebben a megkülönböztetésben mutatkozik meg az a tény, hogy a transzszilvanizmus eszméje csupán egy irányvonal ebben a kulturális flow-ban, amely a román-magyar szellemi élet interakcióit meghatározza. Tágabb merítésben feltételezhető, hogy a transzszilvanizmust megelőzően a román-magyar szellemi élet

---

³⁵ „Nicolae Balotă erdélyisége. Egy román író magyar nyelvű vallomása”, *Magyar Nemzet* (1997) Lásd erről bővebben: FARKAS Jenő, *XIII+I párbeszéd a magyar-román kapcsolatokról*, (Budapest: Palamart Kiadó, 2003).

³⁶ FARKAS Jenő, „A román irodalomról magyar szemmel”, *Bárka* (2010): 3.

³⁷ VINCZE Ferenc, „A magyar irodalom román fordítása és recepciója”, in *Túl minden határon. A magyar irodalom külföldön*, szerk. JÓZAN Ildikó, JENEY Éva, (Budapest: Balassi Kiadó, 2008), 134–156.

átjárhatósága működőképesebb kapcsolatokra épült, például abban, ahogy a román szellemi élet számára Budapest ugyanúgy központ tudott lenni, mint Iași vagy Bukarest.

Vincze Ferenc tanulmánya elején kiemeli, hogy *„Az egymás mellett létező kelet-európai nemzetek számára különösen fontos szerepet játszott és játszik a szomszédos kultúrák átjárhatósága. Gavril Scridon román irodalomtörténész fentebb idézett mondata³⁸ rámutat arra, hogy az irodalom szerepe mennyire kiemelkedővé válik olyan társadalmi kontextusban, melyet hosszú ideig politikai ideológiák mentén alakítottak, s ezzel akadályozni próbáltak a kétoldalú kulturális kapcsolatok természetes fejlődését. A 1989-es politikai és társadalmi változásokat megelőző időszak nem múlt el nyomtalanul, s az azóta zajló kölcsönös román-magyar irodalmi megismerésről a mai napig sem lehet azt állítani, hogy teljességgel átírta volna a diktatúrák formálta kulturális diskurzust.”* A két szerző állításai több tekintetben megegyeznek, azzal a különbséggel, hogy Vinczénél a rendszerváltás nem képez egyértelmű korszakhatárt. Azonban több tekintetben cezúrát jelent az 1990-es év, ha nem feltétlenül az irodalmi folyamatok változásában, de a róluk szóló diskurzus tekintetében mindenképpen. Vincze Ferenc azonban felhívja a figyelmet arra a tényre is, hogy ha az irodalmi élet folyamataiban nem is, de a recepció tekintetében mindenképpen korszakhatárnak kell tekinteni az 1989-es rendszerváltást.

2. 6. Oktrojált folyamatok, bontakozó ellenállás

Az oktrojált kapcsolati viszonyok csakhamar újabb izolációs jelenségekhez vezettek, ami elsősorban a magyar irodalom román recepciótörténetének alakulásában mérhető le. E folyamat kibontakozásáról Selyem Zsuzsa tanulmányában³⁹ találunk kimerítő elemzést, igaz, a fordításirodalmat a folyóiratok tekintetében vizsgálja 1990–2003 között és megállapítja, hogy román oldalon e törekvéseknek a visszhangja elhanyagolható.

---

³⁸ „Mert az irodalom kétségkívül egyik leghatékonyabb eszköze a megismerésnek” – véli Gavril Scridon. Idézi VINCZE, uo.

³⁹ SELYEM Zsuzsa, „A kortárs magyar irodalom recepciója a román folyóiratokban”, in *Magyar irodalmi jelenlét idegen kontextusban*, szerk. BERNÁTH Árpád, BOMBITZ Attila (Szeged: Grimm, 2003), 25.

Vincze Ferenc tanulmánya ⁴⁰ is hivatkozik erre a munkára, ő viszont a könyvfordítások mennyiségi mutatóiból vonja le a következtetéseit.

A recepciótörténet folyamatában az izolációs jelenségek szinte természetesnek vehető mozzanatok, a kilencvenes évek várható hozadékának tekintendők, annak az időszaknak a tanulságai, amelyben a szabadság vélt mámora az autoindentifikációs törekvéseket erősítette fel újra és nem a kulturális kapcsolatok természetes fejlődését. Mint tendencia a magyarországi irodalommal való kapcsolatkeresés vált ismét hangsúlyossá, a román kultúra felé való nyitás újjászerveződése figyelhető meg.

Magyar és román részről egyaránt megmarad az igény a közeledésre, fordítói programok (román részről a *Conflux* című, de magyar részről az 1998 óta működő balatonfüredi fordítóház ösztöndíjai) sokasága is próbálja e folyamatokat serkenteni, de más, lokális kezdeményezéseket is ismerünk, amelyek nyomán néhány antológia jelent meg. Fontos és hiánypótló művek átültetése zajlik mindkét oldalról, ám a megjelent művek recepciója elenyésző. Utoljára Gavril Scridon román irodalomtörténész jelentkezik összefoglaló jellegű művel a romániai magyar irodalomról⁴¹: az *Istoria literaturii maghiare din România* című kötet a téma 1919–1989 közötti feldolgozását vállalja fel. Nála is kiemelt szerepet kap Ion Chinezu, majd Nicolae Balotă mint a transzszilvanizmus értő elemzője, akinek érdemeit a mai irodalomértésünk felől nézve is hitelesnek lehet tekinteni. A romániai magyar irodalomtörténetírás egyébként nem feltétlenül vesz tudomást Balotă létezéséről, szempontjaik a magyar irodalomtörténészek premisszáit veszik alapul, holott a transzszilvanizmus kérdésében az idézett szerzők álláspontja megkerülhetetlen.

Az erdélyi magyar irodalomról megjelent összefoglaló művek többségét Scridon felhasználja történeti munkájában: Ion Chinezu: *Képek az erdélyi magyar irodalomból (Aspecte din literatura maghiară ardeleană 1919–1929)*, megjelent 1930-ban, Nicolae Balotă esszékötete, a *Romániai magyar írók (Scriitori maghiari din România)* 1981-ben jelent meg, Sőni Pál *A romániai magyar irodalom története*, Dávid Gyula, Marosi Péter és Szász János közös munkája, *A romániai magyar irodalom története* (középiskolai tankönyv), a Kántor Lajos és Láng Gusztáv-féle *A romániai magyar irodalom 1945–70* című összefoglaló jellegű könyv 1971-ből, (második, javított kiadása 1973-ban jelent meg, ebben a tárgyalat

---

⁴⁰ VINCZE im.

⁴¹ VINCZE uo.

időintervallum kezdetét 1945-ről helyett 1944-re változtatták, mely a „felszabadulás” éve), ennek rövidebb, szerkesztett változata kap helyet a Béli Miklós szerkesztette *A magyar irodalom története 1945–1975* negyedik kötetében, mely *A határon túli magyar irodalom* alcímet viseli és 1982-ben jelent meg Budapesten, Pomogáts Béla két kötete: *Az újabb magyar irodalom 1945–1981* és a *Jelenidő az erdélyi magyar irodalomban* (1982-ben illetve 1987), Bertha Zoltán és Görömbei András közös könyve, *A hetvenes évek romániai magyar irodalma* (1983-as megjelenéssel), Czine Mihály *Nép és irodalom* (1981-ben jelent meg) vonatkozó fejezetei, végül pedig Kulcsár Szabó Ernő *A magyar irodalom története 1945–1991* című, 1993-ban megjelent munkája.

Vincze megállapítja, hogy Scridon irodalomtörténete nem hoz sok újat a témában, a magyar irodalomtörténészek szemszögéhez nem tesz hozzá sokat, de átfogóbb és rendszerezőbb, mint Balotá könyve. Scridon is a román és magyar hagyományok különálló fejlődéséről beszél, a kettő között összekötő kapocsként jelöli meg a közös történelmi múltat és a földrajzi teret, mondhatjuk a sajátos transzszilván értelmiségi szemléletmódot képviseli.

Természetesen számos antológia és fordításkötet látott napvilágot az 1990 utáni időszakban is, ám a kölcsönös közeledés aligha szabadult meg teljesen a kommunista időszak pártpolitikájának eszméitől, amelyek értelmében ez a közeledés előírás volt és olykor hatalmi eszközökkel valósult meg. Tény azonban, hogy jelentékeny irodalomtörténeti munka román nyelven sem az erdélyi, sem a magyar irodalomról nem született, sőt, Vincze tanulmányának is egyik fontos következtetése, hogy „1990 előtt számos magyar író műve jelent meg románul, ami természetesen nem csak a magyar irodalom iránti érdeklődésnek köszönhető, hanem a Romániában regnáló irodalompolitikának is. Feltételezhetően ebből következik az is, hogy míg a hetvenes-nyolcvanas években több kortárs romániai magyar szerző prózája vagy lírája jelent meg románul, addig a magyarországi kortárs szerzőktől, említsük csak Esterházy Pétert, Nádas Pétert, Hajnóczy Pétert, Csoóri Sándort, Fodor Andrást vagy Orbán Ottót, szinte semmi sem jelent meg. A magyarországihoz hasonlóan a többi határon túli területek magyar irodalma sincs reprezentálva, hiszen se Gion Nándor, se Sziveri János, se Grendel Lajos írásai nem láttak napvilágot románul.”⁴² E következtetés viszont rámutat egy fontos irodalomtörténeti jelenségre: szinte matematikailag is bizonyítható, hogy a románokat sokkal jobban érdekelte mindig az erdélyi magyar irodalom, mint az összmagyar, e jelenség pedig a

---

⁴² VINCZE uo.

transzszilvanizmus eszmeiségével hozható kapcsolatba. Az együttélés, a sorsközösség, a közösen megélt valóság, a történelmi tapasztalatok hívták életre kölcsönösen azt az érdeklődést, amelynek eredményei a két kultúra egymáshoz való közeledését hivatottak szolgálni.

A kommunizmus végén, a hetvenes-nyolcvanas években a politikai nyomás szinte teljesen elmosta a nemzetiségi határokat, a nacionálkommunista hatalommal szembeni ellenállás immár nem tett különbséget magyar és román ellenálló között. Elég, ha csak Szócs Géza és Dorin Tudoran barátságát hozzuk példaként, de önmagában véve ide tartozik Gelu Păteanu személye is, aki messzemenő nyíltsággal vállalt sorsközösséget a magyar nemzethez tartozókkal.

3. Rendszerváltás Kelet-Európában. Integratív jelenségek: a szolidaritás hanyatlása – a viszonzott egymásra figyelés szakadozásai

A politikai értelemben vett átalakulás, vagy rendszerváltás az első pillanatban nagy illúziókat ültetett el a kelet-európai tömegekben, ám a nyugati kapitalista társadalmi modelltől olyan szakadék választotta el, amelyet a mai napig is csak részlegesen sikerült áthidalni az élet legtöbb területén.

Az a tény, hogy a nyilvános megszólalásért már nem az azonnali hatalmi megtorlással kellett szembenézni, a meghurcoltatás, a börtön rémképének tudatalatti fenyegetése is immár szertefoszlott, így a szolidaritás egyes tendenciái tovább hatottak.

Az új helyzet ugyan látszólag leszámolt a kommunista hatalom fegyelmező apparátusával, de a mesterséges államhatárok között a nemzeti sorsproblémák, sérelmek és elképzelések változatlanul akut és megoldásra váró evidenciák maradtak.

A rendszerváltást követő lelkiállapot egyértelműen az előző korszak minden sajátos gondolatának az elvetésével debütált. Nem volt lelki diszpozíció semmilyen fajta szelektív átmentésre. Az „átkos” jelző mindenhez hozzátapadt, ami a letűnt korszakot jellemezte. Ily módon tehát a kelet-európai népek sorsközösségének művészeti kifejezése, a közös szellemi épülés kultiválása ugyancsak átkosnak minősült. Ezt még tovább fokozták az olyan társadalmi és politikai természetű erjedések, mint amilyenek például Jugoszlávia vagy Csehszlovákia felbomlásához vezettek. Végeredményben a kilencvenes évek végére a kelet-európai népek arra eszméltek, hogy mindannyian magukra maradtak. Ennek az érezhetően frusztráló folyamatnak kezd napjainkban ellene szegülni az a pillanatnyilag még bátortalan áramlat, mely az új művésznemzedékekben az egymás iránti érdeklődés fokozódására utal.

Egy másik, az irodalmi élet számára kevésbé üdvös változás, hogy 1990 utáni időszakban a kulturális kapcsolatok tekintetében is a pénz és a piaci folyamatok lettek meghatározóak, a kiadói politikát, különösen a fordításirodalom szelektációs irányait is a vállalkozók, könyvkiadók és szponzorok határozzák meg. Amit az 1990 előtti időszakban a politikai ideológia korlátozott és tett tönkre, azt az új körülmények között a pénz lehetetlenségi el, egyúttal bizonytalanságba taszítva mindkét oldal olvasóközönségét azáltal, hogy megvonja tőle a magabiztos tájékozódás lehetőségét értékítéletének kialakításában.

Bár természetes folyamatról beszélünk, mégis el kell mondanunk azt, hogy a fenti körülmény sokkal inkább az elidegenedést, mint a közeledést szolgálja és a kölcsönös kapcsolatkeresés szándékát az érdektelenség irányába mozdítja el.

4. Irodalom Erdélyben – sajátosságok. Kortárs erdélyi (magyar) (politikai) és kortárs (magyar) (politikai) költészet

Az Erdélyben alkotó költők beszédmódjának vizsgálatakor megkerülhetetlen a történelmi kontextus felvázolása, hiszen gyakorta nem poétikai elvekből fakad, hanem külső tényezőkből ered az egyes alkotói gárdák szerepvállalása és megszólalásmódja. A Trianoni békeszerződést követően hazatérő értelmiség közös ügye és vállalt célja a kisebbségbe rekedt magyarság érdekeinek képviselete és kulturális értékeinek megőrzése és áthagyományozása. Az *Erdélyi Helikon* csoportosulás tagjai egyként vállalták ezt a közös célt, alkotásaikat, művelődésszervezői, politikai tevékenységüket és tudományos munkáikat is ennek vetették alá – gondoljunk itt azokra az eszmékre, amelyeket nemcsak az irodalmi munkásságában, hanem az építészetében is hangsúlyoz Kós Károly vagy a politikai szerepvállalásaiban, a képzőművészeti munkáiban, mecénási ténykedésében is képvisel Bánffy Miklós és Kemény János. Bár a Bánffy Miklós által főszerkesztett, és a Kós Károly által szerkesztett *Erdélyi Helikon* figyelmet fordít a főként franciaországi irodalom, színház és képzőművészet aktualitásaira, és szorgalmazza a műfordítások publikálását, mégis a megmaradás-téma lesz a leghangsúlyosabb, és olykor propaganda-ízű bátorító szövegek jellemzik. Ezek mellett jelentős életművek is kibontakoznak, többek között Tamási Áron, Dsida Jenő és Áprily Lajos munkássága is megkerülhetetlen. Kozmopolita jelleget a baloldali elveket képviselő *Korunk* folyóirat ölt magára.

A második világháború és az azt követő politikai átrendeződés traumái az irodalomban is törést jelentettek, az ötvenes-hatvanas évek fordulójáig, az első Forrás-nemzedék jelentkezéséig⁴³ ez az állapot volt meghatározó, bár folytonos volt a *Korunk* és az *Utunk* folyóirat megjelenése, de egyben a hatalom demonstrálásának is az eszközeivé váltak azáltal, hogy a tiltólistára került szerzők műveit gyakran volt tanítványaik vagy pártfogoltjaik utasították el. A társadalmi, politikai és irodalmi változások között új üzenetek, új célok körvonalazódnak, amelyek némelyike a nyolcvankilenc utáni időszakban válik érthetővé, mások meg épp ebben az időszakban jelentéktelenednek el. Mindezt – hiszen romániai

---

⁴³ Lásd erről bővebben: POMOGÁTS Béla, *V. Magyar irodalom Erdélyben (1968–1989) – VI. Irodalmi dokumentumok*, (Csíkszereda: Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2011).

magyar vagy erdélyi irodalomról lévén szó – szükségképpen áthatja az a politikai töltet, amely a kezdetektől sajátossá teszi irodalmunknak e szegmensét. A kommunizmus éveinek magyar szerzőit *Forrás-nemzedékek*ként szokás elkülöníteni – a későbbiekben szó esik ennek problematikusságáról. A rendszerváltást követően az ezredfordulóig színre lépő újabb generációt pedig a transzközép csoport fogja össze.

A Forrás-nemzedékek indulásakor (1961) már lezárulataknak vagy épp kiteljesedőben vannak a magyar irodalomban a nagy életművek (Kassák, Füst, Illyés, Weöres, Pilinszky, Nagy László,) és úgy tűnt, hogy az avantgárdnak is kimerültek a lehetőségei. Olyan helyzet állt elő, amelyben nem lehetett megkerülni azt a kérdést, hogy folytatható-e a líra klasszikus értelemben, a klasszikus témák, üzenetek és eszközök meghaladása nélkül, új szintézisek formájában elképzelhető-e a folytatás, vagy pedig az eddigi értékek mind rutinszerűbb újra meg újrahasznosítása fogja jellemezni a következő időszakot. Ez a kérdés – úgy tűnik – mai napig sem dőlt el, de ebben a poétikai, illetve társadalmi-politikai kontextusban hallgattak el sokan, akik elhallgattak, vagy próbálkoztak saját utakat és ösvényeket találni azok, akik végül is megpróbálták ebben a túl gazdaggá vált világban továbblépni.

Úgy tűnik, hogy e világszerte tapasztalható kifáradási tünetek és életérzés ellenére már-már huszonegyedik századi tartalmak megragadása felé tartanak e nemzedék egyes tagjai. A társadalmi, politikai és irodalmi változások között új üzenetek, új célok körvonalazódnak, amelyek a nyolcvankilenc utáni időszakban válnak érthetővé. Mindezt – hiszen romániai magyar vagy erdélyi irodalomról lévén szó – szükségképpen áthatja az a politikai töltet, amely a kezdetektől sajátossá teszi irodalmunk erdélyi szegmensét.

A Forrás-nemzedékek felbukkanása óta már több lezárt és még több kiteljesedőben lévő életmű áll előttünk, létrehozóik pedig többnyire részesei a nyolcvankilences rendszerváltásnak és átalakulásnak, amely az irodalom tekintetében is új irányokat jelölt ki. E korszak alkotói közül többen léptek politikai pályára (pl. Markó Béla vagy Szőcs Géza), miközben költőként, íróként is aktívak maradtak. Ezekben az életművekben vélhetően sokkal pontosabban nyomon lehet követni azoknak a társadalmi változásoknak a hatásait, amelyek kimutathatóak vagy érezhetőek a rendszerváltás utáni időszak beszédmódjában. Szőcs Géza költészete a legbeszédesebb ilyen szempontból, hiszen költői indulása a harmadik Forrás-nemzedékhez kapcsolja, és már indulásakor is jól érezhetően a lírai beszédmód

hagyományainak át- és felülírására vállalkozik. Őt tartom – e tekintetben – a legérdekesebb karakternek a kortársak között.

A közéleti szerepvállalás nyilván nem igen vált előnyére egyetlen olyan költőnek sem, aki ebbe belesodródott, vagy aki ezt ambicionálta: egyrészt a világlíra elszürkülése, eleseménytelenedése, másrészt a kelet európai tudatvilágban bekövetkezett két nagy fordulat okozta ezt. Egyik a totalitárius állam- és társadalomszerkezetek összeomlása, az a történés, amely a második világháború óta meghatározta a szóban forgó nemzetek remény- és várakozáshorizontját. Ennek legfőbb hordozója a szellemi elit volt, masszívan ideértve az írókat és költőket, Jevtusenkótól Havelen, Konrádon, Csoórin, Dorin Tudoránon keresztül nagyon sokakig.

A másik megkerülhetetlen dolog az a felismerés volt, hogy a fordulat után megismert nyugati demokráciáknak a valósága mélységes csalódást jelentett ennek a szellemi elitnek.

Ami viszont az emlegetett és sokszor rendszerváltónak is nevezett, a változásokat előkészítő és olykor megvalósító elitnek a csalódását vagy illúzióvesztését illeti: a Nyugat társadalmi-politikai és morális igazságosságával kapcsolatos képzeik illúzióvá válása azt eredményezte, hogy számukra utópisztikussá vált mindenfajta képzet egy morális és szellemi alapokon nyugvó világrend esélyeit illetően. Ezt a kiábrándulást természetesen saját politikai tapasztalataik támasztották alá, amelyeket a rendszerváltozás utáni politikai valóság szereplőiként gyűjthettek be. Ez általánosan érvényes az amúgy is érzékeny lelkületű művészekre, s a kisebbségben élő művészekre pedig fokozottan.

A kilencven utáni generáció előtt tehát kevés követhető példa volt, minden, ami Trianon óta történt Erdélyben hiteltelenné, erkölcsstelené, esztétikailag meghaladottá vagy hazuggá vált, tehát nagyon szigorú szelekción folyamatok eredménye volt, hogy kik válnak az új nemzedék példaképeivé. Mindeközben, az új nemzedék szárnypróbálgatásaival párhuzamosan gyors tempóban nő az előző korszakról szóló metairódalom mennyisége, irodalomtörténeti munkák, lexikonok sora jelenik meg, többségük újszerű problematizálással.

Az erdélyiség érzésének vagy tudatának újrafogalmazásában azok a retorikai klisék a legérdekesebbek, amelyek a hozzájuk tartozó szemantikai mező telítetlenségére alapoznak. A bevált terminusokkal (lásd: transzszilvanizmus) például a Vincze Ferenc kritikájában is felbukkanó „sajátosság méltósága” vagy pedig a kritikai beszédmódba újonnan beleszövődő megfogalmazásokkal, mint például a Bertha Zoltán féle „sorsérzékeny szemléletmód”, mind

a transzszilvanista hagyománytól való elkülönöződés nyelvi lehetőségeit keresik, általában nem sok sikerrel.

Miklós Ágnes Kata hangsúlyozza, hogy az első és második Forrás-nemzedék mint az adott alkotógeneráció megnevezése a Kántor Lajos és a Láng Gusztáv által írt *A romániai magyar irodalom története 1945–70* című kötetben jelenik meg, ez a „besorolás azonban csak egy felülről irányított csoportképzési aktusból kiindulva teremtette meg az irodalomtörténeti generációváltás fogalmi rendszerét és terminológiáját, és nem adott választ a belülről képződő csoportok kérdésére”.⁴⁴ Miklós társadalomtudományi és filozófiai szempontok bevonásával külön vizsgálja a hetvenes évekbeli nemzedékváltási problémákat, a harmadik Forrás-nemzedék publikálási lehetőségeit, valamint létezésének és széthullásának sajátosságait. A Forrás-nemzedék megnevezés időközben rátapadt ezekre a generációkra, és bár többen⁴⁵ megkérdőjelezik és erőltettnek titulálják a *Forrás-sorozathoz* kötődő identifikációs vagy beskatulyázási próbálkozásokat, a korszakról beszélve mégis megkerülhetetlen ennek használata. Vincze Ferenc hívja fel a figyelmet azokra a személyi átfedésekre, amelyek szembetűnők a Forrás-nemzedékek alkotóinak debütálását és kanonizálódását vizsgálva, például Kántor Lajos jegyzi a *Romániai magyar irodalmi lexikon Forrás-nemzedék* szócikkét, ugyanakkor tagja a *Forrás-kötetek* szerkesztőbizottságának is.

A harmadik *Forrás-nemzedék* színrelépésénél válik igazán láthatóvá, hogy ez a megnevezés egy kívülről „gyártott” skatulyát takar, hiszen az ide sorolt alkotók műveiben alig mutatható ki bármiféle közösségvállalás, inkább csak a színrelépés kronologikussága folytan tapad hozzájuk a nemzedéki besorolás. Esetükben érhető tetten a nemzedékváltások klasszikus struktúrája, mármint a megszilárdult „hatalmat” képviselő idősök és a „változást hozó” fiatalok erőviszonyainak alakulása. Ezek a fiatalok már – szembemenve (?) a szerkesztői-kiadói hatalommal megteremtik a maguk közlési lehetőségeit, és a maguk fórumait a kolozsvári egyetem *Echinox* nevű, háromnyelvű diáklap hasábjain és az *Igazság* című napilap, Szöcs Géza szerkesztette *Fellegvár* rovatában, és ez a gesztus a hatalmi pozíciók, a tekintélyelvűség és a nyilvánosság viszonylatában is interpretálható.⁴⁶

---

⁴⁴ MIKLÓS Ágnes Kata, *A szóértés feltételei: Nemzedékváltási problémák a hetvenes évek romániai magyar irodalmában*, (Kolozsvár: Komp-Press, 2010), 9.

⁴⁵ V.ö. VINCZE 2012. MIKLÓS 2010., BERTHA Zoltán, GÖRÖMBEI András, *A hetvenes évek romániai magyar irodalma*, (Budapest: Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Budapesti Szervezete, 1983), 112.

⁴⁶ Lásd erről bővebben: VINCZE 2012. 74. és MIKLÓS 2010.

Miklós Ágnes Kata szociológiai megközelítése a nemzedékváltás problematikáját illetően úgy vélem, csak részlegesen állja meg a helyét, hiszen egy sajátosan szerveződő társadalmi csoport tagozódására, amely a másság azon attribútumai mentén határozható meg, hogy nem úgy működik, mint a társadalom többi része, nem alkalmazhatóak az egyes általánosítások. A Forrás-nemzedékek tekintetében sokkal relevánsabb szempont az öregek/fiatalok dichotómia alapján kiindulni, hiszen minden pályakezdő esetében a legelső dolog a hagyománnyal való szembenézés: részben a kultúra nagy hagyománya, az irodalom, részben pedig a közvetlen megelőző kortárs hagyományok mozgása válik megkerülhetlenné. A nemzedékváltást pedig egy-egy kimagaslóbb tehetség hagyomány-újraíró gesztusai indítják el, ami a szakirodalomban is visszatükröződik, vagyis az egyes nemzedékek indulása elég egyértelműen kötődik egy-egy szerzői arcélhez, a Forrás-nemzedékek esetében a költészetben Szilágyi Domokos, Király László, Szócs Géza vagy Kovács András Ferenc nevei mérföldkövek.

A generációk másik meghatározó komponense, az identitás pedig az írónemzedékek esetén, kollektív szinten csak retrospektíve értelmezhető, hiszen az egyes nemzedékek tagjainak életműve semmilyen explicit támpontot nem ad erre vonatkozóan.

Vincze Ferenc a harmadik Forrás-nemzedék – mint meghatározás és mint nemzedéki csoport – létjogosultságát is megkérdőjelezi, teljesen új, a szépirodalmi művek interpretációjára épülő vizsgálatot javasol a probléma jobb körülhatárolására.⁴⁷ Kérdése, hogy egyáltalán létezett-e vagy létezik-e a harmadik Forrás-nemzedék? Ám a nemzedéki tudatot nem csak a kánonalkotási törekvések határozzák meg, hanem bármilyen nemzedéki csoportosulás estében csoportidentitást jelentő és kijelentő szövegek összessége is. Vagyis amennyiben e nemzedék tagjai harmadik Forrás-nemzedékként (is) meghatározzák önmagukat, akkor eleve el kell fogadnunk ezt az álláspontot. Más kérdés az, hogy esztétikai érvekkel vagy irodalomtörténeti tények vizsgálatával kell-e elhatárolni az egyes generációk vagy csoportok létezését, ám mindaddig ezekre a kategóriákra szükségünk lesz, amíg végre nem születik meg egy olyan irodalomtörténeti munka, amely nem a Forrás-nemzedékekhez kapcsolható metanarratívákat értelmezi, hanem az egész erdélyi irodalomtörténetet felülvizsgálja a kezdetektől.

---

⁴⁷ VINCZE 2012. 78.

Poétikai szempontú recepciókutatásra Bertha Zoltán és Balázs Imre József vállalkozik, előbbi főként a korszak próza- és drámairodalmára fókuszálva az abszurd megjelenési formáit vizsgálja,⁴⁸ utóbbi a neoavantgárd hatásokat értelmezi a Forrás-nemzedékek által meghatározott költészetben. Balázs megállapítja, hogy „az ötvenes-hatvanas évek fordulójának pályakezdő költői ellenállásba ütköztek, amikor avantgárd / neoavantgárd technikákkal kísérleteztek, ezek a poétikai eljárások a hetvenes évekre többé-kevésbé legitimé váltak, és az akkori fiatal szerzők inkább más irányban (értelmiségi szerepmódeljeiket tekintve, politikailag, illetve az intézményesülés lehetőségei szempontjából) ütköztek ellenállásba.”⁴⁹ A nyolcvanas években változott a kritika viszonyulása a Forrás-nemzedékek poétikájához, amikor is Cs. Gyimesi Éva a korábban elfogadott neoavantgárd értelmezés helyett strukturalista módszerekkel vizsgálja ezt a költészetet, bevezeti a tárgyiasság terminusát, és a modern költészet poétikai irányai mentén hozza közös nevezőre Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Kányádi Sándor és Szócs Géza líráját – akik a korábbi besorolás szerint más-más nemzedéket képviseltek.⁵⁰

Ha elfogadjuk a Kántor-Láng-féle felosztást a Forrás nemzedékeket tekintve⁵¹, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a harmadik Forrás tagjait egyfajta elmozdulás különbözteti meg az előző két kontingenstől. „*Ami a III. Forrás-nemzedéket jellemzi – ugyanakkor rokonítja azt a nyolcvanas évek román szerzőivel – az a teoretizáló hajlam, az elméleti beállítottság, a fejlett kritikai érzék és önreflexivitás (ezek jórészt a Bretter György és Gaál Gábor személye*

---

⁴⁸ BERTHA Zoltán, *Erdély felé. Esszék, tanulmányok, vallomások*, (Budapest: Cédus Művészeti Alapítvány–Napkút, 2012).

⁴⁹ BALÁZS Imre József, „Az avantgárd hatástörténete és a Forrás-nemzedékek. Ötvenéves a Forrás könyvsorozat”, *Korunk* 22, 11. sz., 29–35. (2011): 33.

⁵⁰ Lásd erről bővebben: CS. GYÍMESI Éva, *Találkozás az egyszerűvel. Kísérlet mai líránk értelmezésére*, (Bukarest: Kriterion, 1978), 43; BALÁZS Imre József, „Az avantgárd hatástörténete és a Forrás-nemzedékek. Ötvenéves a Forrás könyvsorozat”, *Korunk* 22, 11. sz., 29–35. (2011): 33.

⁵¹ A Romániai magyar irodalmi lexikon 1981-ben kiadott első kötete is e felosztás jegyében mutatja be «Forrás-nemzedék» címszava alatt az «egymást követő külön jegyekkel fellépő irodalmi csoportosulások»-at. A lexikoncímszó három Forrás-nemzedékről beszél: eszerint az első Forrás-generáció a sorozat indulásától nagyjából a hatvanas évek második felének közepéig tart, s ebbe olyan akkor induló alkotók tartoznak, mint Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos, Hervay Gizella, Bálint Tibor, Köntös-Szabó Zoltán, Lászlóffy Csaba, Szilágyi István, Palocsay Zsigmond és mások; őket a hetvenes évek közepéig tartó időszakban jelentkező Király László, Kenéz Ferenc, Balla Zsófia, Bodor Ádám, Magyar Lajos, Molnos Lajos, Czegő Zoltán, Páll Lajos, Bogdán László, Kincses Elemér, Gálfalvi György, Markó Béla, Éltető József, Gittai István és mások első köteteivel fémjelzett második Forrás-generáció követi; a hetvenes évek közepén pedig «új, elkülönítő jegyekkel, egészen más irodalomeszményükkel megint új hullám jelentkezik: a harmadik Forrás-nemzedék», melybe Szócs Géza, Egyed Péter, Adonyi Nagy Mária, Kőrössi P. József, Mózes Attila, Cselényi Béla, Palotás Dezső, Boér Géza, Bréda Ferenc, Darkó István, Sütő István és mások tartoznak.” KÁNTOR Lajos, LÁNG Gusztáv, *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, (Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1981), 608–610.

*körül kialakult szellemi műhelyeknek tudhatók be), a közösségi témakör elutasítása, vagyis az egyéniségelvűség központba helyezése (pl. magánmitológiák kidolgozása), a nagyfokú tudatosság, az intertextualitás, stb*⁵² – állapítja meg Kelemen Endre. Ez az elmozdulás nyilvánvalóan a politikai transzszilvanizmus diszkurzív kereteit is kitágítja, és valamelyest új irányokat jelöl ki a Cs. Gyimesi Éva által is definiált transzszilvanizmus újragondolásában. Meglátásában – Kós Károly eredeti elveire rímelően – az erdélyiség „*erkölcsközpontú ideológia, mely kiválóan alkalmas arra, hogy a helyzet és identitás, a kisebbségi sors és a magyarságtudat között feszülő diszharmóniát tompítsa, enyhítse és feloldja. Mégpedig azzal, hogy a mindennapi élet negatív effektusaiból, fájdalmas hatásaiból építkezve, kitermel egy erkölcsi szempontból pozitív effektust, mely erkölcsileg aztán esztétikai értékteremtő tényezővé válik. A transzszilvanizmus eredeti képlete, Makkai Sándor-féle programja: kicsiny lehetőségek közepette, nagy szellemi erőfeszítéssel, egyetemesen emberi szellemmé lenni.*”⁵³ A harmadik Forrás-nemzedéken az elődök épp a fent körvonalazott erdélyiség-eszményt illetve az ettől való elfordulást kérik számon, mint az erdélyi alkotót mindenki mástól megkülönböztető sajátosságok eredendő jegyét, vagy az erdélyi alkotóval szemben támasztott elvárást, végül mégis e szubtilis nemzedéki konfliktus menti át letisztultabb és modernebb megközelítésben a transzszilvanista eszméket a rendszerváltás utáni időszakra. E helyen elég csupán Kovács András Ferenc⁵⁴ és Szöcs Géza⁵⁵ nemzeti identitást retorizáló szövegeire gondolnunk. Mindez azért fontos, mert nem egészen egy évtized múlva épp maga Cs. Gyimesi üdvözlí és karolja fel a transzközép mozgalmat.

A nyolcvankilences rendszerváltás után induló alkotókra kettős trauma jellemző Erdélyben: részint önkéntelenül is állást kell foglalniuk az előző nemzedékek Trianon-traumája kapcsán, amelynek ekkorra már könyvtárnyi irodalma van, részint pedig saját sorsproblémájukkal is szembe kell nézni: a kommunizmus minden hagyatékával, amely elsődlegesen meghatározza e nemzedék ontológiai tapasztalatait.

A „beszélés” lehetősége új beszédmód megjelenését is magával hozza, az induló alkotók számára a megszólalás szabadsága elsősorban esztétikai kihívásokkal telítődik, a

---

⁵² KELEMEN Endre: „Arról, hogy a transzszilvanizmus (miként) ideológia”, *Eirodalom* 2012. június 17. <https://eirodalom.ro/irodalom/tanulmany/item/931-arrol-hogy-a-transzszilvanizmus-mikent-ideologia.html>

⁵³ CS. GYÍMESI Éva: „Helyzet és helyzetudat”, in *Transzcendens remény. A Limeskör dokumentumai 1985–1989*, szerk. Molnár Gusztáv, (Csíkszereda: Pallas-Akadémia, 2004), 206–214.

⁵⁴ Például KOVÁCS András Ferenc, *Jack Cole daloskönyve*, (Pécs–Kolozsvár: Jelenkor Kiadó–Polis Kiadó, 1996).

⁵⁵ Például SZÖCS Géza, *A sirálybőr cipő* (Budapest: Magvető kiadó, 1989).

politikum vagy háttérbe szorul, vagy rejtetten van jelen a kilencvenes évek elején születő irodalomban, noha sokan vannak olyanok is, akik politikai szerepet is vállalnak ebben az időszakban. Ugyanakkor válik lehetővé az előző nemzedékek igazi kibontakozása is, a cenzúra helyett az öncenzúra lép működésbe, de ugyanakkor a kritikai suspense, az intézményes keretek hirtelen fellazulása is elbizonytalanító hatással van az alkotókra és az olvasókra egyaránt. A rendszerváltást követően színre lépő transzközép generáció indulásánál Bréda Ferenc és Szócs Géza bábáskodik, a kritika oldaláról pedig Cs. Gyimesi Éva üdvözlő elsőként értő olvasattal a fiatalok debütálását.

Erdélyben a román és a magyar alkotói sorsközösség is szétválik újra, a román és magyar irodalom közötti átjárást az új nemzedékeknél az elszigetelődés váltja fel: míg előzőleg a közös empiria volt a híd, amely közös alkotói feladatokat és felelősségeket is feltételezett, 1990 után majdnem teljes kommunikációs hiány veszi át a helyét az addigi interakciós folyamatoknak. Bertha Zoltán például Bodor Ádám *Sinistra körzetére* hivatkozik, ám arról nem ír, hogy Bodor műve milyen közeli rokonságot mutat Ștefan Bănulescu *Cartea milionarului* című munkájával... A közös léttapasztalat számtalan hasonló példájával találkozhatunk a kilencvenes rendszerváltást megelőző korszak erdélyi irodalmában, amelynek magyar nyelvű szegmense a kisebbségi sors sajátos retorikáját és problémavilágát is hordozza.

Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a kilencvenes évek induló nemzedéke olyan politikai-társadalmi kontextusban kezd alkotni, amelynek alapja a teljes létbizonytalanság, a kor történelmi eseményei (a marosvásárhelyi események, vagy a szerbiai háború – amely közvetve hatással bírt az erdélyi fiatal alkotókra is –) felülírták azokat a modelleket, amelyek az előző nemzedékek számára támpontot adhattak a tájékozódásban. Vagyis nem értékrendek hagyományozódásáról volt szó ez esetben, hanem a kilencvenes nemzedék saját tapasztalatai alapján volt kénytelen felállítani egy olyan világgépet, amelybe csak később és fokozatosan épülnek be a hagyomány regiszterei. A *Forrás-nemzedékek* költőinek a kommunizmus idején írott művei esetében gyakran tetten érhető a játék a megszólalás korlátozottságával, a konkrét és filozófiai értelemben vett kimondhatatlansággal, a transzközép alkotói esetében pedig megfigyelhető a már-már polgárpukkasztó tobzódás a kimondásban, a néven nevezésben.

Az erdélyi (vagy romániai) magyar irodalom paradigmaváltásai azok a pillanatok, amelyek segítenek megérteni a Romániában is végbement politikai változások tükrében az

irodalmi élet alakulását, amely a nyolcvanas évek végén bekövetkezett politikai fordulattal kezdődően még szabadabb szellemi határok között tud kibontakozni. A korszak tárgyalhatósága több szempontból is intrikus, hiszen a megnevezése kapcsán felmerülő kérdésekre – hogy romániai vagy erdélyi magyar irodalom – sem sikerült mind a mai napig az irodalomtudománynak megnyugtató választ találni, de ugyanúgy új, átfogó szakirodalmi munka sem jelent meg a fenti időszakról. Jelen esetben a történeti időhatárokat vesszük alapul, az 1920-tól napjainkig terjedő időszakot és az ebben az időintervallumban született életműveket, amelyeket olykor párhuzamosan tárgyalunk a kortárs román irodalom vonatkozó szegmensével, amelyről értelemszerűen azt feltételezzük, hogy fejlődése az előbbivel kölcsönhatásban alakul.

Fontos kérdés természetesen, hogy a politikum által eleve meghatározott romániai (erdélyi) magyar irodalom a kilencvenes évek után mennyiben szabadult meg politikai vétetésétől, mennyire határozzák meg továbbra is a geopolitikai körülmények, illetve beszélhetünk-e vele kapcsolatban még a korábbi fogalomról, az erdélyi éthoszról, amely közös nevezőként felmutatható lenne az egyes életműveken átívelően is, illetve megmaradt-e, átalakult-e az újabb nemzedékek írásművészetében ez a szövegek szintjén is tetten érhető lelkiség. Az új kolozsvári, önmagát metamodernistaként definiáló ifjú alkotónemzedék például azon túl, hogy élesen aktuálpolitikai szempontok és elvek szerint különül el az irodalmi élet egyéb szereplőitől, közel sem erdélyiként – bár geográfiai értelemben igen – ám identifikációját tekintve szinte deklaráltan gyökértelen, ha csak az ideológiai táptalajt nem akarjuk éltető közegének tekinteni.

Jelen vizsgálódás egyik kulcskérdése az is, hogy az erdélyi magyar irodalmi élet a rendszerváltozással bekövetkezett politikai akadályok elhárulásával hogyan alakította ki keresztmetszeteit az összmagyar irodalmi élettel, s e folyamatban hol helyezhető el egy olyan életmű, mint a Gelu Păteanué.

Nyilvánvaló könnyebbséget jelent az erdélyi magyar és az anyaországi magyar irodalom közti átjárás és átjárhatóság elemzése, hiszen viszonylag természetes folyamatról van szó, amely nem igényel különösebb elméleti előfelvetéseket sem, a nyelvi közösségen belüli természetes igény és folyamat kibontakozása. E jelenség irodalomtörténeti szempontú vizsgálatára számos kísérlet született, az egyes szépirodalmi és szakirodalmi műveken keresztül jól megközelíthetőek azok a törekvések, amelyek az egységes magyar irodalom

kialakítására irányulnak, az elmúlt időszak politikai és térbeli szétszabdaltságát próbálják felszámolni és megteremteni azt a nyelvi alapú egységet és közösséget, amely bármely nemzeti irodalom sajátja lehet.

A rendszerváltozás utáni következő cezúrát napjaink irodalomtörténetében úgy tűnik a 2015. esztendő hozza el, amikor a KMTG (Kárpát Medencei Tehetség Gondozó Nonprofit kft.) megjelenésével alaposan polarizálódni látszik az irodalmi élet, s immár a szakmaiságtól független elvi szempontok szerint rendeződik át. Témánk tekintetében e jelenség mint tendencia érdemel említést, alaposabb irodalomszakmai felfejtésére most nem törekszünk.

De az, hogy egy román anyanyelvű költő és kulturális mediátor – Gelu Păteanu – életpályája miként és mi okból ér véget a kilencvenes évek közepén Magyarországon már teljesen más kérdéseket vet fel.

Méltatlanul kevés figyelmet szentel napjaink tudományossága az irodalmi élet jelenségei értelmezésének tekintetében az identitás kérdésének, amely meglátásomban alappillére lehet e jelenségek pontosabb megértésének. Minden írásmű identitásrepresentáció is egyben, ide érthetjük a szépirodalmi művek mellett a dokumentarista irodalom alkotásait is.

Az identitás kérdése azért is áll vizsgálódásom egyik fókuszában, mert ez a perspektíva sejteti a legtöbb eredményt az olyan jelenségek megértésében, mint a transzszilvanista értéktudat átalakulása.

4. 1. Az erdélyi magyar irodalom a kilencvenes évek elején. Elmozdulás a transzszilvanizmus eszméjétől. A transzközép mint a kilencvenes évek beszédmódjának origója.

Érdekes momentum, hogy a rendszerváltás utáni első szépírói generáció elfordulva a politikától részben esztétikai-poétikai vállalások mentén kísérli meg meghatározni önmagát és izgalmas az első rajzás sajtóreceptiója is, ahogyan az új irodalmisággal párhuzamosan megszólal az új kritikai hang, amely meglehetősen bizonytalansággal próbál az új értékvilággal szembenézni. Emellett pedig – a csoport felvállalt értékorientációja mellett – nyomon

követhető egy újfajta erdélyiség-tudat kialakulása is a folyamatosan artikulálódó életművekben.

Kétségtől az erdélyi irodalom első nagy kirajzása a nyolcvankilences romániai politikai változások után az *Előretolt Helyőrség* volt. Az azóta eltelt több mint harminc év kritikai tükrében az új erdélyi megszólalásmód számtalan, egymástól különböző, néha pedig egymásnak ellentmondó reflexiójával találkozunk. Bizonyosnak látszik azonban, hogy a *Helyőrség* színrelépése poétikai és kritikai paradigmaváltást is jelent, az erdélyi irodalomtól megszokott és elvárt transzszilvanista regiszter elhalkulását hozta magával, és megkísérelte az irodalmi megszólalásmódot visszahelyezni az általa eredetinek tartott közegébe, amely mindenképpen esztétikai kritériumok alapján határolható körül. De ugyanakkor kitermelt egy új erdélyiség-paradigmát, amely sokkal inkább az 1920 előtti transzszilvanizmus ideológiáján alapul, s amely napjainkban is érvényesül az Előretolt Helyőrség elsőgenerációs szerzőinek alkotásaiban.

Köztudott tény, hogy az erdélyi irodalmi élet bölcsője mindig is Kolozsvár volt, ahol a vezető folyóiratok mellett a magyar tanszék tevékenysége is állandó és azonnali befolyással bírt az irodalmi élet változásaira. A transzközép körüli polémiaiak melegágya is Kolozsvár tehát, és az egyetemi reakciók is szinte egyidejűek az első szövegekkel. Igaz, a kritikának nem volt túl nehéz dolga a jelenség megragadásával, hiszen az irányzat teóriái mondhatni az első szövegek előtt megszülettek, és nem véletlenül a nemzedék jeleseinek tollából. Elsőként Sántha Attila *A transzközép irodalom* című kiáltványára kell gondolnunk, amely 1993 nyarán jelent meg a kolozsvári *Echinox* című egyetemi diáklap magyar oldalain.⁵⁶ Későbbiekben a kritika úgy hivatkozta ezt a lapszámot, mint az *Echinox* Nagy Transzközép száma. A kritikának csupán annyi dolga maradt, hogy megtalálja saját diskurzusának alapjait a Helyőrség-jelenség kapcsán és átírja önnön megszólalása nyelvét, amelynek arzenálja az új irodalmiság okán kétségtől megújításra szorult.

Berszán István – irodalomelméleti alapokról – szimulátum és kreátum viszonylataként ragadja meg először a transzközép-jelenséget, miközben egy játszma genéziséről beszél,⁵⁷ Cs. Gyimesi Éva, az erdélyi irodalom nagyasszonya és ekkoriban még a

---

⁵⁶ SÁNTHA Attila, „A transzközép irodalom”, *Echinox*, 6. sz. (1993).

⁵⁷ BERSZÁN István, „Innen és túl transzközép, avagy egy játszma genézise”, *Echinox*, 7–8. sz., (1993)

kolozsvári magyar tanszék vezetője viszont az irodalomtudomány provokációjaként néz szembe a támadó helyőrség katonáival. „Mert ez a transzközép ifjúság csúfolkodni merészel a szentséges Tradícióval” – mondja első, a témáról írt tanulmányában,⁵⁸ amelyben ugyanakkor közösséget is vállal a nemzedék szellemiségével. A kánon oldalán éppen ő az, aki elsőként elismeri, hogy van ex-cathedra is irodalom, és írásában kezet nyújt az új nemzedéknek s az új hang „hivatalos” elfogadásának első lépését is megteszi. Kimondja, hogy a genius loci, vagyis az épp aktuális „génusz lóca” bizony a transzszilvanizmus, és a transzközép szembenállásának egyik ellenpólusaként jelöli meg az irodalomelmélet és az uralkodó kánon(ok) mellett. Ezzel a gesztussal egy időben Berszán István egyszerűen posztfreudi szexmajomnak titulálja OJD-t, a transzközép irányzatot felvállaló nemzedék írásait pedig kloáka-költészetnek...⁵⁹

4. 2. A rendszerváltozás utáni első generációk azonosságképe. Identitáskonstruálás az erdélyi irodalomban a poszttranszszilvanizmus keretei között

Az identitás nemcsak az én kiteljesedésének és önazonosságra való törekvésének megnyilvánulása, hanem mindenkori védelmi rendszer is, amely egyénre vagy közösségre egyaránt jellemző. Az identitás reprezentációjának vagy éppen szublimálásának egyik alapvető közege pedig nyilván a művészet, esetünkben az irodalom, az a szöveguniverzum, amely valamelyest tükrözi egy közösség gondolkodását az önazonosság kérdését illetően is. Nyilván, ha György Péter *Állatkert Kolozsváron – Képzelt Erdély*⁶⁰ című kötetéről beszélünk, szükségszerű a téma fenti megközelítésének felvázolása, hisz a könyv kinyitása előtt már valamiféle tendenciózus szerzői megközelítést is gyaníthatnánk: a hatalmi (politikai) felsőbbrendűség tudatából megfogalmazódó vizsgálati tárgy, régió, mesebeli terep vagy fikcionális térként definiálódó Erdély kényes témának mutatkozik, mielőtt egy sort is elolvasnánk a könyvből⁶¹.

---

⁵⁸ CS. GYÍMESI Éva, „A transzközép mint az irodalomtudomány provokációja”, *Korunk*, 9. sz., (1993): 60–65.

⁵⁹ BERSZÁN István, „Hümért leb...ák avagy a „Sire”-t kutyaharapással”, *Látó*, 1. sz., (1996)

⁶⁰ GYÖRGY Péter, *Állatkert Kolozsváron – Képzelt Erdély*, (Budapest: Magvető, 2013).

⁶¹ vö. ELEK Tibor, *Erdélyről, de kinek, minek s hogyan?* <https://www.helikon.ro/erdelyrol-de-kinek-minek-s-hogyan/>

Ez a fajta distanciálódás juttatja eszembe a kolonizáló társadalomtudós szempontrendszerét, hisz valamiféle sajtóságos Erdély-használat sejlik ki György Péter könyvének egyes fejezeteiből, amely a kísérletező antropológus attitűdjére emlékeztet, és az erdélyi ember olvasatában a kutató és a kutatott viszonyaként kínál vitahelyzetet. A Trianon-trauma történetét és értelmezési lehetőségeit árnyaló könyv, amelyben a szerzőnek a kortárs erdélyi irodalommal kapcsolatos nézeteit is megtaláljuk, történelmi-politikai mondanivalóin túlmenően irodalomtörténeti határokat is kijelöl – Losonczi Alpár pedig ezt is kiemeli: „...a nemzet affektív tartalmakat foglal magában: igaz, hogy a társadalomtudomány az utóbbi időkben egyfajta affektív fordulatot élt át, és valószínű, hogy affektivitás elemzését el kell végezni majd a nemzet vonatkozásában is – ám még mindig kérdés marad, hogy a tudomány képes-e rátalálni az affektív nemzeti megnyilvánulások minden rezgésére.”⁶²

Jeney Éva *Maorik és transzszilvánok*⁶³ című munkájában ugyancsak arra a jelenségre utal, hogy a nemzeti kisebbségi irodalmak megközelítésében mindenképpen tekintetbe kell venni ezek kettős kötődését, a több közösséghez való tartozásukat, ezért a róluk való beszéd módja sem lehet leegyszerűsítő. Itt Jeney is nyilván elsősorban a regionális meghatározottságon alapuló megkülönböztetést tekinti elsődlegesnek, ezen belül pedig az egyes kisebbségi irodalmaknak a régióon belüli kultúrákhoz való egyedi kötődését, természetesen párbeszédre képes kapcsolódását, de a későbbiekben mint nemzetiségi kisebbségi irodalomról beszél, amelyet a sajátos politikai körülmények által tekint meghatározottnak. A fogalom értelmezésében körüljárja a lehetséges megközelítéseket, az *elhatárolás* és a *határon túliság* fogalmait, a magyarországi nézőpontból eleve kolonialista szemléletet mutató diskurzust, jelezve, hogy a megnevezés bármely módja szükségszerűen tartalmaz valamilyen, a megkülönböztetést szolgáló, de általában a politikai határokra reflektáló utalást. Jeney Éva tanulmánya – az általam olvasott tudományos művek közül – a legsűrítettebb és legpontosabb összefoglalását adja az erdélyi irodalom történetének és természetének, éppen ezért magabiztosan vonhatjuk le a téma kapcsán azt a következtetést, hogy az erdélyiség diskurzusából a kolonialista paradigma kiiktathatatlan. A fogalomnak az általa öt szempont szerint végigvezetett jelentésvizsgálata (határon túli, romániai magyar, kisebbségi, nemzetiségi, erdélyi irodalom) azt mutatja meg, hogy mennyire lehetetlen egységes képet

---

⁶² LOSONCZI ALPÁR, „Képzelt magyar nemzet(ünk)”, *Tiszatáj*, 94–101, (2014): 95–96.

⁶³ Lásd erről bővebben: JENEY ÉVA, „Maorik és transzszilvánok”, in *A magyar irodalom története III 1920-tól napjainkig*, (Budapest: Gondolat Kiadó, 2007), 230–237.

alkotni irodalmunk eme szegmenséről és hogy az ezt meghatározó egyes kritériumok mennyire pontatlanok. Ő maga végül az *erdélyi irodalom* szóhasználat mellett dönt, amely kifejezésben az előző öt pontban felsorakoztatott érvek jelentésbeli keresztmetszetét látja.

Az *Állatkert Kolozsváron – Képzelt Erdély* című könyv *A minőségjelző és a helyhatározó* című fejezetének⁶⁴ problémafelvetése az erdélyiség-tudat módosulására fókuszál, ennek újabb irodalmi reprezentációit követve, és feltételezi azt, hogy az erdélyiség fogalma nem meghaladott, hanem újra aktualizálódó identifikációs törekvés a kortárs irodalom keretein belül is, amely immár a transzszilvanizmustól elszakadva új értékek és identitáskonstrukciók alapjává vált.

Miközben geopolitikai értelemben semmi sem változott az utóbbi száz évben, Erdélyben az ott élő magyarság még mindig az életteréért és fennmaradásáért folytatott küzdelmét vívja, s ha nem is feltétlenül a politika retorikájával közelítenénk meg a problémát, e tényt úgy sem tudjuk elkerülni. Így pedig a többségi vs. kisebbségi kultúra egymás mellett állásáról, a szándékos vagy szándéktalan (neo)kolonizáció, a nagy és kicsi viszonya és viszonylagossága tekintetében közelíthető meg a kérdés. Az erdélyi ember sajátos szocio-kulturális és politikai helyzete mintha predestinálná őt a magára utaltságra, az elutasításra, a mártíriumra, a megsemmisülésre, egészen egyszerűen azért, mert külső, tőle független hatalmokon múlik az élettere, a létfeltételei. György Péter megközelítésére rímelően is állíthatjuk ezt:⁶⁵ Erdély a rezervátum, a kihelyezett frusztrációk szigetországa, vagy hátszága éppen, a rég elveszett Tündéerkert, a kutatási terep, ahova csak átugrunk, ha baj van idehaza, ha be kell bizonyítanunk valamit, ha újra meg kell magyaráznunk azt, amit a történelem során elrontottunk⁶⁶, vagy egész egyszerűen errefelé érdemes szublimálni mindazt, aminek máshol más tétje lenne. Mindezt a nagy fehér ember attitűdjével, az egzotikum

---

⁶⁴ GYÖRGY 2013. 404–421.

⁶⁵ „A képzelt Erdély mítosza levált a történelmi időről, s a magyar szenvedés és fájdalom metaforája lett, a Székelyföld pedig a megváltás, az ígéret földjeként tűnik fel, ahol soha nem volt múlt egy most születő ország jövőjeként, morális példajaként kerül értelmezésre.” GYÖRGY 2013. 22.

⁶⁶ „Nem Erdély jelenti e könyv témáját, de Erdély, a maga egyéni történeteivel, személyes szenvedésösvényeivel oszlopnak bizonyul, amelyre e könyv támaszkodik. A személyes világokon átvezető érvelés nem pusztán példákat keres az erdélyi konstellációban, Erdély az említett vallomásszerűség, személyes elkötelezettség szubsztrátuma is. Hogy a szerző Erdély vonatkozásában mozgatja gondolatainak nagy részét, hogy ott mélyül el a különféle választott szerzők boncolásában, csíholja ki a kisebbségi tragikumot, és vet fényt az etika és az esztétika feszültségrelációira, aligha véletlen. Erdély a magyar gravitációs rend pillére, a magyar önreflexió mozgás nélkülözhetetlen vonatkozása. Ráadásul, Erdély rendelkezik névvel („szilárd denominátor”: Kripke), például a „Délvidék” csupán földrajzi-geopolitikai jelzetként kerül a felszínre, stabil névmeghatározás nélkül.” – LOSONCZ 2014: 96.

felmutatásának igényével. A más, a máshogy narratíváinak a felerősödése ez olyan helyzetekben, amikor saját problémáink nem lelnek megoldásra. Vagy a lelkiismeret feldobogása nagy, közös emberi sorsunk és létünk értelmezésében, amihez – bármennyire is felvértezzen a kultúra – legtöbbször többre van szükség. A Trianon-trauma is ilyen, ameddig van erdélyi ember, ameddig van Erdély mint territórium – bárhová is tartozzon politikailag – mindig aktuális téma marad.

Az erdélyiség fogalmának politikai-történelmi vétetése tekintetében érdemes még egyszer megvizsgálni a kérdést, de a kérdés egyes megközelítési módjait is. György Péter *Állatkert Kolozsváron*⁶⁷ című könyvének az erdélyi kortárs irodalommal foglalkozó fejezetéről beszélek itt, amelyben egyébként kiváló érzékenységgel és odafigyeléssel értekezik a szerző az erdélyi irodalom problémáiról, ám pozicionáltsága nem a kijelentéseit alátámasztó hitelességet mutatja. Pierre Bourdieu mező-elmélete értelmében⁶⁸, ha e szerint vizsgáljuk a témát, azt mondhatjuk, hogy György Péter mint az irodalmi-kulturális mező ágense a mező belső hierarchiájának egy magasabb pozíciójából beszél ki / le, és értékítéletei bár hihetőek, mégsem valóságosak. Az irodalmi-kulturális tőke hatalmi tőkévé való konvertálásának tűnik, amikor György Péter a *posztkisebbségi* jelzőt használja az erdélyi irodalom újradefiniálásában. Állítása mögé nem kerül bizonyító tényanyag, s a kijelentés politikai töltete mellett azt a feltételezést sugallja, hogy az erdélyiség eszméje akár meghaladott vagy épp megtagadható is lehetne – feltételezzük a szóhasználat mentén – egy György Péter szerint létező *poszttöbbségi* irodalmiság pozíciójából. Ez a feltételezés egyszerűen a mezőn belüli hatalmi struktúra narratív játszmájának tűnik, ahol a hierarchiában magasabb státusú játékos öncélúan folytatja legitimáló játszmáit⁶⁹.

Már Bahtyin szerint sem „...szabad azonban a kultúra területét valamilyen határokkal és belterülettel rendelkező térbeli egésznek fölfogni. A kultúrának nincsen belterülete: egészében határvonalakon helyezkedik el, határvonalak fonják át, minden

---

⁶⁷ GYÖRGY 2013: 405–427.

⁶⁸ „En effet, le champ est un espace social où des acteurs sont en concurrence avec d'autres acteurs pour le contrôle des biens rares et ces biens rares sont justement les différentes formes de capital.” BOURDIEU, Pierre, *Réponses*, (Paris: Ed. Seuil, 1992), 78–80.

⁶⁹ „un capital ou une espèce de capital, c'est ce qui est efficace dans un champ déterminé, à la fois en tant qu'arme et en tant qu'enjeu de lutte, ce qui permet à son détenteur d'exercer un pouvoir, une influence, donc, d'exister dans un champ déterminé, au lieu d'être une simple <<quantité négligeable>>”. BOURDIEU, Pierre, *Réponses*, (Paris: Ed. Seuil, 1992), 78–80.

mozzanata határok metszéspontja (...) Minden kulturális aktus lényegében egy határon megy végbe”⁷⁰ – vagyis az erdélyiség újabb eszméjének létjoga e gondolatmenet szerint is igazolható. A kérdés lényegi vonatkozásaira ugyancsak a hivatkozott tanulmány reflektál a legszakszerűbben, mert kérdésfeltevésében nyitott és a definíciók versengésében, nem a viszonyok milyenségében látja a probléma megragadhatóságát.⁷¹

Például Szálinger Balázs költői indulása is Erdélyhez kötődik, szövegeiben mai napi erős erdélyiség dominál, holott földrajzi gyökerei nem e régióhoz kötik, de ki merné megkérdőjelezni vállalt erdélyiségének igazságértékét vagy hitelét? Vagy posztkisebbségi volna?

Az érthetőség kedvéért hosszabban idézem Papp Ágnes Klára tanulmányát: „*Ez a definíciók közt zajló vita [...], az ehhez kapcsolódó generáció- és szemléletváltás előrehaladtával, elismertté válásával, rámutat, reflektál saját előfeltevéseire. Itt fogalmazódnak meg olyan vélemények, amelyek – függetlenül az irodalmi szerepvállalás kérdésétől vagy irodalomfelfogástól – már nem feltétlenül/nem csak a szerző személyétől, kontextustól eltekintő diskurzust és az egyetemes magyar kánonhoz tartozást, az ezzel kapcsolódó kizárólag szövegközpontú elemzést tartják céljuknak, hanem leleplezik az anyaország „gyarmatosító” igyekezetét, illetve felvetik az eltérő kisebbségi tapasztalat kérdését*”.⁷² Ennyit tehát a posztkisebbségről, akár a fenti, posztkoloniális megítélésben is.

A téma másik tetszetős megközelítését Balázs Imre József adja⁷³, amelyben Gilles Deleuze és Félix Guattari „*kisebbségi irodalom*”-fogalmára⁷⁴ alapozva járja körül a kérdést és felvillantja azt a megközelítést, amely leginkább közel áll a György Péter felfogásához: nevezetesen az anyaországi többségi szemszögből a kisebbségi irodalomról alkotott utópisztikus képzetek problematikáját. Ugyanez a tanulmány felkínálja a transzszilvanizmus-

---

⁷⁰ BAHTYIN, M. M., *A szó esztétikája*, (Budapest: Gondolat, 1976), 13. – idézi PAPP Ágnes Klára, „A csirkepaprikás-elmélettől a töltöttkáposzta-modellig”, *Bárka*, 3. sz., (2010)

⁷¹ PAPP 2010.

⁷² PAPP 2010.

⁷³ BALÁZS Imre József, „Minor és maior nyelvhasználati módok az erdélyi magyar irodalomban”, *Kisebbségkutatás* 14, 2. sz., (2006).

⁷⁴ „A kisebbségi irodalomnak tehát három jellemzője van: a nyelv deterritorializálódása, az individuálisnak a közvetlen-politikaira történő rákapcsolódása, valamint a megnyilatkozás kollektív elrendeződése.” (Deleuze–Guattari 2003) – idézi BALÁZS (2006).

narratívák militarista beszédmódjának összehasonlítási lehetőségeit is⁷⁵. A kisebbség-fogalom megközelítésében – vélhetően nem minden ok nélkül – e szövegben is felbukkan Bourdieu mező-elmélete.

4. 3. Az erdélyi / romániai magyar irodalom kérdése a rendszerváltás után

Az erdélyi magyar költészet politikai, nemzeti és szellemi determináltságáról Kányádi Sándor összegző megfogalmazása, mely a bécsi PEN Clubban tartott előadásán hangzott el néhány évtizede, pontosan körülhatárolja az erdélyi irodalom-fogalmat: „*Íme költészetünk személyleírása. Neve: romániai magyar költészet. Állampolgársága: román. Nemzetisége – nyelve, hagyományai: magyar. (...) Szülőanyja és dajkája: Erdély szellemi öröksége, az a szellem, melynek védőszárnyai alatt addig is több komoly magyar, román és szász kulturális kezdeményezés vált valóra, s hagyott századokra visszamenően emléket, értéket maga után.*”⁷⁶

A terminológiai polémia tulajdonképpen a Kántor–Láng-féle irodalomtörténeti munkában⁷⁷ gyökerezik, amelyben a kérdés alapos körüljárása nyomán a romániai jelző hangzik – demokratikusabb volta miatt – célszerűnek. Ám az *erdélyi* irodalom terminusa elsősorban azért helytállóbb, mert a geopolitikai és nemzedéki⁷⁸ meghatározással ellentétben identifikációs erővel bír és valamiféle sajátos erkölcsiséget sugalmaz a magyarországi vagy akár az összmagyar irodalommal szemben is, tehát alapja nem a fenti megfontolások lesznek, hanem az erdélyiség-érzés, amelynek létezését a vonatkozó szakirodalom legtöbb szerzője is elismeri. Külön kiemelendő az a tény, hogy a politikai határok lassú elmosódásával fordított arányban erősödik ez az erdélyiség-tudat, ami annak is bizonyítéka, hogy a meghatározás nem a történelmi-politikai adottságok mentén volt fontos vagy megkülönböztető. Vida Gábor

---

⁷⁵ Vö. BALÁZS 2006. vs. SZABÓ Gábor, „Egy fiktív személy (f)eltüntetése”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 5–6. sz., (1997): 656–663.

⁷⁶ Idézi Pomogáts: POMOGÁTS Béla, „Erdélyiség és európaiság. Az erdélyiség vonatkozási pontjai”, *Forrás* 31, 9. sz. (1999).

⁷⁷ KÁNTOR Lajos–LÁNG Gusztáv, *Romániai magyar irodalom 1944–1970*, (Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1973).

⁷⁸ BALÁZS Imre József, *A nonszalansz esélye*, (Kolozsvár: KOMP-PRESS, 2001).

1998-as megfogalmazásában⁷⁹ is már az erdélyiséget helyezi előtérbe és ezt a megnevezést tartja célszerűnek a romániai magyar irodalom egészére, miután számba veszi a két terminus mellett és ellen szóló irodalmi és irodalmon kívüli érveket. Ugyanakkor kétségtelen, hogy ma az erdélyiség fogalom hallatán más jelentések jutnak eszünkbe, mint a transzszilvanizmus klasszikus kliséi.

Pomogáts meglátásában – és ezt egy nagyon fontos megállapításnak tartom –: „Az erdélyi magyar szellemiség, ennek a szellemiségnek minden irányzata és változata, kötődjék az a liberalizmus, az agrárdemokrácia vagy a baloldali radikalizmus eszmei hagyományaihoz, mindig kifejezésre juttatta azt a meggyőződését, hogy az emberi egyetemesség igényét, az európaiság tudatát a nemzetiségi önvédelem programjába is szervesen be kell építeni. Meggyőződéssel hirdette azt is, hogy az erdélyi népek és kultúrák egyetértésének, együttműködésének záloga a közös európai örökség és felelősség vállalása lehet.”

Másrészt Selyem Zsuzsa is releváns felvetést fogalmaz meg, ő irodalmi-esztétikai érvek mentén közelít a témához, bár 2001-ben megjelent tanulmánya⁸⁰ semmiképp sem lehet hivatkozási alap e dolgozat transzszilvanizmus-elgondolását illetően. Ő esztétikai érvek alapján, pontosabban ezek hiányában tartja nélkülözhetőnek az irodalom erdélyiségszemléletű specifikálását, mondván, hogy a klasszikus transzszilvanizmus eszmeisége esztétikai mércével mérhetően nem köszön vissza releváns módon a korszak irodalmában. Ahhoz, hogy a kilencvenes évek eleji erdélyiség-képzetek körvonalai láthatóvá váljanak viszont másfajta megközelítésmódra lesz szükségünk.

Az 1990-es rendszerváltás után retrospektíve már sok minden elmondható az elmúlt nyolcvan év történetéről, ám e cezúra innenső oldalán új irányok felé halad az erdélyi irodalom élete. Például, közvetlenül az önnön társadalmi-politikai-történelmi kontextusában kibontakozó *Előretolt Helyőrség* szembe megy a kanonizált transzszilvanizmussal, de ugyanakkor megalkotja a maga erdélyiség-fogalmát, amely a nemzedék színrelépésének pillanatában még nem hordozza az érettség jegyeit, ám jól azonosítható törekvésként tetten érhető.

---

⁷⁹ Idézi BALÁZS (2001): 15.

⁸⁰ SELYEM Zsuzsa, „Az „erdélyi magyar irodalom” beszédmódok egy utópiája. Disztranz”, *Látó*, 2001. december.

4. 4. A transzközép közege és irányultsága

A konkrétabb változásokat tekintve az erdélyi irodalom életében az új korszak demokratikusabb keretei között a cenzúra megszűnése átmegy egyfajta öncenzúrába, ami az olvasói elvárásoknak való megfelelést is jelenthetné, holott nyilván nem az. Rejtő példája és a populista irodalomeszmény deklarált hajhászása a transzközép alkotók részéről is a hagyománnyal való szembeszegülés egyik kifejeződése, de parodisztikus jellegében ott van a tudatosság, amellyel nem az erdélyiség-tudat tagadása a cél, hanem ennek átértékelése vagy megváltozott kontextusa szerinti átminősítése.

Irányadás és provokáció egyszerre az, ahogyan rokonságot vállalnak az *Előretolt Helyőrség* tagjai egy perifériára szorult alkotóval. Lásd Rejtő megítélése.⁸¹ A tőle kölcsönzött elemekből épül fel ez az új irányzat – a helyőrség, a sivatag, Troppauer Hümér, Yves, Hlavács, Galamb meg a hülye Kréta Kolozsvárott berendezett világa, az új irodalmi színtér, amely valamilyen oknál fogva mindazok számára – minden militarista jellege ellenére – otthonos volt, akik azonosulni képesek a transzközép világlátásával. Alapvető elméleti szövegeinek tartalmával könnyű volt egyetérteni, mégis az újonnan alakult csoporthoz való tartozás kiválasztottságot, olykor pedig megbélyegzést jelentett az akkori viszonyok között.

De mi ez a gesztus? Miért itt keres gyökeret egy új irányzat? A választás, azon túl, hogy fityiszt mutat a kánonnak azzal, hogy egy nem „szent” író tart ősenek, állást foglal az eladható, népszerű, szórakoztató irodalom mellett. Ugyanakkor az irányzat önironikus gesztusként a saját helyét is a periférián jelöli meg, a megkérdőjelezhető értékek közé transzferálja⁸².

A *Helyőrség* az irodalom lényegére, definiálhatóságára kérdez rá elsősorban, megfosztva a fogalmat minden ráruházott sallangtól, amelyeknek egyike ott és akkor a klasszikus transzszilvanizmus volt. De ugyanígy elveti az irodalom nevelő, tanító szerepét is, lényegét az önkifejezés művészi lehetőségeire redukálva. Az *Előretolt Helyőrség* nyelvhasználatának és irodalomkoncepciójának tabudöntögetése arra készíti az olvasót, hogy nem csak az irodalom, de önnön olvasói szerepét is felülbírálja és továbbgondolja. Az Orbán

---

⁸¹ Ugyanakkor Sántha Attilának köszönhető Reinhold Alfréd életművének felfedezése is.

⁸² Vö. Orbán 1996-os előadása: „*Meghalt az irodalomtudomány! Éljen a populáris irodalom!!!*”, in ORBÁN János Dénes, *Teakönyv*, (Arad: Irodalmi Jelen Könyvek, 2003).

János Dénes első kötetében elszabaduló nyelvi, társadalmi – s nem egyszer irodalmi – tabuk aláaknázása a társadalmat működtető gyakorlatok és normák bagatellizálása is: az istenhit, a szexualitás, az anya és a nő tisztelete a „szent” elődök tiszteletével együtt kerül a transzközép gyehennájára. A saját alkotások értékének megkérdőjelezése szintén ilyen gesztus, mint az irodalomkritikusok provokációja – *hogymondd meg te, mire elég ez, mert én részemről vállalom, hogy dilettáns, idegesítő vagyok* (Troppauer Hümér esztétikája), *hogya művem szar – Kulipendium*⁸³ –, vagy Sántha Attila *Kemál és Amál* ciklusa stb.

A transzközép identifikációs kísérleteinek ugyanakkor két iránya mutatkozik: egyik a nemzedék tagjainak programadó elméleti diskurzusa, másik pedig a túloldal, a kritika és a kánonalkotó pozícióban lévő írástudók megközelítései. Hozzá kell tennünk azt a megállapítást, hogy a kezdetekkor a kortárs irodalomkritikának még nincs kialakult fogalmi nyelve és stratégiája szembenézni a jelenséggel⁸⁴. Miután történetiségében is megpróbáljuk megvizsgálni a *Helyőrség* kritikai fogadtatását, ki fog derülni, hogy sem az alkotói, sem a kritikai szegmens nem határolódik el az erdélyiség eszméjétől, vagyis mindkettő sajátosan erdélyi produktumként határozza meg ezt az irodalmiságot.

4. 5. A hagyomány át-, felül-, alul- stb. írása és újrateremtése

E tekintetben, ha Orbán János Dénes első kötetéből indulunk ki, ami kétségkívül egyfajta programadó opusa a Helyőrség-generációnak, bőséges információt kapunk egyfajta új irodalom- és világlátásról, egy új erdélyiség-paradigma kezdeteiről. Szabó Gábor *Egy fiktív személy (f)eltüntetése* című tanulmányában⁸⁵ néhány érdekességre hívja föl a figyelmünket: a kölcsönzött rejtői szereplők, az ezek kínálta szerepjáték, s a rejtői motívumok metaforikája tulajdonképpen egy átpoétizált erdélyiség-narratívaként működik, amelynek centrális (és kanonikus) értékei szublimálva jelennek meg OJD szemléletében. Így a Szahara Erdély, a költészet szerepe és létmódja a Troppauer Hümér-i „versesztétika” analógiája lesz, amely a verbális reprezentáció szintjén kontaminálódik a kortárs- és világirodalmi

---

⁸³ FARKAS WELLMANN Endre, *Kulipendium*, (Kolozsvár: Erdélyi Híradó, 1999) – a cím jelentése a latin 'culus' (*segg*) szóból eredeztethető.

⁸⁴ Lásd erről bővebben: például Berszán István kritikái

⁸⁵ SZABÓ 1997.

vershagyománnyal⁸⁶. Ugyanakkor a *Hümeriádában* körvonalazódó identitás-kép nagyon is egybecseng az új generáció elméleti alapszövegének, a Sántha Attila transzközép kiáltványának eszmeiségével, vagyis tudatos identitásteremtő (építő) aktussal állunk szemben.

Tévesen bár, de a kritikusok jó része hajlamos valamiféle egyenlőségjelet tenni OJD személye, munkássága és a transzközép közé. A témával kapcsolatos összefoglalót Páll Zita tanulmányából⁸⁷ kaphatunk, aki a Helyőrség első kritikusaként, mintegy belülről is ismerve annak anatómiáját pontos helyzetjelentést ad a Helyőrség csapatállásairól.

Ám a kétezres évektől kezdődően a kritika egyre inkább az egyes életművekre koncentrált, már nem divat a transzközép emlegetése, sőt, nyilvános szakmai terekben is elhangzik, hogy tulajdonképpen egy tudományos köntösbe bújtatott blöff volt, egy reklámfogás, amiben akkor és ott kitalálói a köztudatba való betörés biztos lehetőségét látták.

De „*a diskurzusok társadalmi érvényessége ugyanis messze áll az igazságértéküktől. Hatókörük a hatalmon múlik, mely érvényt tud szerezni nekik. Ezt látjuk naponta a nyilvánosságban, a közéletben, a kultúra egészében. Még a tudományosságban is.*”⁸⁸

Fried István *Irodalomtörténekek Transsylvaniaiban* című kötetének záró tanulmányában már 2002-ben hagyománynak tekinti a transzközép irányzatot: „*olyan jelenséget minősíték itt hagyománynak, amely egy bizonyos megszólalást el- és befogadhatóvá tett, amely egy át- és felülírási stratégiát követhetővé, szinte megtanulhatóvá (éppen ezért a követőknél modorossá) <<torzított>>, amely létrehozott az irodalomrendszeren belül egy eladdig nemigen értékelt, alig tudomásul vett, a peremre szorított <<alrendszer>>.*”⁸⁹

---

⁸⁶ OJD szövegeinek intertextuális vonatkozásait aligha lehetne a teljesség igényével felsorolni, de a *Hümeriádán* jól érezhetőek a Parti Nagy-átvételek, Arany, Apollinaire és mások hatása.

⁸⁷ „*A transzközép az a fogalom, melyet 1993-ban „dobott piacra” Sántha Attila a kolozsvári Echinox hasábjain A transzközép irodalom című esszéjében, és amellyel kb. 1997-ig jellemezte közvetlen (igenlés) vagy közvetett (elhatárolódás) módon önmagát az az akkoriban induló – akkor még az Előretolt Helyőrség című irodalmi folyóirat köré tömörülő – fiatal erdélyi költő-generáció (Sántha Attila, Orbán János Dénes, Fekete Vince, László Noémi, majd Farkas Wellmann Endre, Lövétei László László), mely teoretikus esszék által is mihamarabb elfogadtatni, legitimálni igyekezett új, addig szokatlan hangütéseit.*” PÁLL Zita, „Arcok – versben és monográfiában (!)”, in *A DUNÁNÁL*, (2002 június), ill. PÁLL Zita, *Milyen fej varrodhat az ex-macska nyakához*, (Kolozsvár–Budapest: Erdélyi Híradó–Fiatal írók Szövetsége, 2003)

⁸⁸ Cs. GYÍMESI Éva 1993.

⁸⁹ FRIED István, *Irodalomtörténekek Transsylvaniaiban*, (Kolozsvár: Erdélyi Híradó Kiadó, 2002), 155.

Az egyes életművekben kristályosodni látszik az újfajta erdélyiség eszméje: Sántha Attilánál például a leghangsúlyosabb a székely népi szövegek beemelése az irodalmi diskurzusba, majd Muszka Sándor pályára lépésével és Orbán János Dénes paródiáival együtt látszik kiteljesedni a kép. Természetesen a nemzedék többi tagjánál is tetten érhető az erdélyiség-tudat új megszólalásmódja, az erdélyi önazonosságtudat kivételése.

Az transzszilván eszmeiség tehát létező, nem meghaladott, csupán átminősült eszmei tartalom, amely primér identifikációs szereppel bír a kortárs erdélyi irodalomban.

Veszélyesnek tartom tehát György Péter szóhasználatát, hiszen a *poszt-* előtag gyakorlatilag tagadja a magyar kisebbségek létezését és az anyaországitól eltérő magyarságtudatát is, ugyanakkor pedig feltételez egy, a valóságtól elrugaszkodott *poszt többségi* ellenpólust vagy pozíciót, ahonnan nézve a kisebbségi létmód realitása, mint olyan, már nem is látszik. Igaz ugyan, hogy a kisebbségi létmód feltételei megváltoztak, és időben, politikailag új tartalmakkal íródtak felül, ám a fejezet elején említett kétfajta megközelítése a transzközép eszmeiségnek (a külső és belső identifikációs törekvések), mint identitás szervező erő, épp e tekintetben válik manapság fontossá. Az erdélyiség-eszme tehát nem a politikai határok elmosódása, vagy a kisebbségi létmód átminősülése mentén válik fölöslegessé 1990 után, hanem ellenkezőleg, az átminősült helyzettudat mint új identifikációs tényező működik.⁹⁰ E korszak Erdélyből nézve, a kisebbségi lét realitásának horizontjáról, semmiképp sem egy poszt-állapot az 1989 előttiéhez képest sem.

4. 6. Az erdélyi (kisebbségi) lét tovább élő önmetaforái. Szócs Géza: Limpopója

Ha már György Péter állatkertet emleget Kolozsváron, szembesülhetünk egy ilyen megközelítéssel is, Szócs Géza *Limpopo* című könyvében, amelyben a szerző az erdélyi kisebbségi sors belső elemzését olyan metaforák alapján végzi el, amelyek történeti referenciák szerint is értelmezhetőek, de önmagukban a kisebbségi léthelyzet, a kiszolgáltatottság mindenkori kérdéseit feszegetik. Ez a mű is a transzszilvanizmus egyfajta újraértelmezése, az erdélyi sors újragondolása, ezúttal nem *poszt többségi* szemlélettel.

---

⁹⁰ A kisebbségi, „minor” nyelvhasználat alternatívát jelenthet a hatalmi beszédhez képest, amennyiben radikálisabbnak, szubverzívebbnek tétéleződik annál. – BALÁZS, 2006.

A transzszilvanizmus fogalmának történeti változása szempontjából releváns megvizsgálni ezt a naplót, Szöcs műve ugyanis egy olyan tengelyen méri e fogalom jelentésmódosulásait, amelynek kezdőpontja időben a román kommunizmus legsötétebb éveire tehető, a mű keletkezési időpontja pedig a rendszerváltás pillanatára rögzített cezúrához képest majd két évtizeddel később lát napvilágot. Az alábbi fejezet kibontja részleteiben azt a szemléletmódot, amelyben az erdélyiség eszméje egyfajta retrospekcióban, de ugyanakkor a jelen számára érvényes, az aktuális irodalmi-politikai erőterben is újraértelmezi a kanonizált transzszilvanizmus fogalmát és olyan metafizikai és személyes dimenziókba helyezi, amelyek az erdélyiség problematikájának diskurzivitásából kiestek. Itt Szöcs világképe erősen rokonítható a Gelu Păteanu által is képviselt világnézettel és a kultúráról alkotott elképzeléseivel általában, de az identitás kérdésének tekintetében különösen.

„Az, aki kimondta a világot, rólam is tudta, hogy mit akart általam mondani.”⁹¹ – az egyéni és a történelmi fátumszerűség, a nemzetre és az egyénre kiszabott isteni küldetés felismerése a beteljesedésbe való belenyugvással és szemlélődéssel inkább a dolgok értelmezésére ösztönöz, mintsem a történelemmel való szembeszegülésre. Ez az a prizma, amelyen keresztül Szöcs Erdély történelmére tekint és nem véletlenül mossa össze a történelmi és egyéni időhatárokat, utóbbiakat nyilván szellemi időhatároknak kell tekintenünk.

„Az én időbeli hazám 1956 októberétől 1989 karácsonyáig tart, én annak az országnak vagyok az állampolgára.”⁹²

Szöcs Géza *Limpopo* című kvázi-regényében az egyéni és kollektív emlékezet párhuzamos szövegei jelölik ki azt az értelmezői keretet, amelyben a biografikus vonatkozások elválaszthatatlanul és átláthatatlanul fonódnak össze bizonyos identitáskonstrukciók megírhatóságának lehetőségeivel.

Mielőtt a főszövegig jutnánk, az első oldal óvva int minden hagyományos olvasási stratégia önkényességétől, a szerző, aki az alcímben máris szerkesztővé avanszál / vagy degradálódik, arra figyelmeztet, hogy egy állat, egy madár emlékeibe fogunk betekinteni, s e szövegek az ő „első, változatlan” kiadásában kerülnek elénk, olvasók elé. Nem tekinthetünk

---

⁹¹ Szöcs Géza, *Limpopo*, (Budapest: Magvető Kiadó, 2007)

⁹² Szöcs Géza, *Liberté 1956*, (Arad: Irodalmi Jelen Könyvek, 2006).

el a tényről, hogy szerzőnk struccnyelvből fordít embernyelvre, előrebocsátja, hogy átdolgozott, szerkesztett írásokkal lesz dolgunk.

Még mielőtt a szöveget látnánk, e ponton máris felbomlik az énbeszéd, a hagyományos énbeszéd sablonjai, ha nem is kettőződnek meg eleve, de mindenképpen valamely többszerzőjűséget vetítenek előre, valamiféle többszemponúságot, ahol nyilvánvalóan a szerző és a fordítói emlékezet, valamint szándékoltság sajátos belső szerveződésű szöveget fognak eredményezni.

A hagyományos értelemben vett naplóregényről való elképzeléseink tehát nem lesznek hasznunkra a *Limpopo* olvasásakor, és mivel a könyv főszereplője egy állat, egy madár, a fikcionalitás problematikája a következő gondolatunk. Vajon, egy állat emlékei ezek, amelyek egy szerzői rekonstrukció során válnak emberivé, vagy egy rejtőzködő elbeszélő emlékeit fogjuk egy állat, egy madár szemszögéből megismerni? Vagyis Sz. G. szerkeszti a struccot, vagy a strucc szerkeszti Sz. G.-t?

Nyomban adja magát a következő kérdés: mi ez és ki ez a strucc?

A sivatagi, repülésképtelen futómadár esetlensége sajátos léthelyzet: bármilyen kiszolgáltatott emberi egzisztencia sorsszimbóluma lehet ez a testes, madár-mivoltában a repülés képességére, a szabadságra még emlékező, de élettani korlátai miatt azt megélni képtelen – mondjuk így: állat.

Naplója, emlékei nem csupán az individuális múlt személyes motiváltsága mentén felépülő rekonstrukciós szöveghalmazt jelentik, hanem a szabadság metafizikáját sajátos szemszögből értelmező emberi-állati létviszonyok feltérképezését is a múlt idő és a múlt időben megragadható állandóság szorongatásában.

A strucc-lét a fentiek alapján bizonyosága annak a premisszának is, hogy a szabadságától megfosztott lélek gondolkodásra való esélyei korlátozottá válnak, és a képzelet, a szabadságra való törekvés nem minden esetben elégséges a létezés értelmes átéléséhez. A főhős, *Limpopo* kisasszony élettere: az óriásbaromfi-telep, a térbeli bezártság és korlátozottság meglehetősen szűk arénája, ahol a létért való küzdelem is önmagában értelmetlen, hisz a struccközösség életének célja a megsemmisülés, a vágóhíd, vagyis a halál. Kiszámítható, értelmetlen és tartalmatlan létforma, amelynek tragikumához az emberi létezés feszültségei is hozzáadódnak, mindannak megfelelően, amit *Limpopo* tanulásra,

gondolkodásra, értelmezésre való képességei tesznek lehetővé, illetve határoznak meg. Mi lehet a tét ebben az orwelli környezetben? A személyes identitás kialakításának és megőrzésének esélyei a mindenkori hatalom korlátai között, hisz nem véletlen, hogy a naplóirás időszaka valahol a szocializmus idején kezdődik, s tán szándékosan nincs konkrétan jelölt időbeli vége az emlékezésnek. Limpopo sorsában a konkrét hatalom, az elnyomás nem a politikai struktúrák módosulásának függvénye, hanem a hatalmi elnyomás hatására elsorvadó gondolkodás és lélek drámája mutatkozik meg. A hatalmi közeg módosulhat, a szocializmus helyett bármilyen eszmei keretet kaphat, ám a lélekre gyakorolt hatásai ugyanolyan destruktívak maradnak: az egzisztenciális kiszolgáltatottság és kétségbeesés tehát mindig a szabadság hiányából fakad.

Szőcs már a kerettörténettel is túllép a La Fontaine-i hagyományokon, hisz nem tulajdonságok, modellek megtestesítője a strucclánya, nem egyszerű megszemélyesítés eredménye, hanem a gondolkodás és az értelmes létezés esélyeit felvillantó absztraktum, aki állati mivoltában a gondolkodás képességét is birtokolva az elvontabb problémákra való reflektálás igényét és belső parancsát hangsúlyozza.

A *Limpopo* recepciójában gyakran találkozunk a regény megjelöléssel, holott a szöveg naplószerűsége eleve kizárja ezt a műfaji meghatározást, ugyanakkor szembemegy a naplóirás kortárs hagyományaival is, ami a szerzői intenció többszörös konvertálásában van jelen: a strucc- (madár, állat) alteregó, a struccnyelvből való fordítás, a megfejtés, a szerkesztettség játékaiban. A szövegegészen végigvonuló epikus szál, a néhol fejlődésregényre emlékeztető eljárások inkább az idő folyamatos és megállíthatatlan egyirányú múlását hangsúlyozzák, mintsem ezen túlmenően szerkesztői elvként működneek.

A lineáris történetstruktúra egyfajta logikai kohéziót is eredményez, éppen a naplószerűségből fakadó felépítés miatt. A 151 darabból álló, a szerző szerint töredékes anyag így lineárisan rendezett naplójegyzetek szövedékévé válik, ahol a történések erős metaforikus jelentései dominálnak az egyes fejezeteken, részeken belül. A naplóirás deklarált szándékát kiegészíti a meseszerűség is, hisz nem egy helyen mesei áthallások, meseszerű szövegformálási eljárások is felfedhetők a *Limpopó*ban. A világ megmagyarázására és megértésére irányuló igény szerzői eljárásai – amúgy Szőcsre jellemző módon – polifonikusak, épp ezért kézenfekvő a könyv műfaji besorolását illetően regény helyett kvázi-regényről beszélnünk.

Emlékezni csak a múltra lehet, és elfelejteni is csak a múltat tudjuk. A létbevetettség eme dimenziója messze túlmutat az emberi-állat sors naplózásának bármilyen elképzelhető ambícióján, hiszen az önazonosságát megtalálni vágyó mindenkori értelmes létezés alapkérdéséről van szó. Valahogyan a múltban zajlik minden, a jövő-képzeteink, a már megélt és elfelejtett vagy el nem felejtett emlékeink által determinálódnak. Ha Heideggerről a létbevetettség állapota jut eszünkbe, a *Limpopo* kapcsán Szőcs a létben otffelejtett teremtményről beszél. A napló az emlékező lélek metafizikai gyötrődéseit kottázza le ugyan, de felhívja figyelmünket a benne megfogalmazott kérdések örökös aktualitására is.

Az idegenség, a kivételes intelligencia, közösségi hagyományok, ezek határainak átlépése, a hagyományok által meghatározott sorsszerűség, a gondolkodás és az elfogadás problematikája, a szeretet, az emlékezés és felejtés, a felejtés drámai következményei a közösségre nézve, amely az önazonosságtól is megfoszthat adott pillanatban, mint a létező ember állandó kérdései mutatkoznak a szövegben, erre erősít rá az alcím alatti jelzés: első, változatlan kiadás.

Paul de Man szerint a napló nem csak esztétikai funkcióval, hanem történelmi funkcióval is bír, s mintha sok helyen erre játszana rá Szőcs, amikor a történelmi és a magánéleti regiszter keveredéséből az identitás-konstruálás lehetőségeit keresi.

Amiről a recepció nem beszél viszont: mindjárt a bevezetőben egy érdekes és kényes témát vet fel a szerző: a José de la Borda-féle oltáriszentség sorsát, amely egy napkorongot ábrázolt és anyaga színarany volt, és amelyet tulajdonosa a mexikói érseknek ajándékozott. A katolikus egyház állítólag legértékesebb oltáriszentségének sorsáról csak annyit tudni, hogy 1861-ben eltűnt, adományozójának pedig nem hozott szerencsét. A pogány hitvilág eme központi szimbóluma, a napkorong, sajátos értelmet kap a keresztény, pontosabban a katolikus egyházi kultúrába emelve, de sorsa, a megsemmisülés, az egyház, vagyis az intézményesített hit kudarcának szimbólumává válik. Ráadásul arról az egyházzól beszélünk, amely Pál apostol szeretet-spekulációjára épített világhatalmat, szemben az emberi hit és gondolkodás természetes irányultságával. A struccok szótörlő órái emlékeztetnek erre a szövegben, hiszen az első, törlésre szánt szó a szeretet.

Három, ontológiai jellegű rákérdéssel kezdődik a könyv első fejezete, s tán nem véletlen, hogy mindjárt az elsőben a „*Mi a jóúristent keresünk mi itt?*” megfogalmazással

találkozunk. A következő két kérdés a helyre, a térre utal, a telepre, illetve az éghajlatra pontosabban: vagyis a létezés kereteit jelöli ki.

Az önidentifikációs kérdésfelvetés további megfogalmazásaival folytatódik a második fejezet első kérdése: „*Akkor miért, hogy éjszakánként mintha egy más haza, egy másik lét, egy másik földrész szólítana bennünket, éjszakánként?*” majd az értelmesebb lét eszménye, a haza, a szabadság ígéretének felsejlő lírai képei állnak szembe egymással, mint vágyott és valós létformák.

A feltételezett másik haza, másik lét, másik földrész egy más tér, más kultúra és más hatalom (vagy ennek ellentéte) iránti vágy, amely a szabadsággal azonosítható, beleértve a halál szabadságát is: „*nem valamiféle konfekciós végzet*”.

Nyilván, nem véletlen, hogy a szöveg egy erdélyi legendával folytatódik, nevezetesen a Szent Anna tó kialakulásának legendájával, közös nevezőre hozva az afrikai őshaza és Erdély topográfiáját, amelyek az emberi lélek otthonosság- és szabadságigényének kivetülései. Az erdélyiségnek eme poszttranszszilvanista megközelítése az általános ontológia irányába mozdítja el a történelem-, táj- és térfüggő lokálpatriotizmust, benne azzal a felismeréssel, hogy a politikum vagy a politikai határok szerepe másodlagos a kisebbségi létforma tekintetében a kiszolgáltatottság, az idegenség, a szabadságtól való megfosztottság érzésével szemben.

„*Az olvasás folyamatában érintett két szubjektum kölcsönös reflexív helyettesítés útján meghatározza egymást, s az önéletrajzi mozzanat mint kettejük egymáshoz igazodása játszódik le.*” Ha Paul de Man kijelentéséből indulunk ki, a szöveg eme pontján azzal szembesülünk, hogy egyéni és kollektív emlékezet identitás szervező momentuma is a fentebb tárgyalt pillanat, a szerzőiség kérdésein túlmenően az olvasói elvárások bevonását is igénybe vevő identitásépítő eljárás, amely egyben az olvasó számára is felkínálja a szabadsághoz való viszonyulás formáit. Sőt, ha metaforikus értelmeket keresünk Paul de Man megközelítéséhez, akkor az általa leírt *prosopopeia* jelensége hatványozódik a szövegben lévő szerzőiség megsokszorozódása okán. A szubjektumától megfosztott, figurális énkép az olvasás során újra megtelik szubjektív tartalommal – ezt a jelenséget nevezi Paul de Man tükrös struktúrának s ezt az énképet tölti fel új tartalommal a kollektív megnyilatkozásként is értelmezhető legenda beemelése a szövegbe. Az önazonosság narrativizálásának, megírhatóságának igen sajátos formája ez, a kollektív tartalmaknak a személyes identitásba átgyűrűző és meghatározó elemei

a szövegszintű reprezentációban feloldódnak és újraformálódnak ugyanakkor. Az Erdély / Afrika párhuzam például a szerző, illetve a strucc-szerző vagy a szerző által feltételezett további szerzők „arcai”, nevei számos identitás lehetőségét jelölik ki, amelyek az olvasás aktusában rekonstruálód(hat)nak.

Az önéletrajz és fikcionalitás problematikájának origója az őszinteség, amelyről érintőlegesen Philippe Lejeune is beszél,⁹³ aki amúgy a tulajdonnév szerepének vetületeit térképezi fel az önéletírások tekintetében, rákérdezve a szerzői intencionalitásra, a külső és belső kényszerek működésére is. A *Limpopóban* ez az őszinteség, mint naivitás vagy „gyermekiség” olyan kvázi-helyzetek láncolatában követhető, ami szorosan összefügg a szerzőiség problematikájával.

A régió fogalmának értelmezését Pierre Bourdieu és Anssi Paasi az identitással hozza összefüggésbe. A régió e szerzők szerint nem elsődlegesen földrajzi jelenség, hanem számos kulturális összefüggés (történelem, politika, szépirodalom) terméke, szociológiai, szociálpszichológiai, antropológiai entitás, tehát emberi, dinamikus társadalmi kategória. A régió értelmezésének kulcsfogalma a reprezentáció, az a szimbolikus cselekvés, mely a magukat az adott régióhoz soroló csoportok érdekviszonyait szolgálja. A reprezentáció szellemi (mentális) és tárgyi síkon egyaránt létrejön, voltaképp a reprezentáció hozza létre a régiót magát, emellett egy adott földrajzi területet sokszor éppen a történeti, szociológiai, antropológiai kutatás értelmez régióként.

Az identitás fogalma pedig a társadalmi emlékezettel hozható összefüggésbe. A társadalmi kommunikáció során – mondja Fejős Zoltán⁹⁴ –, jellegzetes reprezentációs sémák, toposzok alakulnak ki, olyan közös tudáskészletet alkotva, mely létrehozza a maga sajátos beszédmódját, ritualizált viselkedésformáit, szimbolikus cselekvési formáit. A társadalmi emlékezet ugyanakkor egyszerre individuális (azaz biografikus jellegű) és kollektív (azaz a közösen átélt eseményeken alapszik), vélhetően gyakran politikai jellegű megszerkesztettsége az egyéni emlékezésre is visszahat.

---

⁹³ LEJEUNE, Philippe, *Önéletrajz, élettörténet, napló. Válogatott tanulmányok*, szerk. Z. VARGA Zoltán, (Budapest: L'Harmattan kiadó, 2003), 17–46.

⁹⁴ FEJŐS Zoltán, „Kollektív emlékezet és az etnikai identitás megszerkesztése”, in *Magyarságkutatás 1995–1996*, szerkesztette DIÓSZEGI László, 125–140, (Budapest: Teleki László Alapítvány, 1996), 137–138.

A *Limpopó*ban megfogalmazódó identitáskonstrukció narratív vonala éppen itt hoz újat, ahogy Szócs a kollektív és individuális kategóriáit bontja fel a strucc-alteregó szerepeltetésével, hiszen a polifóniába oldódó többszerzőjűség játékában az identitásra vonatkozó kérdésfeltevések hatványozódnak, párhuzamos világokat teremtenek, amelyekben ember és állat létminőségei egybemosódnak, a keretek közé szorított, a szabadságtól megfosztott létezés paradoxonai között. Limpopo, a strucckisasszony egy óriásbaromfi telep halálra ítélt vágóállata, akinek fátuma rávetül az ember-szerző sorsára, de a struccközösség sorsa is az emberi sors analógiájára épül, épp ezért válnak különösen izgalmassá a mű ontológiai kérdései, az emlékezés, a szabadság, az identitás, a felejtés és a halál perspektíváiból.

Vannak nagy Erdély-regényként aposztrofált művek kezdve Bánffy Miklós trilógiájától, Vida Gábor *Egy dadogás történetén át* Ferenczes István *Veszedelemről álmodom* című számvetéséig, és ezek mindegyike értelmezhető identitásregényként, de azért időztem el épp a *Limpopónál*, mert Szócs kváziregénye az, amely a biografikus tapasztalatoktól elemelkedve – más kultúrájú olvasóközönség számára is érzékelhetően – alkalmas arra, hogy egy igen komplex szimbólumsűrítményt mutasson meg sajátosan erdélyi vétetésű szimbólumrétegekkel. Ugyanebbe a sorozatba illeszkedhet bele Szócs Gézának Carbonaro álnéven jegyzett, kétkötetes munkája, a *Ha polip szuszog Kolozsvárott*⁹⁵ is, amelyben nem melleleg az ugyancsak kisebbségi sorsban rokon, nagybeteg Sziveri János vigasztalására vállalkozik. Ez a munka is egy beavatási rítus, amelyben a sajátos erdélyi szimbólumrendszerek révén az idegenség és otthonosság közös tapasztalatait boncolgatja.

4. 7. Az identitás jelentésének módosulásai a globalizáció tükrében

Az identitásválság a szubjektum széttöredezésének szükséges velejárója⁹⁶, ám komplex, szerteágazó és igen fontos probléma napjaink társadalomelméletében. Stuart Hall ezen állításból kiindulva járja körül és vizsgálja az identitás fogalmának jelentésmódosulásait,

---

⁹⁵ CARBONARO, *Ha polip szuszog Kolozsvárott*, (Budapest: Méry Ratio, 2013).

⁹⁶ HALL, Stuart, *A kulturális identitásról*, in *Multikulturalizmus, szerk. FEISCHMIDT Margit*, 60–85. (Budapest: Osiris–Láthatatlan Kollégium Kiadó, 1996), 60.

olyan társadalmi kontextusban, amelyben a globalizáció, mint makrostruktúra érvényesül nemcsak az egyén, de a kialakult társadalmi berendezkedések felett is.

A késő-modernitásbeli kulturális identitás problematikájában a szerző az identitás válságának definiálására, az identitásválság okaira, megnyilvánulási formáira és következményeire fókuszál, majd érveit a kulturális identitás kérdéskörére alkalmazza, megvilágítva, hogy jellegzetes etnikai, faji, nyelvi, vallási és különösen nemzeti hovatartozásunk milyen mértékben és módon szervezheti a mai kor emberének identitását / identitásait.

A Stuart Hall által felvázolt elmélet tükrében az egyéni identitás kialakulásának mechanizmusát próbálom meg nyomon követni, azt a folyamatot, amely a 21. század jelenidejében a szubjektumot a kultúra perspektívájából meghatározott szélesebb társadalmi struktúrákba integrálja.

Hall az identitás három koncepcióját⁹⁷ határolja el: a felvilágosodás szubjektumáét, a szociológiai szubjektumét és a posztmodern szubjektumét. Felfogásában az első kategória alapja az ember fogalma, amely alatt a biztos középponttal rendelkező, egységes individuumot, az értelmes, tudatos és cselekvőképes lényt érti – az egyén személyes, kontinuos identitását.

A szociológiai szubjektum az *én* és a társadalom interakciója révén konstruálódik, az *én* és az azt körülvevő kulturális világok által felkínált identitásmintákkal való kölcsönhatásban.

A posztmodern szubjektum nem rendelkezik rögzült, lényegi vagy folytonos identitással, széttöredezett, és aszerint formálódik, ahogyan a különböző kulturális rendszerek reprezentálják. Történetileg és nem biológiailag ragadható meg, alkalmanként különböző identitásokat ölt magára, melyek nem gyűlnek egy koherens *én* köré. Az identifikáció a posztmodern szubjektum esetében folyamatos elmozdulásban van, csupán az *én narratívája*⁹⁸ szervezi egységessé.

Hall az identitásválság elemzésében a késő modernitás korszakában a változást a globalizációval magyarázza, illetve ennek a kulturális identitásra való hatásával. Érvelésében

---

⁹⁷ HALL i.m.

⁹⁸ HALL i.m. 61.

felmutatja a múlt század azon tudományos eredményeit, amelyek véleménye szerint közvetlenül befolyásolták az identitásválság diskurzusát. Marx és Engels kommunista kiáltványukban rámutatnak arra, hogy a modern kor társadalma állandó, gyors és folyamatos mozgásban lévő struktúra. Anthony Giddens elméletére hivatkozva⁹⁹ a tradicionális és modern társadalmakat hasonlítja össze: „*a hagyomány eszköz arra, hogy az idővel és a térrel bánjunk*”, illetve a hagyomány „*bármely tevékenységet vagy tapasztalatot a múlt, a jelen és a jövő folyamatában helyez el, és ezeket pedig újra meg újra visszatérő társadalmi gyakorlatok strukturálják*”. Ezzel az elmélettel áll szemben a modern társadalmak szerveződési elve: a modern intézmények rendszere, amelyek vagy gyökeres újítást jelentenek a tradicionális társadalomhoz képest, vagy sajátos kontinuitását őrzik meg a korábbi hagyományoknak. Giddens „*a társadalmi rendszer kiszakadásának*” nevezi az idő és tér azon átalakulásait, amelyeknek során a társadalmi kapcsolatok kiemelkednek az interakciók helyi kontextusaiból és a tér és idő végtelenében strukturálódnak újra.

Másik fontos szempont, amelyre Hall David Harvey szavaival mutat rá, hogy a „*modernitás könyörtelen szakítást von maga után az összes korábbi körülménnyel*”, majd E. Laclaura hivatkozik, aki a diszlokáció fogalmával írja le e változás lényegét. Elmélete értelmében a diszlokált szerkezet középpontja elmozdul, és helyére nem egyetlen másik lép, hanem „*hatalmi központok sokasága*”.

Giddens, Harvey és Laclau, bár eltérően értelmezik a posztmodern világban bekövetkezett változásokat, mindhárman kiemelik a diszkontinuitás, a széttöredezettség, a szakítás és a diszlokáció fogalmát.

A fenti elmélet a szubjektum decentralizálódásának megértésében is segítségünkre van, hiszen „*a modern szubjektum koncepciója nemcsak elidegenedett, de egyszersmind diszlokálódott, kimozdult eredeti helyéből.*”¹⁰⁰ Hall ezen állítás igazolására a 20. század második felének tudományos diskurzusában bekövetkezett töréseket villantja fel, mint öt olyan fontos eredményt, amelyek a leglényegesebb hatást gyakorolták a karteziánus szubjektum-koncepció végső decentralizálódására. Ezek közül az egyik a már említett marxi gondolkodási tradíció másik eleme, amely szerint „*a történelmet emberek csinálják, de olyan*

---

⁹⁹ Idézi Hall.

¹⁰⁰ HALL 1996. 65.

körülmények között, mely nem az ő művük”¹⁰¹, tehát az ember mindig a mások által létrehozott történelmi valóságban cselekszik.

Louis Althusser marxista strukturalista filozófus szerint Marx azáltal, hogy a társadalmi kapcsolatokat helyezte elméleti rendszerének középpontjában, kiszorította a filozófia két alapvető posztulátumát: (1) létezik egy egyetemes emberi lényeg; (2) e lényeg „*elszigetelt egyének*” attribútuma, akik ennek valóságos szubjektumai.

A második, Hall által kiemelt tudományos törést Freud neve fémjelzi: a tudatalatti felfedezése, illetve az identitásnak, a szexualitásnak és a vágyak struktúrájának a tudatalatti pszichikai és szimbolikus folyamatok általi meghatározottságával. Freud követői, Lacan, Mead és Cooley ezt az elméletet továbbfejlesztve és új eredményekre jutva új, mai napig ható tudományos diskurzust honosítottak meg.

A decentralizáció harmadik folyamataként Saussure elmélete áll, mely szerint: „*semmilyen értelemben sem vagyunk a nyelvben kifejezett állítások vagy jelentések szerzői*”. Hall értelmezésében: „*A nyelvet csak úgy tudjuk jelentések létrehozására használni, ha a nyelv szabályain és kultúránk jelentésrendszerein belül helyezkedünk el. A nyelv társadalmi és nem egyéni rendszer. Létezésében megelőz minket. A nyelv használata nemcsak azt jelenti, hogy kifejezzük legbelsőbb, eredeti gondolatainkat, hanem azt is, hogy mozgósítjuk a jelentéseknek azt a hatalmas tárházát, amely már beágyazódott nyelvünkbe és kulturális rendszereinkbe.*”¹⁰²

A negyedik legjelentősebb decentralizációt Foucault munkássága jelenti, aki felismeri a fegyelmező hatalom létét, mint a modern társadalom egyik szervezőelvét. A hatalom új fajtája ez, amely részben az emberi fajt vagy teljes populációkat, részben pedig az egyént és a testet szabályozza, felügyeli és irányítja. Központjai azok az intézmények, amelyek a 19. században a rend és a fegyelem fenntartására alakultak meg a modern közösségekben: műhelyek, laktanyák, börtönök, iskolák, kórházak, klinikák.

Ötödik mozzanatként a decentralizáció folyamatában a feminizmus szerepel, mint elméleti kritika és társadalmi mozgalom. A 20. század hatvanas éveiben gyökerező, történelmi hatóerejű jelenség komplex lényegiséggel bír: szemben állt a Nyugat szövetségi liberális és a

---

¹⁰¹ HALL 1996. 64.

¹⁰² HALL 1996. 66.

Kelet sztálinista politikájával; megerősítette a politika *szubjektív* és *objektív* dimenzióit; gyanakvással fordult a szervezés minden bürokratikus formája felé; hangsúlyt fektetett a kulturális *aspektusokra* és fokozottan előtérbe helyezte a társadalmi identitást.

A feminizmus szlogenje „*a személyes politikai*” volt – írja Hall¹⁰³ – sajátos identitáspolitikával.

Az egyéni identitáskonceptió változásainak nyomon követése után a nemzeti identitás mint kulturális identitás alakulását tárgyalja Hall, előrebocsátva, hogy nem egy genetikailag öröklődő tulajdonságról van szó, hanem egy kulturálisan determinált és elsajátított identitásról. A nemzet kulturális reprezentációs rendszer, amely jelentéseket képes létrehozni.

A nemzeti kultúrák úgy alkotják meg az identitásokat, hogy a nemzet fogalmát jelentésekkel töltik fel, amelyekkel az egyén identifikálódhat. Ez a jelentsrendszer bonyolult és szerteágazó: a történelem, a kontinuitás, a hagyomány, a szimbólumrendszerek, a mítoszok az építőelemei.

A nemzeti kultúrákról ugyanakkor elmondható az is, hogy valamennyi modern nemzet kulturális hibrid: mindenik több népből, kultúrából és etnikumból áll, emiatt nem tűnik valószínűnek az egységes kulturális identitás eszméje.

Hall kijelenti, hogy a modernitást a nemzeti kultúrák uralták, mivel a nemzeti identitások gyakran győzedelmeskedtek a kulturális azonosulás más, partikulárisabb forrásai felett, ám a 20. század végén ezek az identitásformák is diszlokálódnak.¹⁰⁴ Ez a jelenség a globalizáció hatására következik be, amely áthatol a nemzeti határokon, új tér-idő kombinációkba integrálja és köti össze a közösségeket, de ugyanakkor a világot a valóságban és a tapasztalatban is összefüggőbbé teszi.

Giddens megállapítja, hogy „*a modernitás eredendően globalizáló hatású*”,¹⁰⁵ Wallerstein pedig kijelenti, hogy a kapitalizmus „*kezdetől fogva nem a nemzetállamok, hanem a világgazdaság kérdése volt. A tőke soha nem engedte, hogy törekvéseit a nemzeti határok szabják meg*”.¹⁰⁶ Ezen állítások kapcsán Hall három hipotézist vet fel és vizsgál a

---

¹⁰³ HALL 1996. 68.

¹⁰⁴ HALL 1996. 75.

¹⁰⁵ HALL 1996. 76.

¹⁰⁶ Idézi Hall.

továbbiakban: (1) a nemzeti identitások szétmállanak a kulturális homogenizáció növekedése és a „globális posztmodern” következtében; (2) a nemzeti és más *helyi* vagy partikuláris identitások *megerősödnek* a globalizáció hatására; (3) a nemzeti identitások gyengülnek, de új, hibrid identitások veszik át a helyüket.

A posztmodern identitás működési logikájának feltérképezésében Hall fontosnak tartja, hogy a globalizáció legfontosabb ilyen irányú hatása az, hogy az idő és a tér összesűrűsödik, de ugyanakkor a reprezentáció alapkoordinátáit alkotják. „*A reprezentáció minden médiuma [...] tér- és időbeli dimenziókba kell hogy lefordítsa tárgyát*”.¹⁰⁷

Ugyanakkor „*minden identitás szimbolikus térben és időben helyezkedik el*”, az Said-féle imaginárius földrajz¹⁰⁸ elmélete értelmében térbeli kivételései is vannak.

Egyes teoretikusok a globális posztmodern vízióját rajzolják meg mint a globalizáció hatására végbemenő folyamatok végkifejletét, amelynek értelmében az összes erős kulturális identitás összeomlásával a kulturális kódok széttöredezettsége, az átmenetiség, a pillanatnyiség, a múlandóság, a különbség és a kulturális pluralizmus kategóriái fognak előtérbe kerülni.

Vizsgálódásunk szempontjából Hall tanulmányának ezen megállapításai tűnnek kiemelkedően fontosnak, ugyanis az egyéni identitás alakulásának vizsgálatában a 21. században is a fentebb vázolt folyamatok a meghatározók. A globalizáció jelensége a fentiek értelmében ténylegesen magyarázhatja a posztmodern identitásválságát, ellenben úgy tűnik, hogy a jelenség okai között az egyéni identitások mai alakulását számos más tényező is befolyásolja. Míg makroszinten a globalizáció hatására az identitások elmozdulnak, módosulnak, sőt átalakulnak, a jelenség személyre szabott folyamatában más antropológiai, pszichológiai és történelmi szempontok is érvényesülnek. Az identitás – az *én* önmeghatározása – nem mindenhol és nem ugyanolyan hangsúllyal bír, mint ahogyan a globalizáció sem minden társadalomban terjed el ugyanolyan hatékonyan. Értelemszerűen az identitásválság később következik be és kevésbé nagymértékű azokban a társadalmakban, ahol a globalizáció lassúbb ütemű. Itt a kelet európai posztkommunista társadalmakra gondolok, amelyekben a kapitalizmus szervezőerői alig harminc éve működnek szabadon. A fogyasztói szokások átalakulása, a kultúra használatának és működésének módosulásai

---

¹⁰⁷ HALL 1996. 77.

¹⁰⁸ Lásd erről bővebben: HALL 1996. 80.

mindannyiunk számára szemmel követhetőek voltak az elmúlt három évtized során, és megállapítható, hogy az identitásválság világfolyamata éppen a kultúrahasználat szokásainak változásával volt párhuzamos. Az egyéni identitás dekonstrukciójának jelensége tehát csak indirekt következménye a globalizációnak, hacsak meg nem előzi azt. És valóban, ha a globális posztmodern víziója egyszer valóság lesz, a Hall által leírt módon, könnyen abba a helyzetbe kerülhetünk, hogy identitásunkról gondolkodva hosszan bámulunk egy Coca colás totemoszlopot, bár már a feliratot sem leszünk képesek elolvasni rajta.

4. 8. Irodalom és hovatartozás-tudat

A hatalom megértése a kultúra felől mint lelkiismereti igény vagy kényszer társadalomkritikai és hermeneutikai gyakorlat, amelynek komplex mozgató erőit az emlékezés kontextualizálja. A retrospekció olykor a fikcionalitás határáig sűríti vagy tágítja ezt a múltat, de mindenképpen az emlékezet működése valamelyest egy megkonstruált valósággá változtatja a történelmet. A dokumentarista szemlélet és szándék is a szubjektivizmus akadályaiba ütközik, s a valóság egykori tárgyi emlékei sem önmagukban dokumentálnak bármit, hanem az interpretáció emeli ki és teszi bizonyító erejűvé azokat. Így a kulturális emlékek, szövegek, művészeti alkotások is akként válnak egy-egy elmúlt korszak mementójává, amennyiben az emlékezés megelőlegezi számukra és rájuk ruházza ezt a szerepet, még akkor is, ha előzőleg egy mások által máshogyan megélt valóság reprezentációiként is tekintenénk rájuk.

Az irodalom a nemzet önkifejezési eszköze. Ezért az irodalom és identitás fogalmi közé nem kötőszó, hanem egyenlőségjel kívánkozik. Következésképp, egy kisebbségi önazonosság-konstrukció ugyanakkor egy nemzeti közösség identitástudatának erővonalait is kirajzolja.

Ha a sajátos transzszilván hagyományokból származtatható közéleti dolgaink tekintetében fogjuk vallatóna kortárs irodalmunkat, hogy mit tart magáénak ebből a hagyományból, minőségteremtőnek érzi-e ezt a keretet, milyen életteret biztosít számára a demokratikus szabadságjogok mentén pluralizált érdekartikulációnak, érdekes válaszokat kaphatunk.

A hagyomány vállalását vagy elvetését talán a kisebbségi magyar irodalom szimbólumát megtestesítő igazgyöngy-jelképhez való viszonyuláson mérhetjük leginkább. Közismert Áprily illusztrációja: „*az igazgyöngyről van szó, melynek keletkezéséről azt tanítja a természettudomány, hogy sebzésből lesz, mellyel idegen test, többnyire homokszem sérti meg a kagylóállatot. A megsértett állatka testének a fájdalom által kiváltott reakciója indítja meg a kiválasztást, melynek végső eredménye az igazgyöngy*”.¹⁰⁹ Habár a 20. századi poklok, a világháborúk, a totalitarizmusok értékrendeket összezavaró fájdalomával telítődött, idegrendszerbe ivódott félelmeket tükröző modern irodalom szkeptikusabb, mégis időtálló értéknek tekinti az erdélyi sajátos hagyomány jelképét.

A tragikus körülmények között elhunyt költő, Szilágyi Domokos *Ami kell* című versében írta:

„*hősöket izzadtunk ki magunkból –
kézenfekvő, mégis mondom a hasonlatot:
akár a gyöngykagyló, feleim,
mert szomorú az, feleim,
hogy mocsok által jutunk kincshez*”

Tegyük hozzá: tragikus, hogy mocsok által jutunk kincshez, de létrejött a gyöngyszem. Így színeződik a jelképrendszer iróniával, paradoxonokkal, de nem kérdőjeleződik meg, az erdélyi író és költő hű marad az erdélyi út szelleméhez. Sütő András sugallata szerint a kommunista totalitarizmus éveiben a maga azonosságát megőrző kisebbségi irodalom ideológiája a „sajátosság méltósága” gondolatban foglalható össze.

Az azonosságtudat alapértékei kikezdzhetetlenek. Lászlóffy Csaba harmincnyelc betűs hazájának nevezi anyanyelvét, Kányádi Sándor remek, aforisztikus gondolatában: „*Én vagyok a fehér néger. Nem a bőröm: nyelvem néger*” a másságtűrő hagyomány teljes léptékű folytatásáról beszél, s a hitvallás vállalásával egyben az erdélyi író küldetéstudatát műveli, buzdít is egyben az identitás felszámolására irányuló agresszió és türelmetlenség elleni védekezésre. Balla Zsófia egy sora: „*Ahogyan élek, az a hazám*” nagyszerű alkalmat teremt Szócs Gézának egy kisesszé megírására az identitásról, erről tartott beszédet a finnugor írók

---

¹⁰⁹ Idézi Cs. Gyimesi Éva *Gyöngy és homok* című könyvében. Cs. GYÍMESI Éva 1992.

1991. augusztusi kongresszusán. Kifejti, hogy „*valamely nyelv – s vele együtt az illető nép – számára a legéletveszélyesebb fenyegetés (...) a házon belülről támad, mint a rák vagy mint az immunbetegségek. Ez esetben a nyelv belső ellenálló képességének megszűnése fenyeget. Egy olyan falanszter fenyeget, amelynek falai nem kívül, hanem belül húzódnak, a beszédben és a tudatban és ezáltal a lelkekben is. (...) E nyelvi sivatag ellen, az identitás államosítása ellen, a személyiség verbális módszerekkel való tönkretétele ellen a költők tehetnek a legtöbbet. Ők a nyelvi haza leghivatottabb bennszülöttei, ők mozognak benne a legotthonosabban: márpedig a nyelvi térben – mely, mint láttuk, ugyanolyan szuverén létező, mint a földrajzi haza – csak az képes autonóm módon, felszabadultan és felelősen dönteni, aki ebbe beleszületett; mert csak az tudja ezt a világot belülről átlátni, következésképp összefoglalni, megnevezni, és rejtett ösvényeket, hidakat és átjárókat megtalálni. Ezért és ennyiben közösségi tett minden egyes igazi költői szó: akkor is, ha e szó nem politikai és nem elkötelezett, hanem elvont, ezoterikus, hermetikus és metafizikus.*”¹¹⁰

Történelmi jelen időnk az értékpluralizmus keretei között alternatívaként a nemzeti elveket hangsúlyozó önidentifikációs törekvésekben egyre gyakrabban a regionalizmus felé fordul. Napjainkban tanúi vagyunk annak a folyamatnak, amely már a nagypolitika területére vitte át azokat a változásokat, melyek a szellemi életben már az utóbbi évtizedekben érelődni kezdtek. A politika egyre inkább felismerni látszik a regionális identitások prioritását a globális tendenciákkal szemben. Egyre gyakoribbak azok a szellemi szintre terelődött konfrontációk, amelyek a sajátos élményekre és tapasztalatokra alapozva óvnak a globális tendenciák kritikátlan lemásolásától. A magyar szellemi világ az utóbbi évek során egyre határozottabb érdeklődést mutat a lengyel, a cseh, a szerb, a szlovén új generációk törekvései iránt. Egyelőre bátortalan jelei vannak, de egyre inkább érzékelhetők egy konvergens közép-kelet-európai értékrend kialakulásának. Nyilvánvaló, hogy ennek művészi megvalósulása, művekben való materializációja még időigényes folyamat. Könnyen lehet, hogy egy következő nemzedék teljesítményének fontos komponense lesz ez a megvalósulás.

---

¹¹⁰ A finnugor írók 1991. augusztusi, Finnországban tartott kongresszusán elhangzott előadás. Megjelent a kolozsvári *Helikon* 1991. szeptemberi 6-i számában.

5. Gyalu¹¹¹, a spíler – egy legenda nyomában

5. 1. A kutatásról – a dokumentumkötet történetéről

1990. március 15-én találkoztam először Gelu Păteanuval. Fehéregyházán, a Petőfi-szobornál, az első szabad március 15-én beszédet tartott. Hatalmas tömeg gyűlt össze ünnepelni, az egyik diákcsoporttal együtt kerültem oda magam is. A tanárainnal beszélgettünk az emlékmű mellett, amikor hozzánk lépett Gyalu bácsi – mindenki tudta, ki ő – és bemutatkozott: – *Gelu Păteanu vagyok, román nemzetiségű magyar!* Dermesztően hatott ez a mondat, alig voltunk túl a nyolcvankilences történéseken, még mindig szokatlan volt, hogy egyáltalán valaki beszélni mer, nemhogy ilyen kijelentést tegyen. Emlékeimben még mindig ott volt az a félelem, amely kiskorom óta fegyelemre nevelt, hogy soha sehol nem szabad politikai témáról beszélni. Titokban terjedő, írógépen indigópapírral sokszorosított versekre emlékeztem, ahogyan a nyolcvanas évek végén a kortárs irodalom terjedt értelmiségi körökben, és arra, ahogyan ezeket a versek visszafogott lélegzettel, reszketve olvasgatták az emberek. A kilencvenes évek elejének légköre mit sem változott, a régi félelmek még fojtó ködként telepedtek mindenkire, és ezt az érzést alig-alig volt képes felülírni a szabadon kimondott szavak eufóriája, a következmények nélküli megszólalás csodája. Mintha csak újra elkezdtük volna megtanulni, hogy magyarok vagyunk.

Pár pillanattal később pedig Gelu Păteanu a mikrofonhoz lépett és elmondta az ominózus beszédét, ami miatt két hét múlva az immár felszabadult Romániából el kellett menekülnie. Az ünnepi beszédre a későbbi alfejezetekben még visszatérek, itt elég ennyit elmondanom, hogy ez volt Gelu Păteanu utolsó romániai nyilvános szereplése. Ezt követően sorozatosan fenyegették, napi szinten zaklatták, és amikor végül a gyerekei életét is veszélyben érezte, a Magyarországra való áttelepedés mellett döntött. Régi barátja, Kolumbán Gábor, aki ebben az időben Hargita megye tanácsának az elnöke volt, megszervezte, hogy titokban és biztonságban távozhasson az országból.

A nagy visszahangot kiváltó szónoklat után a sajtóból értesültem a távozásáról, majd érkezett róla egy-egy kósza hír, mígnem 1995. márciusában a haláláról olvashattunk

---

¹¹¹ A Gyalu becenevet Kányádi Sándortól kapta.

mindenfelé. Örök fiatalnak tűnt, hihetetlen volt a távozás, balesetszerű és értelmetlen halála túlságosan korán kiragadta közülünk. Alig több mint hatvankilenc évet élt, élettörténete mégsem férne bele egy vaskos kalandregénybe, s ha hozzá számítjuk azt a rengeteg időt, amit munkával töltött – mert emberfeletti munkabírással rendelkezett – éveinek száma emberi időszámításunk szerint a valóságosnál jóval nagyobb lenne.

1997-ben a székelyudvarhelyi Ablak kiadónál jelent meg Majla Sándor szerkesztésében a *Levelek a Fekete Madonnához*¹¹² című Gelu Păteanu-verseskötet, nem túl elegáns kiadásban (ez a korszak nyomdatechnikai lehetőségeit minősíti inkább), de mindenképpen hasznos volt abban a tekintetben, hogy sokunk figyelmét újra felhívja az életműre. A könyv nem váltott ki nagy kritikai visszhangot sem, többnyire az erdélyi helyi újságok emlékeztek meg róla, aztán – tán kis példányszáma miatt is – feledésbe merült.

Azután, 2005 őszén meghívót kaptam: Etéden Gelu Păteanu tiszteletére Gyalu-napokat szerveznek¹¹³. Ez a székelyföldi kis falu volt az a közeg, amely Gelu Păteanu életének megtartó energiáit biztosította, 1979-től élt itt, először néhány évig a szomszédos Énlakán, majd családotól leköltözött Etédre, ahol a helyi iskolában tanári állást kapott. A Gyalu-napok látszólagos sikert hoztak csupán, ugyan tisztelői és barátai közül sokan vettek részt a kétnapos ünnepségen, a kezdeményezés mégis hamvába holt, több mint egy évtizeden át semmi nyoma nem mutatkozott a Gelu Păteanu emléke ápolásának.

Ezen a rendezvényen ismerkedtem meg azon emberek többségével, akikre későbbi kutatásom során számíthattam: többek között az egykori jóbarát Kutasi Mihály románánarral, akire távozásakor Gelu Păteanu rátestálta kiváló *Toldi*-fordítását és nem utolsósorban verseinek a gyűjteményét. Kapcsolatuk során gazdag írott anyag keletkezett, levelek, versek, alkalmi firkek sokasága lapult a gondosan rendszerezett dossziékban, amelyeket Kutasi tanár úr mindeddig senkinek sem adott ki a kezéből, teljességgel megtartva a hagyatkozó akarátát, mely szerint csak olyan ember kezébe kerülhetnek ezek a kéziratok, aki méltó kiadásban megjelenteti őket.

E kutatás első fázisában tehát Kutasi Mihályhoz fordultam, aki 2017-ben rendelkezésemre bocsátotta az említett dokumentumokat, azon szigorú feltétel mellett, hogy garantálom, hogy egy éven belül a szerzői akarattal megegyező kivitelben gondoskodom –

---

¹¹² PĂTEANU, Gelu, *Levelek a fekete madonnához*, (Székelyudvarhely: Ablak kiadó, 1997).

¹¹³ Lásd erről bővebben: FORRÓ Miklós, „Gyalu-napok Etéden”, *Művelődés* 59, (2006. január).

ekkor még a *Toldi*-fordítás – megjelentetéséről. A szerkesztői munka során azonban világossá vált, hogy itt egy méltatlanul elfelejtett életművel nézek szembe, amelynek szerzője a közelmúlt egyik nagy legendája, akiről a kortárs irodalomtörténetünk sem szeret tudomást venni, mintha egyféle szégyenérzettel fordulnának el tőle irodalomtörténészeink.

Ettől a pillanattól kezdve világos volt, hogy mi a feladatom: nekem kell beteljesítenem Gelu Păteanu azon óhaját, amelyet a fehéregyházi beszédében fogalmazott meg: „*Én magam is rímfaragó ember vagyok, én is el tudom képzelni, hogy lesz valaha egy olyan rettenetesen könnyelmű esztéta vagy irodalomtörténész, akinek eszébe jutok. Persze, én erről gondoskodtam is, mert roppant huncut román ember vagyok: lefordítottam egy csomó zseniális magyarnak a műveit románra, és a művészbejárón beszédültem az irodalomtörténetbe.*”¹¹⁴

Meggyőződésem, hogy tartozunk neki és az irodalomtörténetnek mindazzal, amit e kutatás felszínre hozott és életműve méltó helyére kerül mind a magyar, mind a román recepciótörténetben.

A kutatómunka – amely 2017 óta folyamatosan zajlik – a rám bízott dokumentumok feltérképezése és az egyéb feladatok mellett hamarosan új irányokba indult, így jutottam el az egykori román titkosszolgálat, a Szekuritáté irattárához is, ahol sikerült betekintnem Gelu Păteanu vaskos, mintegy ezer oldalt kitevő megfigyelési aktájába. Ez az információgazdag dokumentumgyűjtemény a kor kendőzetlen valóságát tárja elénk, a célszemély életén keresztül bepillantást enged a korabeli irodalmi élet aktualásaiba és nem utolsósorban megőrzi azt, ami a szerzőjüknek nem sikerült: a soha meg nem jelent Gelu Păteanu-verseknek a gyűjteményét, amelyet meglehetősen aljas módszerekkel szereztek meg és másoltak le a Szekuritáté pribékjei.

Ezen akták tanulmányozásával válik érthetővé később, hogy Gelu Păteanu költői karrierje miért nem tudott elkezdődni sem és hogyan maradt élete végéig az irodalom perifériáján mint alkotó.

Különös lázadás a Gelu Păteanu lázadása. Az a versanyag, ami jól láthatóan csípte a szemét többek között a nacionálkommunista Ceaușescu-rezsim titkosszolgálatának is

---

¹¹⁴ Részlet Gelu Păteanu fehéregyházi beszédéből. In FARKAS WELLMANN Endre, *Gyalu, a spiler*. Gelu Păteanu kortársai emlékezetében és néhány dokumentum tükrében (Budapest–Gyergyóalfalu: Magyar PEN Club–Antropocentrum Egyesület, 2018), 13.

tulajdonképpen abban szembetűnő, hogy egyszerűen nem vesz tudomást, néma megvetéssel sújtja mindazt az ideológiai (témában, stílusban, hangfekvésben manifesztálódó) irodalmi irányvonalat, amit ebben a korban egy (román) értelmiségitől elvártak. Egybeolvasva a szerzőtől a titkosszolgálat által ellopott többé-kevésbé heterogén versanyagot meglepődve tapasztalhatjuk, hogy egynémely apróságtól eltekintve ezek a szövegek még a marxizmus előtt is megszülethettek volna. Van ebben valami folytonosság-teremtési szándék, az emberi szellem valóságos és nem mozgalmárok által kitalált fejlődésvonalának a restaurálására.

Egybehangzó emlékek szerint emberi habitusában is ez a fajta értékonzerváló jelleg uralkodott: beszédmodora, értékválogatása szinte 19. századnak tűnhetett. Mindkét műveltségi szférában, a magyar, valamint a román szellemi termékeiben ez a különös lázadás érhető tetten. Archaikus nyelvi regisztere mindkét nyelven egyformán érvényesült, épp ezért nem meglepő az Arany Jánoshoz való vonzódása sem.

Ebben a kontextusban figyelemre méltó és úttörőként jelentős a magyar irodalom szempontjából is Gelu Păteanu személye, akinek személyes sorsát életművével együtt olvasva a 20. század második felének erdélyi irodalomtörténeti valóságát is hitelesen láthatjuk.

Kedves és mindenki által bohémnek ismert figurája, széleskörű műveltsége, lázadó természete és a kommunista államhatalom iránt érzett zsigeri gyűlölete már irodalmi karrierje kezdetén sikertelenségre predesztinálták: a katonai szolgálatból hazatérve a Herbák János kolozsvári bőrgyár személyzeti osztályán helyezkedett el hivatalnokként, ahol egy közös étkezés alkalmával elejtett rendszerkritikus mondata miatt feljelentették a Szekuritáténál, ezt követően pedig egy titkosszolgálati megfigyelési művelet végkifejletként tíz hónapnyi Dunacsatornai kényszermunkára ítélték.

1952 végén szabadult és tért haza szülővárosába, Kolozsvárra, ahol kezdetben szabadúszó fordítóként, majd a Román Írószövetség kolozsvári szervezete titkáráként tevékenykedett, mígnem 1971-ben, *A Hét* folyóirat indulásakor Huszár Sándor főszerkesztő meghívására Bukarestben folytatta munkáját mint a lap hivatalos román fordítója.

„A román állambiztonság nem nézte jó szemmel a tevékenységét, követték, házkutatásokkal zaklatták, irodalmi tevékenységét gátolták. Kényszerűségből a székellyföldi Énlakára, majd Etédre költözött, ahol tizenegy évig élt.

1990-ben beszédet mondott magyar nyelven az első szabad fehéregyházi március 15-i ünnepségen. Marosvásárhely fekete márciusa idején halálosan megfenyegették. A román szélsőséges szervezetek zaklatni és üldözni kezdték, ezek elől menekülve áttelepedett Budapestre. Élete utolsó éveiben csak magyarul írt. Tanított az ELTE román tanszékén.

A Farkasréti temetőben nyugszik, sírjára 1998-ban a Budapesti Székely Kör, a Magyar Írószövetség és a Budaörsi Székely Kör kopjafát állított.”¹¹⁵ – áll a róla szóló könyvben¹¹⁶ a rövid életrajzi jegyzet. A biográfiai adatokon túlmutatóan azonban számtalan anekdota, visszaemlékezés és sajtópolémia is őrzi az emlékét, emberi és művészi tartása sokak számára ma is példaértékű. Sokműfajú életműve, amelyben politikai-közéleti szövegeket, műfordításokat és izgalmas költészeti anyagot is találunk mindezidáig nem nagy érdeklődésre tarthatott számot.

Eddig mindössze egyetlen verseskötete jelent meg, a *Levelek a Fekete Madonnához*, posztumusz kiadásban, Székelyudvarhelyen. A kötet meglehetősen töredékesen tartalmazza a címadó ciklus korpuszát, amelyet később a *Gyalu, a spíler* című könyvben sikerült rekonstruálni teljes egészében.

A *Gyalu, a spíler* című könyvről: ez a szöveg- és dokumentumgyűjtemény jelen kutatás referenciális szövegeinek egy részét gyűjti együvé, kiegészítve kortárs visszaemlékezésekkel, interjúkkal, magángyűjteményekben fellelt egyéb szövegekkel. Azzal a szándékkal íródott, hogy részben kísérő könyve legyen a 2018-ban megjelent *Toldi*-fordításnak, részben pedig megkönnyítse a nehezen fellelhető és többnyire eddig kiadatlan kapcsolódó írásokra való hivatkozást.

5. 2. Munkásságának és pályáivének rendhagyó volta

Amint a fentebb tárgyalt román-magyar irodalmi kapcsolatok áttekintésekor tapasztaltuk, a hivatkozott irodalomtörténészek sem számolnak Gelu Păteanu munkásságával, bár impozáns fordítói életműve kétségkívül az említésre méltó irodalmi auktorok közé emeli. Több száz tételes bibliográfiája egy ötévteszes – első sorban – fordítói életút statisztikája,

---

¹¹⁵ FARKAS WELLMANN 2018.

¹¹⁶ I.m. 275

amelyről mindössze a korabeli – különösképpen – erdélyi irodalmi- és szaksajtóból értesülünk, munkáit 1970-el bezárólag két repertórium sorakoztatja fel: a Réthy Andor – Váczy Leona által szerkesztett, a magyar irodalom román fordításának könyvészetét tartalmazó bibliográfiai gyűjtemény¹¹⁷ és a román irodalom magyar bibliográfiáját összesítő másik munka, a Domokos Sámuel-féle gyűjtemény¹¹⁸.

A hetvenes évektől napjainkig tartó időszakban a fentiekhez hasonló, átfogó nyomtatott repertórium nem készült, így a mellékelt, Gelu Păteanura vonatkozó bibliográfia az Arcanum adatbázisának rekordjaira és a személyesen kikutatott tételekre támaszkodik.

Gelu Păteanu szépírói életművének is igen kevés lenyomatát találjuk, különösen a kommunizmus időszakából, hiszen a kezdetektől persona non gratának számított a hatalom szemében, a legtöbb folyóiratnál a neve tiltólistán szerepelt, pályája kezdeti szakaszának kéziratai ma is kiadatlanul kallódnak magángyűjteményekben, az akkori hatalom – nyilván politikai megfontolásokból – csupán a műfordításai közlését engedélyezte.

Első verseskötetének kézirata a román titkosszolgálat archívumából került elő, e szövegek jelen kutatás tárgyát képezik és mind magyar, mind pedig román nyelven dolgozatom végén olvashatók. A szövegek elemzésével egy későbbi fejezetben foglalkozom.

Gelu Păteanu a román és magyar irodalmi élet számára egyaránt kellemetlen jelenség volt, a korabeli szerkesztők közül kevesen merték felvállalni a vele való közreműködést, a román irodalmárok számára pedig egyenesen veszélyesnek számított. Tán ez lehet a magyarázata annak a hallgatásnak is, amely az irodalmi emlékezet elutasítását váltotta ki személyével és életművével szemben.

5. 3. Egy erőteljesebb integratív tendenciába való illeszkedés – Gelu Păteanu mint politikai gondolkodó és kulturális mediátor

„Gelu, ez más világ lesz, nem lesz szükség rád.”

---

¹¹⁷ RÉTHY Andor, VÁCZY Leona, *Magyar irodalom románul. Könyvészet 1830–1970*. (Bukarest: Kriterion könyvkiadó, 1983). A bevezető tanulmányt írta és a könyvészeti rész szakellenőrzését végezte: Köllő Károly.

¹¹⁸ DOMOKOS Sámuel, *A román irodalom magyar bibliográfiája 1961–1970*. (Bukarest: Kriterion könyvkiadó, 1978).

Szomorúan mesélte, hogy amikor 1940-ben magyar barátnőivel együtt üdvözölte a bevonuló magyar csapatokat Kolozsvárott, egy lány felé fordult és ő mondta neki ezt a mondatot¹¹⁹.

Magyar-román tekintetben, mint kulturális mediátor Gelu Păteanu tevékenysége a Ion Chinezuval induló és Nicolae Balotă-n át a későbbi utódokig ívelő (pl. Marius Tabacu) román transzszilván szellemiség ihletésében bontakozik ki.

Gelu Păteanu politikai gondolkodói karrierje és közéleti szerepvállalása egybeesik irodalmi karrierjének kezdeteivel. Mint ahogy életrajzának rengeteg részletét, úgy ezt a pillanatot is a titkosszolgálati anyagok dokumentálják: az első, személyével foglalkozó dosszié tárgya épp az a „per”, amelynek ítéletében tízhavi kényszermunkára küldik az akkor huszonhét éves ifjú hivatalnokot, akinek a bűne mindössze annyi volt, hogy megjegyezte: az aláíratlan bankjegyek értéktelenek. Az 1952-es romániai pénzreformmal kapcsolatban tette ezt a megjegyzést az ifjú Păteanu, majd néhány más, rendszerellenes kijelentése miatt a közvetlen környezetéből tettek ellene feljelentést a hatóságoknál. 1952. február 28-án tartóztatják le a Szekuritáté emberei, majd rövid kivizsgálás után, igazi jogi procedúra nélkül hoznak ítéletet, melynek értelmében a Duna-csatornához irányítják átnevelő munkatáborba. A személyi megfigyelési dossziéjából aztán meglepetésszerűen kiderül, hogy 1950-ből származó jelentésekkel is számolnunk kell, bár ezek kontextusa nem teljesen egyértelmű. Így az a tény is magyarázat nélkül marad, hogy a *P.* jelzetű, vagyis vizsgálati dosszié kiindulópontja egy besúgói feljelentés vagy megfigyelői tevékenység lehetett.

Az amúgy is osztályellenségnek számító fiatalember sorsa itt végérvényesen megpecsételődik: magára vonja a szolgálatok figyelmét, gyakorlatilag élete végéig tartó megfigyelése itt veszi kezdetét.

---

¹¹⁹ Farkas Jenő szíves szóbeli közlése.

5. 4. Gelu Păteanu, a publicista és közéleti ember

„Alulírott PĂTEANU GELU¹²⁰ 1925. június 3-án születtem, Kolozsvár községben, Kolozs járásban, Kolozs régióban.

Az ügyvéd foglalkozású Petru Păteanu fia vagyok, aki a múltban egy saját pártban politizált, melynek pontos nevét és kimondott politikai irányvonalát nem ismerem. Apám jelenleg nem tagja semmilyen politikai mozgalomnak, csak a szakszervezetnek, a Tordai Ügyvédi Kamara tagjaként. Anyám, Marieta, szül. Ursuleac, háztartásbeli, sem a múltban sem jelenleg nem tagja semmilyen politikai mozgalomnak.

Apám Tordán, az Avram Iancu u. 36. szám alatt él, anyám Kolozsváron, a Horea u. 94. sz. II. emeletén. 1944. augusztus 23-a előtt 100 holdnyi szántóföldjük, néhány házuk és 3-4 vamere [?] és néhány parcellájuk, valamint 2 gyümölcsöskertjük volt. Mivel erről a vagyonról magánjogi per [?] zajlik, a ki nem sajátított és nem államosított részek, illetve az ezek után megmaradt földterület ma sincs a birtokukban, mert ez a per 1940-ben kezdődött és 1944 után indult újra.

Elméleti érettségi és a kolozsvári Jogi Kar két évének elvégzője vagyok. Tordán, menekültként fejeztem be a középiskolát.

Foglalkozásomat illetően tisztviselő vagyok, melyet 1945-től kezdődően kezdtem gyakorolni, amikor 20 évesen Kolozsváron voltam, leszerelésem után.

A következő tisztségeket töltöttem be.

A kolozsvári Ateneul Bălcescu-nál, 1945 júniusa–1945 augusztusa

A kolozsvári CFR 1. Távközlési Részlegén, 1946. II. 14–1947. VI. 19.

A Banca Ardelean kolozsvári fiókjánál, 1947. VI. 19–1948. IX. 1.

A kolozsvári H. János Üzemeknél, 1948. IX. 1–napjainkig.

A katonai szolgálatot a Nagyszebeni Lovasság

---

¹²⁰ ACNSAS P 0064292 [12–14]

Tartalékos Tiszti Iskolájában teljesítettem 1943. XI. 1-e és 1945. II. 1-e között, a Lugosi R.S.R.-ből szabadulva, illetve szerelve le, ahova 1945. III. 7-én kerültem át az Iskolából és aztán 1945 májusában léptettek elő tartalékos alhadnaggyá.

Egyetlen hadjáratban sem vettem részt, nem tüntettek ki, 1945. III. 7-én szűnt meg a behívóm.

Sohasem voltam külföldön.

Sohasem fogtak perbe vagy ítélték el.

A múltban nem tartóztattak le vagy internáltak.

1948 óta vagyok házas Anaval, született Godri. Feleségem 30 éves, bukaresti származású. Szülei: Ioan Godri és Maria Laslo háztartásbeli. Apjával kapcsolatosan nem tudok részleteket mondani, mert feleségem szülei elváltak, amikor a feleségem még kicsi volt és semmit sem tudnak az apjáról.

Feleségem anyjának 1944. augusztus 23-a előtt egy lakóház negyedrészt képező örökség volt a vagyona, ezt azonban jóval 1940 előtt eladta. Jelenleg sem a szülőknek, sem a feleségemnek nincs vagyona.

Feleségem anyja a feleségemmel együtt lakik Kolozsváron, a Horea u. 94. sz. II. emeletén.

Feleségem a múltban nem politizált. Aztán a PMR tagja volt, de mivel egy ideig egészségügyi okból nem dolgozott, többé nem volt aktív és ezért kizárták a Pártból.

Nincsenek gyermekeim. Feleségem a kolozsvári December 30. Szövetkezetnél dolgozik, 6 Iosif u. 1. sz. alatt.

Nincsenek gyermekeink és sem nekem, sem a feleségemnek nincsenek testvéreink.

A következő nyelveken beszélek: magyar, német, francia.

Tudomásom szerint, egyetlen rokonom /anyám egyik nővére/ lakott külföldön, New Yorkban /AEÁ/, ahol 1939-ben vagy 1940-ben meghalt. Nem tudom a pontos címét. Varrónő és Steve Fejervary mérnök felesége volt, aki szintén New Yorkban lakott. Az utóbbi adatok a családi levelezésből ismertek.

Alulírott, Kolozsvár, Horea u. 94. sz. II. emeleti lakos sem a múltban, sem jelenleg nem rendelkezek vagyonnal.

A múltban semmilyen politikai tevékenységet nem folytattam és nem voltam tagja semmilyen Pártnak.

Jelenleg sem vagyok Párttag. A Ianos Herbac Szakszervezet tagja vagyok.

1932-ben lettem 7 éves, amikor bekerültem a kolozsvári evangélikus elemi iskolába, ahova 2 évig jártam, majd átkerültem a kolozsvári 2. sz. állami elemi iskolában, ahova további 2 évig jártam, 1936-ban végezve. Ettől az évtől kezdve 1940-ig a kolozsvári Gheorghe Baritiu Középiskola diákja voltam.

A szüleim 1940-ben Tordára menekültek, ahol már nem együtt éltek, én az anyámmal és a nővérével maradvam. Itt 3 év alatt elvégeztem a 4 felső tagozatos osztályt, Nagyszebenben érettségizve le 1943-ban, amikor, az akkor hatályos törvények szerint, 1943. XI. 1-én [a hónap száma bizonytalan – a ford.] azonnal besoroztak a 10. Sebes Alby Huszárezredbe, majd néhány nap múlva elküldtek a nagyszebeni lovasság tartalékos tiszti iskolájába, 1945. II. 1-én pedig áthelyeztek a lugosi 4. Elit Huszárezredhez, ahol 30 nap szabadságot kaptunk, amit Tordán töltöttem. Az ezrednél történt újbóli jelentkezésem után rögtön le is szereltek.

Anyám nővére a munkája miatt Kolozsvárra költözött, így én is visszatértem és néhány hónap után, ami alatt nem találtam munkát, bekerültem az Ateneul Balcescu-ba, majd a CFR-hez, a Banca Ardeleana-hoz és végül 1948. IX. 1-től a Ianos Herbac Üzemekhez, ahol mostanig megszakitás nélkül a tervezési osztályon dolgoztam.

Ez a nyilatkozatom és ezt írom alá.

Kolozsvár, 1952. február 28.

Păteanu Gelu

Ez Gelu Păteanu vélhetően első önéletrajza, amelyet a letartóztatása napján saját kezűleg vetett papírra a Szekuritáté valamelyik kolozsvári kihallgatóhelyiségében és talán az utolsó, megbízható életrajzi adatokat rögzítő dokumentum. A Duna-csatornától való

hazatérése után bár úgy tűnik, hogy szinte mindent tudunk róla – nyilvánvalóan a titkosszolgálati anyagokból –, mégsem vállalkozhatnánk arra, hogy koherens biográfiává rendezzük a rendelkezésünkre álló adathalmazt.

Ha az életét valamelyest korszakolni szeretnénk, akkor bizonyos szakaszhatárokat állapíthatunk meg 1952-ben a letartóztatásakor, majd 1971-ben, amikor Bukarestbe került *A Hét* című folyóirathoz, 1978-ban, amikor a székelyföldi Énlakára, majd Etédre költözik és 1990-ben, amikor végleg elhagyja Romániát és Budapesten telepedik le. Idővonalán ezek a korszakok különféle tevékenységekhez is köthetőek, általánosságban mindenik korszakára a fordítói és az alkotói tevékenység egyaránt jellemző, az egyes szakaszokat a hozzájuk kapcsolódó helyszínek alapján érdemes megkülönböztetnünk. Ennek értelmében beszélhetünk Gelu Păteanu életében kolozsvári, bukaresti, etédi és budapesti korszakokról.

Az aprólékos titkosszolgálati anyag teljes életútját végigkíséri, így könnyű megállapítanunk, hogy az alcímben jelölt aspektust – a publicistát és közéleti embert – tulajdonképpen csak élete vége felé, a legutolsó, budapesti korszakában ismerjük meg, bár épp első közéleti megnyilvánulásai miatt kellett távoznia az országból.

A kilencvenes évek legelején szembeszállt a megyei főtanfelügyelővel, aki a színmagyar Etéden az ő román anyanyelvű gyerekeire hivatkozva román osztályt akart létesíteni a helyi iskolában, támadó hangvételű cikket írt ellene *A kártékony veréb* címmel¹²¹. Az írás a *Hargita Népe* című napilapban jelent meg 1990 elején.

1990 tavasza, mint tudjuk, a marosvásárhelyi véres márciusi események időszaka is, a rendszerváltozás után fellángoló román nacionalizmus, amelyet különösképpen a szélsőjobboldali *Vatra românească* nevű kulturális szervezet tűzött a zászlajára, végigsöpört egész Erdélyen, halálos áldozatokat követelve és hosszú időre megmérgezve a közhangulatot. Ezen események előzményei javában zajlottak, miközben a magyar közösség az első szabad március 15-e megünneplésére készülődött országszerte. A fekete március konkrét, brutalitásba torkolló cselekményei előtt pár nappal mégis a legtöbb erdélyi településen ünneplőbe öltözött tömegek emlékeztek meg az 1848-as forradalomról. Ezen eseménysorozat egyik helyszíne volt a fehéregyházi Petőfi-emlékmű, ahol a szervezők Gelu Păteanut kérték

---

¹²¹ FARKAS WELLMANN 2018. 42, 99, 158.

fel beszédet tartani, aki, mint kiderült, a kommunizmus éveiben is állandó látogatója volt a Fehéregyházán szervezett félig-meddig titkos forradalmi megemlékezéseknek.

Itt hangzott el az azóta sokat idézett rövid beszéd, amely a román nacionalisták térfelén halálos gyűlöletet szított Gelu Păteanu ellen, tettelegességig fajuló üldöztetések, zaklatások, fenyegetések sokaságával kellett szembenéznie. Adott pillanatban Etéd falu lakói felváltva álltak őrséget a háza előtt, mígnem az események után pár héttel elmenekülni kényszerült az országból.

A fehéregyházi beszéd¹²² hangfelvételeken maradt fent, két forrásból is sikerült beszerezni a hanganyagot, ám mindkét felvételező hasonló kazettás riportermagnóval dolgozott, így Gelu Păteanu beszéde az első félóra végén néhány mondat erejéig megszakad. A szöveg írásbeli reprodukcióinak alapja ez a két felvétel, írásban a szerző sohasem közölte.

Tartalmát tekintve egy őszinte és szenvedélyes vallomást olvashatunk, amelynek minden szava elemi erővel hatott kortárs hallgatóságára és az erdélyszerte tomboló sovinszta cselekmények közepette mégis fel tudta csillantani a román-magyar békés együttélés távoli reményét. Gelu Păteanu a románok nevében szólalt meg, a magyarságnak és Petőfi emlékének tolmácsolva a román kultúra „*hódolatát, köszöntését, üdvözlését*”. Majd helyesbít és önnön lelkiismeretére hivatkozva elmondja, hogy sajnos, csak a saját nevében mondhatja mindezt ötvenéves szellemi rabság után, mely idő alatt minden körülmény ellenére magyarbarát tudott maradni. A továbbiakban – Petőfire hivatkozva – a világszabadság mindenek felett álló eszméje mellett tesz hitet, türelemre, és a szélsőséges gondolkodástól való óvatosságra intve a hallgatóságot. Petőfi szellemiségében ezt a szabadságot mint nemzetek fölötti közös értéket idézi meg, majd a román-magyar egymás mellett élés gondolatát e közös szabadságélmény mentén fogalmazza újra, épp saját magát állítva példaként, aki életművéhez és az ügyben való elköteleződéséhez épp Petőfi példájában talál támaszra.

A beszéd utolsó mondatait nem ismerjük, de a felvétel vége előtt történik egy előreutalás, amely szerint egy tizennégy soros szöveggel szeretné zárni a mondandóját, de az sem derül ki, hogy egy Petőfi-vers, egy saját szöveg vagy másvalaki sorai fognak elhangzani.

„*»Kétnyelvűségem forrása valahol a gyermekkori tudatra ébredésem pillanatától számítható«*” – *mondotta, amikor a magyar nyelv elsajátításának körülményeiről faggattuk.*

---

¹²² FARKAS WELLMANN 2018. 12.

– »Teljesen természetes volt ez a családban. Édesapám, aki korábban a román nemzeti eszme elkötelezettje volt, 1919-től kezdődően megcsömörlött attól a módszertől, amellyel a Consiliul Dirigent átvette Erdély adminisztrálását; ő nem ilyen lovat akart, nem a Regát szemszögéből képzelte el az egyesítést, hanem egy olyan országot szeretett volna, amelyben rend van és egyetértés, a sokkal fejletlenebb Ó-Romániát szerette volna felhozni Erdély, a szétesett Osztrák–Magyar Monarchia szintjére. Kisgyerekkoromban kizárólag magyarul beszélünk a legszűkebb társaságunkban, magyar polgárok, urak, művészek látogatták a házunkat, a régi adminisztráció emberei, egykori magas rangú K. und. K. katonatisztek, köztük román emberek is, akik kivétel nélkül a régi rend, a Monarchia ódon fényének elkötelezett hívei voltak. Nyilvánvaló, hogy nagy hatással volt rám már ekkor a magyar nyelv, a magyar kultúra. És ez teljesen természetes is volt. «¹²³

Ezen újabb vallomással összevetve a fehéregyházi beszéd szövegét nyomban eljutunk Gelu Păteanu radikális transzszilvanizmusának eredőjéhez, azokhoz az irodalmon kívüli körülményekhez is, amelyek kialakítják benne azt a tiszta erdélyiséget, amelyet ma példaértékűnek nevezhetünk. Éltető József a következőképpen fogalmaz: „Gelu Păteanu kortársunk volt, és szokatlan most a múlt század nagy alakjai közé sorolnunk. Tollamra kívánczik, hogy igaz erdélyi ember volt, de kénytelen vagyok pontosítani: életével, melynek jelentős része egy sovén diktatúrában telt, tulajdonképpen az erdélyi ember idealizált portróját teremtette meg. Olyan transzszilván volt, amilyenek mindannyian szeretnénk lenni, de nem nagyon sikerül. Ilyen egyszerűen határozta meg önmagát: »Kolozsváron születtem, tehát európainak, s kényelvűségem kezdetére vissza sem tudok emlékezni.«¹²⁴

Az országból való távozása után egyre több magyarországi folyóiratban jelennek meg publicisztikai, de néhány fontos politikai szövege mai napig nem került napvilágra. Jelen dolgozat melléklete két ilyen, eddig teljesen ismeretlen dokumentumot tartalmaz, az egyik egy rögtönzött történelmi előadás lejegyzett változata, amelyet egy filmforgatáson egy véletlenül bekapcsolva felejtett kamera rögzített 1993-ban, a másik pedig egy anonim kérdezőkkel készült interjú, amelynek hanganyagát egy ismeretlen svájci feladó továbbította a postaládámba, akinek a neve ugyancsak titokban maradt. A felvétel kétségkívül hiteles,

---

¹²³ Idézi Simó Márton Gelu Păteanu egy korábbi interjúját. SIMÓ Márton, „Gyalu, a közvetítő”, *Háromszék*, 2018. december 22.

¹²⁴ Uo.

technikailag kiváló minőségű és jól felismerhető rajta Gelu Păteanu összetéveszthetetlen hangja.

Az első dokumentum az egykori barát, Péterffy András filmrendező egyik forgatásán készült, ahol a munka után Gelu Păteanu – mint a forgatás vendége – a diákoknak rögtönöz előadást a román-magyar kérdésről. A román és a magyar társadalmak sajátosságairól beszélve a román és a magyar nacionalizmusok közti különbségekre világít rá, kiemelve, hogy a két nemzet eltérő gondolkodásmódja sokszor vezet elkerülhetetlen félreértésekhez, még akkor is, ha egy-egy kérdés megoldása szándékában nem is gonoszság rejlik. Ugyanitt kimond egy nagyon fontos gondolatot: a nacionalizmust nem feltétlenül pejoratív értelemben érdemes használni, hanem mint a nemzeti identitástudat kötelező elemét, ami viszont mindaddig egészséges jelenség, amíg politikai értelemben nem válik offenzívá. A nacionalizmust társadalomtörténeti és nemzetfejlődési tényezőnek tekinti, a polgárosodással együtt kialakuló nemzeti öntudat alapelemének. Történeti és tudományos példák felvonultatásával a román nép etnogenéziséről is értekezik, felmutatva, hogy a román történelmi frusztrációk miként táplálják a kortárs nacionalista eszméket. Meglátásában viszont az a legfontosabb, hogy a megmásíthatatlan helyzetből kiindulva a kulturális megalapozottságú együttélés erdélyi modelljét kell felépíteni a politikai trendektől függetlenül.

A következő szöveg, az anonim interjú is ugyanezen kérdést járja körbe, datálását tekintve biztos fogódzónk nincs, csak a szöveggörnyezetből sejthetjük, hogy körülbelül 1994-ben készülhetett.

Ebben a beszélgetésben Gelu Păteanu a népi kultúra felől közelítve a román nacionalizmus és xenofóbia eredettörténetét járja körül, három alapvető tényre mutatva rá. Elsősorban kiemeli, hogy a román pásztornép volt, ez az oka annak, hogy eleve bizalmatlan és gyanakvó az idegenekkel szemben. A néplélekben ezt a tulajdonságot erősíti a török hódoltság hozadéka is, mely szinte tételszerűen a kollektív emlékezetbe véste, hogy ami idegen, az rossz. Ezzel párhuzamosan kiemeli azt is, hogy a román nép tanultsági foka az idők során roppant alacsony fokon maradt, mint mondja, egy 1946-os statisztika szerint az ország 63 %-a még analfabéta volt. Az idegengyűlölet, az idegenfélelem és a tanulatlanság elegye manipulálhatóvá teszi a népet, amelynek így bármilyen ellenségképet könnyűszerrel fel lehet mutatni, és ez a megvezethetőség nemcsak az alsóbb néprétegekre vonatkozik, hanem a nép

szellemi elitjét is képes megfertőzni. Itt megemlíti Eminescunak a bolgárok ellen írt kirohanását, amely végkövetkeztetésében a bolgár nép kiirtására uszít.

Bár Gelu Păteanu itt a román népről beszél, okfejtése iránymutatónak tűnik más népek magatartásformáinak megértésében is. Abban a tekintetben is fontos ez a megállapítás, hogy a néplélek ilyenszerű berögződéseit Gelu Păteanu törvényszerűen az értelmiségiek legkifinomultabb magatartásában is visszaköszönni látja.

A román nemzetkarakterológiát elemezve következő körben a román vallásosságot, az ortodoxiát jelöli meg mint a nemzeti karaktert formáló tényezőt. Az ortodoxia a kereszténység legmisztikusabb ága és mint ilyen ez őriz a legtöbbet a pogány hitmaradványokból, aminek egyenes következménye, hogy a román nép a világ egyik legbabonásabb népe, és az alacsonyfokú néptanítással együtt konstans szellemi sötétséget eredményez. Gelu Păteanu értelmezésében a xenofóbia és a miszticizmusra való hajlam rokon fogalmak, amit a népköltészetben is kimutatható lélektani realitásként tételez. Ennek következményeként jelöli meg a harmadik tényszerűséget, a passzivitást.

A román nép nemzeti létfilozófiájának alapvető jellegzetességének bizonyítására a leghíresebb és legfontosabb balladát veszi alapul, a *Miorițăt*. „...a *Miorițăt* alapul véve életfilozófiát és gondolkodásszintézist keresve a románoknál, egy rettenetes dolgot tudunk meg. Ebben a balladában a következő történik: jönnek le a havasról a nyájak, három pásztor jön velük. Egy vráncsai, egy moldvai és egy erdélyi. A moldvai juhosgazdának van egy táltos báránykája, aki megsúgja neki, hogy gazdám, ezek le akarnak szúrni téged ma éjszaka és elvenni a juhaidat és minden vagyond. A következő lépés a balladában az, hogy a figyelmeztetett leendő áldozat elmondja a báránynak, hogy mit mondjon az édesanyjának, hogyan temessék el stb. Szóba se kerül nemhogy a védekezés, de a visszaütés sem. Totál fatalizmus. Ahogy elhangzik a jel, hogy meg kell halni, elfogadja. Eszébe se jut, hogy az életért lehet – sőt szerintem kötelező – harcolni. Na most, ezt a balladát az összes esztétaink a román néplélek legkifejezőbb termékének tartják. Tehát úgymond a népi filozófia kifejezésének. Ez megint nem egy mellékönye, hanem egy esszencia, egy szimbolikus kifejezője a román népléleknek.”¹²⁵

---

¹²⁵ V. ö. Melléklet 1., 11. 2.

A fenti, dermesztő és elgondolkodtató tanulságokat hordozó eszme-futtatást két közmondással is kiegészíti; az egyik: *A víz lefolyik, a kövek megmaradnak*, amit mi, magyarok más formában Wass Alberttől ismerünk, a másik pedig: *A lehajtott főt nem fogja a kard*. E két közmondás üzenetét tekintve a megalkuvás, az elfogadás, a szolgaság és a nyomorultság állapotának a felvállalását sugalmazza, szemben a kiállás és a becsületes halál eszméjével. Gelu Păteanu azt mondja, hogy ilyen körülmények között nem is lehet igazi identitástudatról beszélni, vagy ha igen, ez az identitástudat teljesen távol áll az önazonosság-képzés európai modelljétől.

A fatalista szemléletből és a lélektani passzivitásból vezeti le a társadalmi léptékű tunyaságot, amely egy gazdaságilag is fejlődésképtelen országot eredményez, az ilyen társadalmaknak pedig – mondja – elsovad a kultúrája, hiszen ennek fenntartásához is pénz kell. A román nemzetet a három történelmi régió szerint tagolja, három különböző lelkiséget és kulturális meghatározottságok emelve ki: a moldvai, vagy keleti románokat, akik a miszticizmust, az ortodoxiát képviselik, erős szláv kulturális hatásokkal („*epikus, hömpölygő*”); a déli románságot, mely kultúrájában balkáni jellegű: „*Gyors, szapora, ügyeskedő, pergő, cikázik, mint a villám, mindenből seftet csinál. Ez az oltyán és a havasalföldi*” és az erdélyi románságot, amely kifejezetten közép-európai. Utóbbi – amely csoporthoz ő maga is tartozik – magatartásában a szászok és magyarok hatásának köszönhetően ezer szálon a Monarchiához kötődik, tehát ösztönösen ragaszkodik Európa értékvilágához. Gelu Păteanu itt azt is elmondja, hogy a legkorábbi autonómia-törekvésekig el se jutott az erdélyi románság, hanem egyszerűen a Monarchiából ki sem akart lépni, a kiegyezéskor ilyen irányú tárgyalásokat szorgalmazott.

Szemléletében egyébként autonómia-párti, Erdélyt csak önálló gazdasági, társadalmi és politikai régióként tudja elképzelni és ugyanitt megjósolja a kétezres évek közepe óta felerősödő ilyen irányú törekvéseket.

Lesújtó véleményt fogalmaz meg a román értelmiségről, mondván, hogy sosem tudott osztállyá alakulni a román társadalomban, éppen ezért nem egységes és többnyire a politikai hatalmat szolgálja ki, ami súlyos felelőtlenség a saját népével szemben. Az értelmiségi rétegnek a közvélemény alakítása volna a feladata, az ország identitásformáló ereje kellene hogy legyen. Ő maga pedig mélységes csalódásában ezt mondja: „*Van még egy réteg, mint Vasile Sanoc, Ana Blandiana, de olyan kevesen vannak, mondhatnám vagyunk,*

mert ide sorolom magam, bár sajnós szakítanom kellett a román kultúrával. Azon vagyok, hogy lefordítom magyarra az életművemet és nem vagyok hajlandó románul közölni semmit, legfeljebb politikai okokból, de én nem vagyok hajlandó egy ilyen kultúra tagja lenni. Hazug alapokon áll. Hamisít, önámít, ami még rosszabb. Ha neked hazudok, legyen, lehet rá magyarázat, de ha önmagamnak hazudok, az az erkölcsi nemlét. Nem vagyok hajlandó önmagamnak hazudni.”

Ez az interjú meglátásomban Gelu Păteanu legfontosabb politikai megnyilatkozása. Élete vége felé valóban úgy is tett, ahogy a fenti idézetben elhangzik: ténylegesen szakított a román kultúrával és ez a döntése nemcsak az országból való távozásával esik egybe, hanem egy lassan érlelődő, gondosan előkészített folyamat előzte meg. Gyakorlatilag Székelyföldre költözése után alkotásaiban fokozatosan elengedi a román nyelvet, egyetlen megjelent verseskötetének darabjait is magyar nyelven írja. Ugyanakkor igyekszik lezárni fordítói életművének reprezentatív munkáit, így 1986-ban Etéden fejezi be a *Toldi*-fordítást is.

Ugyan a román kultúrától való elfordulása tudatos döntés, mégsem mond le a románok és magyarok együttélésének esélyeit kutató törekvéseiről, hisz meglátásában egy Közép-Európába eleve integrált közösség kulturális közös nevezőit próbálja megkeresni. Ezért bízik a kultúrák kölcsönös megismerésében, ezért fordít és tanít élete végéig és ez a szándék köszön vissza egyéb közéleti szövegeiben is, itt csak az *Euromozaik*¹²⁶ című eszmefuttatását és egy másik interjút emelnék ki (*Nemzettől nemzetig*), amelyet Kereskényi Sándor készített vele 1993-ban és a *Korunkban*¹²⁷ jelent meg.

Gelu Păteanu politikai gondolkodásmódja szerencsére nem egyedülálló. Érdeemes összevetni a fehéregyházi beszéd szövegét és a fentebb tárgyalt szövegeket Ion Negoiteșcu gondolataival, aki 1989. augusztusában nyílt levelet ír Dinu Zamfirescunak, a *Budapesti Kiáltvány a román-magyar egyetértésről* című dokumentum aláírójának: „*Nekünk viszont, az erdélyi magyarok és a Magyarországon élő közösségük révén esélyünk van arra, hogy szoros kapcsolatban éljünk együtt egy hagyományokban gazdag és tagadhatatlan európai elhivatottságú néppel. A velünk együtt élő magyarokkal együtt mi is európaiabbak vagyunk. Ápoljuk kapcsolatainkat velük, biztosítsuk őket teljes barátságunk felől! Harcoljunk azért, hogy elismerjék a civilizált világra jellemző, őket megillető jogokat, mely világ civilizációjáért*

---

¹²⁶ FARKAS WELLMANN 2018. 16–17.

¹²⁷ FARKAS WELLMANN 2018. 54–60.

folytatott küzdelmet, nap mint nap, ők példaszerű odadással megvívják.” A levél Münchenből íródott, a rendszerváltást közvetlenül megelőző hónapokban és 1991. augusztus 24-én a Szabad Európa rádióban hangzott el.¹²⁸ De hasonló felfogást képviseltek Negoïtescu mellett a már említett szellemi nagyságok: Nicolae Balotă és Cornel Regman is.

Az erdélyiség gondolatának és a román-magyar kulturális közeledésnek még számos elhivatott apostola volt, jelenleg a radikális transzszilvanizmust és ennek eszmeiségét Sabin Gherman viszi tovább következetesen, akinek 1998-ban jelent meg a *M-am săturat de România!*¹²⁹ című kötete a Szócs Géza vezette kolozsvári Erdélyi Híradó könyvkiadó gondozásában. Sabin Ghermant publicistaként és vloggerként ismerjük, napi szinten jelentkezik a virtuális térben, évtizedek óta kitartó munkával szolgálja az erdélyi belső kapcsolatok normalizálásának ügyét.

---

¹²⁸ Lásd erről bővebben FARKAS 2003.

¹²⁹ GHERMAN, Sabin, *M-am săturat de România! (Elegem van Romániából!)*, (Kolozsvár: Erdélyi Híradó, 1998).

5. 5. Életútjának tanulságai

Gelu Păteanu élete és életműve egyaránt koncentrálna a transzszilvanizmus teljes értékrendszerét, annak az erdélyiségnek a vegytiszta gyakorlata, amely eleve a politikán felülemelkedve egy polikulturális társadalom és régió történelmi értelemben vett életeségeit keresi.

Az alanyiságot ha nem is feladva, de életművében másodlagosként kezelve teljes írói munkásságát őszinteséggel és hittel a kultúrák közötti közeledés szolgálatába állította és ritkán látott következetességgel, a legmostohább egzisztenciális körülmények között is hitt a fordítói munka hivatásában, büszkeséggel töltötte el minden elkészült műve.

Világképe mélységesen humanista volt, de tisztánlátása olykor bántó is tudott lenni: az lett a sorsa, ami gyakran a kulturális mediátoroké, de a géniuszoké is úgy általában: szellemi otthona csak egy köztes állapot lehet, mert minden jószándékát gyanakvás övezi, a befogadás helyett a tartózkodás vagy a kitagadás lesz a jussa. A titkosszolgálati anyagok vizsgálatából kiderül: a románok egyenesen nemzetárulónak tartották, a magyarok pedig vagy szekuritáté-ügynöknek nézték olykor (bevett titkosszolgálati módszer a célszemély befeketítése a közösség előtt), vagy idegennek tekintették egyszerűen. Csak élete utolsó romániai évtizedében, Etéden talált otthonra, ahol a közösség teljes befogadását és megbecsülését élvezhette. Élete során végigkísérte a román politikai rendőrség figyelme, életének mintegy hat évtizedét a Szekuritáté hiénáival volt kénytelen napi szinten megosztani. Ha úgy vesszük, mindössze szűk öt éven át élvezhette a szabadság érzését, bár alapos gyanúm van arra nézve, hogy magyarországi tartózkodása alatt is megfigyelték. Erre utaló jelként értelmezhető, hogy a megfigyelési dossziéit csupán 1979-ig tették elérhetővé a titkosszolgálati archívumban, és a környezetében élő személyek dossziéi „*a nyilvántartásban nem léteznek.*” Egyetlen életszerű magyarázata a jelenségnek, hogy akik hivatásosan megfigyelték az 1979 utáni időszakban, azok ma is élő, esetleg még aktív ügynökök.

Szellemi hagyatéka az európai világképbe álmodott transzszilván eszmeiség lenyomata, amelynek cselekvő képviselője volt. Alázattal, de kegyetlenül, szeretettel és következetesen vitte végig ötvenéves alkotói pályáját, egyszerre tudott jó román és jó magyar lenni, tudásszomja, tettvágya, igazságérzete és mindig a dolgok magasabb értelmét kereső

habitusa helyezik életművét a múlt század második felének legnagyobb szellemi teljesítményei közé – nem csak az erdélyi irodalomban.

Erdélyisége sokkal mélyebbre hatoló gyökerekből táplálkozik, mint sok kortársáé, nem érzelmi attitűd, amely irodalmi művek megalkotására ösztönzi csupán, hanem cselekvő és építő belső parancs, ami sajátos élethelyzetéből levezethetően ráadásul magyar indíttatású.

Ezt nevezem *radikális transzszilvanizmusnak*.

5. 6. Rebellis karakterének megnyilatkozásai

Gelu Păteanu a politikai ellenállás sajátos formáit gyakorolta, a kommunisták iránti végtelen gyűlölete miatt már egész fiatalon komoly leckét kapott: a Duna-csatornai átnevelő tábort, mely után számára is világos volt, hogy minden lépését meg fogják figyelni továbbra is. Nem a nyilvános ellenállást választotta, hanem a hatalom és a szolgálatok kijátszására törekedett, véleményét pedig verseiben írta meg, ahogyan ő mondta, tudatosan az asztalfióknak. Abban hitt, hogy a kommunizmus jóval hamarabb véget fog érni, ez a hit tartotta életben a hatvanas évek Kolozsvárján vagy a hetvenes évek Bukarestjében.

Politikai véleménye értékválasztásában is tükröződött: nem véletlenül kezdte el épp 1956-ban a *Toldit* fordítani egy Besztercéhez közeli falucskában, Lekencén. A mellékelt bibliográfiában is látható, hogy amikor szabadon választhatta meg műfordításai tárgyát, a klasszikus és a kortárs irodalom legjavából merített, értékátadása tudatos és tervezett elgondolások eredménye volt.

Verseit nem közölhette, szerkesztői álláshoz sem juthatott sokáig, szinte élete végéig anyagi gondjai voltak. A Szekuritáté azon igyekezett, hogy teljesen ellehetetlenítse, mígnem 1969 végén egy központi politikai döntés életre hívta a bukaresti *A Hét* című lapot, ahova Huszár Sándor hívta meg hivatalos fordítónak. Azonban ez többnyire nem alkotómunkát jelentett, hanem rendelésre írt szövegek fordítását az állami felsővezetés számára. Mindeközben bohém életvitele és zavaros nőügyei állandó szegénységbe taszították, bár kinézete, öltözködése és nyelvi magatartása egy múlt századi arisztokrata imázsát kölcsönözték neki.

A hatalom szemében hiába tűnt zsarolhatónak, hiába próbálták többször is beszervezni, hol fenyegetéssel, hol megfélemlítéssel, soha nem tudták megtörni egy pillanatra sem. Mindig vállalta a tetteit, szembenézett a következményekkel, és inkább vállalta azokat, minthogy elveiből bármit is feladjon.

Így történt ez 1990-ben is, amikor a *Vatra românească* verőlegényei üldözték a fehéregyházi beszéde, illetve az azt megelőző polémiája miatt (a Vrabie-ügy), inkább az emigrációt választotta, mintsem a román nacionalistákkal a megalkuvást. Egyébként annyira szerette Erdélyt és a Székelyföldet, hogy soha nem ment volna el innen, az volt a vágya, hogy az immár felszabadult országban végre kötöttségek nélkül dolgozhasson. Távozása után soha többé nem lépett Románia területére.

Életének magyarországi korszakáról, egyetemi pályájáról értékes az ELTE Román Filológiai Tanszékének történetét feldolgozó impozáns kötetben¹³⁰ Nagy Levente ír. Felvázolja Gelu Păteanu egyetemi tanári karrierjének történetét,¹³¹ azon támadások kontextusában, amelyek az ő személye miatt érték az intézményt. Az *Inter Scyllam et Charybdim – Identitásképző stratégiák és a budapesti román tanszék története* című munkában mindössze két oldalon foglalja össze a számára fontos tudnivalókat Gelu Păteanuról, s bár pontos jegyzetekkel támasztja alá mondandóját, jelen kutatásnak mégis cáfolnia kell néhány információt: ugyan Gelu Păteanu elmesél egy bukaresti történetet, amelyben drogkereskedelemmel vádolták meg őt és a feleségét, majd az UNESCO segítségével sikerült tisztázni magukat, ami az életéről előkerült titkosszolgálati dokumentumok fényében mindez nem tűnik valósnak. A Nagy Levente által is vizsgált dossziét 1978. augusztus 8-án Bude Vasile ezredes javaslatára lezárják, ami Popescu Stelian ezredes jóváhagyásával jogerőre emelkedik, azaz megszűnik a célszemély megfigyelése a II. ügyosztálynál.

Irodalomtörténeti szempontból Nagy Levente tanulmányának vonatkozó részlete Gavril Scridon éles támadása miatt válik relevánssá mégis: „*Ahelyett, hogy egy a magyar*

---

¹³⁰ MISKOLCZY Ambrus, HERGYÁN Tibor, NAGY Levente szerk., *INTER SCYLLAM ET CHARYBDIM. Identitásképző stratégiák és a budapesti román tanszék története – Strategii identitre și istoria Catedrei de Română din Budapesta*, szerkesztette (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2013).

¹³¹ NAGY Levente, „A budapesti Román Filológiai Tanszék százötven éve”, in *INTER SCYLLAM ET CHARYBDIM. Identitásképző stratégiák és a budapesti román tanszék története – Strategii identitre și istoria Catedrei de Română din Budapesta*, szerkesztette MISKOLCZY Ambrus, HERGYÁN Tibor, NAGY Levente, (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2013).

államhoz hű románt vett volna fel a tanszékre, egy ugyan román nevet viselő (Gelu Păteanu), de a saját nemzetét a legmocskosabb módon gyalázó jöttmentet nevezett ki a tanszékre docensnek, akinek még csak egyetemi végzettsége sincs. És ezt a szolgalelkű hazaárulót a kalandor Tőkés püspök még 300 000 forint jutalomban is részesítette. Ha Júdás 30 aranyához viszonyítanának, akkor 10 000 forint = egy bibliai arannyal, lenne az arány.”¹³² Scridon véleménye tulajdonképpen a román irodalmárok véleményének summázása Gelu Păteanuról, tartalmazza mindazt a felé áramló tömény gyűlöletet, amely egész életében elkísérte. Scridon azonban nem hoz érveket az állítása mellett, ám tudvalevő, hogy Păteanunak a magyarok és a magyar kultúra iránti elköteleződése váltja ki ezt az ellenszenvet, illetve az ekkor már nyilvánosan is felvállalt és hangoztatott politikai nézetei, amelyeknek különböző közéleti szövegekben adott hangot, mint például a Nagy Levente által hivatkozott interjú is a *Hitel* 1993. júniusi számából.¹³³

5. 7. A magyar irodalmi közélet válaszareakciói

Gelu Păteanu életműve az erdélyi magyar irodalom recepciótörténetének óhatatlanul is részese, míg Magyarországon 1990 után kezdenek rá felfigyelni – ekkor is viszonylag szűk körben. Élete utolsó részének Magyarországon töltött rövid öt éve alatt igaz, nem is nagyon volt esélye bekerülni a kanonizáló fősodorba, ráadásul eleve fordítóként ismerték és politikai menekültként vált híressé a korabeli értelmiségi körökben.

Az 1950-es évek óta rendszeresen jelen van az erélyi irodalmi sajtóban, könyvfordításai a legjobb romániai kiadóknál jelentek meg. Munkáját a legmagasabb fokú igényesség jellemezte, rendkívüli nyelvérzéke és műveltsége keresett fordítóvá tették még a kommunizmus időszakában is. Presztízsértékű volt, ha ő fordított le bármilyen szöveget.

Költőként azonban Erdélyben sem vált ismertté, korai versei most először kerülnek a nyilvánosság elé mind román, mind pedig magyar nyelven. Költői stílusát sokan régiesnek, avítottak, időszerűtlennek találták, később pedig, az etédi korszakában magyar nyelven írott műveit már ő maga is óvatosan kezelte és bizonytalan volt ezek megjelentetésének

---

¹³² Idézi NAGY 2013, 153.

¹³³ *Hitel* 6, 6. sz. (1993): 60–65.

szándékában. Áttelepülése után Magyarországon is versei elutasításra leltek az irodalmi szerkesztőségekben, mindössze egyetlen sufiantológiában találkozhatunk néhány versével.

Írásait mindig pontos keltezéssel látta el, végtelen türelemmel a fontosabb műveiből kézírásos duplikátumokat is készített, gyönyörű írásképpel. Kéziratait mindig rendszerezetten, dossziékban tartotta, életének a munkájához köthető részét általában valamiféle úri pedantéria jellemezte.

Halála után a barátok és pályatársak szórványosan megpróbálták életben tartani az emlékezetét, ám egyetlen tudományos igényű munka sem jelent meg vele kapcsolatban az idők során.

5. 8. Gelu Păteanu, a fordító

Fordítói tevékenységének kezdetét nem tudjuk évre pontosan meghatározni, hiába van az életút követésében nagy segítségünkre a titkosszolgálati megfigyelési anyag. A dossziék vizsgálatakor az derült ki, hogy ugyan 1952-ben tartóztatják le, de ezt megelőzően két évre visszamenőleg is találunk róla szóló jelentéseket, majd a Duna-csatornai munkatábor időszaka után pár évvel, amikor újra a titkosszolgálatok célkeresztjébe kerül, már mint „író” és „fordítót” emlegetik a jelentések.

A bibliográfiában adatolt tény, hogy kötetfordításai 1960-tól jelennek meg, ami arra utal, hogy ekkor már professzionális fordítóként tekint rá a szakma, legkorábbi fordításkötete Eötvös József: *Notarul satului*¹³⁴ (*A falu jegyzője*), amely 1960-ban jelenik meg a bukaresti ESPLA kiadónál.

Bármennyire is törekedtem a Gelu Păteanu műveinek pontos bibliográfiáját összeállítani, a többévi kutatás csak részleges eredményekre vezetett: a könyvformában megjelent fordítások jegyzékébe harminc munkát sikerült fellelnem, ezt az eredményt pedig össze kell vetnem azon sajtóértésülésekkel, amelyek a könyvfordítások számát hatvan-hetven kötetre teszik. Ez a feltételezés a kutatás során (még) nem bizonyult igaznak.

---

¹³⁴ EÖTVÖS József, *Notarul satului I-II*, ford. Gelu Păteanu-Perian, (București: ESPLA, 1960).

A sajtóban megjelent fordításainak jegyzéke impozáns: az évszámok tisztán mutatják, hogy az életműben a műfordítás a kezdetektől következetes alaptevékenység, az általam összeállított bibliográfia ugyan a szépirodalmi fordításokra vonatkozik, de tudjuk azt, hogy számtalan, akár soha nem közölt szöveget is lefordított, amelyeket rendelésre, vagy felsőbb utasításra volt kénytelen elvégezni. *A Hét* szerkesztőségében kifejtett tevékenysége is ilyen jellegű volt, elsősorban nem szépirodalmi fordítóként alkalmazták a lapnál, hanem a különböző politikai szövegek, köszöntők és más, a pártvezetéssel való kommunikációban felmerülő dokumentumok fordítására. Ugyancsak a titkosszolgálati anyagokban találunk arra vonatkozó utalásokat, hogy plusz jövedelmeit a szépirodalmi fordításokkal keresi, amelyek a dokumentumok tanúsága szerint, a kor körülményei között egész jól fizetnek.

A kortárs irodalomszakma a kezdetektől a legjobbak között tartja számon, bár egy-egy besúgói jelentés lebecsülő hangon szól róla, ezt igazolja az a tény, hogy minden politikai üldöztetés és ellehetetlenítő akció ellenére folyamatosan kap fordítói megbízásokat, még a Bukarestből való távozása után is, a nyolcvanas években is még további köteteket jegyez.

„Fiatalkori olvasmányélményei tették a magyar irodalom hivatott tolmácsolójává a Móricz Zsigmond-centenárium arany emlékérmével kitüntetett Gelu Păteanut is. Versben, prózában egyaránt biztosan érzi meg a magyar beszéd ritmusát, s ez lehetővé teszi, hogy színvonal ingadozás nélkül oldja meg akár a Mikes Kelemen (Törökországi levelek – 1980), akár Eötvös József (A falu jegyzője – 1960) vagy Karinthy Frigyes (Utazás a koponyám körül – 1964) stiláris sajátosságaiból adódó nehézségeket. Szakmai igényességére jellemző apróság, hogy ez utóbbi fordítását dr. Gheorghe Mureşan kolozsvári idegszakorvos bevonásával készítette, megőrizve ezáltal azt a tudományos pontosságot, amely az önmegfigyeléssel párosult kórleírásokat a modern agysebészeti törekvéseknek a maga nemében egyedülálló dokumentumává is avatja”¹³⁵.

A kutatás eredményei alátámasztják, hogy műfordítói munkásságát elsősorban a külső körülmények szervezik életművé: kezdetben a fordítói tevékenység egyfajta kényszerpálya volt számára, a mindennapi megélhetésével függött össze és azzal a személyes ambícióval, hogy a hatalmi tiltás ellenére az irodalmi élet közelében maradjon. A mindennapi gyakorlat végül a korszak vélhetően legjobb műfordítójává tette, tudatos, igényes

---

¹³⁵ Lásd erről bővebben: a *Magyar irodalom románul* bevezetőjét. RÉTHY Andor, VÁCZY Leona 1983.

és önreflexív munkamódszere a két nyelv sajátosságait tökéletesen működtető egyedi stílussá nemesült.

Műfordítói értékválasztása kétirányú: részben a megrendelői igények határozták meg, ezen az irányon rövidebb terjedelmű szövegeket, verseket, novellákat, egyéb, nem irodalmi szövegeket érthetünk, másik irányultsága a maga által választott irodalmi műveket jelenti – a nem megrendelésre fordított *Toldi* például kéziratban maradt 2018-ig. Így megállapítható, hogy értékválasztásában bizonyossággal nem követhető saját esztétikai elköteleződése, ahogyan az is esetlegessé válik, hogy magyar klasszikus, kortárs magyarországi vagy kortárs erdélyi szerzőket fordít éppen.

Itamar Even-Zohar Pierre Bourdieu mezőelméletére nagyban hasonlító többrendszerűség-konceptiója¹³⁶ értelmében egy adott közösség kultúrájában, ahol a közösség több irodalmi rendszer birtokosa érdemes a kölcsönhatásokat rendszerszinten követni. Ez az erősen szemiotikai megalapozású elmélet lehetővé teszi az egyes rendszerek elemeinek a funkcionalitás szempontjából történő vizsgálatát és mint viszonylatokban működő kategóriákat tárgyalja, így az irodalmi jelenségek minden egyes elemét is. Így az anyanyelvi irodalom nem választható szét a fordított irodalomtól, de a rendszeren belül a két fogalom egymással való összefüggésben értelmezhető.¹³⁷ Így a kultúrák közötti kapcsolódási pontok – különös tekintettel a fordítások révén létrejövő érintkezési felületek – komplex modellként jelenítik meg az irodalmi átfedések rendszerszintű dimenzióját. A centrum-periféria-típusú viszonyok sajátosan szervezik a rendszert, a forrás- és célkultúra közötti átjárás lehetőségeit. Így a kánon szemszögéből nézve is az egyes korszakok irodalmi értékei kizárólag a rendszerben elfoglalt helyi értékük szerint lehetnek normaalkotóak¹³⁸, ami nem az önmagukban vett értékük bizonyítékát jelenti. Ebben a megközelítésben is egyféle magyarázatot kaphatunk Gelu Păteanu életművének a kánonon kívüli pozícionáltságára, de ugyanakkor figyelembe kell vennünk azokat az elméleti alapvetéseket, amelyeket maga Gelu

---

¹³⁶ Lásd erről bővebben: EVEN-ZOHAR, Itamar, „A többrendszerűség elmélete”, *Helikon*, 4. sz., (1995): 434–450.; EVEN-ZOHAR, Itamar, „Az »irodalmi rendszer«”, *Helikon*, 4. sz., (1995): 451–467.; EVEN-ZOHAR, Itamar, „A fordítás helye az irodalmi (több)rendszer elméletében”, in *Kettős megvilágítás. Fordításelméleti írások Szent Jeromostól a 20. század végéig*, szerkesztette JÓZAN Ildikó, JENEY Éva, HAJDU Péter, fordította JANOVITS Enikő Mária, (Budapest: Balassi Kiadó, 2007), 209–218.

¹³⁷ EVEN-ZOHAR 2007, 437.

¹³⁸ EVEN-ZOHAR 2007, 440.

Păteanu állít saját fordítói munkája mellé¹³⁹, például a *Toldi* fordításához írt reflexióit, amelyek tökéletesen egybehangzóak Even-Zohar elméletével.¹⁴⁰

Látszólag úgy tűnhet, hogy Păteanu munkásságának jelentős időszakát a magyar irodalom töredezett felfogása jellemzi. Amikor Mikes Kelemen, Arany János, Eötvös József, Móricz Zsigmond, Németh László munkái mellett erdélyi alkotókat fordít, akkor figyelembe kell vennünk azokat a körülményeket, amelyek e fordításokat életre hívják, e körülmények pedig sokszor nem szakmai érvek alapján állnak fenn, nem feltétlenül a műfordító irodalomfelfogását tükrözik, sokkal inkább a kiadói megrendelések esetlegességét.

A műfordítói életműben kirajzolódó tendenciák, szándékok és értékrend kifinomult irodalmi ízlésre és a művészeti értékek melletti erős elköteleződésre vallanak, figyelme párhuzamosan a klasszikus és kortárs magyar művekre koncentrál, a kortársak közül többek pályáját fordításokban is végigkíséri.

A fordítói életműből most csak az Arany János *Toldiját* emelném ki, ennek a zseniális munkának a szerkesztői feladatait vállaltam magamra, erre van közvetlen rálátásom.

Amikor Kutasi Mihály rám bízta a kéziratot – 2017-ben – az első kérdésem az volt, hogy mindeddig miért nem jelent meg ez a könyv? Huszonhét évvel a romániai rendszerváltás után még mindig miért nem volt fontos ez senkinek? A fenti fejezetekből a válasz valamelyest körvonalazódik, de mégsem világos. A kézirat, amellyel dolgoztam, a szó régi értelmében vett kézirat volt: kék színű tollal, gyöngybetűkkel írt, hiba nélküli makulátúra, amelyet érezhetően a szerző maga a megjelenésre szánt változatként tisztázott le. Tudjuk azt is, hogy amikor elmenekült az országból, semmit nem vitt magával, itt maradó tárgyi javait és kéziratait barátjánál hagyta,¹⁴¹ későbbi levelezésükben kerül szóba a kéziratok és néhány személyes tárgy Magyarországra juttatásának módja. A *Toldi* kéziratát a verseit tartalmazó mappával együtt azonban korábban Kutasira bízta, a megfelelő használati utasításokkal együtt. Az egyik ok tehát, amely késleltette a *Toldi* megjelenését objektív lehetett: Gelu Păteanu az új életkörülmények között az új kihívásokra koncentrált, megélhetési gondjai Magyarországon is elkísérték, emellett két kisgyermekéről is gondoskodnia kellett. Első magyarországi

---

¹³⁹ PĂTEANU, Gelu, „A *Toldi* fordítása közben”, *Korunk* 22, 7. sz., (1963).

¹⁴⁰ Even-Zohar elméletét Vincze Ferenc ismerteti. VINCZE Ferenc, „A kontextuális módszertani lehetőségei egy román nyelvű magyar irodalomtörténetben”, *Hungarológiai Közlemények* 18, 4. sz., (2017): 17–31.

¹⁴¹ FARKAS WELLMANN 2018. 97.

munkája is egy könyvfordítás volt¹⁴², ami ideje jó részét lefoglalta. A kéziratához csak évek múlva jutott hozzá újra, ekkor már maga is szeretne volna könyv formájában látni, de korán bekövetkezett halála keresztülhúzta ezeket a terveit.

A másik oka a megjelenés késlekedésének a román irodalmi élet már ugyancsak említett elutasító magatartása Gelu Păteanuval szemben, ami a mai napig sem vesztett intenzitásából. A román irodalomkritika szinte saját receptúrát dolgozott ki arra, hogy ha valahol meg is kell említenie Gelu Păteanu nevét, azt úgy tegye, hogy soha értékelhető állítást ne fogalmazzon meg róla. Ékes példa erre a közelmúltból az a híradás, amelyben például Cristian Sandache megemlékezik a *Toldi*-fordításról,¹⁴³ de végig adatok és konkrétumok nélkül fogalmaz a művet és a szerzőt illetően egyaránt, azt az érzést keltve az olvasóban, hogy egy teljesen súlytalan témáról olvas.

Harmadik okként az is közrejátszott, hogy az ekkor már régen piaci alapokon működő könyvkiadás és a politikai közhangulat úgy általában nem a román-magyar közeledés ügyét szolgáló könyveket favorizálta, a könyv megjelentetése a Magyar PEN Club számára is természetesen misszió volt, és nem gazdasági vállalkozás. De ugyanide kívánczik a *Toldi* értelmezhetőségének az a vetülete, amelyről a könyv¹⁴⁴ előszavát jegyző Éltető József így ír: „*Aztán jönne egy igazán kényes rész a román előszóban, mely diszkréten arra törekedne, hogy tompítsa a tizenkilencedik századi magyar nemzeti önszemlélet és a jelenség huszonegyedik századi román recepciója közti diszkrepancia élet.*”

Mégis, a *Toldi* értelmezhetőségén túlmutatóan, vagy épp ezt hangsúlyozva Gelu Păteanu gesztusa a legszebb baráti kéznyújtás volt a magyarok felé, kár, hogy életében nem mutathatta be saját maga az olvasóknak.

Szenvedélyes fordítói munkáját komoly előtanulmányokra alapozva, a fordítás minden kihívásával és buktatójával számolva már 1963-ban összefoglalja meglátásait a *Toldival* kapcsolatosan a *Korunk*¹⁴⁵ folyóirat hasábjain: „*Fordítani háromszorosan nehéz:*

---

¹⁴² TÓTH Sándor, *Quo vadis, Românie?* ford. Gelu Păteanu, (New York–Budapest: Hungarian Human Rights Foundation–Katalizátor Iroda, 1990).

¹⁴³ Biblioteca Româno-Maghiară: Cristian Sandache despre Gelu Păteanu, traducătorul poemului Toldi de Arany János <https://corbiiialbi.ro/biblioteca-romano-maghiara-cristian-sandache-despre-gelu-pateanu-traducatorul-poemului-toldi-de-arany-janos/>

¹⁴⁴ ARANY János, *Toldi*, ford. Gelu Păteanu, (Budapest–Gyergyóalfalu: Magyar PEN Club–Antropocentrum Egyesület, 2018)

¹⁴⁵ PĂTEANU, Gelu, „A *Toldi* fordítása közben”, *Korunk* 22, 7. sz., (1963).

először, mivel tökéletesen, a teljes átélés minőségi színvonalán kell ismerni mindkét nyelvet – s ez már önmagában sem könnyű feladat; másodszor: a műfordítónak írói alkattal kell rendelkeznie, hiszen a műfordítás egyszersmind újjáalkotás; harmadszor pedig – s ez minden bizonnyal a legfontosabb a műfordítás esetében -: a tolmácsolt művet és szerzőt teljesen át kell élnie. Ha jól akarok fordítani, akkor bele kell élnem magam a szerző lelkivilágába, egész egyéniségébe, s ez bizony még akkor sem könnyű, amikor „minőségileg egyenrangú partnerről” van szó! Ebből következik aztán a tulajdonképpeni erkölcsi követelmény, minden művészet alaptétele: az a bizonyos „alázat” a művészettel szemben.

Ilyen gondolatokkal fogtam hozzá – alapos előtanulmányok után – egyik nagy műfordítói álomom valóra váltásához, így készült el románul a Toldi-trilógia első része.

Mint minden tudatos tevékenységnek, a műfordításnak is megvan a maga módszertana, s ennek következetes alkalmazása itt is elmaradhatatlanul szükséges. Természetesnek tartom, hogy saját alkatának nem megfelelő szerzővel az ember már saját érdekében se kísérletezzék. De még a rokon alkatú szerző esetében sem közönyös a tolmácsolásra kiválasztott mű. Mivel elsődleges érdekünk a minél igazabb, mélyebb kölcsönös megismerés, természetes, hogy már a fordítandó mű megválasztásakor a két testvéri irodalom maximális hasznát kell szem előtt tartanunk: minél reprezentatívabb művet tolmácsoljunk. Ezen túlmenően azonban nagyon fontos, hogy a kiválasztott mű tartalma, mondanivalója közel álljon ahhoz az olvasóhoz, akinek közvetítjük az irodalmi alkotást. A mi esetünkben: Arany János a magyar költészet klasszikusa, a Toldi egyik legsajátosabb műve, de mindezen felül a nemzeti irodalmat is jellegzetesen képviseli (például ami a haladó történelmi múltat, népi hőst illeti). Toldi Miklós alakja, az egész eposz népi – de nem népieskedő! – jellege, a költői képek, a nyelvezet, a bemutatott környezet és személyek a gazdag román népi balladakincs és nyelv révén közel állnak a román olvasóhoz, s ugyanakkor a Toldi versformája is igen honos a román irodalomban.”¹⁴⁶

A magyar-román fordítási irodalomban Păteanu életműve egyedülálló, hiszen szinte minden román fordításáról lényeges tudnivalókat jegyzett le és publikált magyar nyelven, magyar irodalmi folyóiratokban (*Utunk*¹⁴⁷ és *Korunk*¹⁴⁸) paradox módon azon virtuális

---

¹⁴⁶ PĂTEANU, Gelu, „A Toldi fordítása közben”, *Korunk* 22, 7. sz., (1963).

¹⁴⁷ KOVÁCS György, „A falu jegyzője – románul”, *Utunk* 15, 48. sz., (1960): 2.; PĂTEANU, Gelu, „Földes Mária Baleset az Új utcában című művének fordításáról”, *Utunk*, 1963 18, 17. sz., (1963).

¹⁴⁸ PĂTEANU, Gelu, „A Toldi fordítása közben”, *Korunk* 22, 7. sz., (1963).

magyar erdélyi olvasóknak, akik általában nem olvasták a fordításait. A hozzávetőleg negyven fordításelméleti jegyzet közül való a fenti, a *Toldi* fordításáról értekező írásának részlete.

Ez a fordítói hajónapló új interpretációs lehetőségeket nyit a kutató számára. Metaszövegekről van szó, a „fordító saját hangjáról” és nézőpontjáról. Păteanu jól érzékeli, hogy a szöveg értelme az olvasó tudatában születik meg és a fordítónak értelmeznie kell a „munkáját”, ez a törekvés tekinthető Păteanu önértelmező és identifikációs diskurzusának. Ilyen módon is párhuzamba hozható ez a „hajónapló” és Szöcs Géza *Limpopója*.

Az egyik legérzékenyebb reflexió a *Toldi*-fordítás kapcsán Lövetei Lázár Lászlótól származik,¹⁴⁹ aki maga is kitűnő műfordító. A román és a magyar nyelv közötti kifejezésmódok nehézségeire hívja fel a figyelmet, ő is a szó szerinti fordítás lehetetlen voltán túl a ritmust és szótagszámot követő irodalmi átültetések esetében a két nyelv képi építkezésének lehetőségeit veszi számba, és elismeréssel szól Gelu Păteanu bravúros megoldásairól. Arra is kitér, hogy Păteanu vélhetően egy autentikus román nyelvű *Toldit* alkotott meg, ellentétben a francia fordításának egykori népszerűtlenségével.

Végezetül még álljon itt egy hosszabb idézet, amely nem csak a szóban forgó konkrét mű fordítására vonatkozik, de Gelu Păteanu műfordítói krédójának is legszebb összefoglalása. A szöveg különös értékét az adja, hogy a pályája elején lévő Gelu Păteanu kiváló fordítói kvalitásairól győzi meg olvasóját, de sajtóságos irodalomfelfogásának és transzszilván világképének összefoglalását is nyújtja: *„Mindezekből a belső és külső adottságokból aztán olyan lehetőség ered a Toldi esetében, amely a magyarról románra való fordításban majdnem egyedülálló. A magyar nyelv szavai ugyanis rövidebbek, akár a szótagok számát, akár magát a szótagok összetételét vesszük – s ezenkívül a mondatszerkesztés is tömörebb. Ebből ered általában a román nyelvre átültetett szöveg meghosszabbodása (ez általában, tapasztalataim szerint 10-20 százalékig is terjedhet, anélkül, hogy ez a műfordítás értékét csökkentené). Nyelvi adottság ez, s így elkerülhetetlen; de érvényes fordítva is: románról magyarra áttéve a szöveg feltétlenül rövidül. Igen ám, de ha ez a szépprózánál nem valami sokat számít, annál súlyosabb gondot okoz a versfordítás esetében, amikor is a műfordítónak szigorúan annyi szótagban kell magát kifejeznie, ahányat az eredeti mű szerzője használt. A fentiekből*

---

¹⁴⁹ LÖVÉTEI LÁZÁR László, „Szélsőjegyzetek a román *Toldi*hoz”, in *Iskolakultúra* 28, 7. sz., (2018. július), 118–119.

szükségszerűen következik, hogy versfordítás esetén a román tolmács csak nehezen menthet át minden egyes költői képet vagy annak minden egyes elemét. Az általános megoldás az, hogy a költői képnek vagy képsorozatnak a leglényegesebb elemeit adjuk vissza.

Épp ezért szolgált végtelenül nagy öröömre az a tény, hogy a Toldi esetében – a már jelzett belső és külső adottságok folytán – a fordításnak majdnem teljesen sikerült elkerülnie a mű elszegényítését. Meggyőződésem, hogy ez – a már említett adottságokon kívül – részint a román nyelv hajlékonyságának és gazdagságának köszönhető, részint pedig annak, hogy sikerült szerves kapcsolatot teremtenem a folklórral. Nemcsak számos megoldást köszönhetek a népköltészetnek, hanem azt a bizonyos alaphangot is – az egész fordításnak a „levegőjét”.

Épp ez a tény döbrentett rá, hogy elmélyültebb vizsgálódás alapján szinte nem sejtett rokonságot fedezhetünk fel a két nyelv – tehát végeredményben a két nép – lelkeségében, valahol egészen a mélyben, a legbensőbb bensőben: ott, ahonnan a lélek igazi fényei fakadnak. Tudva tudtam mindezt a történelemből; egy ilyen személyes és közvetlen búvárkodás révén azonban az ember valósággal kitapinthatja a való élet ütőerét.

Ezért igyekeztem a rokon vonásokon túl nagy tiszteletben tartani azt is, ami természetszerűen új vagy épp merőben idegen a román olvasó számára: a magyar középkor oligarchájának alakját, a hadfiak erkölcsi és fizikai képét, a nyugati jellegű Anjou-udvart és így tovább. Más szóval – s ezt szigorúan betartandó elvként fogtam föl mindig – a szándékosan keresett vagy pedig önként adódó hasonlatosságokat, rokon vonásokat nem oly módon kiaknázni, hogy abból a hős, a helyzetek vagy éppen az egész mű „átjellegítése” következék, ahogyan azt néhány műfordítónk esetében tapasztaltam mind román, mind magyar részről. Ellenkezőleg: tudatos törekvésem mindig az maradt, hogy a magyar irodalmat, a magyar író, a magyar sajátosságát mutassam be a román olvasónak – de lehetőleg úgy, mintha a szerző maga románul írta volna meg művét. Talán említenem sem kell, hogy ez az elv akkor is érvényes, ha románról fordítok magyarra.

Érdekes megfigyelést tettem a felszíni különbségek alatt fellelhető és kimutatható nyelvi (helyesebben: nyelv-lélektani) rokonságra vonatkozóan a modern prózai nyelv terén is román-magyar viszonylatban, de ez külön bővebb elemzést igényelne.

Befejezésül talán még csak ennyit: műfordítói tevékenységünk mindkét részről még távolról sem merítette ki a lehetőségeket. Ellenkezőleg: még csupán e munka kezdetén

vagyunk, hiszen klasszikus művet igazán jól fordítani csak ismételt tolmácsolás után lehet; a klasszikus mű, sokrétűségénél fogva, valósággal megköveteli a többrendbeli kísérletezést – s az elődök tapasztalata sokat számít az újabb tolmácsolónak.”¹⁵⁰

Referencia-értékű a témában Berki Tímea 2017-ben az Erdélyi Múzeum-Egyesület gondozásában megjelent munkája, *A román irodalom magyar bibliográfiája: 1970–1980 / Bibliografia maghiară a literaturii române: 1970–1980*¹⁵¹ román-magyar címmel, mely gyűjtemény további adatokkal szolgál Gelu Păteanu életművének kontextualizálásához. E gyűjtemény is megemlíti a *Bebocsáttatást nyerni* című rövid, de nem érdektelen esszét¹⁵² a Móricz-novellák fordításához kapcsolódóan, amely egy műfordítói hitvallás kifejezetten a Móricz életművére vonatkozóan. Az *Igaz Szó* összeállításában egy olyan Móricz-novella fordításának az adatait is megtalálhatjuk, mely nincs benne *Pasărea cerului* című 1970-es kötetben¹⁵³, de ugyanitt összefoglaló bibliográfiát is találunk az addig megjelent Móricz-fordításokról, amelyekből Gelu Păteanunak jelentős részt vállalt. Păteanu voltaképpen a korabeli elismert fordítókkal párhuzamosan, többek között Ion Chinezu vagy Emil Giurgiucă mellett jelenik meg. Utóbbi Móricz mellett Mikszáth Kálmán, Örkény István, Illyés Gyula vagy éppen Bartalis János, Dsida Jenő műveit is fordította.

5. 9. Gelu Păteanu, a lírikus

Gelu Păteanu verseinek megértéséhez nem vezet egyenes út. Először is azért, mert a többévnnyi kutató munka után is az az érzésem, hogy teljes egészében nem sikerült együvé rendezni a szövegtörzset, nagy valószínűséggel több helyen vannak még kiadatlan, kallódó versek, amelyek összegyűjtése a jelen kutatást követő további feladatok közé tartozik.

Másodsorban kötelességünk e verseket kontextusukban is vizsgálni és mivel egy többé-kevésbé irodalmi közegen kívül helyezkedő költői életműről van szó, szükséges

---

¹⁵⁰ Uo.

¹⁵¹ BERKI Tímea, *A román irodalom magyar bibliográfiája: 1970–1980 / Bibliografia maghiară a literaturii române: 1970–1980*, (Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2017).

¹⁵² *Igaz Szó*, 6. sz., (1979): 524.

¹⁵³ Móricz Zsigmond, *Șapte creștari [Hét krajcár]*, fordította Gelu Păteanu, Prima mea bibliotecă 28, (Bukarest: Ed. I. Creangă, 1971), 112.

megtalálnunk azokat a kapcsolódási pontokat, amelyeken keresztül a szövegek kortárs irodalomtörténetünkbe integrálhatóak.

A költői életút stációit ugyancsak nehéz egyértelműen meghatározni, jelen pillanatban nem tudjuk évre pontosan a kezdeteit, sem azt, hogy hány darabot számlál a lírai életmű, a fellelhető versszövegek összegyűjtése e kutatás eredményeképpen rendeződtek valamelyest áttekinthető formába.

Kétségkívül ezegyszer hálásak vagyunk az egykori Szekuritáténak, hiszen alapos munkájuk nélkül aligha kerültek volna az olvasó elé Gelu Păteanu korai versei, alkotói pályája első szakaszának világáról aligha tudtunk volna meg bármit.

Ugyanitt meg kell jegyezni azt is, hogy a lírai szövegek mellett Gelu Păteanu prózában is alkotott, ezekből mindössze három rövidprózai szöveg bukkan fel a titkosszolgálati anyagban, ezeken kívül más nem került felszínre a kutatás során.

A versek megközelítésében a legegyszerűbb, ha két nagyobb korszakra osztjuk a fellelt anyagot, a korszakhatárt az 1980-as évre rögzítve, Gelu Păteanu székelyföldi „önként vállalt emigrációjának” kezdetére. Ez a korszakolás azért is célszerű, mert a megtalált versek 1980 előtti gyűjteménye a Szekuritáté irattárából került elő, és mint a kutatás leírásában részleteztem, az ezt követő időszak megfigyelési anyagai nem elérhetőek. Tehát, az 1980 után keletkező szövegek – itt kiemelendő a *Levelek a Fekete Madonnához* ciklus versei – már más forrásokból kerültek elő.

E korszakolást indokolja Gelu Păteanu ez idő tájt bekövetkezett szemléletváltása is, ezekben az években kezd el szinte kizárólag magyar nyelven írni és szándékosan távolságot tartani a román kultúrától és irodalmi tendenciáktól. Erre utal az 1. számú melléklet 12. oldalán elhangzó keserű mondat is („Azon vagyok, hogy lefordítom magyarra az életművem és nem vagyok hajlandó románul közölni semmit, legfeljebb politikai okokból, de én nem vagyok hajlandó egy ilyen kultúra tagja lenni. Hazug alapokon áll.”),¹⁵⁴ ami már ekkor csupán összegzi ezt a nyolcvanas években elindult, majd a kilencvenes évek történései közepette beért folyamatot, a csalódottság belső kálváriáját.

---

¹⁵⁴ Lásd erről bővebben: Melléklet 1. 11. 2.

A két korszak így nyelviségében is elkülöníthető tehát: az első többnyire román, míg a második javarészt magyar nyelvű szövegeket tartalmaz.

Tematikai megközelítésben is találhatunk különbségeket, a korai szövegek százalékarányosan több politikai-társadalmi mondanivalót kifejező versek, míg az 1980. utániak szerelmes és létfilozófiai költemények.

Az életművet – mint említettük – több szempont szerint lehet vizsgálni: román, magyar vagy francia nyelvű költészeti szövegek, de hagyományosabb megközelítésben műfajok szerint, vagy akár tematikusan is megközelíthetőek, de egyvalami kiemelten fontos e vizsgálódásban. Gelu Păteanu esetében az életút és az életmű szoros összefüggést mutat, s bár mai, szövegközpontú irodalomszemléletünk eretnekségnek tekintheti, e versek esetében mégis számolnunk kell minden olyan életrajzi ténnyel, amely a kutatott szövegtörzset értelmezésében segít.

5. 10. Irodalom és titkosszolgálatok. Gelu Păteanu mint célszemély

Mielőtt rátérnénk Gelu Păteanu költői korszakainak elemzésére, kénytelen vagyok közbeiktatni egy fejezetet, amely a hatalom és a művészeti élet interakciójáról szól, a kommunista titkosszolgálatok kétségbeesett igyekezetéről, amellyel ellenőrzésük alatt kívánták tartani az értelmiség minden megnyilvánulását. Az alábbi fejezet röviden áttekinti a besúgás történetét és módszertanát, rámutatva arra, hogy az egész középkelet európai térségben a regnáló kommunista rendszerek a legnagyobb mértékben igénybe vették ezt az intézményrendszert.

A totalitárius rendszerek hatalmi gyakorlatának egyik alapvető módszere, hogy paranoid módon igyekeztek mindenkit szemmel tartani, mindenkit alaposan megfigyelni, hogy azonnal észrevehessék és megtorolhassák a regnáló hatalommal szembeszegülő törekvéseket. Hatalmas besúgói hálózatok működtetésével, fizetett ügynökökkel, lehallgatásokkal és kikényszerített vallomásokkal tartotta állandó félelemben a társadalmat minden kommunista rezsim és az sem véletlen, hogy érdeklődésének középpontjában az értelmiség állt mint kiemelt potenciális veszélyforrás.

Ki és mit mond – kiről, miről? Ezek az alapkérdései a besúgás problematikájának, amely a mindenkori hatalmi struktúrák egyik sajátja, működési mechanizmusuk alappillére. A besúgás természetrajzáról egyre több mindent tárnak fel a napjainkban, ha nem is feltétlenül divatos, de mindenképpen erős hangsúlyt kapó kutatások, az elmúlt rendszer titkosszolgálati adattárainak nyilvános hozzáférhetőségével feltárul a hatalom kommunikációs logikája, az önmaga fenntartását folyton veszélyben érző, beteges félelmek rendszerébe fogott gyakorlata.¹⁵⁵

Maga a besúgás intézménye egyidős a hatalommal, ily módon az emberrel is, szerepének bibliai példája Júdás története, amely révén az üdvtörténet részévé is válik ez az amúgy dicstelen, de a hatalom logikája felől nagyon is megmagyarázható viselkedési modell. Sauerland szerint a besúgók elsődlegesen „*hitük szerint az erkölcsi romlás és a hibás politikai meggyőződések ellen lépnek fel*”, de motivációik között ott találjuk a félelem mellett az irigységet, a személyes bosszúvágyat, a társadalmi vetélkedésből fakadó érzelmeket és a zsarolási szándékot is.¹⁵⁶

A besúgás intézményi formái a 20. századi Európában a Gestapo és a KGB tevékenysége során alakultak ki és kaptak valamiféle árnyék-legitimitást a titkosszolgálatok ernyője alatt, majd a totalitárius rendszerek bukása után a besúgók szerepe fokozatosan átalakult, egyre több professzionalizmust követel a 21. században a besúgás intézménye. Esetünkben az elmúlt évszázad politikai rendőrségeinek a gyakorlata releváns, ezen belül pedig témánk tekintetében az egykori romániai titkosszolgálat, a Szekuritáté működése. E szervezet genealógiája is e történeti háttérből eredeztethető, közelebbi rokona nyilvánvalóan a KGB-modell, bár a besúgás törvényszerűségei nem függenek az intézményi keretektől.

Tehát technikai értelemben azonos mechanizmusokról beszélünk, amelyek a teljes besúgási aktust jellemzik, a munkamódszerektől kezdve az adatrendszerezésig a teljes területen nyomon követhető az információk kezelésének eredeti mintázata. Így a megfigyelés terei (vendéglő, kocsmá, munkahely, család, szomszédok), és a megfigyelés módozatai is általában egyezést mutatnak az említett szakszolgálatok munkamódszereivel. Az intézményi szerkezeti hasonlatosságok tekintetében Sauerland ezt mondja: „*Ha összehasonlító szótárt készítenénk az egyes szocialista titkosszolgálatoknál használt szakkifejezésekből, arra az*

---

¹⁵⁵ Vö. SAUERLAND, Karol, *Harminc ezüst (besúgások és árulások)*, (Budapest: Helikon kiadó, 2001).

¹⁵⁶ vö. SZÓNYEI Tamás, *Titkos írás I*, (Budapest: Noran Könyvesház, 2012), 19.

eredményre jutnánk, hogy azok vagy az orosz szavak szó szerinti átvételei voltak, vagy pedig tükörfordításai.”¹⁵⁷

A KGB konkrét modellje és módszertana az általános titkosszolgálati elméletek mellett rendelkezett olyan tapasztalatokkal is, mint a szovjet írószövetség német szekciójának 1936. szeptember 4–9. között tartott zárt pártgyűlése, amelynek egyik érdekes tanulsága az volt a hatalom számára, hogy írói körökben nagy előszeretettel súgják be egymást az emberek.¹⁵⁸

A címben feltett kérdés első része – *a ki és mit mond?* – eleve két irányba indítja el az értelmezést, vagyis azon szempontrendszer alapját mutatja, amely szerint a hatalom számára is a félelem kétirányúvá válik: van tehát veszélyes alany és van veszélyes információ. A totalitárius rendszerek titkosszolgálatának kiemelt célpontjai az értelmiségiek, e csoporton belül megkülönböztetett figyelemmel követték a művészek tevékenységét és magánéletét, hiszen bennük a hatalom stabilitásának sajtószerű veszélyforrásait vélték felfedezni.

A megfigyelő és megfigyelt viszonyában törekény egyensúlyt állít fel a folyamatos gyanakvás, a megfigyelő fél tévedni – hisz hatalmi pozíciója függ ettől –, így a rendelkezésére álló információkat hajlamos túlértékelni, az információ referenciális értéke helyett gyakran inkább a személyre koncentrál, akire az ellenségképét kivetíti. A hatalmi struktúrával szembeállítva minden kritikus információ mögött egy ellenségkép rejlik, amely azért marad a megfigyelés fókuszában, mert mindig kiismerhetetlen, kiszámíthatatlan és emiatt félelmetes. A megfigyelt alany mindig több a hozzá köthető információnál, fizikai létezése a fenyegetés, amely mintegy metonimikusan az információval (is) azonosul.

A hatalom számára talán valami hasonló logika mentén volt mindig is kiemelten fontos az értelmiség, az egyes közösségek hangadóinak a megfigyelése, ezen belül pedig a művészek különleges módon való számontartása, mint mindenkori potenciális ellenségé. E logikán belül pedig különös figyelem jutott az irodalmároknak, a hatalom mindig is számolt az irodalom önmagán túlmutató szerepével, művelőinek a társadalmi életre gyakorolt hatásával. A hatalom jogos rettegése volt, hogy a művész más nyelven beszél, máshogyan látja, tudja és fejezi ki a világ dolgait, s mert épp ezt a misztikus kommunikációt sosem tudta

---

¹⁵⁷ SAUERLAND, 2001. 146.

¹⁵⁸ I.m. p. 77.

leuralni, nem maradt más számára, mintsem hogy féljen tőle.¹⁵⁹ A művész ugyanis olyan, hogy képes újraformálni bármilyen tudattartalmat, akár úgy, hogy az politikai értelemben ellenségessé váljon (ez önmagában még csak az információ), de ezen túl megnyilatkozásai által a gondolkodást és a cselekvést befolyásoló tényező is (ezért válik fontossá mint alany, mint fizikailag létező személy).

„Az értelmiség nem kiszolgáltatottabb a hatalommal szemben, mint más csoport, csak nyilvánvalóbbá tudja tenni a kiszolgáltatottságot, élesebben tud ennek hangot adni” – mondja Parti Nagy Lajos¹⁶⁰, és e gondolat mögött máris érezhető a tömeg erejétől és hatalmától való rettegés, a destabilizálás lehetőségének rémképe, amely a mindenkori államhatalom szempontjából külön figyelmet érdemel.

A második világháború utáni társadalmi átalakulásokat követően, a kommunista államszerkezet kialakulásával egyidőben épült ki és erősödött meg Romániában is a politikai titkosrendőrség szerepe, amely a kezdetektől nagy hatékonysággal végezte munkáját: emberi sorsok ezreit pecsételte meg besúgásokra, lehallgatásokra, kényszerítésre, rágalmaszásokra alapozva és ezeket küldött halálba a rendszerellenesség vélt vagy valós vádjával.

Az 1989-es rendszerváltás után Romániában is lehetőség nyílt a bukott rendszer titkosszolgálati anyagainak vizsgálatára, ennek intézményi keretét a Szekuritáté Irattárát Átvilágító Bizottság (Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității – C. N. S. A. S.) jelenti, melynek székhelye és kutatható állománya Bukarestben van. Különböző indíttatásból a romániai magyar értelmiségiek többsége is kikérte saját megfigyelési dossziéját, de évtizedek óta sem sikerült pontos térképet alkotni és biztos eligazodási pontokat találni az irodalmi élet belső erőviszonyairól, a besúgók közül csak nagyon keveset sikerült azonosítani, és minden leleplező törekvés ellenére megmaradt a múltat is jellemző gyanakvás és bizonytalanság. Sem a román, sem a romániai magyar irodalom történészei nem álltak elő olyan átfogó munkával, mint a magyarországi Szőnyi Tamás vagy az MTA kutatói.

---

¹⁵⁹ „...az egypártrendszer fenntartásáért felelős szervek titkosszolgálati eszközök alkalmazásával is igyekeztek kordában tartani potenciális ellenfeleiket. Első sorokban szerepeltek közöttük az irodalmárok.” – SZŐNYEI 2012. 16.

¹⁶⁰

https://hvg.hu/kultura/20190214_Part_Nagy_Lajos_A_kormany_nyelve_a_gatlastalansag?fbclid=IwAR3TtOiS6S4HqjAI-qxVerXeXpxrVIIA5_ublkM4dBoV8dBvs2EhK1_4SRA

Több szakmunka vagy leleplező kiadvány jelent meg az elmúlt években, több kutató próbálta tudományos igénnyel is megközelíteni és értékelni a titkosszolgálatok archívumában fellelhető ismeretanyagot, de az igazság feltárásának térképén még mindig több a vakfolt, mint a jelölt terület.

Néhány éve nagy port kavart a közbeszédben a Stefano Bottoni által közrebocsátott Szilágyi Domokos-dosszié¹⁶¹, majd Borbély András 2017-ben jegyez egy könyvet,¹⁶² amelyben Szilágyi Domokos életművének egyes aspektusait vizsgálja a napvilágra került titkosszolgálati mappák tükrében. Ugyanekkor Könczey Csilla Szekusblogja foglalkozott alaposan a kolozsvári értelmiség életét behálózó ügynökökkel, de Cs. Gyimesi Éva is könyvet¹⁶³ írt a szekusdossziék kutatásának módszertanáról. 2009-ben Markó Béla költő és politikus szintén közreadta az említett archívumból megszerzett és könyvbe rendezett, személyéről szóló megfigyelési anyagot.¹⁶⁴ Esterházy Péter *Javított kiadása* is némiképp a titkosszolgálati irodalomhoz sorolandó, bár szépirodalmi műként tartjuk számon, műfajiságában mégis erőteljes a dokumentarista igény, amit a naplószerűség erősít fel. Ugyancsak a magyarországi értelmezői vonulat darabjai Forgách András: *Élő kötet nem marad* című munkája, Gyervai András: *Titkos Magyarország és a Fedőneve: szocializmus* című munkái vagy Szőnyi Tamás *Titkos írás* (I-II.) című műve. Utóbbiról elmondható, hogy a kérdéskör legátfogóbb és legigényesebb történeti munkája, ráadásul kifejezetten a titkosszolgálatok és az irodalmi élet összefonódásairól alkot pontos képet, a tudományos tényfeltáró irodalom sajtóságos remeke. A magyar íróársadalom megfigyeléséről, a felhalmozódott operatív anyag mennyiségéről ugyancsak értékelhető képet ad Tóth Gyula (szerk.) és Veres András (szerk.) könyve, az *Írók pórázon (A Kiadói Főigazgatóság irataiból, 1961–1970)*, MTA Irodalomtudományi Intézet, Budapest, 1992, 542 oldal vagy a Cseh Gergő Bendegúz (szerk.), Kalmár Melinda (szerk.) és Pór Edit (szerk.) által jegyzett *Zárt, bizalmas, számozott – Tájékoztatáspolitikai és cenzúra 1956–1963* (Osiris, Budapest, 1999) címet viselő munka, illetve ennek folytatása a 2004-ben, ugyancsak az Osiris kiadónál megjelent Cseh

---

¹⁶¹ Lásd erről bővebben: Közlemény Szilágyi Domokosnak a Securitatéval fenntartott kapcsolatáról – <https://itthon.transindex.ro/?cikk=4722>

¹⁶² BORBÉLY András, *Visszateremtés. Esztétika és politika Szilágyi Domokos korai költészetében*, (Budapest: Kijárat Kiadó, 2017).

¹⁶³ Cs. GYÍMESI Éva, *Szem a láncban. Bevezetés a szekusdossziék hermeneutikájába* (Kolozsvár: KOMP-PRESS Kiadó, 2009).

¹⁶⁴ MARKÓ Béla, *Egy irredenta hétköznapjai*, (Csíkszereda: Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2009).

Gergő – Krauhulcsán Zsolt – Müller Rolf – Pór Edit (szerk.): *Zárt, bizalmas, számozott II. (Irodalom-, sajtó-, és tájékoztatáspolitikai 1962–1979)* című gyűjtemény.

Összeségükben nézve e törekvések mind az elmúlt fél évszázad valóságát segítenek megérteni, bár ismeretükben mégis az állapítható meg, hogy az általuk feltárt tények az egyes titkosszolgálati gyakorlatok szerint is specifikálhatóak.

A dossziékutatás folyamatosan bővülő szakirodalma igen szerteágazó, bár a kutatások többnyire történeti és történelmi visszaigazolások tekintetében folynak, mégis új szempontot jelent a titkosszolgálati archívum irodalmi vonatkozásban is fontos hozadékainak a feltárása.¹⁶⁵ Nem csupán a terület belső viszonyainak megismerése, hálózati személyek dekonspirálása vagy egyáltalán az irodalmi élet történéseinek a dokumentálása a fő szempont, hanem az archívum, mint irodalomtörténeti adatbázis is funkcionál. Ellopott, elkobzott kéziratok, kikényszerített vallomások, feljelentések és lehallgatási jegyzőkönyvek tárházaként ez a több tonnát kitevő papírhalmaz segíthet megismerni a kor igazi arcát és valóságát, amelyben fél évszázadnyi irodalom termett, s amelynek megértéséhez a biztos kulcsok e dossziékban rejlenek.

A szakirodalmisság tekintetében pedig ténylegesen a szerteágazó kifejezés a hiteles, hiszen a dossziékutatásra vonatkozó szakirodalmi anyag egyelőre rendszerezetlen, töredékes és általános értelemben nehezen hozzáférhető.¹⁶⁶ Az előkerült és feldolgozott dossziék pedig többnyire mind személyes érdekből kerültek nyilvánosságra, leszámítva talán Szőnyi Tamás enciklopédikus munkáját, vagyis közreadójuk elsődleges szempontja nem a tudományos megközelítés volt, bár szinte minden esetben jelen van a kontextualizálás vagy a módszertani igényesség szándéka.¹⁶⁷ Figyelmet érdemel az a tény is, hogy bár a kelet-európai blokk titkosszolgálati modellje habár a KGB-től kapott recept alapján működött, az egyes országok tekintetében olyan specifikációkkal bír, amelyek a specifikus szakirodalom meglétét is megkövetelik. A magyarországi valóságra szabott titkosszolgálati apparátus nem azonos a

---

¹⁶⁵ „A romániai értelmiségiek máig nem voltak képesek egyértelmű konklúziókat megfogalmazni a volt szekuritátéval kapcsolatban. Folyik ugyan egyféle átvilágítás, de szerintem nagyon kevesen tudják, hogy ennek voltaképpen mi is a célja. (...) Mikor lesz maga is kukkolóvá, aki az egykori kukkolókat vizsgálhatja? Mikor lesz perverz leselkedővé a kutató, az újságíró vagy az egész Átvilágító Bizottság?” – MARKÓ 2009. 9.

¹⁶⁶ Lásd erről bővebben: BANDI István, „Kutatóárkok. A hungarikakutatás lehetőségei a bukaresti CNSAS levéltárban”, in *Magyar Kisebbség Nemzetpolitikai Szemle* 23, 1–2. sz., (2018): 7–22.

¹⁶⁷ Ténylegesen sok módszertani fogódzót Szőnyi könyvének bevezetője ad, amelyben a megfigyelés természetéről, a szerzett információk feldolgozásáról, az értelmezési eljárásokról tudunk meg lényegi összefüggéseket.

romániai, a lengyel vagy a keletnémet hasonló titkosszolgálatokkal, bár közeli rokonságban állnak egymással, módszereik mégis sok esetben eltérőek, ahogyan céljaik és hatásfokuk is.

Kiemelten érdekes és kutatói szempontból is előremutató megállapítása több, a kérdéskört tárgyaló munkának, hogy a rendszerváltozás utáni időszakban a besúgóhálózatok szerepét a szabad sajtó vette át,¹⁶⁸ a hatalom pedig többnyire szakképzett, hivatásos állománnyal dolgozik: vagyis a besúgás tekintetében egy olyan viselkedési modellel szembesülünk, amely a politikai rendszerek fölött áll, bár időnként ezek szolgálatában.

Gelu Păteanu személye kiemelt célpontja volt a román államhatalomnak, rendszerellenessége, értelmiségi mivolta mellett magyarbarát attitűdje, de helyesebben fogalmazva kettős identitása¹⁶⁹ tette kényelmetlenné létezését a politikai-szellemi térben. Kora ifjúkorától került a szolgálatok figyelmébe, 1952-ben már megtapasztalja a Dunacsatorna munkatáborának valóságát, pedig ez idő tájt még politikailag ártalmatlannak tekinthető és az irodalmi életnek is alig aktív részese.

A későbbiekben Gelu Păteanu munkássága a szervek számára is nehezen kontextualizálható, hiszen – már ekkor, vagyis eleve – két párhuzamos irodalomtörténet része, a múlt század kortárs román és erdélyi vonulatának határára helyezhető, ráadásul úgy, hogy teljesen esetleges hangsúlyokkal köthető hol egyikhez, hol a másikkhoz. Tény azonban, hogy ő maga mindkét kultúrát természetes módon a sajátjának érezte, viszont életében mindkét kultúra gyanakvással és fenntartásokkal kezelte személyét és ténykedését már ekkor, az ötvenes években, főként a saját közege, a román szellemi szféra.

Veleszületett kétnyelvűsége szinte predesztinálta a fordítói pályára, különleges nyelvi tehetsége és alkotóereje pedig sajátos költői énjét építette, amely folyamatosan két kultúra táptalaján fejlődött, és bár az irodalomtörténet fordítói énjét hajlamosabb jobban kihangsúlyozni (már amennyire foglalkozni szoktak vele), mégis egy igen jelentékeny költői életművel is számolnia kell.

Gelu Păteanu leghitelesebb életrajzát a Szekuritáté megfigyelési dossziéi őrizték meg, nagy precizitással kottázva le életének minden apró rezdülését, magánbeszélgetéseit, telefonozásait és nem utolsósorban verseinek kötetnyi kéziratát is, amiért ez esetben hálásak

---

¹⁶⁸ Vö. SZŐNYEI 2012. 1037.

¹⁶⁹ Gelu Păteanu gyakran magyar származásúnak is vallotta magát.

vagyunk. Bármennyire furán hangzik, a Szekuritáté nélkül ezek a versek elkallódtak volna, többségük közöletlen maradt, szerzőjük pedig csak ideig-óráig tulajdonított nekik akkora fontosságot, hogy megőrizze őket.

Azt csak remélni merjük, hogy egyszer a kutatás számára is hozzáférhetővé válnak a nyolcvanas évek megfigyelési dossziéi is, és újabb értékes szövegekre bukkanhatunk bennük.

5. 11. Gelu Păteanu költői indulása – Alanyi költészet és szekushermeneutika

A költő Gelu Păteanu az poliglott östehetségek közé tartozott, még ha e zsenialitás nem is minden esetben performálódott az egyes versei szintjén, de attitűdjében, indulataiban, képszerkesztésében és nem utolsó sorban tematikájában kortársai legérzékenyebbjai közé számított, akiben ráadásul kellő bátorság is társult a szövegekben megfogalmazott értékrendhez.

Amikor Szekuritáté ellopatja a kéziratait, külön irodalomtörténész és -kritikus besúgókat alkalmaz verseinek értelmezésére, így a még közöletlen versek köré már a titkosszolgálati archívum polcain elkezd szerveződni a metairodalom. „*A továbbadó: hermeneuta. A spicli mint hermeneuta. Akit értelmezünk, azt kiszolgáltatjuk. A tolmácsolás kiszolgáltatás és kiszolgáltatottság*” – mondja Esterházy¹⁷⁰, aki önmagában a besúgás tényéről állítja mindezt, tehát ilyen esetekre többszörösen érvényes ez a megállapítás. Eközben szerzőjük szembe szegülve minden társadalmi, politikai és erkölcsi normával küzd a létfenntartásáért, cipőgyári tervezőosztály-vezető, írószövetségi titkár, szabadúszó, majd később, 1971-től a bukaresti *A Hét* című hetilap hivatalos fordítójaként éli bohém életét és keresi művészi érvényesülésének útját.

Mindvégig tudatában van annak, hogy megfigyelik, ami nem félelmet vált ki belőle, hanem felerősíti verseiben azt a rendszerellenes hangot, amit a hatóság olyannyira szeretett volna elhallgattatni. Érdekes módon ebben az időszakban, 1950 és 1979 között szövegeiben a politikai tartalom marad hangsúlyos, bár megfigyelési anyagából tudjuk, hogy rengeteg magánéleti konfliktus, válság és kaland kíséri: az említett időszakban hat házasságot,

---

¹⁷⁰ ESTERHÁZY Péter, *Javított kiadás*, (Budapest: Magvető kiadó, 2016), 19.

számtalan költözést, munkahelyváltást és hatalmi megaláztatást él túl, gondolatait mégis az általános emberi értékekre képes koncentrálni.

Saját maga számára ténylegesen költői ambíciói a legfontosabbak, a fordításban – és inkább e kezdeti időszakban – a megélhetés motiválja, öntudatos fordítói küldetésvállalása fokozatosan erősödik meg.

Ez a folyamat indul el vélhetően a *Toldi*-fordítással, aminek 1956 vége a kezdődátuma, de a kéziratot csak 1986-ban véglegesíti Etéden, amikor már kvázi visszavonultan, immár öt éve önként vállalt székelyföldi emigrációban él, e két dátum között pedig több tucat klasszikus és kortárs művet ültet át magyarról román nyelvre.

Ezért tekinthetjük az 1980-as évet a költészetében is egyfajta cezúrának, a nyolcvanas évek közepétől már alig ír románul, baráti hagyatékokból ismerünk néhány román nyelvű alkalmi verset, amelyekről feltételezhető, hogy épp az ironia szándékával íródtak „államnyelven”.

Amint a bevezetőben elhangzott, a Gelu Păteanu személyére vonatkozó feltáró munka vezetett el a Szekuritáté archívumához, a dossziék feltárásában Bandi István titkosszolgálati történész-kutató nyújtott segítséget. Az ezer oldalnyi megfigyelési anyag öt dossziét tartalmaz,¹⁷¹ ezek közül négy úgynevezett személyi megfigyelési dosszié (*I.* jelzetű) és egy úgynevezett büntetőeljárás (*P.* jelzetű) akta¹⁷². Ez utóbbi a legrövidebb (mindössze 32 oldal), annak az embertelen, aljas, mindenféle jogszerűséget mellőző eljárásnak a dokumentuma, amelynek végén egy titkosszolgálati tiszt mindössze két sorban hoz ítéletet a pénzügyi reformot kritizáló Gelu Păteanu ellen és kilenchavi munkaszolgálatra ítéli. A hatalom gátlástalanságát is felvillantó ügyiratban ezúttal a Szekuritáté egész egyszerűen a célszemély közvetlen munkatársaitól kér be nyilatkozatokat, akik egyébként jószívvel és az együttműködés nyilvánvaló szándékával írják le a későbbi besúgói jelentésekre emlékeztető nyilatkozataikat.

---

¹⁷¹ ACNSAS I 0579205 vol. 1–2.

ACNSAS I 0452890 vol. 1–2.

ACNSAS P 0064292

¹⁷² ACNSAS P 0064292

Ebben a dossziében találjuk Gelu Păteanu első önéletrajzát is, amelyet mint az első ilyen hiteles önéletrajzi szöveget fentebb már teljes terjedelmében idéztünk.

A hivatkozott dossziék a titkosszolgálati archívumban fellelhető anyag jelenleg rögzített sorrendiségét követi, az egyes iratok nem kronologikusan követik egymást, a megfigyelési anyagok olykor rendszerezetlenül vagy egy-egy téma köré szervezeten kerültek archiválásra. Ha alaposabban megnézzük a személyi megfigyelési dosszié négy kötetét, észrevesszük, hogy furcsamód az egyes dossziék megnyitása előtti időszakból is találhatunk besúgói jelentéseket, bejegyzéseket a szakszolgálat tisztjeitől. Egyéb ilyen jelenség, hogy a büntetőeljárás dosszié anyagain kívül korábbi, sokkal részletesebb háttéranyagot találunk az ötvenes évek vége felé megnyitott személyi dosszié lapjain.

Az ACNSAS I 0452890 számú dosszié első kötetében (előzetes ellenőrző dosszié) a Gelu Păteanura vonatkozó 1971 és 1978 közötti megfigyelési anyag és a vele szemben fogatosított eljárások dokumentációját találjuk, a második kötetben húsz oldalon keresztül ugyanebből a korszakból a lehallgatott telefonbeszélgetések lejegyzett változatát olvashatjuk, az ACNSAS I 0579205 számú dosszié pedig egy 1958. október 27-én kezdődő titkosszolgálati művelet anyaga, Păteanu megfigyelését eredetileg két évre tervezték, de 1979-ig nem került lezárásra. Az ACNSAS I 0579205 dosszié második kötete mintegy háromszázharminc oldalon többnyire Gelu Păteanu irodalmi tevékenységével foglalkozik.

Az ACNSAS I 0452890 számú iratcsomó második kötetében rögzített, telefonos lehallgatásokat tartalmazó anyagból Gelu Păteanu egy fontos élethelyzetét körvonalazó kontextust ismerünk meg, amikor a bukaresti A Hét című folyóirathoz kerülése előtt Temesváron szeretett volna baráti segítséggel munkát vállalni egy újonnan induló irodalmi folyóiratnál, amelynek később Kolozsváron is fiókszerkesztőséget szándékoznak nyitni, és így idővel Gelu Păteanu e fiókszerkesztőség vezetője lehetne.

Ezek a telefonos lehallgatások egyébként csak járulékos elemei annak a megfigyelési műveletnek, amelyben Gelu Păteanut illegális határátlépés szándékával gyanúsítják egy korábbi besúgói jelentés alapján. A lényeges beszélgetések arról szólnak, hogy rossz anyagi körülményeit enyhítendő Gelu Păteanu akár Temesvárra is hajlandó volna költözni, annak érdekében, hogy stabil jövedelemhez jusson és emellett ideje maradjon a műfordítói tevékenységre is.

Az egyik lehallgatási jegyzőkönyv utolsó mondatában azonban egy érdekes, a román titkosszolgálat cinizmusát megmutató kijelentésre találunk: „*Végül fontosság nélküli témákról beszélgetnek (Fekete István haláláról).*”¹⁷³ A beszélgetés másik résztvevője Tóth Kálmán volt.

Gelu Păteanu megfigyelését a Szekuritáté állandó munkakörben mellérendelt besúgókkal végezte, így a második, róla szóló dossziét egy bizonyos Petrescu Ion fedőnevű ügynök jelentésére alapozzák, aki azt jelenti Păteanuról, hogy azt nyilatkozta, egy közelgő háború elkerülhetetlennek mutatkozik és hogy szerepet szának neki egy „árnyékkormányban”.

A Petrescu Ion fedőnevű ügynökről a későbbiek alapján szinte bizonyossáig menően sejthetjük, hogy egy régi diáktárs, aki vélhetően még irigykedik is Gelu Păteanu szellemi teljesítményére és örömmel vállalja a célszemély rosszindulattól egyáltalán nem mentes megfigyelését.

Egyébként nagyon valószínű, hogy Gelu Păteanu átlát ezen a szítán, különösen a Duna-csatornai munkatábor tapasztalataival a tarsolyában bizonyára helyén értékeli a kétszínű barát törekvéseit. Több ízben láthatjuk a dossziékban, hogy olykor mintha szándékosan mondana el abszurdnak tűnő, kitalált történeteket, azzal a szándékkal, hogy lefoglalja és megtévessze az őt megfigyelő apparátust.

Az imént hivatkozott dosszié nyitólapján a Petrescu Ion-féle gyanúfelvetést követően a tervezett intézkedések sorát is láthatjuk: az ügyel foglalkozó tiszt rögtön három újabb besúgót állít a célszemélyre és elrendeli postai küldeményeinek titkos megfigyelését is. A dokumentum következtetéseket rögzítő részében a tiszt bizonyítottan látja Gelu Păteanu ellenséges megnyilvánulásait „*A hazánkbeli népi demokratikus rendszerrel*” szemben. Ugyanezen dokumentum következő mondatában viszont fontos dolgot tudunk meg: „*Megállapítást nyert, hogy Gelu Păteanu az irodalom területén is ellenséges nézeteket vall és rendelkezik – kéziratban – ellenséges tartalmú munkákkal.*”¹⁷⁴ A Neagoie fedőnevet viselő ügynök 1959. október 8-án „fotókópiákat” is a hatóság rendelkezésére bocsájt (prózai szövegeket) és ugyanígy tesz 1960. április 25-én is.

---

¹⁷³ ACNSAS I 0452890 vol. 2., p. 19.

¹⁷⁴ Uo.

Ez a kartoték tartalmazza Gelu Păteanu megállapítását a világpolitikai helyzetről: *„Rámutatott arra, hogy a francia radikálisok hatalomra juttatták de Gaulle tábornokot, ami után a kommunisták illegalitásba fognak kerülni. Ugyanúgy a többi országban is el fog kezdődni a kommunisták üldözése. Háború esetén Oroszország elveszett. Abban az esetben, ha elveszíti a háborút, a helyzet világos. Ha megnyeri, akkor is, hiszen a rendszer terrorra alapul. Továbbá rámutatott arra, hogy lázadások fognak kitörni, mint Magyarországon és Lengyelországban. A kommunizmus Gelu Păteanu véleménye szerint halálra van ítélve.”*¹⁷⁵

Innen indul el Gelu Păteanu szépírói karrierjének elfojtása, közéleti megnyilvánulásának ellehetetlenítése és az egész életen át tartó meghurcoltatása. Szinte romantikus adalék, hogy a dossziét megnyitó Domniță Nicolae főhadnagy karrierje hogyan halad előre a Gelu Păteanu megfigyelésével párhuzamosan, az osztályvezető tiszt a történet végére ezredesi rangig jut el.

Az ideológiai diverzionizmussal vádolt Păteanuról viszont ugyanitt megtudjuk, hogy ekkor már a Román Írószövetség kolozsvári fiókjának titkáraként dolgozik, ami egyébként önmagában is indokolná a megfigyelését.

A fent idézett vádak gyakran visszaköszönnek a megfigyelési dosszié oldalain, a Szekuritáté eljárásrendjében gondosan szeret hivatkozni az egyes ügyek minden előzményére. A vádak sokasága egyre gyarapszik, de a célszemélyről készült utolsó szakszolgálati szintézisben is felsorolásra kerül az idők során begyűjtött összes adat és megfogalmazott feltételezés vagy vád.

1962. október 4-én, miután a szakszolgálat már élénk érdeklődést mutat Gelu Păteanu irodalmi tevékenysége iránt, furcsa helyzetbe kerül: a célszemély megnősül, lemond írószövetségi titkári állásáról és a Beszterce város vonzáskörzetéhez tartozó Lekence nevű faluba költözik, így a Kolozsvárról történő megfigyelése ellehetetlenül. A kolozsvári Szekuritáté feljegyzést küld a besztercei társszervnek, amelyben a Gelu Păteanut megfigyelő ügynökségi apparátus átszervezését kérik, valamint azt, hogy kerüljenek a célszemély írott munkáinak a birtokába.

A titkosszolgálati bejegyzésekben viszonylag korán felbukkan a későbbi igen nagyra tartott román költő, Guga Romulus (1939–1983) neve is, akiről kiderül, hogy egyfajta mester-

---

¹⁷⁵ ACNSAS I 0579205, vol. 1, p. 6.

tanítványi viszonyban állt Păteanuval, mindaddig, amíg a Szekuritáté számon nem kérte ezt a kapcsolatot. Kolozsváron szervezett irodalmi körök leleplezése után (amelynek egyébként tagjai voltak: Duică Constantin, Radu Stegăroiu és Horea Hulban is) Guga könnyed stílusban vallott Gelu Păteanu ellen, majd megszakította vele minden kapcsolatát. Az más kérdés, hogy a későbbiekben Romulus Gugát szívesen emlegetik a román-magyar irodalmi közeledés egyik hídverőjeként, mint a magyar nyelvet anyanyelvi szinten ismerő kiváló műfordítót.

A Păteanu-dossziét 1958. július 25-én ellenőrzésnek vetik alá, majd a megfigyelése folytatásáról döntenek. A következő kartotéklapon már burzsoáként szerepel, holott eddig vagyontalanként tartották nyilván és ekkorra megszületik első gyermeke is, Rareș.

A hatóság titkos házkutatást tervez, lehallgató-technikát terveznek a házába beszerelni, az így megszerzett információkat a következőképpen összegzik: *„Megerősítésre került az eredeti gyanúnk, ezenfelül pedig kiderült, hogy Gelu Păteanu negatív hatást gyakorol egyes fiatal írókra, akikkel kapcsolatba kerül, saját reakcionista gondolataival és munkáival mérgezve őket és arra biztatva, hogy a fióknak írjanak, mert elfog jönni az idő – ahogy ő mondja – amikor ezeket publikálni lehet, ugyanakkor dicsőíti a dekadens burzsoá költészetet és gyalázza a mi szocialista-realista irodalmunkat.”*¹⁷⁶

Az eddigi bűnök sora azzal tetéződik, hogy ügynöki jelentések alapján megállapítást nyer, hogy a szabadkőműves mozgalom is érdeklődik a személye iránt és a beszerzésére készülnek.

Ebből az 1963. 12. 11-én keletkezett beszámolóból tudjuk meg azt is, hogy az első számú, Păteanu mellé rendelt ügynök, Ion Petrescu, alias Sorocea Dragoș elhalálozott. A Szekuritáté újabb nehéz helyzet előtt állt, a megbízható ügynök hiányát pótolni kellett, ráadásul az újabb begyűjtött információk fényében a célszemély megfigyelését is fokozni kellett. Gelu Păteanu újabb konteóval állt elő, amit új ügynökének, a Neagoe fedőnevet viselő ügyvéd-szobrásznak részletezett: *„Javaslatot tettem neki (anélkül, hogy említette volna, hogy ki), hogy lépjen be abba a szabadkőműves „mozgalomba”, amelynek Keleten – szerinte – a vezetője Mihail Sadoveanu volt.”*¹⁷⁷

---

¹⁷⁶ ACNSAS I 0452890 vol. 2., p. 12.

¹⁷⁷ ACNSAS I 0579205 vol. 1., p. 36.

Első alkalommal most továbbítják Gelu Păteanu irodalmi anyagát két fedőnévvel illetett, azaz ügynökként is tevékenykedő irodalomkritikusnak, egyikük Axinteanu, a másikuk a Grigoraș nevet viseli. A szakmai vizsgálódás elsődleges eredménye: „*A Gelu Păteanu által írt versek publikálásra alkalmatlanok, alapjuk egy reakcionista világ és társadalomkép, elítéli és gyalázza a mi szocialista íróink elkötelezett álláspontját, a szerző mint a restauráció hamis prófétája verseit egy biblikus, misztikus, vallásos tónus hatja át, olvasóit is arra biztatva, hogy csak a fióknak érdemes írni.*”¹⁷⁸

E magas irodalomkritikai észrevételek azzal folytatódnak, hogy Gelu Păteanu nem örvend tekintélynek értelmiségi körökben: „*(Ötször volt házasság hivatalosan mindezidáig, botrányai vannak a volt feleségeivel, újra a válás küszöbén áll, nagy haját és extravagáns öltözetet visel), komolytalan embernek tekintik, ami arra ösztökéli, hogy fiatal írókkal barátkozzon, akik nem ismerik és akik előtt meg nem értett „íróként” (zseni) pózol, negatív hatást váltva ki bennük.*”

Domnița Nicolae egykori főhadnagy immár kapitányként rendeli el Gelu Păteanu házának átkutatását, amelyet a Milíciával közös akció keretében kíván végrehajtatni, azzal az ürüggyel, hogy fegyvert keressenek a lakásban.

Miután egy másik besúgói jelentésből a hatóság arról értesült, hogy Gelu Păteanu kapcsolatban áll a kor legnagyobb román irodalomkritikusával, George Călinescuval, ráadásul a verseiről is elismerően nyilatkozott, a megfigyelést ebbe az irányba is kiterjeszteni igyekeznek. Bár a szóban forgó operatív jelentés következő bekezdése, nem derül ki, hogy a fenti kijelentés kapcsán vagy egyéb értesülések mentén, de a megfigyelést vezető tiszt gyanút fog, hogy Păteanu átveri őket. Elrendeli a célszemély teljeskörű újraértékelését, kitérve különösképpen a művei valós irodalmi értékére, de alkotói körülményeire, szakmai képességeire, egészségi állapotára („*felmerül a gyanú, hogy nincs szellemi képességeinek teljes birtokában*”). Lecseréli a ráállított két besúgót is, azt a gyanút keltve, hogy a róla begyűjtött információkat a volt feleségei szolgáltatták. Elrendeli továbbá azon fiatal írók kihallgatását is, akikkel Gelu Păteanu kapcsolatban állt, és újabb házkutatás elvégzésével kíván meggyőződni arról, hogy a célszemély rejteget-e további rendszerellenes irodalmi anyagokat.

---

¹⁷⁸ Uo. p. 37.

A hatóság problémáit az is tetézi, hogy Gelu Păteanu egyre gyakrabban látják alkoholos befolyásoltság alatt, megbízhatóságát egyre több kétely övezi.

Végül úgy tűnik, hogy 1960. januárjában történik meg a Szekuritáté számára a nagy áttörés, hosszas és meddő szervezési munkálatok és erőfeszítések után kezükbe kerül majdnem száz kézirat, amelyek többsége Gelu Păteanu verseit tartalmazza.

Az elektronikus akta érdekes módon egy 1954-es összefoglalóval folytatódik, holott 1952 után úgy tűnt, hogy Gelu Păteanu nem áll megfigyelés alatt, a jelen fejezetben hivatkozott dosszié megnyitásának időpontja is 1957-re esik. Ez az 1954-es jelentés a következőket rögzíti Păteanuról: *„A munkatáborból való visszatérése után a kolozsvári Triumfüzemnél helyezkedett el, mint a tervezési osztály hivatalnok, ahol megállapítást nyert, hogy a szakmai feladatait megfelelő módon hajtja végre, de olyan helyzetben van, hogy egész nap van ideje pletykálni. Többször észrevettük rajta, hogy egy dicsekvő ember, aki szívesen mesél arról, hogy a múltban volt valaki, hiszen az édesapja a jelenben sem szorul a segítségére, hiszen van miből élnie. Dicsekszik a felkészültségével, mondván, hogy ő mindentudó.”*¹⁷⁹

Egy következő, még mindig ebből az időszakból származó jelentésben azt olvashatjuk, hogy Gelu Păteanu „nagy ember” szeretne lenni. Jellemzésében azt írják, hogy nagyon büszke, nagyon elegáns, még a munkahelyén is, nagyon foglalkoztatják a külső és belső ügyek, amelyekről órákig képes elbeszélgetni. Szereti a vicceket, gyakran viccelődik. Intelligens, különböző könyveket olvas, magas műveltségi szinttel rendelkezik és minden általános problémában járatos. Gyakran jár moziba, operába és színházba. Mindig elegáns és beképzelt. Nem iszik, csak nagy nőcsábász.¹⁸⁰

A dosszié kronológiája itt visszaugrik a hatvanas évek közepére és lehallgatási jegyzőkönyvekkel folytatódik. Ezek tartalma többnyire Gelu Păteanu magánéletéről szól, de van benne néhány nem túl jelentős szakmai tárgyú beszélgetés is, például, amikor *Utunktól* Marosi Péterrel beszélget Létay Lajos verseinek románra való fordításáról.

A vizsgált anyag további része durva magánéleti jellegű eseményekről számol be, konkrétan egy válás történetének durva és intim részleteit rögzíti a lehallgató. Természetesen

---

¹⁷⁹ ACNSAS I 0579205 vol. 1., p. 174.

¹⁸⁰ Uo. p. 176.

néhány baráti beszélgetés is lehallgatásra kerül, ezekből Păteanu elégedetlenségére derül fény, ami a romániai megélhetési körülményekre, az alacsony fizetésekre vonatkozik. Arra gyanakszik, hogy politikai utasításra megvonhatják tőle a fordítói munkát, így végképp ellehetetlenedik az élete.

Izgalmas irodalomtörténeti adaléknak mutatkozik viszont az egyik lehallgatási jegyzőkönyv néhány sora, amelyben Gelu Păteanu feleségével folytat párbeszédet az Eötvös József regényének fordításáról, amiről az derül ki, hogy nem egy jó fordítás, hiszen nem reflektál a szerző eredeti magyar mondatszerkesztésére.¹⁸¹

A lehallgatási jegyzőkönyvek lezárása után az anyag továbbküldésre kerül a felsőbb titkosszolgálati szervek részére, majd a dosszié 1965-ös stádiumjelentéssel folytatódik. 1965-ben már a hazaárulás bélyegét is rányomják Păteanura, ezt múltbeli és folyamatosan fennálló tevékenységei alapján ítélik meg, bár a jelentést készítő tiszt megjegyzi, hogy mindezek a vádak nem nyertek bizonyítást. Ugyanakkor Lucian Blaga és Nietzsche filozófiájának követésével vádolják, mondván, hogy a célszemély elutasítja a szocialista realizmus minden értékét és alkotási módszerét. Saját műveiben a szimbolizmus irányzatát követi és teljesen lebecsüli a szocialista-realista irodalmat.

Az ACNSAS I 0579205 jelzetű dosszié első kötetének 276. oldalától kezdődik a szövegértelmező tevékenység következtetéseiinek összefoglalása, amely Axinteanu és Grigoraș ügynökök véleményén alapul és a további jelentésekben sokszor kerül hivatkozásra. Mint kiderül, mindkettő hivatásos kritikus a kolozsvári *Tribuna* című irodalmi folyóiratnál. Rejtett ellenforradalmi és ellenséges tartalmukat hangsúlyozva, Gelu Păteanu verseinek bírálói – mint látni fogjuk – messzire merészkednek. Mindeközben az ügyet kézben tartó tiszt több forrásból is gondosan ellenőrzi az eddig begyűjtött információk hitelességét, a célszemély ellen megfogalmazott vádak megalapozottságát, majd megállapítja, hogy az utóbbi időben emez visszahúzódó lett, kerüli a társalgásokat, nem alkot véleményt semmiről, vagyis egy „*nem normális*” ember látszatát kelti. Ezeket a tényeket kell figyelembe vennie az elemzés során, ezeket összevetve a megszerzett művek értékelésével fog majd véleményt formálni a szerv Gelu Păteanu költészetéről.

---

¹⁸¹ Uo. p. 266

Külső alkotói és magánéleti körülményeit is gondosan elemzi, összegezve a besúgói jelentések tartalmát. E szerint „*az utóbbi időben a célszemély visszafogottabb, csendesebb, a magyar nyelvből való fordításaival foglalatoskodik, amit megfigyeléseink is alátámasztanak. A legutóbbi megnyilvánulásai során a személyes elégedetlenségének adott hangot, amiatt, hogy az írásait nem értékelik és nem tud egy olyan munkahelyet szerezni, ami anyagi biztonságot jelenthetne számára.*”¹⁸²

A Gelu Păteanu életkörülményeiről és verseiről alkotott szakvélemény pár soros összefoglalója végül a vizsgálatot vezető kapitányt annak a javaslatnak a megtételére készíti, hogy szüntessék meg a célszemély személyi megfigyelési dossziéját és „csak” az aktív nyilvántartáson keresztül kövessék figyelemmel a továbbiakban. „*A versek nagy része negativista jegyeket visel, amelyeket átsző a célszemély pesszimista lelkesége, mivel ezek szimbolista jellegűek nem direkt módon tekinthetőek ellenségeseknek, értelmezés kérdése. Éppen ezért a tevékenységének ez a része nem állhat bizonyító erejű tényként vele szemben.* – így fogalmaz Crețu Ioan kapitány, aki e szintézisjelentésében teljes jószándékot mutat Gelu Păteanu iránt és megpróbálja kimenteni a hatóság figyelméből.¹⁸³ Javaslatára ezt a megfigyelési dossziét 1965. december 28-án felsőbb jóváhagyással lezárják.

Az 1965-ös anyagból értesülünk arról is, hogy tárgyév júliusában Gelu Păteanut súlyos hasnyálmirigy-gyulladás miatt megműtik a kolozsvári II-es számú sebészeti klinikán, valószínűleg ez a körülmény is befolyásolja az operatív tiszt jóindulatát.

A szekushermeneutika Gelu Păteanura vonatkozó két gyöngyszeme viszont 1962-es keltezésű, mindkettő szép példája a lelkét eladó irodalmár-ügynök aljas, de szorgalmas ténykedésének, hiszen bár névtelenül kapták elemzésre a szövegeket, pontosan tudták, milyen elvárásokat támaszt feléjük a hatalom.

Az első jelentést – hiszen besúgói jelentés formájában készültek a szakvéleményezések is – 1963. szeptember 6-án adja át tartótisztjének Axinteanu ügynök, civilben a *Tribuna* kritikusa.

---

¹⁸² Uo. p. 276.

¹⁸³ Uo. p. 277.

a „AXINTEANU GEORGE” forrás által PĂTEANU GELU költő és fordítóról 1963. szept. 6-án szolgáltatott tájékoztató feljegyzésből (98875. arch. akta)

Az M. aláírású,¹⁸⁵ 1962-es és 1963-as keltezésű versek fényképmásolatainak elemzéséből a következőket lehet megállapítani:

- a többség gyatra úgynevezett szerelmes vers, melyekben egy sötét pesszimizmus ötvöződik egy művészi kifejezésű trivialitással.

- a versek egy része polemikus, egyes helyi írók, vagy a szocializmushoz kötődő írók ellen irányulva – melyek irigységgel és olcsó bosszúvágygal teli versek.

- az úgynevezett versek közül néhánynak hangsúlyosan reakciós politikai jellege van, tele lévén retrográd, a haladással és szocialista államrendünkkel szemben ellenséges koncepcióval.

Ennek megfelelően az „Éjféli ének”-ben, a Kolozsvár, 1961. I. 23-i keltezésű „Énekek a bolondokházából” című ciklusból, a szerző kitaszítottnak érzi magát, mert elhagyta a szerelme és arra vár, hogy ő „visszahívja”.

Az 1962. XII. 1-i „Álom” című firkálmányban azt képzei, hogy állítólag az volt a küldetése, hogy „megtestesítse” a mocsokban rejlő fényt (tehát, hogy költőien átalakítsa a valóságot), de azt tapasztalja, hogy az egész valóság bemocskolta, a „hópelyheket” is beleértve. Felpanaszolja pihenése hiányát és a szegénységét, triviálisan fejezve be ezzel, hogy „mint seggben és térdben, egyik szárunkban szétszakadt nadrágok”.

Az „Egyedül” című fogalmazványban a szerző azért siránkozik, mert szenved, hogy írhasson és egyfajta kollokviummal próbálkozik az istenséggel, aki biztosan „megértene”. A „Lakodalmi köszöntő”-ben egyfajta szerelmeslevelet ír meg, amikor – a szerelmével együtt – a természet általa lefestett elemeiben fejezi ki a halhatatlanság illúzióját. Az „Ének”-ben (Kolozsvár, 1962. május 19.) mélységes fájdalmat él át és mindent sötétben lát

---

¹⁸⁴ ACNSAS I 0579205 vol 2., p. 22.

¹⁸⁵ A vizsgálótiszt M. jellelssel anonimizálta látszólag a besúgó-irodalomkritikusoknak véleményezésre kiadott kéziratot.

(csak seb, vér, „csonkolt szalmák”-hoz és „szegény féreg”-hez hasonlítja magát, úgy ő, mint ahogy a szerelme is nyomorékok a jövővel szemben).

A „Noktürn” egy groteszk elégia, melyben a szerző már „hullának” látja magát és melyben azt állítja, hogy a fény utáni törekvés lenne, de nem tudja, hogy a szerelmi bánat által széztűzött szíve lehetővé teszi még számára a reményt az életben.

A szerző az „Ének a lelkemnek”-ben (1963 áprilisa) azt képzei, hogy [érthetetlen szöveg – a ford.] benne, úgy a saját személye, mint ahogy a felebarátja, hogy örökké éljen (ebben a bibliai-keresztény értelemben a halál az örök élet feltételévé válik).

A „Nyomorék triptichon”-ban (Lekence, 1962. III. 4.), bár a szerelme mellett van, mégis boldogtalannak érzi magát, nem sikerül szellemileg is összeolvadni vele.

A szerző a „Reménytelenség”-ben kifejezi hitét aziránt, hogy a szerelem fájdalmaiból nő ki az „első természetes mosoly”.

A „Kérdés” című fogalmazványban a szerző, szegényes életén siránkozva azt hiszi, hogy üldözik és „hallgatásra” ítéltetett, miközben arra szomjazik, hogy legalább a szerelme megértse.

Ezzel szemben a „Keresés”-ben (Kolozsvár, 1963. május 30.) az elmagányosodás szomorúsága hatalmasodik el rajta, és mivel állandóan felemelkedéseket („csúcok”) kergetett, csak a „sírás” maradt neki.

Vannak más elégikus-erotikus jellegű fogalmazványok, de melyekben még erőteljesebben érződik a társadalmi, reakciós hangvétel.

Ennek megfelelően a szerző a „Portré”-ban megállapítja, hogy az emberi lényre jellemzőek a szenvedélyek, de napjainkban ezek nem tudnak beteljesülni és az emberek ezért „sánták” és „ferdek” maradnak. A reakciós versfaragó a „Kánon”-ban azzal büszkélkedik, hogy ő nem volt „hazug gyom, mint mások”, ezért arra számít, hogy „lekasálják, megszártítják” és eladják a „kupecek”. A szerző a „Magányban” (Kolozsvár, 1963. július 10.) kifejezi, hogy nincs benne szolidaritás a kortársai iránt, azt mondván, hogy egyszer csak lecsap majd rájuk: „Megfordultatok szavakban és nem voltatok egyenesek tettben”. „De én leleplezlek benneteket, amikor azt senki sem várja”, „Inkább szakadjon ki belőlem, mint veletek legyek egész”.

A „Legendá”-ban a tömegek igazságért történt fellázadását a reakció szemszögéből nézi, mert a csőcselékek fellázadását csak visszafejlődésnek látja.

Az „Ács éneké”-ben a szerző a Krisztussal egyesülését dicsőíti.

A szerző a „Kérdés”-ben a szerelmének panaszkodik arról, hogy az élethez el kell adja az egészségét.

A szerző a „Doiná”-ban száműzöttnek érzi magát idehaza, mindezt a szerelem rovására írva „Te vagy a hajnalaim és a sugaraim / Te, száműzetés és te, cár...”

A „Mérleg”-ben (Kolozsvár, 1962. nov. 10.) nem sikerült feltörnie, másokkal meg nem békülve és azt mondja, hogy a „bolond augusztus” (vagyis a felszabadulás és a szocializmus győzelme) a hibás.

A szerző néhány úgynevezett epigrammát is írt néhány helyi íróról, akiket igyekszik nevetségessé tenni és megsemmisíteni. Ennek megfelelően az „In memoriam” darabban teljesen elfeledettnek tekinti Dumitru Mircea „Fehér kenyéré”-t, Bușecant pedig a „Rokonok” című darabért feddi meg, a színdarab sikerét a társadalmi helyzetnek tudva be, hiszen – szerinte – Bușecannak állítólag „Jeruzsálemben voltak rokonai”.

A „Mieink” című úgynevezett versben (Kolozsvár, 1963. július 13.) M. dühösen kikel az összes kortárs író ellen. „Mind becsületesek és mind rabló”, mindnyájukat „megvehetőnek”, a magukat az uralomnak eladottaknak tartja, mert „Mindnyájan a kucsmájukat árulják a vásárban...” Neki azonban meggyőződése, hogy mindnyájan el fognak tűnni, azt már nem árulva el, hogy őt miért üldözik: „Hallgatok és nem mondom tovább”.

Az „Éhség” fogalmazvány (Kolozsvár, 1963. május 18.) a primitivizmus és a gyilkosság dicshimnusz. Elég az utolsó, fasiszta víziójában szörnyűséges és bandita versszakot megemlíteni:

„Adjátok ide a csontbunkót, az elkeseredett harchoz”

(Kivel harcol, a szocialista rezsimmel? – a szerz.)

„Adjátok egy ujjnyi homlokot és szőrös karokat”

„Nem akarok többé semmit, semmit a kísértésből”

(vagyis semmit napjaink valóságából – a szerz.)

„Súlyosan megsebesülve akarok meghalni, csontok hófehér halmán”

(vagyis bennünket meggyilkolva akar meghalni – a szerz.)

A „Megállapítás”-ból újra egy erőszakos és a dolgozók iránti szolidaritás elleni gyűlölettel teli reakciós tör ki:

„De ronda és aljas dolog tolvajokkal együtt dolgozni,/hogy holnap az okosoknak és a félkegyelműeknek is legyen mit enni”.

A szerző a „Szomorúság”-ban úgy véli, hogy értelmetlen az ember hatalmának érvényre juttatása a világban (vagyis a kizsákmányoló osztályok megbuktatása és a szocializmus építése), mert ez illúzió, ostobának maradva – a hatalom ugyanis nem helyettesíti a „bölcsséget”.

A „Fogadalom”-ban ráébred, hogy ostoba és reakciós verseinek nincs visszhangjuk és ezért úgy érzi, hogy miattuk el kell őt ítélni.

A szerző 1963. június 2-án ír magának egy „verset”, „Meghajlás”, melyben szintén az az érzése, hogy hibás úton halad, de bátorítja önmagát, hogy menjen tovább ezen a „szakadékok” felé vezető úton. A „Pasztell”-ben sajnálja, hogy nem parasztnak született, mint az ősei.

A „Végé”-ben (1963. II. 16.) napjaink valóságát „Megénekelt és bestiális valóság”-nak nevezi. A „Kesztyűk négysorosából” hasonlóképpen ugyanaz az új étellel szembeni állati gyűlölet sejlik ki, mert azért választja a kesztyűk szimbólumát, hogy megóvja magát az „összes mocsoktól, amit még a kezek is elutasítanak”.

Az ellenforradalmár szerző a „Kérdés”-ben (Kolozsvár, 1963. III. 27.) a lázító szavával fenyegetőzik „Ha szavunkat felemelve halunk meg (mindazért, ami földből vétetett. Mit fogtok majd csinálni ti, bojárok. Énekeltek vagy szidjátok a semmisségeket (valószínűleg azt akarta mondani, hogy a tieteket) [zavaros szöveg].

Az „Álom”-ban (1963. május 18.) világgá kürtöli beteges individualizmusát „a holnapi napoktól félelem egy jövőtől való félelem és annak óhaja, hogy mindig „csak én magam legyek”.

Egy összehasonlító eljárást alkalmazva (mindent a múltba helyez, de a jelenre utal), a szerző a „Fejedelem” monológban azt állítja, hogy a rezsím nem őt árulta el, hanem

a „népet”, „Hiszen nem engem, Mirceát (a havasalföldi fejedelemhez hasonlítja magát), a népet árulták el.”

A „Lázadás”-ban a szerencsétlen sorsán kesereg, mert nem válhat napjaink költőjévé. De sértőnek tartaná, ha megtenné, mert a „Vakok országában a félszemű a császár” népi szólásból kiindulva: „Nekem nincs múltam, nekem nincs jelenem, nincs jövőm (de a vakok császársága számára sem vagyok a klasszikus félszemű).

A szerelemben borúlátó, a politikában erőszakos reakciós és veszett ellensége népi rezsimünknek. Verseinek művészi szempontból semmi értékük sincs. Képek, befolyásolási erő, kifejezőképesség – ezek kimondottan nem léteznek a gyűlölettel teli kompozíciókban, őt valójában csak az érdekli, hogy sötét gondolatait, obszcenitást, primitivizmust, szenvedélyt, aljas felkapaszkodási vágyat és azt fejezze ki, hogy képtelen volt e téren érvényesülni.

GEORGE AXINTEANU

Axinteanu ügynök jelentése több szempontból is döbbenetes dolgokra mutat rá: szinte hihetetlen, hogy a román irodalomkritika ezen szinten és nyelvezeten működött volna a kolozsvári *Tribuna* környékén, de döbbenetes az a szolgálalkúság is, amellyel a tartótisztjének meg kíván felelni.

Amint az messziről szembetűnő: semmilyen elemzés-jellegű momentum nincs az értékelésben, a kritikus egyszerűen lefordítja hétköznapi prózai nyelvre a versek egyes mondatait, és kidomborítja, hogy meglátásában melyik hol tűnik rendszerellenesnek. A politikai tartalmak és üzenetek felfejtésében nem kell sokat fáradoznia, hiszen ezek meglehetősen direkt módon vannak jelen a versekben.

Forrás: „GRIGORAS”

A találkozón részt vett

Oprea Fl. fhd

A találkozóra

1963. aug. 20-án került sor

A bemutatott verseket elemezve megállapítottam, hogy ezek teljes egészükben idegenek ideológiánktól, közülük egy sor ellenséges kijelentéseket is tartalmaz. Biblikus, misztikus, vallási hangvétel hatja át őket, kifejezve a szerző tömegekkel szembeni gyűlöletét, tudatos elmagányosodását, keresztényi lepel alá alig leplezett bosszúvágyát. Az amúgy nem túl eredeti versek egy két világháború közötti, ortodoxizáló-gûndirista [?], reakciós irányvonalat követnek (még azok is, melyekben nincs közvetlen politikai utalás).

A szerző reakciós mentalitására nézve jellemző a „Más ének”. A szerző egyértelművé teszi, hogy önként tagadja meg a népi érdekek szolgálatába állított vers írását („Nem, sohasem fogok veletek együtt énekelni”). Sem pénz, sem bármi más nem készítheti őt erre. A nép dicsőítése „méreg, halál, szégyen”. A szerző inkább azt választja, hogy „egyedül halad az ösvényein”. A szerző hamis prófétaként fejezi ki egy – állítólagos – változásba vetett hitét: „Hamarosan ütni fog az óra”. Akkor ő majd magára ölti a „szertartási ruhát”, a többiek (vagyis nem nehéz kitalálni, hogy a kommunisták) pedig „meztelenek maradnak”. A befejezés a szerző gyűlöletét fejezi ki rezsimünk eredményei, az építkezések iránt:

*„Ha építettetek valamit, szégyenbe fog roskadni,
hiszen nem voltatok érdemesek arra, hogy velem tartsatok”.*

A szerző a helyzetek vallásos fényben való bemutatásával akar megtéveszteni, mintha létezne egy ellentmondás közte, a zseni, vagy szent és az egyszerű emberek között. De a biblikus vagy misztikus fogalmak senkit sem téveszthetnek meg. A szerző nem időtlen módon beszél, hanem óvintézkedéseket téve a szocialista jelenkorunkra utal. „Az ítélet nagy éneke” semmiképpen sem egy állítólagos végítéletre vonatkozik, hanem egyszerűen a szerzőnek arról a gyilkos fantáziájáról szól, hogy kommunistákat öljön, akiket „aljasoknak és tolvajoknak” vagy „rablóknak és szamaraknak” minősít, akiknek a becsületessége „máz”. Ráadásul még „szelídnek” is tartja „az életeket kioltó” ítéletét.

A szerzőt valójában a néppel szembeni tehetetlen gyűlölet hatja át. Bosszúvágya szinte olthatatlan („Nem a sírból születik majd meg a bosszúm”, Ex. omnibus ultor), hanem

---

¹⁸⁶ Uo. p. 29.

már a földön, ahogy reméli. Ezért a verseinek, egy részüknek ellenforradalomra uszító jellegük is van. Az új emberek iránti lenézése világosan kiderül a „Hómérő” című vers utolsó versszakából. A szerző ír, a nép pedig köpköd, mindenki tovább erősödik – szerinte – a saját mesterségében. A vége sokatmondó: „Én voltam Ali baba, ti a negyven rabló.

Az irodalmunkat lenéző szerző felkínálja fiókjának az alkotásait, melyekről könnyes dicshimnusz zeng:

„Megajándékozlak azzal, ami a legjobb bennem,

szegény testvért rejtettem el mélyen az asztal alatt...

A „hazug világban néma” (a mi világunkra utal) íróasztalt titokként őriz, tudatosan a szerző „utolsó reménységeként a... jó iránt”, amiről nem nehéz kitalálni, hogy a rezsím „lecserélése” lenne. Ezt nem mondja ki teljesen nyilvánvalóan, de ez szűrhető le a versből. A szerző hangot ad annak a félelmének, hogy valamilyen szemtelen, „idióta” „ügyeskedő és fajtiszta tolvaj” „hülye” belepiszkálhatna a „mancsával” és „elégge és túlságosan félremagyarázhatná” értékes és titokban tartott (miért? mert ellenséges, különben megmutatná) állítólagos fáradtságát. A szerző a rezsím „lecserélését” „hirdeti meg” a „harmadik újévi énekben” is, melyben előre „örvend” a jövőbeni bosszú által okozott elégedettségnek:

„Holnap, ha győzni fogok,

mindenki jönni fog majd kifordított bőrrel

és törleszkedni fog és nyalni fog nálam”.

A rezsimmal szembeni uszítás nyilvánvaló az „undorból fakadó átokban” is, melyben Avram Iancu szobráról van szó. Ezt mondja a szerző:

„Miért engedted meg, Királyfi, az ostobák gúnyolódását?”

Látszólag azt lehetne mondani, hogy az ostobák alatt a szobor alkotóját érti. De újabb versszak következik:

„Fordítsd felénk a seregek kísérteteit”

melyben a szerző, mivel az amerikaiak „mégsem jönnek”, AVRAM IANCU seregeit idézi meg! A rezsímhez való csatlakozás elutasítása, a szocializmus békés munkájába történő becsületes integrálódás elutasítása, a bosszúvágy, a rezsimmal szembeni „uralkodói”

lenézéssel álcázott gyűlölet látható a „bestiális stílusú” versben is. A szerző tudatában van annak, hogy „más idők” számára ír. Sokatmondó a „Más időknek szóló ének” cím.

Az „Ennek a népnek szóló nagy ivászi ének” a saját néppel szembeni bojári lenézést fejezi ki, melyet mégis arra biztat, hogy tartson vele, holott szerinte „rablókból, jósokból és tolvajokból” áll.

Bár úgy tűnhet, hogy a szerző ezen ellenséges versek közül sokban személyes ellenségeivel hadakozik, akik zaklatják és nem adják meg neki azt a tiszteletet, melyet szerinte megérdemelne, mégis az derül ki, hogy ezek az ellenségek valójában mindazok a személyek, akik felelős tisztségeket töltenek be a kultúra területén és az államban, vagy a nép nagy [érthetetlen szó: „horgi”] alkotják. A szerző mindnyájukat gyűlöli és lenézi. Végső soron ki üldözi és nem hagyja őt írni? Ha jogos dolgokat ír, akkor – természetesen – senki. De ő hibásan, sőt ellenségesen ír. Persze, hogy akkor nem lehet kiadni, a tömegek nem hallgatnak rá. Ebből fakad a gyűlölete és dühe, a bosszúvágya és a bosszúra uszítása.

A nyílt politikai utalásokat tartalmazó ellenséges verseken kívül vannak még másfajta versek is, melyek eszmei és érzelmi tartalmukat tekintve a szocialista realizmussal ellentétes póluson helyezkednek el, zavaros, misztikus, sötét versek.

GRIGORAŞ

I. M.: Az ügynök által elemzett versek (melyeket fotókópiákban kapott meg és a jelenlétünkben olvasott el) GELU PĂTEANU költőtől származnak, akivel szemben hírszerzési akcióban folyik nyomozás.

Feladatok: Pillanatnyilag nincsenek, mert az ügynök nem is tudja, hogy kitől származnak a versek.

Lépések: „Neagoe” ügynököt a célszemély mellé kell irányítani.

- A jelentés egyik másolatát továbbítani kell az akciót ellenőrzése alatt tartó BM III. Igazgatóság VII. Szolgálatának.

Oprea Fl. fhd

Oprea fhd elvt.

Az akciót elő kell készíteni elemzésre.

Ezen alkalommal javaslatokat teszünk a dokumentálásra.

Domnita N. szd

Grigoraş ügynök ugyan valamivel választékosabb nyelvet használ, jelentésének tartalma szinte szóról szóra egyezik kollégája, Axinteanu ügynök meglátásaival. Ezek a rosszindulattól áthatott véleményezések alig térnek ki a versek esztétikai aspektusaira, a nyilvánvaló elvárásra válaszolnak: bizonyítani kívánják, hogy tartalmuknál fogva ezek a versek eleve nem minősülhetnek a szocialista-realista kánonban érvényes művészi értékkel bíró szövegeknek.

Azt sem tudhatjuk pontosan, hogy Gelu Păteanu költészetének előképét milyen klasszikus és kortárs irodalmi hagyományokban érdemes keresnünk, egy azonban biztos: fura nyelvi regiszterük ellenére mégis úgy tűnik, hogy megállnák a helyüket mind a magyar, mind a román 1848 utáni lírában. Azokon a szöveg helyeken, ahol egy-egy vers archaikusnak, netán avított nyelvi ízeket hordozónak tűnik, ott mindig nagyon erős a történelmi tartalom (*Szidalom, Cím nélkül 1., A fordító balladája, Szabja, Történelem, Fejedelmi monológ, Magány, A kard, Lázadás*), azokban a versekben, amelyeknek a megszólítottja a kisfia vagy valamelyik szerelme, szívesen fordul a népmesék világának eszköztárához, a megszólítottat gyakran hercegnek, királyfinak, úrnőnek vagy tündérlánynak nevezve (*Levél a kedveshez, aki elment, Szürkeség, Cím nélkül 2., Ritornal, Rímek Hozzád és az őszhöz, Mi hárman, Călin apród költeményeiből, Az ősz Úrnőcskéjének dalaiból, Cím nélkül 3., Beteljesülés, Cím nélkül 4., Dal 1., Ünnepe, Néma csönd, Dal 2., Legenda, A kalóz éneke, Remember, Keserű, Dal 3., Fejedelmi monológ, Dal 6.*). Ezekben a szövegekben felfokozott érzékenységgel, ténylegesen mesebeli bensőséges hangon szólal meg, a túlradó szeretet és tanító szándék ötvöződik e lírai gondolatfutamokban.

A versek többsége azonban a gondolati költészet kategóriájába sorolható, metafizikai kérdéseken való elmélkedések, amelyeket átszö az aktuálpolitika, illetve egzisztenciális helyzetének kilátástalanságai (*Fabula, Belső karantén, A börtöntöltelék dala '52-ből, Közmondások, Törvény, Rövid história, Fiókomnak, Szidalom, Mesterek éneke, Cím nélkül 1., A fordító balladája, Zsoltár, Egyedül, Elektronikus arckép, Dal senkiháziaknak, Mások*

jobban tudják, *Történet, Impromptu 1., Impromptu 2., Andante con passione, Középkori, Játék, Jégmadár, „mit nappal fölraktak,/ éjjel összeomlott”, Füst, Cím nélkül 5., A hangya, Egy utazó kérdései, Egyiptomi, Fájdalom-ének, Szomorúság-ének, Ószer, Zárt kör, Keresés, Origó, Nyár, Megbánás, Pasztell, Az eufória dala, A kérdés és a felelet dala, Azon tekergők dala, akik nem jönnek többé, A vázabeli virágok éneke, A búbánat éneke, Dal a napokról, Búbánatos dal, Szürke tavaszi pasztell, Himnusz a mai reggelhez, Furcsa, de tanulságos dal, Vad szomorúság, Tavasz, Il bacio, Vallomás 1., Átalakulás, Vallomás 2., A fekete örvények).*

A keserű humor sem hiányzik a kéziratból: kemény satírákat, epigrammákat és gúnyverseket is tartalmaz a korpusz (*Közmondások, Rövid história, Buşecan-nak, Kiadók, Lukynak, Tükör, (Fabula) – Csodálatos, Imprekáció, Hercsula, Elektronikus arckép, Mások jobban tudják, Történet, Furcsa, de tanulságos dal*), az általánosabb érvényű satírák mellett az epigrammákban személyes sérelmeit is megtorolja, ezeket többnyire kortárs kolozsvári szerkesztőknek címezi, gúnyverseiben a kortárs irodalom felszínességét és semmitmondását ostromozza.

A kéziratban találunk három magyar és egy francia nyelven írott verset is, tán ezek a szövegek segíthetnek leginkább abban, hogy Gelu Păteanu költészetét megpróbáljuk betájolni a korabeli irodalmi palettán (*Andante con passione, Játék, A jégmadár, Regret*).

A francia szöveg, a cím magyarul: *Megbánás*, nem vezet el mérvadó stilisztikai irányokba, amelyek abban segítenének, hogy kortárs kontextusában láthatnánk e verset, mindenképpen azt mondhatjuk róla – egyébként, ahogy a többi versről is –, hogy mai kortárs verskínálatunkban is helyet érdemelne.

A magyarul írott versek tán nyelvezetük miatt kicsit régiesnek mutatnának egy mai folyóiratban, ám épp ez a régiességük lehetne megkülönböztető stilisztikai jegyük. Ugyanakkor kérdéses, hogy az ötvenes-hatvanas-hetvenes években a forrásnemzedékek teljesítményével párhuzamosan a korabeli befogadói körökben milyen visszhangra találnának ezek a versek. Az is elmondható, hogy ez a részben reformkorhoz, részben a romantikához, részben pedig a 20. század fordulójának ihlettségében fogant költészet a nyers egyszerűségtől a túlradó érzelmek széles skáláján keresztül a logikus gondolkodás és konkrét pontos megfogalmazások összes regiszterében képes megszólalni, mondanivalójában mindig aktuális, érvényes költészetnek tekinthető. Az a tény, hogy a Gelu Păteanu személyének, lényének egész jellegéből adódó archaikus nüanszokat hordozzák, lehet, hogy egész

egyszerűen azokat a szerzői intenciókat fejezik ki, amelyek a protestálásnak ugyanolyan eszközei, mint a szerző minden más megnyilvánulása. Mint az eddig leírtakból kiderült Gelu Păteanu felvállaltan ragaszkodott egy múlt századi értékvilághoz, nevezetesen a Monarchia értékrendjéhez, amelyben a normalitást, a biztonságot, az emberi szellem kiteljesedésének a közegét látta. A kommunizmus iránti mélységes gyűlölete tehát nem meglepő, ha stilisztikai eljárásá minősül át költészetében. A titkosszolgálati megfigyelési anyagból az is kiderül, hogy verseinek közlésére soha a leghalványabb esély sem mutatkozott, aminek ő maga is végig tudatában volt és a kommunista rezsim idején nem is dédelgetett közlésre vonatkozó ambíciókat. Talán épp ezek a versek árulkodnak a leginkább arról, hogy tudatában van az üldöztetésnek és mindaz, amit elmond élıszóban a ráállított besúgóknak, azt több versében is konkrétan megfogalmazza, például a *Fiókomnak* című vers.

A szekushermeneutika könyörtelen, ugyan hatalmi elvárásokat igyekszik kielégíteni, mégis elárul néhány dolgot a kor kánonjának elváráshorizontjáról, Păteanu esetében, amikor tehetségének megítéléséről van szó, engedékeny is tud lenni, de a szövegek tartalmán vizsgálódva természetesen a leglesújtóbb hangon beszél. Axinteanu ügynök-kritikus azt mondja, hogy egy olyan emberről van itt szó, aki gyakorlott a rímfaragásban és otthonos a versek világában: *„volna egyfajta tehetsége, egy bizonyos képessége arra, hogy a gondolatait konkrét-érzéki költői képekké alakítsa, de ugyanakkor egyetlen verse sem publikálható az alábbi jellemzők miatt: 1) mindenik alapja egy, a világról és a társadalomról alkotott reakcionista szemlélet, elutasítja a társadalmi fejlődést és a primitivizmus és a vadság állapotát idealizálja; 2) gyűlölet hatja át (mizantrópia) és bizalmatlanság az emberek iránt; 3) militáns ellenforradalmi jellegűek (néha nyílt, néha pedig rejtett vagy ködösen kifejezett) a hazánkbeli társadalmi valósággal szemben; 4) elítéli és gyalázza a szocialista-realista költők pártos elköteleződését, művészeti értéktelenséggel és erkölcstelenséggel vádolva őket; 5) a restauráció és az ellenforradalom prófétájának vallja magát; 6) amikor nem a restaurációról beszél, akkor sötét, eszkatologikus pesszimizmusba süllyed.”*¹⁸⁷ Axinteanu ügynök a *Fájdalom-ének*, *A tanulmányfő*, *A véreddel fogod megfizetni*, *Hőmérő*, *Ali baba és a negyven rabló*, *Pihenés*, *Más újévi ének*, *Harmadik újévi ének*, *Holnap, ha győzni fogok*, *Invokáció* című versek elemzésébe bocsátkozik, amelyeknek egy része sajnos már nincs benne a megtalált szövegek gyűjteményében, viszont a jelentés három teljes gépelt oldalon keresztül

---

¹⁸⁷ ACNSAS I 0579205 p. 34.

ezek rendszerellenes tartalmát, esztétikai silányságát és ellenségességét taglalja. Nyilvánvalóan a kritikának csak a rendszerellenes megállapításával tudunk egyetérteni, a címek önmagukban is kíváncsivá tennének az olvasásra.

Néhány oldallal tovább a jelentések folyamában egy meglepő bejegyzésre bukkanunk a régi barát, Dragoș Soroceanu, alias Petrescu Ioan ügynök jegyzetére, aki ez alkalomból az egyes számú klinikán kórházi ágyáról ezúttal barátja költészetét értékeli. Azt mondja, hogy *„Vannak olyan sikerültebb művei, amelyek nem társadalomellenesek vagy szembemennének a történelmi fejlődéssel. Ezek annál veszélyesebbek. Nem a Gelu esete. Az ő „költészete” nem több, mint hamis büszkeségének az igazolása. Minden érték nélküli. Fő jellemvonása a kétségbeesés. A középszerűek kétségbeesése, aki zseni akar lenni. Ez a kulcs, értelemszerűen, a személyes ténykedéséhez.”*¹⁸⁸ Megjegyzendő, hogy a régi barát, aki Ion Petrescu ügynökként tér vissza Gelu Păteanu életébe civilben tanárként dolgozik, vélhetően némi köze lehet az irodalomhoz is. Okfejtésében azért ott lappang a sárga irigység, amikor jelentésének egyik passzusában a nő szerepéről értekezik Păteanu költészetében: *„A nőre is furcsa módon tekint mint értéktelenre. A nőt azért hívja magához, hogy megértse őt mint költőt, hogy erőt adjon neki ahhoz, hogy zseni legyen. Ez az ő fizetsége; hogy ő a nőtől inspirálódva kéri tőle a remekművet, ami nagyon érdekes, mert ez az ember, ezt olyan kurváktól kéri, mint X. vagy Y. vagy olyan szexuális és lelki perverzektől, mint Z. Az ember nem tud semmit a nőről, a nőiességről. Semmit abból, amit a nagy művészek tudnak róla.”*¹⁸⁹ Ezek után barátja egész életművét társadalmilag hamis versek összességének nevezi és azt mondja, hogy ennek a „halálos” jelenségnek nem lehet helye a kolozsvári irodalmi életben, sem a magyar, sem a román oldalon, sem a fiatalok, sem az öregek között, sem irodalmi körökben.

Egy újabb besúgói jelentés anekdota-értékű bejegyzést tartalmaz: egy házi bulin, ahol nem melleleg Ana Blandiana (a korszak egyik legjelentősebb költőnője) is jelen volt, megkérdezték Gelu Păteanut, hogy miért nem jelennek meg a versei az irodalmi sajtóban. A válasz az volt, hogy egyszer leadott egy verset a *Tribunának*, amely Leninről szólt ugyan, de egy fehér tavirózsa is volt benne és azt kérték, hogy a fehér tavirózst változtassa meg vörösre, de ő ezt elfogadhatatlannak tartotta, ezért a közlés megghiúsult.

---

¹⁸⁸ ACNSAS I 0579205 vol. 2., p. 47.

¹⁸⁹ ACNSAS I 0579205 vol. 2., p. 48.

A szekushermeneutika és az ügynöki ármánykodás hosszútávú következménye az volt, hogy az eredetileg Neagoe ügynöktől 1959. október 8-án beszerzett versanyag elemzésének eredménye Gelu Păteanu teljes életét végigkísérte, ezekből a jelentésekből a vizsgálat teljes ideje alatt minden, úgynevezett szintézis-jelentésben idézeteket emelnek át, a szerző rehabilitálására a vizsgálatok folyamán semmilyen lehetőség nincs. Ez azt jelenti, hogy ezt a több évtizedig tartó megfigyelést, amikor 1978-ban lezárják, egy húsz évvel korábbi tendenciózus véleményezés alapján küldik a süllyesztőbe az igazából mindeddig ismeretlenül maradt költői életművet.

Az eljárásrend furcsamód érdekes: 1970. július 15-én újabb véleményezést kérnek eközben Axinteanu ügynöktől, aki majdnem szó szerint megismétli addigi álláspontját és ugyanazokat a szövegeket értelmezi újra, mint korábban. Mintha vizsgálótiszt ugyanazzal a kvázi-szakemberrel kívánná megerősíteni az üldözés politikai aktusának ok-okozati hátterét, mintha ez Gelu Păteanu megítélésében, sorsának alakulásában bármit is számítana.

Némi aggodalomra ad okot az, hogy 1970. május 26-án a Barna fedőnevű ügynök beszerzési ügyszerében elhangzik egy olyan nyilatkozat, mely szerint Păteanu megőrzésre átadott az ügynök számára hét kötetnyi verskéziratot, a versek mennyisége nincs számszerűsítve, viszont a teljes anyag mindössze kilencvenegynéhány darabot tartalmaz, ami azt jelenti, hogy legalább hat kötetnyinek nyoma veszett.

Mégis egy 1970. június 12-én keletkezett feljegyzésből megtudjuk, hogy ez idő tájt Gelu Păteanu mégiscsak leadott publikálás céljából a bukaresti Eminescu Kiadónak egy verseskötetet, amelyben viszont „nem megfelelő tartalmú” verseket is elhelyezett. A feljegyzés aláírója, bizonyos Ioana Constantin ezredes kéri ezúttal, hogy a bukaresti I. ügyosztály lépjen közbe, szerezze meg a kötetet és adja át azt egy szakembernek lektorálásra megakadályozva ennek megjelenését.¹⁹⁰

A Szekuritáté jótékony munkájának köszönhető nyilván az is, hogy Gelu Păteanu a Duna-csatornai munkatáborból való szabadulása utána *A Hét* indulásáig, vagyis 1970. október 23-ig nem kaphatott állandó munkahelyet az egész országban.

Irodalmon kívüli, mégis egy egyéni irodalmi karriert befolyásoló mód a jelentések alapján történő profilalkotás – alább egy olyan jelentésből idézek, amely a tiszta emberi

---

¹⁹⁰ ACNSAS I 0452890 vol. 1., p. 67.

irigység és a rosszindulat terméke és amely Gelu Păteanu szakmai tekintélyét volt hivatott aláásni: „*Gelu Păteanu Marioról, akivel egy éve dolgozom együtt, csak kevés és negatív dolgot tudok mondani. Annak ellenére, hogy viszonylag kicsi fizetéssel rendelkezik, mégis sokat keres fordításból. Megjegyzem, hogy nem egy jó fordító, csak a szája nagy. Amikor ezt kijelentem, nem csak a saját véleményemre alapozok.*

A fordításból megszerzett pénzeket így könnyedén italtra, nőkre stb. szórja el. Egyszer a Mon Jardin nevű vendéglőben 1800¹⁹¹ lejt fizetett ki egy asztalnál a szeretőjével, (...) és több mint egy kilogramm Napoleon konyakot fogyasztottak¹⁹² – írja Mureșan ügynök, aki, mint a szövegből is kiderül, közvetlen kollégája az érintettnek.

Az egyes ilyen és hasonló jelentéseknek önmagukban nem voltak közvetlen következményeik, összességükben, egy-egy az ügyet elemző vagy kiértékelő pillanatban bírtak döntő fontossággal. Időről időre az ügygel foglalkozó nyomozótiszt kiértékelte e jelentéseket, majd döntést hozott a célszemélyről. Ebben a korszakban mindezt Gelu Păteanu megúsza egy úgynevezett nyilvános figyelmeztetéssel, ahol Huszár Sándor főszerkesztő és néhány kollégája jelenlétében megpróbálják megfegyelmezni, azt követően pedig újra ajánlatot tesznek neki az együttműködésre, amit – természetesen – elutasít. Többek között a fenti magánéleti botránya és politikai csökönysége vezetnek a munkaszerződése felbontásához 1977. szeptemberében. Bude Vasile alezredes javalatára és Popescu Stelian ezredes jóváhagyásával dossziéja kikerül a II. Ügyosztály figyelméből azzal az indoklással, hogy „*nevezett Gelu Păteanu Mario már nem dolgozik olyan területen, amely régi pártvonalon és a magyar nacionalista-irredentista szervezkedés szempontjából a megfigyelési területünket képezi és ahol ilyesfajta megnyilvánulásokkal nyilvántartották a személyét, javaslom a személy kivonását a II. Ügyosztály figyelméből, megfigyelési anyagának lezárását és átadását az archívum számára.*”¹⁹³

Ezen a ponton zárul le az elérhető megfigyelési akták sora és innen kezdve Gelu Păteanu életrajzát más források alapján tudjuk csak rekonstruálni.

---

¹⁹¹ 1971-ben gyakorlatilag egy munkás havi bére volt ez az összeg.

¹⁹² ACNSAS I 452890 vol. 1., p. 178.

¹⁹³ ACNSAS I 452890 vol. 1., p. 212.

5. 12. Gelu Păteanu kiteljesedése

Gelu Păteanu idővonalát jelenlegi tudásunk szerint tovább vezet a hatóság, ám ezek a feltételezett iratok máig hozzáférhetetlenek. Bizonyossággal nem állítható, de alapos gyanú van arra nézve, hogy bukaresti távozása után az erdélyi Énlakára érkezve újra – ügynökeik révén – tárt karokkal várják a szolgálatok. Azok, akikről feltételezhető, hogy az ottani megfigyelését végrehajtották, a legtöbben ma is élnek, elképzelhetően még mindig aktív tagjai a rendszernek, akiket nyilván nem dekonspirálnak.

Annyi azonban biztos, hogy az egyre jobban körvonalazódó Gelu Păteanu portrénk innen kezdve emberi árnyalatokat is kap, a száraz jelentések helyét a kedves hangvétellő baráti visszaemlékezések veszik át. Ezeket a szövegeket gyűjtöttem össze a *Gyalu, a spiler* című könyvben, amelynek folytatása e kutatás eredményeivel együtt egy újabb, bővített Gyalu-monográfiában kap helyet és kerül nyilvánosságra az elkövetkezőkben.

A nyolcvanas évek első felét átmenetnek kell tekintenünk a költészete csúcsát jelentő *Levelek a Fekete Madonnához* címet viselő ciklus felé, amelyben továtúnik a nyolcvanas évek előtti költői én és helyébe lép egy új, szorongó, a halál közelségétől rettegő megszólaló, akiben még ugyanúgy jelen van a korábbi idők szabadságimádata, de a beteljesüléssel kecsgető szerelem is már csak a pusztulás képzei között jelenik meg.

Szembefordulása a hatalom nacionalizmusával, az osztályharcral mindig is a legösztönösebb ellenállást váltották ki belőle, bukaresti keserű tapasztalatai és a botrányait követő nyilvános megintése után úgy dönt, hogy végképp elhagyja a fővárost, de nem Kolozsvárra tér vissza, hanem önként Székelyföldre, egy kis faluba költözik és ott keres menedéket. Valószínűleg úgy érzi, hogy a magyar nyelvi közeg, illetve a székelyföldi magyar emberek remélt barátsága, az egyszerű falusi élet kecsgető idillje biztonságot nyújt majd számára és élete hátralevő részében csendes környezetet nyújt majd az alkotáshoz. Sejtései beigazolódtak, a magyarokkal való sorsvállalás végül az identitásán is megmutatkozott. Világszemléletében ezekben az években indul el az a folyamat, amelynek végén eljut vállalt magyar identitásának nyilvános felvállalásáig, amikor is *román nemzetiségű magyarnak* vallja magát.

Egy Szávai Mártonnal¹⁹⁴ készült, mindeddig közöletlen interjúból¹⁹⁵ idézek:

„Sz. M.: *Bece Tóni ajánlotta be ide. Neki volt egy filmje a törökországi útvjáról és Gyalu vállalta, hogy azt lefordítja románra. Így kerültek kapcsolatba, Bece volt a kultúrosztály főnöke Hargita megyében. Ő ajánlotta, hogy telepedjen Székelyföldre és ő javasolta Énlakát is. Azt mondta nekem, hogy fogadjam úgy, mint író, akinek ötvenkét kötete van, és azon dolgozik, hogy a magyar irodalmat megismertesse a románokkal. Elég cudar módra érkezett meg, egy fiatalasszonnyal és hét-nyolc macskával. Szállás kerestünk neki, amit bebútoroztunk és próbáltuk segíteni, ahogy tudtuk.*

F. W. E.: *Ez hetvenkilencben vagy hetvennyolcban volt?*

Sz. M.: *A hetvenes évek vége felé volt mindenképpen. Aztán hozzákezdett a fordításhoz, azt hiszem, itt fordította le a Törökországi leveleket, szóval dolgozott és meg is kapta érte a honoráriumot, de annyira bohém volt, hogy a honorárium nem tartott sokáig. Majd minden nap a vendégem volt, tanítottam, de nem volt elég a fizetésem, hát gazdálkodtunk is, volt, hogy kaszálni is eljött nekem segíteni, nem úgy forgatta, mint a tollat, de az akarat megvolt benne. Géza, a testvérem volt az iskolaigazgató és javasoltam neki, hogy állást kellene szerezni, hogy jusson valami megélhetéshez. Így került az iskolához, eleinte innen járt be, aztán elvált Mirunától...”* Mindössze ennyit tudunk arról az átmenetről, ami Gelu Păteanu Bukarestből Székelyföldre való áttelepülését jelenti.

Akár a mellékelt bibliográfiában is követhető a fordítói életmű alakulása, mint több helyről kiderül, a rengeteg munkával pusztán egzisztenciáját igyekezett megteremtteni, mígnem sikerült tanári állást szereznie az etédi iskolában. Ez azt jelenti, hogy tanügyi pályája nem azonnal, 1980-tól kezdődött, hanem 1984-ben vagy 1985-ben alkalmazták.

Kutasi Mihály, Păteanu etédi tanárkollégája és barátja eképpen emlékszik:

„K. M.: *Igen, és egyszer lejött egy szakállas öreggel, akkor az én szememben egy öreg volt, és mondja, itt van ez az ember, s ha belegondolunk, ki tudunk szorítani egy román katedrát neki a tied mellett. Merthogy az enyém volt a címzetes. Ekkor ismerkedtünk össze, nagyon jó benyomást keltett. És ezután évekig együtt is tanítottunk. De úgy, hogy ingáztunk mind a ketten. Gyalu Énlakáról, én pedig Kőrispatakról Etédre. Akkor tudtam meg, hogy ő*

---

¹⁹⁴ Nyugalmozott énlaki tanító, a falu legidősebb embere, Gelu Păteanu egykori jóbarátja

¹⁹⁵ Kézirat. F.W.E.

komoly műfordító, már Móriczot fordított, Karinthynek az Utazás a koponyám körüljé és más magyar klasszikusokat. Egyre jobban kezdtem összebarátkozni vele. Tényleg szívélyes barátsággal, és úgy néztem fel rá, hogy van, akitől tanulnom is. A tanulás a magyar történelemre, de a román történelemre is vonatkozik, mindkettőt egyaránt jól ismerte és jó meglátásai voltak. Nekem ahogy tanították, az volt a fejemben, ő pedig reálsan helyretette a dolgokat bennem.

F. W. E.: A levelezésből az derül ki, hogy a barátságok sokkal komolyabb volt, mint a Petőfié meg az Aranyé, ezt állítom...

K. M.: A fajsúly nem egy volt, Aranyinak ugye felment az ázsiója, de én csak fogyasztóként...

F. W. E.: Igen, mert ezzel a végtelen szerénységgel, amiről Gyalu bácsi is beszél, hogy soha nem nyomultál az élvonalba, ahogy kellett volna... Az egyik levélben írja is, hogy túl szerény vagy.

Kutasi Mihály: Nem ez a lényeg, hanem az, hogy annyira összebarátkoztunk, hogy a legtöbb Szent Mihály napra verssel köszöntött fel. Mind megvannak. Van egy olyan, amit először megírt magyarul, és román Szent Mihályra lefordította románra. Mindig annak függvényében írt, hogy milyen hangulata volt. Nagyrészt előttem fordította Szabó Gyulának a Gólya szállt a csűrre című könyvét, s azt mondja nekem egyszer, reggel korán, mert ő beérkezett fél hatra, én meg hatra, hogy te, Mihály, mondd meg, ezzel mit csináljak? Mondom, én annyira nem tudok románul, mindamelllett, hogy ez a szakom... Van egy rész, ahol az öreg megy a szénáért a fiával... Otthon van egy házsártos, veszekedős anya... persze, a cselekmény a diktatúrában játszódik, s hogy túrni, ezt a szót kereste Gyalu, hogy hogyan lehet úgy lefordítani, hogy minden jelentést pontosan kifejezzen... Ugyanis, ahogyan rakják a szénát a szekérre, a sarkait meg kell túrni, hogy ne boruljon le a szekérről, ez egy szakkifejezés, s ebben a kontextusban mondja az öreg a fiának, hogy „túrjuk akkor, fiam, túrjuk...”. Ennek a pontos fordítását kereste.

F. W. E.: A barátja, de a főnöke is voltál Etéden... Hogy lehetett ezt összeegyeztetni a gyakorlatban?

K. M.: Erről is vannak sztorik. Nálunk tanított az iskolában Etéden. Vrabie Nicu volt a főtanfelügyelő. Egyik hétfőn felmegyek Etédre, s szólnak a Gyermekotthonról, Keresztúrról,

hogy vigyázz, mert a főnök megy hozzád. Felhívott a román szakos kolléga is közben, hogy nem tud kijönni munkába, és hogy kérjem meg Gyalut, hogy helyettesítse. Ő egyébként épp szabadnapos volt, de szívesen bejött. Én kiléptem valahova, s mire visszaértem, a főnök meg Gyalu már javában veszekedtek. Pedig Gyalu, bár szelíd ember volt, jottányit sem engedett soha az igazából. Megérkeztem, és Gyalut beküldtem órára.

Vrabie rákérdezett, hogy ki ez az ember, mit keres itt és ilyenekbe kötött bele, hogy miért van copfja, ráadásul egy piros kötővel összekötve. Mondtam neki, hogy ki az: Gelu Păteanu, a román szakos kolléga. Közben Gyalu hozott három lapot, a három legújabb versét, amit előző éjszaka írt. Vrabie elolvasta, majd annyit mondott: Hülyeségek! (Prostii). Pedig jó versek...¹⁹⁶

Kutasi Mihály részletesen emlékszik azokra az időkre tehát, amikor tanügyi pályája kezdetével egyidőben életre szóló barátságot kötöttek Gelu Păteanuvval, ez a barátság valóban egyszerre volt szakmai és emberi, Kutasi élete végéig hálával emlékezett rá. Éppen ezért tűnik hihetőnek, hogy a megőrzött emlékei hitelesek és a valóságot tükrözik.

A tanári pályáját megelőző időszakban és vélhetően már Etéden megtelepedve Varró János, Ferencz Zsuzsanna, Imre István, Tóth Kálmán, Köllő Károly műveit fordítja, a sorban a felkutatott bibliográfiai adatok értelmében utolsó, az Emil Gherasim által jegyzett *Mică tentativă de identificare în o mie și une fațete. Povești adevărate* című könyv, amely 1986-ban a temesvári Facla kiadónál jelent meg.

1980-ban még jelennek meg fordításai *A Hérb*ben és a *Vatrában*, ám a Romániában megjelent műfordítások sora úgy tűnik, ténylegesen a fentebb említett Gherasim kötetel zárul. Úgy tűnik, hogy Păteanu életében a nyolcvanas évek derekán valóban egyfajta törés, de inkább művészi szemléletváltás következik be, mint ahogyan korábban utaltunk rá, teljesen a magyar nyelvű irodalom felé fordul, elsősorban alkotóként. Az 1985-től 1988 közepéig tartó években többnyire alkalmi verseket ír, ezek közül találunk néhány román nyelvűt is, utóbbiak között parodisztikus alkotásokat is, majd 1988. május 26-án lejegyzí a *Levelek a Fekete Madonnához* ciklus legelső darabját.

A Fekete Madonna-versek, amint az előzőekben szó volt róla 1997-ben egy vékonyka kötetben láttak napvilágot a székelyudvarhelyi Ablak Kiadó gondozásában, Majla

---

¹⁹⁶ FARKAS WELLMANN 2018. 97.

Sándor szerkesztésében. Mint utólag kiderült, a könyv alapjául egy nagyon hiányos és szedett-vedett kézirat szolgált, amelyről nem tudjuk, hogyan került a kiadóhoz. A kiadást bizonyára semmilyen rossz szándék nem övezte, hiszen az azóta szintén meghalt Majla Sándor, a kiadó vezetője a nyolcvanas évek eleje óta jó barátságot ápolt Gelu Păteanuval. Természetesen ezzel a posztumusz kiadással az egykori jóbarát emléke előtt kívánt tisztelegni, azokkal a barátokkal együtt, akik részt vettek e könyv előkészítési munkálataiban. Nyilvánvaló az is, hogy a kilencvenes évek közepének nyomdatechnikai színvonala és a nyomdai árak nem kedveztek egy semmilyen anyagi haszonnal nem kecsegtető könyv igényesebb kivitelezésének, de az is lehet, hogy valamilyen szerkesztői megfontolásból került kirostálásra a szövegek több mint egyharmada. A megjelenést követően többnyire Păteanu egykori tisztelői és barátai figyeltek fel a könyvre, nem kapott különösebb kritikai vagy sajtóvisszhangot sem, kis példányszáma okán eleve szűk körben terjedt. Itt kell megjegyeznünk azt is, hogy 1990 után, vagyis Gelu Păteanunak az országból való távozását követően az erdélyi olvasóközönségnek esélye sem volt találkozni ezekkel a szövegekkel, a rendszerváltástól számítva élete végéig többnyire Magyarországon publikálta minden szövegét. Az erdélyi sajtóban néhány régi jóbarát készített vele interjúkat, ám ezek inkább az alakját körülölelő legendákat erősítették vagy járták körül, mintsem az alkotói életművet.

A Fekete Madonnához írott levelek titkaihoz Kutasi Mihály bizalmának köszönhetően férhettem hozzá, a *Toldi* kézirat kapcsán beszélgetve és a Gelu Păteanu etédi éveire visszaemlékezve egy adott pillanatban Kutasi elém tette a *Levelek a Fekete Madonnához* ciklus gondosan dossziéba fűzött, Gelu Păteanu által összeállított hiánytalan kéziratát. A dosszié első lapján a következő szöveg áll:

„E teljes kötet kéziratosa (részint másodpéldányokból, részint a munkapéldányunikátumokból álló) anyagát szeretetem és nagyrabecsülésem jeléül ajándékozom Kutasi Mihály barátomnak, aki percről percre, sorról-sorra végigélte mellettem – és velem lelkiileg egybeforrva – ezt az örület határán vergődő szülést.

Idők fölötti barátsággal,

Gyalu

(Gelu Păteanu)

Budapest, 1993. VIII. 18.” – Az ajánlás dátumozásából rögtön láthatjuk, hogy 1993. augusztus 18-án Budapestről küldi el ezt a kéziratot a barátjának Gelu Păteanu, a szövegben kihangsúlyozott ajándékozás szándékával.

A lefűzött kézirat második oldala már egy Etéden 1988. május 16-án kelt szöveg, a keltezése egybeesik a versciklus első darabjának datálásával, ami ha nem is tudatos kötet szerkesztésre, de mindenképpen tudatos ciklusépítésre vall:

„...ami itt következik, abban ne keress prozódiai szabály-tiszteletet, ne fintorogj, ha teszem föl vagy-vagy képzőrímeke ocsúdsz: a forma-csiszolás ilyen vetületének itt helye nem lehet, mert ami itt papírra kívánczolt, azt egy életem át hordtam magamban amíg eljött az a nap, amely életre lobbantotta a fájdalomnak e könyvét. A kőpadra vont lény halálhörgése meg a halálraitélt gondolatai csak magát az élet tragikus pongyolaságát fejezhetik ki – s nem érhetnek rá esztétikai szabályokkal pepecselni.

Tosca elpróbálhatja a magascére hangolt halálsikolyt százszor is, mielőtt megereszti (s lesz, akit meg is rendít), de ami a való életből sarjad, annak nincs főpróbája, csak egyszeri feljajdulása – és nekem azt kell itt rögzítenem. Ez a „pongyolaság” (= meztelenség) az én „formabontásom” a költészetben.

Etéd, 88. V. 26.”

A szerző által írt *captatio benevolentiae* előre vetíti, hogy ne világirodalmi szintű szövegre számítsunk, de arra is figyelmeztet, hogy egy mérhetetlen fájdalom kegyetlen őszinteségben fogant lírai darabjait fogjuk olvasni, amelyek az „élet tragikus pongyolaságát” szólaltatják meg. Ez a visszafogott, már-már bocsánatkérő hangvétel fakadhat mindabból a személyes rosszízű élettapasztalatból, hogy soha egyetlen versét sem engedte a kommunista hatalom nyomtatásban megjelenni.

A *Levelek a Fekete Madonnához* szerelmes verseket tartalmaz a halálra készülő, az élet és a kultúra minden területén csalódott öregedő férfi reményvesztett önvallomásai.

A boldogság fájdalmasan édes-keserű ízét megérezve jövőképében a halál képzeté válik hangsúlyossá, amelyet szembeállít a kimondás gesztusával, de ebben a kimondásban benne van az egész világnak való ellenszegülés felvállalt szándéka is:

„1.

*Olyan fájdalmas-kétségbeesetten
boldog vagyok, hogy belepusztulok,
ha nem mondalak el az egész világnak.*

Etéd, 1988. május. 26.”

A ciklus további versein néhol adys felhangok is érződnek és erős a megnyilatkozóan a szimbolizmushoz kötődő képszerkesztési módja is, amely valahogyan mintha a román Lucian Blaga verstechnikájával, de a magyar kortárs költészeti hagyományokkal is ötvöződne. Ezek a jegyek mint egyéni stílust alkotó eszközök ezúttal a ciklus minden darabján végigkövethetők, nem érzékelünk stilisztikai egyenetlenséget a versek olvasásakor. Mindehhez hozzáadódik Gelu Păteanu magyar nyelvének archaikus bukéja, amely a különleges és választékos szóhasználatban érhető tetten, mely néhol akár modorosnak, máshol pedig ténylegesen avíttnak tűnhet. A teljes ciklust elolvasva viszont rájövünk, hogy mint stilisztikai eljárás ez is világteremtő erővel bír, a nyelv által distanciálva a versek világát saját referenciális elemeiktől. A Gelu Păteanu által teremtett versuniverzum egy távoli, valahol a mítoszok világában elhelyezkedő öntörvénytű tér-idő koordinátákat működtető dimenzió, amelybe a szerelmet és a boldogságot mint egyféle őselvet (archét) működteti. A versvilág valahol ténylegesen az álom és a halál keresztmetszetében helyezkedik el, de felerősítve megőrzi a földi szerelem karnalitásának emlékét is, amelyet mint egyedüli menthető a földi tapasztalatok közül megőriz és burokba zár.

A ciklus szerkezetére visszatérve nem tekinthetjük véletlennek, hogy szerkezetileg száz plusz egy darabot számlál, az utolsó, százegyedik darab viszont nem a Kutasitól kapott kéziratból került elő.¹⁹⁷ A verses levélgyűjtemény bármilyen koherenciát is mutat, mégis bonyolultabb értelmezést kíván. A látszólag egy megszólítottat invokáló szövegek mögött tulajdonképpen két szerelmi történet húzódik, néhány hónapos átfedéssel. A *Levelek a Fekete*

---

¹⁹⁷ Henn Edith magángyűjteményéből kaptam meg közlésre a *Halálmadonnám, szép fekete átkom* kezdetű verset. Lásd erről bővebben: FARKAS WELLMANN 2018. 266.

Madonnához utolsó darabjának kelte 1989. január 21. és január 30-án bizonyíthatóan ahhoz a nőhöz ír szerelmeslevelet, akivel az év nyarán ismerkedett meg. Ebben a levélben is egy újabb rögtönzött verset találunk, amelynek alapján azt is állíthatjuk, hogy a madonnás versek vonzásában és ezek szomorúságát átörökítve egy újabb művészi határhelyzethez ér: minden kilátástalanság ellenére és a racionálisan felfogott esélytelenségét felülírja az újrakezdés hite.¹⁹⁸

A Szekuritáté meghurcoltatásai által ugyan eljutott odáig, hogy alkotóként majdnem elveszítse mindennemű önbizalmát, élete vége felé mégis mély és tiszta alázattal foglalja össze hatévtizedes szellemi működésének lényegét: *„Így, ezen a vonalon bandukolva érkeztem el, immár majdnem fél évszázada, első versem kinyomtatásához. Mire úgy nagyjából tisztázhattam magamban, mire is lennék képes a rögös pályán, jött egy olyan pillanat, amikor döntenem kellett, mi szükségesebb: a magam még leellenőrizhetetlen potenciált képviselő szellemi világának kivetítése, általában embertársaim felé – vagy pedig már kikristályosodott értékű-hatású potenciálok odaajándékozása azoknak, akik kétségbevonhatatlan értékeknek talán még a létezéséről sem tudtak.*

Nem vagyok szerény ember („Mire olyan szerény maga, fiatalember?” – kérdezte egykoron Osváth Ernő) de annyit már akkor is tudtam, hogy Arany János nagyobb költő, mint én.

Így és ezért lettem műfordító. Saját, eléggé népes háremem igaz, hogy nem vénül, de még mindig nincs nyomdára kisminkelve, mert olyan odaliszkok büvkörébe kerültem, mint Mikes Kelemen, Eötvös József, Móricz Zsigmond, Karinthy Frigyes, Németh László, Örkény István, Illyés Gyula, meg a magyar népmesék, hogy Arany Jánosról ne is szóljak, hiszen örök fájdalom marad, hogy a Toldi még mindig itt, a székely kopjafának faragott lábú asztalom fiókjában, hever.

Egyébként itthon sem vagyok adós; csak úgy kapásból Bartalis János, Szabó Gyula, Kiss Jenő vagy az ifik közül Kozma Mária nevét említeném – de több mint félszáz fordításkötetem címlapján ott csillog sok minden abból, ami a magyar ige életterejét bizonyítja. Tél-túl még tankönyvekben is.

Hogy ezzel tán belopakodtam az irodalomtörténetbe? Ó, bocsájtassék meg nekem! Célom nem ez volt. Csak vállaltam, tudatosan és akarva, hogy a kölcsönös megismerés, tehát

---

¹⁹⁸ FARKAS WELLMANN 2018. 75, 125.

– végső fokon – a megbékélés jegyében végigcsinálom a magam Rodostóját. Mert, legalábbis a magam számára a műfordítás – itt és most – legalábbis számomra azt jelenti, hogy: *Ex turcia non est redemptio*. Innen visszatérni már nem lehet – visszavonhatatlan és abbahagyhatatlan.”¹⁹⁹

Összegző tekintettel nézve Gelu Păteanu életművét, személyes sorsát, amelyet a kor kihívásai között értelmezve ugyancsak rendhagyónak tekinthetünk, azt érezzük, hogy ez az önhibáján kívül méltatlanul partszélre állított meghatározó szellemi nagyság és alkotói teljesítmény nem találta meg a helyét elsősorban a magyar irodalmi hagyományokban, de a román irodalmi kánon is kiközösítette.

5. 13. Gelu Păteanu utóélete, opuszának szellemi hatásai és nyelvi-kulturális kisugárzásai

Gelu Păteanu szellemi örökségének ápolása, főleg az említett fiatalabb erdélyi nemzedékek számára erkölcsi imperatívusszá válhatott volna, ha művei egyáltalán olvasókra lelnek. Vélhetően most, hogy e kutatás egyik eredményeképpen hozzáférhetővé és kutathatóvá válik az életmű legnagyobb része valószínűsíthető, hogy lesznek olyan kései szellemi örökösök, akik hinni fognak a Gelu Păteanu által megálmodott igazságokban és útját követésre méltónak ítélik majd hitben, emberségben, elhivatottságban, munkabírásban és abban a szeretetben, amelyet sosem sikerült senkinek megtörni benne.

---

¹⁹⁹ FARKAS WELLMANN 2018. 11.

6. Összefoglaló és kirajzolódó teendők

A bevezetőben beígért idővonalak vizsgálata párhuzamosan feltárt egy elfelejtett, vagyis soha a nyilvánosság által meg nem ismert költői életművet, amely egy hatvanévnyi alkotói pálya töredékes szöveggyűjteménye, végigkövetett egy azonos időtartamú gazdag műfordítói pályát és egy egyedi emberi sorsot, amely minden mozzanatában a romániai kommunizmus irodalmi valóságához kötődik.

Példájában a kettős identitás prizmáján keresztül a román-magyar irodalmi kapcsolatok viszonyának gyakorlati oldalát is láthattuk, de az erdélyiség gondolatának individuális megnyilvánulását is, a transzszilvanizmus eszmeiségének olyan személyes fejlődését, amely kulturális és szellemi identitásformáló erővel is bír és úgy nacionalista, hogy mégsem az, és a politikai tényeken túl az erdélyiség magasabb rendű lényegét képviseli, ezt neveztük *radikális transzszilvanizmusnak*.

A kutatás rávilágított arra is, hogy a regionális értéktudat nem feltétlenül kultúrához vagy nyelviséghez kötött és léteznek az egymás mellett élő nemzeti közösségek természetes fejlődésében olyan közös nevezők, amelyekre építve az együttélés ügyét az aktuálpolitikai megközelítések fölé lehet emelni és amelyek megengedik az egymással koegzisztáló identitások kibontakozását anélkül, hogy ez bármelyikük sérülését is eredményezné.

A titkosszolgálati megfigyelési anyagok vizsgálata arra enged következtetni, hogy a több mint harminc éve bekövetkezett rendszerváltások Kelet-Európájában még mindig a múltat beismerő, tabuk nélküli párbeszéd, a történelmi reflexivitás fontosságának felismerése lehetne a tisztánlátás alapja. Emberi és erkölcsi tanulságok kötetet kitevő dokumentumai a Gelu Păteanu történetét is rögzítő szekuritátés akták, amelyek azonban nem csak az ő esetében ekkora volumenűek, ahogyan ő is csupán egy volt a sorstársai között a hatalom célkeresztjében. Bár e dossziévizsgálat irodalmon kívüli szöveget implikál, mégis irodalomtörténeti hozadékkal bír: esetünkben egy életpálya rekonstrukciójában volt segítségünkre és hozzásegített egy elfelejtettnek hitt értékes versgyűjtemény kiadásához.

A román-magyar irodalmi kapcsolatok tekintetében, ezek organikus voltára rákérdezve az a meggyőződés körvonalazódik, hogy a jelenlegi társadalmi-politikai körülmények között semmilyen esély nem mutatkozik középtávon sem az inkluzíve Gelu Păteanu által is megálmodott ideális normalitás kialakítására, talán csak akkor, ha a

kedvezőtlen, egyneműsítő világtendenciákkal szemben a regionális identitástudat felerősödése tartóssá lesz egyszer, és a nacionalizmus premisszáit félretéve közös kulturális alapokat keres a töretlen együttműködésre.

A transzszilvanizmus története alapján viszont az az ugyancsak nem megnyugtató érzésünk támadhat, hogy voltaképpen ez az eszmeiség kettős irányú, s ezen irányok között szűkös az átjárás: az egyik a nacionalista vonatkozásaiban értelmezett, a másik pedig a regionális fogódzói okán megragadott erdélyiség, amelynek keretei geopolitikai adottságnak tekintendők, tartalma pedig az a kulturális töltet, amelyet mint benne élő nemzetek magunkénak tudunk vallani.

Talán ez Gelu Păteanu életének tanulsága is: a lényegi dolgokban az őszinteség, a tényekkel való szembenézés elkerülhetetlen, az emberi és a nemzeti identitás hiteles alapja a valós értékeken alapuló önbecsülés a kitalálttal, a vélttel vagy lopottal szemben, és ugyanez az *ars poetica* érvényesül alkotói identitásában is. Történetének teljes feltérképezése itt nyilvánvalóan nem érhet véget. Nem csak azért, mert egy rangos költői életút csodálatos, néhol szürreális állomásait jártuk végig, és nem csak azért, mert egy egyéni alkotói léttapasztalatra lehetett közvetlenebb rálátásunk, hanem azért is, mert az irodalmi élet valós aspektusainak leplezetlen volta egyaránt elénk tárult, s ezen aspektusok a magyar-román irodalmi kapcsolatok tekintetében is hasznos ismereteket mutattak.

Legfontosabb további tennivalók a kutatásban a következők: a fellelt megfigyelési dossziék anyagának teljes magyar nyelvre fordítása és sajtó alá rendezése, hiszen egy irodalomtörténeti korszak értékes dokumentumai kerültek felszínre, amelyek az egykori Kolozsvár–Bukarest tengelyen szerveződő irodalmi valóság belső viszonyait rögzítik *A Hét* című folyóirat igazi történetére külön fókuszálva.

Fontos továbbá, hogy felszínre kerüljenek Gelu Păteanu 1978 utáni megfigyelésének titkosszolgálati anyagai is, amelyek vélhetően újabb tényszerű irodalomtörténeti adalékkal szolgálnak majd Székelyföld irodalmi életéhez: a székelyudvarhelyi irodalmi kör, a csíkszeredai kulturális megmozdulások, a marosvásárhelyi szerkesztőségek tevékenysége – amelyekkel ebben a korszakban Gelu Păteanu mind kapcsolatban volt – és még mindeddig csak részlegesen kerültek az érdeklődők elé.

A dossziékban szereplő ügynökök leleplezése sok félreértést tisztázhat és számos magyarázattal szolgálhat olyan rejtett kapcsolódásokra, amelyek a jelentések felszínes

vizsgálatakor könnyen elkerülhetik az elemző figyelmét, illetve rámutatnak arra is, hogy milyen szakterületek vagy emberi kapcsolatok közötti átfedések révén valósult meg egy-egy alkotó követése.

Feladatnak tartom Gelu Păteanu összes munkájának összegyűjtését, bár e kutatás igyekezett kimerítő és körültekintő figyelemmel az életműre koncentrálni, mégis gyanítható, hogy léteznek még rejtve maradt szövegek. A fentebb hivatkozott egyik jelentésben azt olvashattuk, hogy hét kötetnyi verset adott át megőrzésre az öt megfigyelő ügynöknek Păteanu, ám ezekről sehol máshol említés sem történik. A jelentéseket elemezve ugyan nem valószínű, hogy épp egy ekkora volumenű írott anyag elkallódott volna – figyelembe véve a Szekuritáté aprólékos, körültekintő és mindenre kiterjedő munkáját – de elképzelhető, hogy magánhagyatékban további szövegek találhatók.

A teljes Păteanu-bibliográfia elkészítése ugyancsak sürgető feladat; nem csak az egyéni alkotások, de fordításainak rendszerezésben mutatkoznak hiányok, bár a kutatás lelkiismeretesen kezelte ezt a kérdést is.

Célszerűnek tartom ugyanakkor Gelu Păteanu összes munkájának mind román, mind pedig magyar nyelvre való lefordítását, talán ez a gesztus segítene abban, hogy életműve mindkét irodalom kanonizált értékei között helyet kapjon. Fordítói életművének a köztudatba való hangsúlyosabb beemelése jótékony hatással lehetne a mai műfordítók nyelvek és kultúrák közötti eligazodásában, az életmű értékes gyakorlati és elméleti tapasztalatokkal szolgál e területen.

Költészetének újrakiadása – gyűjteményes anyag megjelentetésére gondolok – első korszakának versei esetében mint a múlt század kommunista irodalmának egyfajta párhuzamos kritikai költészete lehetne releváns, második korszakának szövegei bizonyos értelemben még újszerűséget is jelentenének mai kortárs líránk megszólalásmódjainak közepette. Az archaikus megszólalásmód, a nyelvi választékosság és elegancia, az igényesen megkomponált képszerűség ha nem is minden esetben átütő, de mindenképpen érdekes olvasmányt nyújtó versekben teljesen érvényes tartalmakat szólaltat meg, így a mai olvasó érdeklődésére méltán számot tarthat.

Hálózati vizualizációs modell elkészítését javaslom Barabási Albert László hálózatkutató módszertani útmutatásainak segítségével. A Ludwig Múzeum 2020. október 10.

és 2021. június 26. között *Barabásilab: Rejtett mintázatok. A hálózati gondolkodás nyelve*²⁰⁰ címmel átfogó kiállításon mutatta be, hogy a csúcstechnológia (adatszobrok, MI, AR, VR, rajzoló robot) felhasználásával a hálózati ábrák és struktúrák szemléletesen értelmezik azokat a rejtett kapcsolatokat és összefüggéseket, amelyek egy-egy vizsgált jelenség háttérében húzódnak. Újszerű, a titkosszolgálati anyagok kronológiai kezelésének nehézségeit is kiküszöbölő módszerről van szó. Barabási kutatásaiban az ismétlődő mintázatok felderítése áll a középpontban – a feltárások nyomán létrejövő adatszobrok és más vizualizációk látni engedik az alkotói életművek társadalmi, kulturális és történelmi kontextusát. Izgalmas vizualizációs lehetőséget rejt a megfigyeltek és megfigyelők kapcsolati hálójának megjelenítése, a különböző művészeti ágak képviselőinek infiltrálódása az egyes kapcsolati struktúrákba, illetve a köztes elemek (a megfigyelő gyakran maga is célszemély) mint csomópontok értelmezése.

---

²⁰⁰ Lásd a kiállításról bővebben: <https://www.ludwigmuseum.hu/kiallitas/barabasilab-rejtett-mintazatok-halozati-gondolkodas-nyelve>

7. Gelu Păteanu versei és magyar fordításuk

Arhiva Fond Informativ
Dosar nr. 196355 Vol. Nr. 1
Privind Gelu Păteanu²⁰¹
28. septembrie 1976.

---

²⁰¹ ACNSAS I 0579205 vol. 1., p. 80–170.

Fabulă

în monolog

Când, în orânduire, am fost atât de mic
încât în legea ei nu meritam nimic,
mărunta-mi existență nesigură-mi părea:
doream să simt în spate un adăpost, ceva...

Și-acum îl am aieva: ca o cocoasă goală,
e tocmai pe măsură – mă-ncinge ca o boală
și mi se pune – coajă – pe cuget și pe trup.
Dacă mă mișc o leacă, mi-e teamă că îl rup.

Cât am fost gol – nu vierme – aveam măcar
putința
să mă îndrept prin lume cum mă-ndemna
credința,
însă cu casa asta înșurubată-n spate
nici liberi să-ți târăști făptura, nu se poate.

Cluj, 26 april 1964

Fabula

monológban

amikor a rendben még oly kicsinyke voltam,
hogy törvénye szerint nem illett semmi,
parányi létem bizonytalanba fúlt,
egy házra vágytam, hogy legyen, valami...

ím hát itt van: üres púpként
rám telepszik, mint a kór,
agyamra, testemre kérget is növeszt,
félek mozdulni, félek felreped.

míg csupasz voltam – bár nem féreg – még
megtehettem
hogy a világban úgy induljak el
hitem szerint, de ez a rámszerelt otthonom
most hason csúszva se enged betölteni a
sorsom.

Kolozsvár, 1964. április 26.

Carantină spirituală

mie

Și-așa, molcom, te-așează și așteptă.

Nimic n-o să se schimbe, nimic nu s-a-ndrepta.

Dar poate-i coborî (spre cine) înc-o treaptă
înscrisă cu cărbune în îndreptarea ta.

Poate un vânt aievea, sau poate o părere,
polenul altei lumi o să ți-l dăruiască,
știind că gândul tău și inima îl cere.

Și-or înflori în tine minuni de glod și iască.

Cluj, 30 sept 1967

Notă: Omul încetează să plângă, când începe să gândească.

Cluj, 30 sept 1967

Belső karantén

magamnak

halkan letesz és várni kezd fölötted,

nem változik semmi és nem lesz semmi jobb
de léphetnél még egy lépcsőfokkal lennebb
(kihez?) – lelkedben még a szénceruza fog...

tán valami szellő, vagy egy gondolat

– pollenek hozzák át a másvilágból,

mit agyad kér és szíved úgy akarja,

kihajt benned a sár s a rothadás csodája.

Kolozsvár, 1967. szeptember 30.

Jegyzet: Az ember abbahagyja a sírást, ha elkezd gondolkodni.

Kolozsvár, 1967. szeptember 30.

Cântecul pușcăriașului din '52

Tu n-ai să știi nicidecum ce-nseamnă un hârdău
în care se deșartă întreg surplusul tău
(din seară până-n zori) și-a doua zi îl duci
să îl deșerți – sub pază! – la gardul de uluci...

Nu mai cunoști păduchii – n-ai să-i mai știi
vreodată

mânjind cu surul lor făptura-ți preacurată
de gol încorsetat în haina lui de piele,
sărman omnipotent sărit dintre obiele

de-a dreptul în oglinda, din casa mea, furată.

Oprește-n fața ei, să vezi a ce te-arată
și rușinat în fine îți leapădă veșmântul
ciupit de la boieri – că împruțesti Pămîntul.

Cluj, 15 nov 1967

Notă: Dacă oamenii s-ar obișnui să privească
o clipă înapoi și în jos, înainte de a trage
lanțul și după ce au întrebuințat porția
cuvinită de hârtie igienică – ar deveni, fără-
ndoială, mai modești.

Cluj, 15 oct. 1967

A börtöntöltelék dala '52-ből

Honnan is tudhatnád, hogy milyen egy kübli,
mi reggelig őrzi, mit éjjel ürítesz, a fölösleged
majd fegyver őríz, míg kihordod másnap
és kiborítod a málló deszkakerthez?

nem ismered a tetveket – hisz többé úgyse
látod

mert arcodra többé nem kenik fel a szart
hiába szorítja őket a csinos bőrkabát
– mindenható kis szar, kit eddig a kapca
eltakart

a házamból ellopott tükörnél megállva
állj csak és nézd, hogy a tükör mit mutat
a szégyentől, ha lehullnak lopott göncei
pőrén áll – s a Föld majd tőle bűzlik tovább.

Kolozsvár, 1967. november 15.

Jegyzet: Ha az emberek megszoknák, hogy
időnként maguk alá nézzenek, mielőtt
meghúznák a láncot, de miután már kitörölték,
kétségkívül sokkal szerényebbek lennének...

Kolozsvár, 1967. október 15.

Proverbe

Cine are ochi de văzut – să plângă.

Cine are urechi de auzit – să și le astupe.

Vorba e... de arginți; tăcerea – obligatorie.

Cine sapă groapa altuia – știe el ce face.

Notă: Un poet este exact ca și "Dumnezeu": creează din elemente atât de dispersate, încât se poate spune cu adevărat că zidește o lume "din nimic."

Cluj, 2 august 1968

Közmondások

Kinek van szeme a látásra – sírjon.

Kinek van füle a hallásra – dugja be.

beszélni... ezüst – hallgatni kötelező.

Aki másnak vermet ás – jól tudja, mit csinál.

Jegyzet: Egy költő pontosan olyan, mint egy isten: annyira egymástól távol került elemekből teremt, hogy azt mondhatjuk, tényleg a semmiből épít egy világot.

Kolozsvár, 1968. augusztus 2.

Pravilă

Sub umbra ta, biet secol surghiunit
din țara dulce-a cinstei ne-ntinate,
sub umbre ta, cu fata ce-am iubit,
m-am izbăvit de tot ce tu știi bine:
de scârba morții împăcate.

Sub umbra ta, biet secol păcătos
și gol de gândurile-adevărate,
sub umbra ta ajunsu-mi-a la os
cuțitul sarbăd al mării tale
atît de tragic despuiate!

Sub umbra ta, biet secol de urgie
trăită-n plin sub semnul preamării,
sub umbra ta – cu fața pământie –
eu m-am sculat, teribil și fatal,
să-i rîd în față fericirii!

Cluj, 19 mai 1966

Törvény

árnyékodban, te szegény, üldözött század
a tiszta becsület édes otthonából jöve,
árnyékodban, a nővel, *mit* szerettem
megváltattam mindentől, mint tudod:
a békés halál méla undorától...

árnyékodban, te szegény, bűnös század
kit elkerült az igaz gondolat
árnyékodban ért el csontomig a kés
nyúzott nagyságod ócska,
csorba kése

árnyékodban, te szegény, vészterhes század
a magasztalás jegyében élve végig
árnyékodban – halálravált arccal –
felkeltem és most visszavonhatatlanul
szembekacagok a boldogsággal!

Kolozsvár, 1966. május 19.

Scurtă istorie

De când am formulat celebrul salt
ne cresc ciupercile pe-asfalt;
și au ieșit toți urșii din pădure
să ne învețe cum se „mâncă” mure...

Găinile ne-nvață să cotcodăcim;
accentul optim pentru aferim
ni-l deslușesc cu multă artă, mamelucii.
Copiii ne învață să ne ștergem mucii.

Cocoșii cântă numai după ceas.
Și se orientează doar din Weltatlas
- emancipată – orice găscă migratoare.
De-nfăptuit mai este ceva, oare?

Cluj, 9 mai 1965

Rövid história

mióta megugrottuk ama híres lécet,
az aszfalton is gomba nő előttünk
az erdőből is előjött minden medve
tanítani, hogy szokjunk a szederre

a tyúktól tanuljuk, hogy mi a kotkodálás,
s a tagadáson hol helyes a hangsúly
mamelukok tábora tanítja meg
s a gyermek azt, hogy mint törüljem
taknyom...

a kakas is már órára kukorékol,
s a Weltatlasban buzgón nézi meg a dög,
a vadlúd, hogy melyik a helyes útvonal:
emancipálódott – vajon kell-e több?

Kolozsvár, 1965. május 9.

Sertarului meu

Te ghiftuiesc cu ce-am mai bun în casă,
ca pe-un curcan sortit pentru vre-un praznic
– și cine știe ce tâmpit obraznic,
ce idiot, descurcăreț și hoț de rasă

are să-și vâre labele-nlăuntrul tău bogat,
să rupă, filă după filă, din trupul tău sătul,
să publice, să talmăcească destul și preadestul
tot ciobul cu mult umblet și trudă adunat!

Te ghiftuiesc cu ce-am mai bun în mine,
biet frate-al meu ascuns adânc sub masă
- la fel de mult în lumea mincinoasă –
ca ultima nădejde-a mea de bine...

Cluj, 10 ianuarie 1961

Fiókomnak

Most jóllakatlak a legjobb falatokkal,
mint töltött pulykát az ünnepi ebédhez
– mert ki tudja, milyen idióta, haszonleső
vagy fajtolvaj barom –

akarja majd szétdúlni gazdag tartalmaid,
és lapról lapra széttépni hízott testedet
hogy elprédálja, szerteszét szórja mind
darabokban, miből az egész keletkezett!

Hát megetetlek azzal, mi legjobb énbőlőlem
ki oly mélyen bújtál el a felszín alatt
ahogy ebben a szétrohadt világban
bújtatom magam is utolsó hitem.

Kolozsvár, 1961. január 10.

Sudalmă

Am să vă cânt odată un cântec,
să vă ia cu fiori prin pântec,
putori, gunoaie și istericale
crescute cu zeamă de morcovi
și cu resturi putrede de portocale.

Am să vă trag odată o-njurătură
groasă de mi s-or năclăi cuvintele-n gură
și-am să vă scuip în ochi și-am să mă urinez
pe voi...
Dar, toate degeaba: în veci veți rămâne
cărpănoși, mincinoși, curvari și goi.

Am să vă crăp odată și țeasta, c-o bardă,
la toți, să-i simțiți tăișul și să vă ardă.
Și-am să aștept să vă putrezească hoiturile
toate.
Iar după ce-oi merge cale de-o mie de ani
n-am să mă mai simt singur, poate...

Cluj, 13 noiembrie 1958

Szidalom

majd olyat dalolok egyszer nektek
hogy összerándul majd a gyomrotok
kurvák, hisztisek, szemetek
kik trágyaleven nevelkedtetek
(bár voltak benne rothadt narancsok)

egyszer majd olyan átkot mondok...
ha pofámban a mocskok összegyűl
szembeköplek vele és rátok húgyozom...
de mindhiába, mert mindörökre
szarrágók maradtok, hazugok, stricik.

egy baltával majdan fejbeverlek úgyis,
hogy érezzétek, és égessen és fájjon
és hullátokat szétrohadni lássam
ha majd tovább mennék újra ezer évet
ne legyek egyedül, ne a magányban.

Kolozsvár, 1958. november 13.

Cântecul măștrilor

Măștrii-n veacul nostru, sunt
doar cei pe care-i chemi la plată
- și toți se-nghesuie deodată
spre mana bine-cuvântată
a răbdătorului pământ.

Dar se vor osândi ei, toți,
să-și ia răsplata fiecare
din buruienile amara
crescute întru îndreptare
pentru caiafe, pentru hoți.

Cluj, 20 mai 1966

Mesterek éneke

századunkban a mesterek azok, akiket
akkor hívsz csak, ha fizetni kell –
és egyszerre gyurakodnak
a türelmes föld
áldott mannája felé.

de megtagadják sorra mind
a keserű gyomokból
kivenni a jussuk
melyektől egykor a
képmutatók és a tolvajok igazultak.

Kolozsvár, 1966. május 20.

Fără titlu 1

Nu mă dor rănille Trecutului, a' marelui frate
de ursită;

nu mă dor înjosirile de azi: sunt trecătoare.

Zilele pe care de-acuma-nainte neantul mi le
va cerne din sită,

ele mă îngrozesc.

Se cheamă Viitor, rana care mă doare.

Nu pragurile peste care voi trece, nici cele
care poate mă vor opri:

toate drumurile au, doar, capăt. Al meu

e și-așa îngust și întortochiat: nime' nu îl va
ști.

Dar mă doare

Încurcă, doamne! – nu te gândi că n-
are cine să mai descuce!

Cluj, 28 decembrie 1946

Cím nélkül 1

A Múlt sebei nem fájnak már, nagy Végzet-
testvér;

a napi megaláztatás sem, elmúlik egyszer;

de az ezután eljövendő napok, miket majd
rámszítál a nemlét,

azok rettentenek.

Jövőnek hívják, de seb és fájdalom
nekem.

Nem a határok, amiken átlépek valaha még és
nem, amik megállítanak:

mert minden út úgyis csak végéhez ér. Az
enyém

így is keskeny és girbe-gurba, nem fogja
ismerni senki.

De fáj

Bár tedd nehezzé, uram! – ne aggódj,
hogy nincs, aki kibogozza.

Kolozsvár, 1946. december 28.

Balada tălmăcitorului

Stau, noduri să dezleg și fără preget stăru
să desfășor un fir, un sens de nimeni pus
în îngăimarea bleagă – o tălmăcesc și-i dăru
un preț care-o ridică nemeritat de sus.

Din mine însumi însă, mie, ce-mi mai
rămâne?

Fărăme de osteneală și-n gură iz coclit.

O, am nevoie-atâtea de codrul meu de pine...

Nu-i chip să scapi vreodată de un destin
tâmpit?!

Nu-i chip să ne sfărâme tăcerile de-oțel?

Ba da – în vis nebun, în hohot singuratec,
dezlănțuit și liber și crâncen și tembel.

În visul care-neacă un plâns de biet zânatec...

Cluj, 15 mai 1964

A fordító balladája

csomókat oldok, lankadatlan hévvel
kifejtve szálát a rejtett értelemnek
a kajla szövegből – amire nem gondolt senki
ajándékkal így lesz értékesebb.

De vajon énbőlőlem, magamnak mi marad
ha a munka darabokra tépett, számban fémes
lesz minden íz – s fenyesekre vágyom,
elfeledni ezt az őrjítő egézszt.

Nem hiszem, hogy acélos csendünket
összetörje?

Dehogynem – egy őrült álomban magányos
kacaj

féktelen és éretlen és közömbös és szabad

Álom, melyben egy megszállott siráma foszlik
el.

Kolozsvár, 1964. május 15.

Lui Bușecan

Oral, pe vremuri, condamna,
din Blaga, anumite teze.
De ce de-atunci nu ne spunea
ce-o să revoce-n „Paranteze”?

Cluj, 5 sept. 1967

Bușecan-nak

Valaha, szóban, elítélte mélyen
Blagának néhány alaptételét.
Mért nem azzal kezdte hát, amikkel
aztán a „Zárójelekben” visszaélt?

Kolozsvár, 1967. szeptember 5.

Editorii

Ziceați că-n secția cea nouă,
redactorii nu-s buni deloc,
că nu muncesc! Vă înșelați:
se editează reciproc.

Cluj, 5 sept. 1967

Kiadók

hallom, sok a panasz arra
hogy a fiúk az új részlegen nem dolgoznak
rendesen,
s nem jók semmire – Tévedés:
mi itt azért ki-kiadjuk egymást!

Kolozsvár, 1967. szeptember 5.

Lui Luky

La Moneasa Luky şade.
Doctor e – aşa se cade.
Doctore, zău eşti aşa de...
Măcar – cade cumsecade?

Cluj, 5 sept. 1967

Lukynak

Moneasán Luky nagy úr,
ő ott az orvos, így esett
Doktor úr, olyan vagy...
Vagy ilyen minden eset?

Kolozsvár, 1967. szeptember 5.

Oglindă

Lui „cutare” vrei să-i spui pe față
că-i caraghios și prost și n-are nuri
și nu-i decât maimuță sau paiată?
– Înseamnă că tu singur căciula ta o furi.

Lui „cutărică” poate ai vrea să-i sugerezi
că s-a făcut de baftă cu-nțelepciunea lui?
– Ai dat de râpă tot (chiar dacă nu mă crezi)
Cum vrei să poată crede că-i un tâmpit

Stau toți grămadă-n staul – în staulul cel care
e singurul lor crez și singura lor fală
și se numește-n minți și-n inimi simțitoare:
suprema politețe – minciuna socială.

Cluj, 21 martie 1967

Tükör

Ha meg akarnád mondani *Neki*, hogy
nevetséges, hülye és lényébe nulla vonzerő
sem szorult, s hogy majom és pojáca
– csak neked lesz ettől szarabb.

Lehet, ha azt mondanád *Neki*: mi
belészorult, az mily nagy értelem...
de hiszed vagy sem – oly fölösleges
mért értené a szegény esztelen?

a jászol előtt tapossák össze egymást
hitük és erényük, hogy ott a vályú –
hát megbocsátón nem jobb úgy nevezni,
hogy barmok – tán ezt megértik valahol...

Kolozsvár, 1967. március 21.

(Fabulă)

Miraculoasă

Un coi, odată, și-a dorit aripe
(și i-au crescut, v-o jur, în patruzeci de clipe)
dar coiul biet, de-atunci, se mișcă, zice-s-ar,
pe sârmă,
căci nu îl mai ajută statornica sa cârmă.

Deci, cum se va vedea-n acest articol,
din coi ajunse un pârlit testicol.

Morala:

Zadarnic, tot înghiți șofran
dacă și-n urbe ai rămas țăran.

Cluj, 5 sept. 1967

(Fabula)

Csodálatos

mit férfifele lába között zacskójában hordoz:
ama golyó egyszer szárnyra vágyott
(és esküszöm, azonmód nőtt neki)
szegény mony azóta úgy lebeg,
mint ami végképp elvált horgonyától

Tehát, amint itt is kiderül
a tökgolyó leégett, egyszerű here lett.

Tanulság:

hiába kedvenc fűszered a sáfrány,
ha a neved városon is ártány –

Kolozsvár, 1967. szeptember 5.

Imprecație

Vă-ntoarceți toți către valențele urbane
și sunteți plini de idealul cosmic, nou...
Dar fugile acestea, fraților, sunt vane:
la voi, în orice-oglină trăiește-un rustic bou.

Cluj, 6 mai 1966

Imprekáció

Hiába, hogy a várost és világot nézitek
és elkápráztat az új, kozmikus ideál,
ezek a vágyak, testvéreim, hamisak mind
míg tükörök előtt egy-egy marha áll...

Kolozsvár, 1966. május 6.

Ghiveciul

Închinare artei contemporane

Cartofii stau în vers, cu râia lor de ochiuri;
răscoapte, s-au băgat și vinetele grase,
iar gogoșarii râd în el cu roși deochiuri
peste felii „donate” de cepele făloase.

Boiana a-nneecat întreaga teratură
în sosul iute, stors din zarzavat
și râde – cu urechile aduse către gură –
peste ghiveci, un abur destrămat.

Întreg gunoiu-acesta e poreclit „mâncare”.
Și nu-l poți deșerta și nu poți să-l suprimi,
căci, s-a trezit arbitru un ins, nu oarecare,
stăpân peste ghiveci, măcar în trei pătrimi.

Cluj, 1 sept. 1967

Hercsula

Hódolat a kortárs művészetnek

A versben krumpli lesz csírástól
és túlertt padlizsán is, ha tettek bele
a nagy paprikák vörösen röhögnek,
és a büszke hagymák is, rajtuk még kis
szemét.

Ezt a katyvaszt a mi jó szakácsunk
zöldségfélék kicsavart csípős levébe fojtja
és nevet – fülíg ér a szája –
a messze párálló hercsula felett.

és ezt a mocskot „ételnek” becézi.
de ki nem dobhatod, el nem tüntetheted
mert egy illető, nem akárki ám, rájött, hogy ő
ítész
s ő a hercsula ura: tehát most ezt eszed!

Kolozsvár, 1967. szeptember 1.

Psalm

Tată, e capăt de cale aici. Strajă, o poartă.
Cea de pe urmă care mai va să o treci.
Cea de pe urmă, hărăzită de soartă.
Ridică mână și bate întrânsa, cu degete reci.

Strajă, o poartă. E capăt de cale-aici, Tată.
Rogu-Te, știutor al multor zile amare,
pleacă genunchiu-n pământ înc-odată
și cere – umil – și pentru noi, îndurare.

Cluj, 30 octombrie 1957

Zsoltár

Apám, az út vége itt van, őrhely ez, kapu.
a legutolsó, amelyen áthaladsz.
a legutolsó, mit a sors kijelölt.
emeld kezed, s kopogtass be hideg ujjaddal.

Őrhely, egy kapu. Az út vége ez itt, Apám.
Kérlek hát, te annyi keserű nap tudója
térdelj a földre még egyszer
és – alázattal – kérj minekünk is kegyelmet.

Kolozsvár, 1957. október 30.

Singur

Mi-e sete de dragostea voastră – tânjesc după voi

cum tânjesc după ir umerii biciuiți,

lăsați în arșiță, singuri și goi.

Mi-aș dezbrăca pe veci lințoliul de strigoi,

o singură clipă de-aș crede că mă iubiți.

Mi-e sete de bunătate – de-a voastră, de-a mea –

cum îi e sete morții de vinul neființei.

Dar vai, inima mea, bolnavă și rea

nu știe de tihnă – nu știe să stea,

nu știe de taina cea dulce-a căinței.

Mi-e sete de mine – de mine mi-e sete,

cum nu i-a fost vreodată câmpiei, de bob.

Mi-amestecă Vremea paianjeni prin plete;

– târzie-i de-acuma năvalnica sete:

sunt singur, sunt bolnav, sunt rob...

Cluj, 15 martie 1959

Egyedül

azt szomjazom, hogy szeressetek – vágyom reátok

ahogy a megkorbácsolt vállak vágnak gyógyír után

tűző napon hagyottan, meztelenül és magányosan.

levetném örökre lidérci leplem

ha egyetlen pillanatig hihetném, hogy szerettek.

szomjazom a jóságot – a tieteket, az enyémet –

ahogy a halál szomjúhozza a nemlét borát

de jaj, beteg és rossz az én szívem

nem ismer nyugalmat, nem tud megállni

és nem ismeri a bűnbánat édes titkát.

magamat szomjazom – vágyom önmagamra –

ahogy sohasem szomjazta a mező a magot.

fürtjeim közé az Idő pókokat kever;

– késő már ez az eltipró szomjúság

egyedül vagyok, beteg vagyok, rab vagyok...

Kolozsvár, 1959. március 15.

Sabia

(Decebal)

Pe sufletul ce s-a zbatut cândva-n Scorilo
vă spui: romanii-s prea aproape! – vântul
mi-aduce-n zori frânturi din vuietul de pași
sub care s-a cutremurat de-atâtea ori
pământul.

O, știu! Aud preabine răspunsul celor lași:
„Ei sunt prea mulți...” – Dar noi suntem
acasă!
Popor al lui Zamolxe! Mai bună e robia?
Triburi și căpetenii! De cinste ni vă pasă?

Eu, Decebal, vă-ntreb! Răspundeți – cu
cuvântul,
ori de nu vreți – răspundeți-mi cu fapta.
Mi-e sabia aici. Iar inima va ține-o
când nu va putea s-o mânuiască dreapta.

Cluj, 7 decembrie 1962

A kard

(Decebal)

Lelkemre, mely valaha Scorilóban vergődött,
mondom néktek: túl közel vannak a rómaiak –
a szél
hajnalonta léptek zúgásának törmelékét hozza,
melyek alatt annyiszor megremegett a föld.

Ó, tudom, jól hallom a gyávák válaszát:
„túl sokan vannak...” De mi itthon vagyunk!
Zamolxisz népe! Vagy jobb lenne a rabság?
Törzsek és törzsfők! A becsület mit se számít?

Én, Decebal, kérdezem! Feleljetek szavakkal
vagy ha nem akartok – tettekkel feleljetek!
Itt van a kardom. A szívem tartja majd
Ha jobbom már nem bír el vele.

Kolozsvár, 1962. december 7.

Portret electronic

Omul modern nu mai are picioare;
în locul lor, două-ștepte propulsoare
îl fac să dea în gropi, ca mai de mult,
când simplele picioare îl încadrau în vulg .

Omul modern nici cap nu mai are
(o fi vre-o legătură cu bietezele picioare?)
Dar e și-o consolare cu orizonturi large:
căci cine n-are cap, nici nu și-l poate sparge.

Cluj, 26 april 1964

Elektronikus arckép

A modern embernek már nincsen lába;
helyette két okos tolattyú van
amikkel ballépéseit, mint egykor, megteszi...
mikor még egyszerű lába, amolyan emberi

A modern embernek már feje sincsen
(ha már persze lába sincs neki)
De ugyanakkor ki vádolná s mivel?
hisz, ha feje nincs, falba sem veri.

Kolozsvár, 1964. április 26.

Cântec pentru haimanale

Mai vreți un cântec plin de osanale?

Vi-l dau, vi-l fac, vi-l cipelez

Vă cânt, slăvite haimanale,

Valori bastard-orientale

de câine pekinez.

Tămâia v-a lipsit, de bună seamă.

Pricep: v-o dau și vă afum

și-am să vă cânt, ca să vă pună-n ramă

cei ce după cireadă iau în seamă

ce scapă ea în drum.

Să nu vă uite nimeni – să vă știe

nepoți de nepoți, câți or veni:

ați fost jigodie și crimă stacojie

și n-ați avut destulă omenie

ca să puteți plesni.

Cluj, 2. oct. 1967.

Dal senkiháziaknak

Még egy dicshimnusz kellene?

meglesz, megírom, kicifrázom

megénekellek dicső seggfejek

Kelet korcs kincsei

palotapincsik.

Hiányzik a tömjén, úgy találom,

én jószívvel füstöllek titeket

és ajánórlak, mígnem polcra tesznek

kik rendszerint a csorda nyomában tapossák

szét ami ott marad.

Hogy emléketek kárba ne menjen – tudjon
rólatok

az összes eljövendő nemzedék:

aljadékok és vörhenyszínű gyilkosok

nem volt bennetek emberség ahhoz se,

hogyan szétrohadjatok.

Kolozsvár, 1967. október 2.

Alții știu mai bine...

Ideal ar fi – se spune –
dac-aș scrie în alt fel.
(Să deschid, în poezie, târg de mostre,
– prăvălie – ? ...
Din idei și sentimente
să-ndropesc un vast bordel?!)

Ideal ar fi – se spune –
să fiu aidomă cu toți.
(Să-mi bat joc și eu, de lume,
imitând pe niște hoți?)

Ideal ar fi – se spune –
să-mi scap versul de visare,
să-l precar cu pietre dure...
(Să-i iau inima și capul,
mai adăugând... picioare?!)

Ideal ar fi – spun eu –
să mai fiu lăsat în pace!
Versu-i artă – sau ce-o fi –
dar nu-i ciorbă de potroace.

Cluj, 20 decembrie 1960

Mások jobban tudják...

eszményi az lenne – mondják –
ha én másképp írnék.
(talán nyissak versemben kirakóvásárt,
– szatócsboltot netán – ? ...
gondolatokból és érzelmekből
állítsak fel egy jókora bordélyt?!)

eszményi az lenne – mondják –
ha olyan lennék, mint a többiek.
(űzzek csúfot én is az emberekből,
tolvajokat utánozván?)

eszményi az lenne – mondják –
ha megszabadítanám versemet az
álmodozástól
s kemény kövek adnák meg a súlyát...
(vegyem tehát fejét és szívét,
és adjak hozzá... lábat?!)

Eszményi az lenne – mondom én –
ha békén hagynának!
A vers művészet – vagy mi – és
nem korhelyleves.

Kolozsvár, 1960. december 20.

Istorie

o râmă a simțit cândva în juru-i, vid
și, prompt a hotărât un suicid:
– Mă zvârl, a zis, în spațiul rebel,
să scap de traiul subteran tembel.
A fost însă elanul în zadar
căci vidul fuse gaură – făcută de-un pescar.
Și râma – în cârligul scufundat în lac –
aștept-acum să fie peștilor pe plac.

Cluj, 5 sept. 1967

Történet

Egy hernyó egyszer maga körül úrt érzett:
és rögvest az öngyilkos lesz, döntött:
– belevetem magam, szólt, a lázadó térbe
hogy szabaduljak az ostoba föld alatti létből.
De lendülete hasztalan támadt
mert az úr csak egy lyuk volt – egy halász
műve.
s a hernyó – a tóba süllyedt horgon –
arra vár most, hogy a halaknak rá hátha kedve
szottyán.

Kolozsvár, 1967. szeptember 5.

Scrisoare

pentru Iubita care a plecat...

Te-aș surghiuni din gânduri și din amintiri,
dar vrerea mea e fără de folos:
Durerea din urmele pașilor Tăi mă apasă
cu făptura ei cenușie și neînțeleasă...
– aș fugi de blestemul închis în chipul frumos,
dar mâna Ta
încleștată-ntr-a mea
nu mă mai lasă.

Plămada vieții Tale nu-i plămadă adevărată,
de-o poți dospi-n nimic nicii turnate-n
cuvinte:
goale, deșarte, în veci ele-mbracă
parodia sinistră a năzuințelor sfinte.

Visul Tău nu-i vis, trezia nu Ți-e trezie
și ziua nu Ți-e lumină devreme ce-o porți
– cu tremuru-n suflat, cu fața pământie –
să bată în șir la străinele porți.

Ți-ai pornit pașii, singură prin Veșnicul
Deșert,
crezând că Fata Morgana e Împlinirea.
Nu ști farmecul minciunii mărunte ucide
glasul molcom cu care-Ți plânge la cap,
Amintirea?!

Te-aș surghiuni din gânduri și din amintiri,
dar vrerea mea e fără de folos:

Levél

a kedveshez, aki elment

Számúznék magamból és az emlékeimből,
de akarásom hasztalan:
a lépteid nyomán áradó fájdalom nyomaszt
a fájdalom szürke és érthetetlen lénye...
– menekülnék a szép arcodba zárt átoktól,
de Kezed
kezemre kulesolódott,
nem ereszt már.

Léted kovásza sem igazi kovász,
nem keleszti a semmit, hogy bár szavakba
visszahozna:
üresek, hiábavalóak a szavak, magukra és
öltik szent törekvéseink rémes paródiáját

Álmod nem álom. Ébrenléted nem éber.
és nappalod nem fény, hiszen csak viseled
– remegő lélekkel, holdsápadt arccal –
hogy idegen ajtókon kopogtass sorra

elindultál egyedül az Örök Sivatagba
azt hívén, hogy a Fata Morgana a
Beteljesedés.
Nem tudod, hogy az apró hazugságok varázsa
megöli azt a békés hangot, melyen fejedben
sír az Emlék?

Számúznék magamból és az emlékeimből,

de akarásom hasztalan:

Durerea din urmele pașilor Tăi mă apasă

cu făptura ei cenușie și neînțeleasă...

– Aș fugi de blestemul închis în chipul
frumos,

dar mâna Ta

încleștată-ntr-a mea

nu mă mai lasă!

Cluj, 12 iulie 1959

a lépteid nyomán áradó fájdalom nyomaszt

fájdalom szürke és érthetetlen lénye...

– menekülnék a szép arcodba zárt átoktól,

de Kezed

kezemre kulcsolódott,

nem ereszt már.

Kolozsvár, 1959. július 12.

Impromtu

*Un an pentru fiecare zi a
săptămânii... Și pentru
Duminică? ...*

Se închisese, surd, o poartă grea de-aramă.

Ea s-a oprit o clipă, tăcută să privească
basreliefurile aspre, săpate-n chip profetic
și-n semn de nemurire, de mâna lui măiastră.

Și vreme s-a oprit, să stea de-acum în loc.

Ea-și căuta cărarea, prin vremuri în vită...
Nu mai cădeau petale – ofrande pentru foc –
lăsate să plutească de mâna Ei iubită.

Într-un târziu, tăcută, Ea s-a uitat în sus.

– Palid și trist, streinul cel care se oprise,
murea în templul rece... Iar Ea ieși-n lumină,
pășind spre alte vise, pe porțile deschise...

Cluj, 12 septembrie 1959

Impromtu 1

*egy év a hét
minden napjáért...
a Vasárnapért is?...*

Becsukódott süketen a nehéz rézkapu.

Ő megállt egy percre, és csendben figyelte
a kemény domborműveket, ahogy mesteri
kezek
a halhatatlanság jeleit, prófétamód belevésték.

Az idő megállt, már többé nem telik.

Ő ösvényt kereste az élő időben...
szirmok már nem hulltak – tűznek szánt
áldozat –,
szeretett Keze engedte ellebegni

Később némán a magasba nézett.

– az idegen, aki ott megállt szomorúan és
sápadtan,
meghalt a hideg szentélyben...
ő kilépett a fényre,
új álmok felé lépve a nyitott kapukon.

Kolozsvár, 1959. szeptember 12.

Andante con passione

(magyar nyelven írott vers)

Ezüst csillog a vizen, arany a lomb felett;
tömör, kék rezdülések, messze, a domb
megett.

A róna ködbevész a lépteim előtt:
elmaradt már mögöttem a derűs délelőtt.

De meg nem állhatok, mert hí az út tovább,
hogy csókolja sarum ezüsthامvas porát.

Ezüst csillog az úton, arany a lomb felett;
de ott élnek, mögöttem, örökké, a hegyek.

K. 1959. május 14/15

Medievală

Vremea se încinsese cu brâu negru
și zilele-adăstau, să îi amâne
la cingătoare câte-o za-ncropită din
amărăciune.

Și, oamenii erau și-atunci ca tine și ca mine:
zâmbeau, la minți – plângeau la-ngropăciune.

Trăiau, înconjurați de ziduri groase
și nu vedeau din lume mai nimic,
Dar o visau mereu, și-o dăltuiau în piatră.

Noi, le-am găsit azi viselor, tipic:
le ziceam ”gotică” și ”opere de artă”.

Și nimeni dintre noi nu vrea să știe
că numai urieșii-s în stare să tânjească
spre înălțimi, adâncuri, ori lumină.

De-aceea tot uităm de dama regească
a-nchisului trecut cel vădov de hodină...

Cluj, 3 iunie 1958

Középkori

Az idő fekete övet csatolt derekára
és várakoztak a napok, hogy felékesítse őket
keserűségből kovácsolt páncélzattal.

És az emberek akkor is olyanok voltak, mint
te meg én:
mosolyogtak a lakodalomban, sírtak a
temetésen.

vastag falakkal körbevetten éltek
és szinte semmit nem láttak a világból,
de örökké álmodtak róla, és azt kőbe vésték.

Mi már rendbe raktuk az álmainkat.
Azt mondjuk, „gótika” és hogy „műkincsek”.

S közülünk már senki sem akarja tudni,
hogy csak az óriások képesek vágyakozni
a magasság, a mélység vagy a fény felé.

és ezért mindegyre megfélelkezünk a királyi
úrnőről
a lezárt és pihenést nem ismerő múlttól.

Kolozsvár, 1958. június 3.

Játék

(magyar nyelven írott vers)

Találkoztunk. Én néztem és Ő nézett,
és némán várt, hogy megtalál.

Künn már az ősz új búja érzett:
egy csöpp alkony – egy csöpp halál.

1953. IX. 16

Sur

Toamna plânge lacrimi sure:
ceața țese văl prin ramuri,
ploaie rese și mărunță
spicuită, bate-n geamuri.

Singuri în odaia goală
Ca 'ntr'o lume pustiită
stau și-aștept răvaș să-mi vie
scris de mîna Ei iubită.

Și tristețea-și cerne, sură,
valurile peste seară...
– Dă-mi, Domniță, dă-mi un zâmbet
ca să fie soare iară!

13 XI. 1953

Szürkeség

az ősz szürke könnyeket sír:
a köd fátlat sző az ágak között
az ablakot hideg és aprószemű
eső veri.

Magunkban az üres szobában
mint egy lepusztított világban
várom, hogy érkezzon levél
melyet az ő szeretett keze írt.

és a bánat rászitálja szürkén
hullámain az estre...
– küldj, Úrnőcském, csak egy mosolyt,
hogy süssön rám újra a nap.

Kolozsvár, 1953. november 13.

Fără titlu 2

Ședeam, la marginea pădurii de aramă:
eram cioban la turma Prințului Poveste
și hoinăream pe lunci făr'a băga în seamă
cărerea care mie'n sus, spre creste...

Rupeam din când în când un fir de iarbă, grea
de mult parfum de-aveam ascuns în floare.
Noaptea stăteam întins în fân, privind o stea
și ziua mă scăldam în aurul de soare.

Eram hoinar și fără rost. Da așteptarea mea
de-atunci

ce tot visa cu ochii treji, rupea mereu din
vreme.

– Și a venit aevea, rătăcind prin lunci,
Domnița pentru care astăzi scriu poeme!...

7 octombrie 1953

Cím nélkül 2

a rézerdő szélén ültem:
Meseherceg nyájának pásztora voltam
és kóboroltam a réteken nem látva
az ösvényt, mely a csúcsra fölvezet...

Néha-néha fűszálat szakítottam, a
sok virág illatát éreztem rajta.
éjjel a szénában elnyúlva csillagot bámultam
és nappal a nap aranyában fürödtem.

csavargó voltam, céltalan. de akkori
várakozásom

a nyitott szemmel álmodás kiszakított néha az
időből

– és akkor jött valóban a réteken bolyongva

Úrnőcském, kinek ma írom e
költeményeket...

Kolozsváron, 1953. október 7.

Ritornal

din "Fragmente"

Avea în ochi atâta zâmbet – și în glas
un tremur, numai pentru mine!
Simțeam durerea – atâtor peri senine,
în seara ce ne-a fost de bun-rămas...

Tăcea și eu tăceam. In ruga mare
ce-o murmura o doamnă'nfiorată,
trăia că, odată,
ne vom opri alături, lângă soare.

Urechea o plecasem la inimă-i, s'ascult
bătaia ei din veci, bătaia pentru mine,
bătaia'n ritmul serilor senine
pe care toamna ni le dăruia, de mult.

Și, azi, aștept s'aud – în fiecare ceas –
tictacul pașilor care-o aduc spre mine
veniul din umbra fină a serilor senine,
cu ochii plini de zâmbet – cu tremurul în glas.

24 X. 1953

Ritornal

a Töredékekből

szemében volt egy mosolyt – és hangjában
egy remegés, mindez csak nekem!
– annyi régi derűs est fájdalmát éreztem
azon az estén, mely búcsúnk estje volt...

hallgatott és hallgattam én is. A nagy imában,
melyet egy riadt úrnő mormolgatott
átélte, hogy egyszer
megállunk majd együtt a nap mellett.

Szívére hajoltam, hogy halljam
örök szívverését, az értem való dobogás
lüktetését a derűs esték ütemében,
mi egykor az ősz ajándéka volt nekünk.

és ma is várom – minden órán
felém tartó léptei ketyegését
jöttét a derűs esték árnyai közül
szeme tele mosollyal – hangjában az a
remegés.

Kolozsvár, 1953. október 24.

...

Te-am căutat prin fulguirea lină
care'mbrăca pădurea în haină de argint;
Te-am căutat în pale de lumină,
în zâmbete care se dăruiesc și mint.

Te-am căutat pe drumul care duce
în sus, spre culmi de ger și de singurătate;
Te-am căutat în nopți cu hohot de năluce,
în nopțile de agonie'nsângerate.

Te-am căutat în vise și'n senin
și în înmlădierea arinilor de baltă;
Te-am cântat în cupe cu venin,
în neguri ce plutesc pe lumea cealaltă.

Te-am căutat prin bietu-mi suflet, Doamnă,
Te-am așteptat, pe patimi răstignit...
...Și Te-am găsit, într'un amurg de toamnă.
– Îți mulțumesc, Domniță, c'-ai venit...

31 Decembrie 1953

Cím nélkül 2

Kerestelek a szelíd havazásban
mikor ezüstbe öltözött az erdő
fény sugarakban kerestelek téged
ajándékba hazudott mosolyokban.

Kerestelek az utakon, fagyos,
magányos csúcsok felé lépve.
kísértet-zokogásban éjszakákon
hol vérben hörögnek a holtak...

Kerestelek álomban, derűben
és a tónál, hol a liget hajladoz;
mérreg-kupákkal énekeltelek
a sötét köd hogy hátha visszahoz...

kerestelek, Úrnóm, szegény lelkemben
vártalak a szenvedés keresztjén...
...és megleltelek egy őszi alkonyatban.
– és ezt írtam, jöttödet megköszönvén...

Kolozsvár, 1953. december 31.

Impromptu

Se închisese, surd, o poartă grea de-aramă.

Ea a rămas, îndurerată, să privească
basreliefurile aspre săpate'n chip profetic
și'n semn de veșnicie, de mâna lui măiastră...

Mausoleul splendid stătea, tăcut, în vreme.

În jurul lui, neființa oprise vremea'n loc
și Ea-și trăia durerea – și câte-o floare albă
cădea din vreme'n vreme în veșnic sacrul foc.

Și dup'o veșnicie, Ea s'a uitat în sus.

Palid și grav străinul cel care se oprise,
a prins-o'ncet de mână și au ieșit din templu,
pășind către lumină prin porțile deschise.

24 septembrie 1953

Impromptu 2

Becsukódott süketen a nehéz rézkapu.

Ő megállt egy percig, és csendben figyelte
a kemény domborműveket, ahogy mesteri
kezek
a halhatatlanság jeleit, prófétamód belevésték.

A mauzóleum szótlanul ragyogott az álló
időben.

körötte a nemlét is megállt.

és ő átélte a fájdalmat, amellyel néhány fehér
virág

időről időre az örök szent tűzbe belehullt.

Egy öröklétnyi idő után némán a magasba
nézett.

s az idegen, aki ott megállt szomorúan és
sápadtan

lassan kézen fogta és kiléptek együtt a
szentélyből,

a fény felé haladva, át a nyitott kapukon.

Kolozsvár, 1953. szeptember 24.

Rime pentru Tine și pentru toamnă

lui Sgândărel

Avânt, domniță și dureri
le-am prins pe toate'ntr'un buchet
și'n loc de aur și plăceri
eu Ți le-am oferit, drept dar.
– Și toamna'n ruginiu discret
murea, în frunze, pe trotoar...

Vezi, toamna noastră, Doamna mea,
o toamnă care nu va fi banală:
vom merge-alături – și o stea
din când în când va luneca
pe bolta cerului în jos:
din când în când se va'mplini
un vis, un dar, un gând frumos.
Iar eu, umil plecat spre darul
ce mi l-a dat Destinu'n Tine,
frumoasă și iubită Doamnă,
mișcat oficiez pe-altarul
clădit din suflet și din toamnă...

Cluj, 20 IX. 1953

Rímek Hozzád és az őszhöz

Sgândărelhez

harci kedv, Úrnóm, és fájdalom
egy csokorba összekötöttem mindet
és arany, meg örömök helyett
feléd nyújtottam ajándék gyanánt.
– és az ősz diszkrét rozsdaszínben
haldoklott a járdán a levelekben...

lásd a mi őszünk, én asszonyom,
olyan ősz, mely nem lesz banális:
együtt megyünk – és egy csillag
néha-néha alázuhan majd
az égbolton:
néha-néha majd beteljesül
egy álmom, ajándék, szép gondolat.
És én alázattal hajolván
az ajándék fölé, melyet Tebenned
adott számomra a Sors,
szép és szeretett Úrnóm,
meghatva szolgálom az oltárt
mely lélekből és őszből épült nekünk...

Kolozsvár, 1953. szeptember 20.

Noi trei

din „Fragmente”

Azi-mâine toamna va trece iar în iarnă. Am
să-Ți țin

mâna cea rece, într'a mea, în seri sticlind
senin

și-om merge pe cristale și hermină

și-om bea din frig și din lumină

și-om face urare proaspete'n zăpadă

și-om asvârli cu bulgări, ca doi copii de
stradă...

Pe fereastră

ghiața va'nscrie arabescuri albe – și în odaia
noastră

noi trei – Iubirea, Tu și eu –

vom sta, să ascultăm, în șemineu

cum tot trăznește focul, povestind.

– Și-amurgul va avea acorduri de colind...

21 octombrie 1953

Mi hárman

a Töredékekből

maholnap az őszi újra télbe lép. Hűvös Kezed

majd kezembe fogom, üveges, derült

estéken és megyünk kristályokon és hermelin
prémeken át

és iszunk hideget és fényt

és friss kiáltásunk hallatszik a hóban

és hógolyózunk, mint két utcagyerek

Az ablakon

jéggel írt arabeszek – s szobánkban

mi hárman – a szerelem, Te meg én –

Ott ülünk majd és hallgatjuk

amint a kandallóban pattog a tűz és mesél

– és az alkonyat átveszi a karácsony dallamát.

Kolozsvár, 1953. október 21.

Din „Poemele pajului Călin”

Eram numai noi doi când am pornit
din mistica grădină a merelor de aur...
– O, cum plângea’n romanțe decorul ruginit,
pe sub albastrul luciu ca zimții de balaur.

Eram numai noi doi – ne așteptau în drum,
cristal și răs și ronă de durere
și toată melodia ce o cântăm acum
– Și ochii săi, Domniță, luceau a mângâiere...

Eram numai noi doi – și-atuncea, ca și azi,
când am trecut agale prin toamna cea dintâi
– prin toamna fermecată – și când, apoi, sub
brazi
cu lumânări aprinse, mi-ai spus încet: –
”Rămâi”.

Cluj, 12 april 1954

Călin apród költeményeiből

Csak ketten voltunk, amikor elindultunk
az aranyalmák misztikus kertjéből...
– ó, hogyan sírt románcot a rozsdás díszlet,
a kékes sárkányfog-villanásban!

Csak ketten voltunk, az úton várt reánk
kristály és kacagás és tágas fájdalom
és az a dallam végig, amit most dúdolunk
– s szeme, Úrnóm, vigaszként ragyogott...

Csak ketten voltunk – akkor is, mint ma
amikor átballagtunk az első őszön
– a bűvös őszön át – amikor később a fenyők
alatt
égő gyertyák fényében halkán így szóltál:
„Maradj!”

Kolozsvár, 1954. április 12.

Din „Cântece pentru Domnița toamnei.”

Vezi floarea albă-plină a bucurieri, iară
s-a-nchis, când s-o atingi cu degetul Tău fin.
Se cerne peste noi din nou o tristă seară.
Mut, Te privesc o clipă – iar Tu oftezi: –
Destin!...

Vezi, floarea albă-plină a bucuriei, iară
și-a irosit parfumul, când să-l respiri din plin.
Dar Îți trimite-n loc mireasma-i, altă seară
înscrisă-n viața noastră de Marele Strein.

Vezi, floarea albă-plină a bucuriei, iară
va înflori odată-nviață de destin!
– Și va fi iarăși toamnă și va fi iarăși seară
și ai să-mi mângâi tâmpla cu degetul Tăi fin...

Cluj, 13 septembrie 1954

Az ősz Úrnőcskéjének dalaiból

lásd, az öröm teltfehér virága
ismét becsukódott, ahogy finom ujjaddal
illetted.

és ránszítál ismét egy bús este.
némán nézlek Téged egy pillanatra – és te
sóhajtasz: – ez a sors!

lásd az öröm teltfehér virága
eltékozolta illatát, mire mélyen magadba
szívtad volna,
de küld majd néked más illatot, más
estén, amit megírt nekünk a Nagy Idegen.

lásd, az öröm teltfehér virága ismét
kivirágzik, a sors életre kelti!
– és ismét ősz lesz és ismét este lesz
és megcirógatod majd halántékomat finom
ujjaddal...

Kolozsvár, 1954. szeptember 13.

...

Culeg fărâmare de gând
care-nsoțeau odinioară tinerețea
și-aud pe-acorduri moi plângând
tăcerea, tinerețea și tristețea.

Chilimbaim nu picură-n pahare
și nu-și răsfrânge galbenul de porțelan
peste-ncântarea unei zile oarecare
din păcla tistă care-a mai rămas din an.

De peste hămi care se deschid
în drumul dintre inimă și eri,
În tactul unui vals perfid
și seara asta-mi cântă ca atâtea seri,

Acorduri prinse-n valuri de regret
și câte-o fugă fină ca soarele de toamnă
– ca, din durâsul Tău discret
să-Ți mai citesc iubirea iară, Doamnă...

Cluj, 27 decembrie 1954

Cím nélkül 3

gondolat-morzákat gyűjtök
egykori ifjúságomat ezek kísérték
s lány akkordok sírását hallom
hallgatást, ifjúságot és bánatot.

borostyán nem csepeg a poharakba
és nem szórja sárgás porcelánját
az elmúló napunk bűvöletére
a szomorú homályból az, ami az évből még
megmaradt.

minden határon túl, ami megnyílik
a szív és a tegnapi közti úton,
egy csalóka valcer ritmusára
ez este is, mint minden más este, úgy dalol.

a dallamok a megbánás hullámai
és néha finom futamok, akár az őszi nap
– hogy diszkrét mosolyodból
kiolvashassam szerelmed újra, Úrnőm...

Kolozsvár, 1954. december 27.

Împlinire

Domniță, am venit să plec geniunchiul iară
naintea Ta, și fruntea – și'n deget să Îți pun
inelul pentru care, din prima noastră seară
toamna-și cernea din aur, din vise, din parfum.

Nu Ți-am adus caleașcă bătută'n nestemate,
nici telegari de foc, naintea ei să-i prind
– dar Îți făgăduiesc că'n nopțile'nstelate
am să Te duc de mână, prin vrăji nedeslegate,
prin basme, hoinărind.

Domniță, am venit să plec geniunchiul iară
naintea Ta, și fruntea – și să-Ți aduc drept dar
inima mea, în care – din prima noastră seară –
clăditu-Ți-am iatac din cel mai pur cleștar.

Întinde-mi dară mâna și las'o'ncuibăzită
în mâna mea, deprinsă minuni să-i stoarcă
vieții
și vino – ne'nțeleasă, frumoasă și iubită –
să căutăm, în doi, cărarea rătăcită
în păcla dimineții.

Domniță, am venit să plec geniunchiul iară
naintea Ta, și fruntea – și'n deget să Îți pun
inelul pentru care, din prima noastră seară
Toamna – și cernea din aur, din vise, din
parfum...

Beteljesülés

Úrnőcském, jöttem, hogy térdet hajtsak újra
előtted s lehajtsam homlokom
és ujjadra húzzam azt a gyűrűt,
amelyért első őszi esténk aranyat, álmot,
illatot szitált.

Nem hoztam el Neked a drágaköves hintót,
sem a tüzes fogatot, mit elejébe fognék
– de megígérem, hogy csillagos éjszakákon
kézen fogva vezetlek titkos varázslatokba
át meg át a mesék tájain

Úrnőcském, jöttem, hogy térdet hajtsak újra,
előtted s lehajtsam homlokom –
és elhozzam néked ajándékba a szívem
melyben – első esténk óta – a legtisztább
kristályból
építem palotádat

nyújtsd tehát a kezed és hagyd kezembe hullni
hadd csikarjon ki az élettől még egy új csodát,
és gyere – érthetetlen, szép és szeretett lény –
keressük kettesben az ösvényt

mely elvész úgyis a reggeli ködben.

Úrnőcském, jöttem, hogy térdet hajtsak újra
előtted, s lehajtsam homlokom – és ujjadra
húzzam azt a gyűrűt,

Cluj, 26 iunie 1954

amelyért első őszi esténk aranyat, álmot,
illatot szitált.

Kolozsvár, 1954. június 26.

...

Din „Cântecel pajuului Călin”

O, Ți-am adus peste dogoarea vieții-ndurerate,
picuri de rouă rece – dar fără de folos,
căci palmele-mi-erău însângerate:

nu din răcoarea liniștilor albe,
ci din dureri din veci eu Ți-am adus prinos...

Trouveur modern, eu m-am oprit să Te slujesc
cu mută și îndurerată de-apururea credință
și Ți-am adus, drept dar, un braț de flori ce
cresc

în văgăuni de suflet din veci stingher
și-amar
și prins în mreaja-i grea, de sfânta pocăință.

Și azi? – Mă tem. Domniță, că-n cupa de
cleștar
în care Tu pui flori, e-un strop de apă moartă,
mă tem că-Ți irosești credința în zadar:

castelul fermecat mai doarme somn
adânc

și nimeni nu ne-aude cum băteau, doi, în
poartă...

Cluj, 29/30 octombrie 1954

Cím nélkül 4

Călin apród dalaiból

Ó, hoztam néked a fájdalmas élet lobjára
hús harmatcseppeket – ám hiába,
mert tenyerem véres

nem a fehér nyugalom hűvöséből
hanem az örök fájdalomtól hoztam neked
ajándékként...

modern trubadúrként Téged szolgálni jöttem
néma és fájdalmas örök hűséggel
és hoztam Neked ajándékba egy öl virágot
élőbbeket

a keserű és suta szakadékokban
termőknél,
a szent megbánás gödreiben tenyészőknél.

és ma? – félek, Úrnőcském, hogy a
kristálykupában

melybe te virágot teszel, egy cseppnyi
halálvíz van,

félek, hiába pazarlod hitedet:

az elvarázsolt kastély mélyen alszik
és senki se hallja, hogy ketten kopognak
kapuján.

Kolozsvár, 1954. október 29-30.

A jégmadár

(magyar nyelven írott vers)

Jajongva száll, szürke vizek felett
a kín és viharszárnyú jégmadár.
Folyton odább siklik a láthatár
és folyton jó a Múlt a jégmadár megett.

Nyargal a szürke hab távol partok felé...
– Ó, végtelen az óceán, parttalan, révtelen.
(Tán a halál fodrozik rajta szüntelen.)
... Idegen szelek jönnek a jégmadár elé.

Sehol vitorla, föld sehol; pihenni vágy'
a fáradt szárny, szélvédett part alatt.
– de csak pereg a semmiből az alkonyat.
... Olyan az óceán, ott mélyen lent, mint
álnok-puha ágy.

Boksánbánya, 1954. júl. 10.

...

... ”ziua ce clădea,
Noaptea se surpa”...

I-am fost ibovnic din veci. Durerii. Multe
clipe s-au oprit să mă asculte,
dar toate-au plecat mai apoi cu vârtejul
inexistentei vremi... Îmi tremură mâna...
mi-e sec gâtulejul...

Străbun mie însu-mi trăit-am (în clipa ce-i
moartă de-acum)
trăit-am la capătul unui alt drum,
într-o casă în care cioplean pietre verzi de jad.
Veneau pelerini să mi-le cumpere. Eu
zâmbeam
privind frunzele care tremură și cad.

Mai presărați mirodenii pe rugul care arde în
mine
mai sărutați mugurii cu vârfuri ruginii și fine...
Și stați apoi o clipă locului să puteți pricepe
toate cele:
pașii mei se pierd în depărtări, dar în colb sânt
veșnice, urmele mele...

Cluj, 25 nov 1957

...

„...mit nappal fölraktak,
Éjjel összeomlott...”

Időtlen idők óta szeretője voltam. A
Fájdalomnak.
Sok pillanat állt meg, hogy engem hallgasson,
De mind elmentek aztán sodrásában a
nemlétező időnek... Reszket a kezem...
torkom kiszáradt...

Önmagam őseként éltem én (a pillanatban,
mely, íme, halott)
éltem egy másik út végén
egy házban, melyben zöld jáde-köveket
faragtam.
És jöttek a zarándokok, hogy megvásárolják.
Én mosolyogtam
látván, amint a falevelek megzendülnek és
lehullanak.

Vessetek még fűszerszámokat a máglyára,
mely énbennem ég.
Csókolgassátok még a finom, rozsdaszín
rügyeket...
S aztán álljatok meg egy percre, hogy mindezt
megértsétek:
lépteim elvesznek a távolban, de lépteim
nyoma örökre megmarad a porban.

Kolozsvár, 1957. november 25.

Fum

Eu și cu mine nu mai sântem frați.

Depart, pe geama zării-i rămasă
făptura din basm – vedenie frumoasă
de-atâtea ori cuprinsă de bietul meu braț.

Eu și cu mine abea ne mai înțelegem.

Încrustată-n șidaf, ca vechile icoane bizantine
e rece și dreaptă făptura. – Tu și cu mine
suflete biet – la capăt de drum – oare
cu ce ne alegem?

Cluj, 24 octombrie 1957

Füst

Én és jómagam már nem vagyunk testvérek.

Távol, a láthatár szemhéján maradt a mesebeli
lény – a szép látomás
melyet szegény karom annyiszor átölelt.

Én és jómagam már alig értjük egymást.

Hideg és szálegyenes ama lény,
mint egy gyöngyházba vésve áll, mint bizánci
ikon –
Te meg én – szegény lelkem – majd
az út végén vajon mivel maradunk?

Kolozsvár, 1957. október 24.

Cîntec

pentru praznicul Crăișorului Rareș

În ceasul mare, când ai să deslegi
a zâmbetului și a lacrimilor taină,
adu-Ți aminte că-i același adevăr
ascuns sub ori și care haină.
Și cată să pricepi că în tăcere
sortit 'i-e lacrimi să cadă;
că zâmbetul e melodie
vrâstată', iarna, în zăpadă;
că și surâsul și cleștarul
sunt tot aceeași lume mută:
făptura cerului albastru
într-o clipită încăpută....

Cluj, 12/18 iulie 1957

Dal

Rareș királyfi ünnepére

Ama nagy órán, midőn megfejted
a mosoly és a könnyek titkát
jusson eszedbe, hogy az igazság ugyanaz
bármilyen ruhába bújtatják.
S próbáld megérteni, hogy a könnyek sorsa,
hogy hangtalan hulljanak;
hogy a mosoly dallam csupán
télben, hóban dudorászott dallam;
s hogy a mosoly és a kristály
egyazon néma világ:
a kék ég valója
mely egy pillanatba belefér...

Kolozsváron, 1957. július 12-18.

Din ciclul "Poeme pentru praznicul Domniței Sgândărel"

– "Poemele pașilor Tăi." –

... "vântul uitării nu va sufla nicicând
peste voi, copilele mele,
viselor"...

Praznic

Era cam pe la nouă, când ne întorceam
odinioară-n doi – știi? – serile, acasă –
și ne-aștepta odaia hâdă.

(Acum, îmi pare că era frumoasă.)

Treceam pe ulițe pustii, tăcute. Aromea
în noapte, în zăpadă, în flori de tei, – argint.

(O, eram doi, atunci!)

– Pe-aceleași uliți, azi, singur pașii mi-i mint.

Cluj, 12 iulie 1957

A Sgândărel úrnőcske ünnepének költeményei című ciklusból

– Lépteid költeményei –

„...a feledés szele soha nem fúj felétek, álmok,
kislányaim..."

Ünnep

Kilenc körül lehetett, mikor hazatértünk.

Egykoron kettesben – tudod? – esténként haza
–

és a ronda szoba várt.

(most úgy tűnik nekem, hogy szép volt).

Kihalt, hallgatag utcákon mentünk. Illatozott
az éjszakában a hóban a hársfavirágban az
ezüst.

(Ó, ketten voltunk akkor!)

- Ma, ugyanazokon az utcákon, egyedül,
magam hazudom lépteimet.

Kolozsvár, 1957. július 12.

Tăcere

E frig.

Și îmi rânjesc pereții hâzi și goi.

Pereții între care ne-am ucis noi doi.

Mă gîtuie ceva.

Nu pot să strig.

Cluj, 28 mai 1957

Néma csönd

Hideg van.

Rám vigyorognak a pucér, ronda falak.

A falak, melyek közt mi ketten megöltük
önmagunkat.

Valami fojtogat.

Nem tudok kiáltani.

Kolozsvár, 1957. május 28.

Cântec

*pentru feciorașul tatii, să doarmă
lin și să fie cuminte...*

Vezi, din cer Îți cad mărgele,
să Te joci frumos cu ele:
ploaie de mărgele sure,
sommul până să Te fure,
să visezi numai ce-Ți place...
– Nani, dormi, nani, dormi lin.
Ploaia cântă, noaptea tace
strânsă mică-mititică,
sub o frunză de pelin...

Mai târziu, spre zori de zi
un cocoș se va trezi
și-o să-Ți cânte-un cântec mic
despre-o zână și-un pitic
și despre un prințisor...
– Nani, dormi, nani, dormi lin.
și, prin somn, pășind ușor,
șă-mi sădești un zâmbet mic
lângă frunza de pelin...

Cluj, 9 septembrie 1959

Dal

*apa fiacskájának, hogy jól tudjon
aludni és jó legyen...*

Lám, az égből gyöngyök hullnak,
hogya te velük szépen játszodozhass:
szürke gyöngy-eső, míg az álom el nem lop
hogya álmod azt, ami Neked tetszik...
- tente, aludj, tente, aludj szelíden,
dalol az eső, hallgat az éj
kicsire-picire összezsugorodva
az üröm levelén....

később aztán, hajnal felé
felébred majd egy kakas
és egy kis dalt dalol Neked
egy tünderről és egy törpéről
és egy kis hercegről....
– tente, aludj, tente, aludj szelíden,
és álomban, könnyen lépve, ültess nékem egy
kis mosolyt
az üröm levele mellé....

Kolozsvár, 1959. szeptember 9.

Despărțire

Pământ puțin, pământ de miere,
te-aș mângâia în palme, bulgăr după bulgăr
și-aș asculta în veci, cum inima te cere...

M-al adăpa mereu din sacra ta tăcere.

Pământ puțin, eu nu te vând și nu te
cumpăr.

Aș sta, să-mi mai doinești din visul
învolburat și dureros al crivețelor tale,
și să-ți desleg tăcerea și să-ți măsor abizul
și brazdă-nsămânțată să-mi fie-n tine, scrisul
pământ puțin, cu multă, multă cale!

Aș sta, dar sunt hoinar – hoinar sortit:

mereu mă cheamă altă nouă amăgire

mereu mă-ndeamnă visul cel veșnic ne-
mplinit...

Mă duc, plângând să-mi stâmpăr dorul de
infiniț,

mă duc să-mi cânt durerea furată din psaltire.

Cluj, 7 martie 1959

Elválás

Kicsiny föld, mézizű föld,

kezembe véve simogatnám minden
göröngyödet

és hallgatnám örökkön, hogy szíve úgy akar
téged...

szomjiam örökkön szent cseneddel oltanám.

Kicsiny föld, én téged el nem adlak s
meg nem veszlek.

Hallgatnám, amint téli viharaid örvénylő,
fájdalmas álmáról regélsz,

hogy megfejthetném hallgatásod és
mélységedet megmérhetném

s belédszántott, bevetett barázda lehessen
írásom

kicsiny föld sok-sok úttal!

Maradnék, de csavargó vagyok – csavargó
sorsú:

örökkön hívnak új és más látomások

örökkön sarkall a soha meg nem valósult
álom...

Megyek csillapítani sírva végtelen iránti
vágyam,

megyek, hogy énekeljem zsoltárból lopott
fájdalmaimat.

Kolozsvár, 1959. március 7.

...

M-om tot răstoarce, ca apa în bulboane
Și-or trece peste mine noi și noi corăbii
Și-oi rîde singur, noaptea, strigoi cuprins de
toane

și gladiolele – amar de roșii –
îmi vor cădelnița din săbii.

Om cânta cu glas de durere – de mare
muțenie.

Din rănile mele-a curge doar sângele zorilor.

Și-n biserică mea, or sluji dracii utrenic.

Am să fiu singur dar – am să adun
în palmele mele, sufletul florilor.

Cluj, 21 april 1958

Cîm nêlkul 5

Mind forgolódnék, mint az örvénylő víz

s rajtam mennének új és új hajók

s magamban nevetnék éjjel, mint bolond
kísértet

s a kardvirágok – keserűn pirosak –
kardjukkal szentelnék utamat.

A fájdalom hangján énekelnék – nagy
némasággal.

Sebeimből csupán a hajnal vére folya.

És templomomban ördögök hajnali miséje
volna

Egyedül leszek hát – de összegyűjtöm
tenyerembe a virágok lelkét.

Kolozsvár, 1958. április 21.

Legendă

Odată ('nainte de bătrânețea pietrelor)
tainele-au ieșit, șirag, la lumină
– ca surâsurile de țigancă în fața șetrelor,
sau ca schima în care se-mbină
sufletul de călugăriță
cu jăratecul vetrelor.

Au ieșit tainele-n lumină, șirag,
melodii cântate din vârfuri de degete
de-o domniță din basm, prințului drag.
– Și n-au știut cântecele-acestea să pregete,
dar nici să aromească
și nici în amurguri să fremete.

Dar, vremea era vreme și-atunci ca și azi:
nu pricepea nimeni tainele cântului...
De-aceea, ieșit dintre pâlcuri de brazi,
singuratec și trist odrasla vântului
Le-a prins pe toate în fluier
zestre dulce pământului...

Cluj, 3/4 mai 1958

Legenda

Egykor (még a kövek öregkora előtt)
a titkok sorban előjöttek a fényre
– mint a cigánylány – mosolyogva a sátrak
elé.
Vagy mint az az arckifejezés, amelyben az
apáca-lélek és a tűzhelyek
parazsa vegyül.

Előjöttek a titkok, szép sorban, dallamok,
melyeket mesebeli úrnőcskék ujjbegye
játszott a szeretett ifjú hercegnek.
– És ezek a dalok nem kímélték
de nem is illatosították a világot
és az alkonyban sem zizegtek.

De az idő akkor is idő volt, mint ma:
a dal titkát senki se látta...
ezért kilépve a fényes ligetből
a szél szülötte magányosan és búsan
Furulyájába fogta be őket
a föld édes hozományát...

Kolozsvár, 1958. május 3/4

Din „Cântece cu găze”

Furnica

Trecea printre ierburi și-n jurul ei
ierburile – junglă – erau uriașe.
Își puseseră frunzele, toate, cercei
în cinstea dimineții cu zâmbet de prunc
desprins adineaori din fașe.
În loc de drum, soarta îi hărăzise
antene: două inimi prelungi și fine...
De-aceea șovăia, încâlcind trezia cu vise,
de-aceea pietricica era stei pentru ea
și viața gust dulce punctat cu izuri străine.

Cluj, 12 april 1958

A Bogaras dalokból

A hangya

Füvek közt haladt és körötte
a füvek – őserdő – óriásiak voltak
a levelek mind felékszerezve
a gyermekmosolyú reggel tiszteletére
amely a pelenkából épp most
szabadult.

Út helyett a sors számára antennákat
adott: két hosszúkás, finom szívet...
Ezért tétovázott, az ébrenlélet álommal hártva
ezért volt számára bálvány a kiskavics
és az élet mézízű, itt-ott idegen zamatokkal.

Kolozsvár, 1958. április 12.

Întrebările unui călător

Trec norii, trec... Oare-ncotro se duc?
Din lacrimile căror jalbe plâng?
–Ci tot cerșind, din mila celor mulți
cu ce-am să mă aleg – cât am să strâng?...

Voiau de gânduri destrămate. Har.
Un strop de nebunie. În cupă mătrăgună.
Și câte-un vers, furat lui Dumnezeu.
– Adună, cerșetorule, adună...

În tâmplă – ovienet – și leșin
în tot ce mai trăiește încă-n tine.
–Trec norii, trec... Ca întrebările.
Dar se întorc cu toții – către mine...

Cluj 8 mai 1958

Egy utazó kérdései

Mennek a felhők, mennek... Vajon merre?
Mily panaszok könnyeit sírják
– és míg sokak szánalmát koldulom
mi jut majd nekem – mennyit gyűjtök össze?

Széthullt gondolatokat akartak. Malasztot.
Egy cseppnyi örületet. Mérget a kupába.
És egy-egy Istentől lopott verssort.
– Gyűjtögess, koldus, gyűjtögess csak....

A halántékomon – szédület – és ájulás
mindenben, ami még benned élet.
– Mennek a felhők, mennek... mint a
kérdések.
De végül mind visszatérnek – hozzám...

Kolozsvár, 1958. május 8.

Egiptiană

Am rămas sărac de daruri
împărțite larg prin lume:
astăzi nu mai am nici zâmbet,
nici tristețe – adevărată, nici revoltă și nici
nume.

Am trecut ca vijelia
de nisipuri mișcătoare:
nisipit în mii de clipe,
nu regret nici veșnicia, nici prezentul nu mă
doare.

Sânt nisip? Va vrea odată
cineva să mă contemple?
Nu știu... Știu că-nec cu-ncetul
piramide, sfincși și temple...

Cluj, 24 IV. 1961

Egiptomi

Szegény maradtam, ajándékok nélkül
miket világszerte bőven osztogattam:
ma már mosolyom sincsen,
bánatom se – igazi, sem lázadásom, sem
nevem.

Úgy mentem végig, mint a vihar
a futóhomok-síkság fölött,
ezer pillanat homokja lep már
és nem bánom az öröklétet se már és a jelen se
fáj.

Homok vagyok hát? Akar valaha tán
valaki megszemlélni engem?
Nem tudom... de tudok ellepni lassan
piramisokat, szfinxeket és szentélyeket...

Kolozsvár, 1961. április 24.

Cântecul corsarului

pentru Rareș

Tu porți (și-n câte veșnicii purta-vei?!)
din tot ce-n veșnicii am adunat, pecete:
trufii și lacrimi și dureri bolnave
și din tării cădere de săgetat erete.

Tu porți (și-n câte veșnicii purta-vei?!)
din tot ce mi-a fost dat să fiu, un semn:
urletul din furtuni, tăcerea din conclave
– un diavol sfânt și-un dumnezeu nedemn –

Tu porți (și-n câte veșnicii purta-vei?!)
din mine răscolite fără de margini țeluri.
Și-odată-n locu-mi, căpitan al navei,
în glasul Tău, vor scăpăra oțeluri.

De-aceea, vezi, în nopți de griji împrorâte
mă plec adânc Nevoii – acestui zeu viclean:
căci brigantina mea-i e navă bătrânească.
Dar, liberă – a Ta – vreau să plutească
pe-ntinsul ocean.

Cluj, 22 april 1956

A kalóz éneke

Rareșnek

Te hordod (és hány örökkévalóságig hordod még?!)

mindazt a bélyeget, mit én
örökkévalóságokból összehordtam:
gőgöt és könnyet és beteg fájdalmat
és esők hullásából nyílvesző-cikázást.

Te hordod (és hány öröklétig hordod még?!)
jeleit annak, aminek lennem megadatott:
a vihar üvöltését, a konklavé hallgatását
– egy szent ördögöt és egy méltatlan istent –

Te hordod (és hány öröklétig hordod még?!)
belőlem a lázas végtelen célokat.
És egyszer majd helyemen, hajóskapitányként
a te hangodban szikrázik majd az acél.

Ezért, lásd, gondsújtotta éjszakákon
meghajlok mélyen a Szükség – e ravasz isten
előtt:
mert az én gályám öreges hajó.
De a tied – akarom – szabadon ússzon
a széles óceánon.

Kolozsváron, 1956. április 22.

Remember

din „Cântecele pajului Călin”

Domniță, n'am odoare să Ți-le-aduc drept dar
și n'am palate, măiestrite în cleștar
și n'am hlaurisă, pentru Tine, din purpuri și
mătăsurii:

eu sunt un bard sărac, scripcar
de vise, rugăciuni și păsurii...

De-aceea, vezi, Domniță, azi
Îți dau, de praziuciul iubirii noastre
doar sclipătul de-argint cel prins în
brazi

și-adâncul cel senin din zările
albastre.

Îți amintești? – Iubirea ne cânta'n
surdină
și Tu visai, cu gândul dus departe
și toamna desena, pe frunze moarte,
lumini și umbre din sânge și rugină.

Îți amintești? – Din străzile pustii
pe care pași Tăi nu mai scandau iubirea
Îți aromea, în noapte, aminitirea
care Te aștepta și Te chema să vii.

Îți amintești? – Tăcut, în umbre, burgul
il aștepta, cu noi, pe Moș Crăciun
și eu, cu mâna tremurată, încercam s'adun

Remember

Călin apród dalaiból

Úrnőcském, nincsenek kincseim, miket néked
ajándékként hoznék

és nincsenek kristálypalotáim

és nincsen számodra bíbor- és
selyempalástom

én szegény dalnok az álmok
hegedőse vagyok, az álmoké és sóhajoké.

Ezért, lásd, úrnőcském, ma
szerelmünk ünnepnapján csupán
a fenyők ágai közt szikrázó ezüstöt
és az ég kékjében szelídülő mélységet adom.

Emlékszel? – szerelmünk halkán dalolt
és Te álmodoztál, messze járt gondolatod
és az ősz halott levelekre
árnyból és vérből és rozsdából rajzolt.

Emlékszel? – a kihalt utcákból
melyeken lépteid már nem skandáltak
szerelmet.

Érezted az éjben illatozni az emléket
mely rád várt és hívott, hogy gyere.

Emlékszel? – a város árnyékba burkolózva
hallgatag
velünk együtt várta Karácsony érkezését,
és én reszkető kézzel próbáltam összeszedni

mărgăritarele ce le răștea amurgul.
Domniță, iată tot ce am putut drept dar
să Îți aduc, în cupa se cleștar
a dragostei pe care-am vrut-o' mbrăcată în
mătăsurii:

biet bart sărac-sărac scripcar
de vise, rugăciuni și păsurii.

Cluj, 12 ianuarie 1954

a gyöngyöket, miket az alkony szerteszórt.

Úrnőcském, tehát, lám, ennyi csupán mit
ajándékként
néked most, a szerelem kristálykupájában
hozok, selyembe öltözött szerelem helyett.

Én, szegény hegedős dalnoka
álmoknak, imáknak s sóhajoknak.

Kolozsvár, 1954. január 12.

Cântec de durere

pentru Sărbătoarea Dăruirii

Amintire albă de pe-un ram de brad,
prinsă-n colb de stele și lacrimi de cleștar,
amintire albă – viața azi mi-o scad
cu fie-ce clipă ce mi-ai dat-o-n dar.

Amintire albă, gând păstrat în taină
printre nestemate – vise ne-mplinite –
azi, când port cernita negurilor haină
cântă-mi azi colinda zilelor fugite...

Amintire albă, cu veșmânt de datini
dă-mi, mai dă-mi odată iureșul nebun
încântat în doruri, încleștat în patimi
–dă-mi, mai dă-mi odată Noaptea de
Crăciun...

Cluj, 24/25 decembrie 1959

Fájdalom-ének

az Ajándékozás Ünnepe

Fehér emlék egy fenyőágon,
csillagpor-lepte, kristálykönny-áztatta,
fehér emlék – éltem ma egyre fogy
minden ajándék-pillanattal, mit tőled kaptam.

Fehér emlék, titokban őrzött gondolat
drágakövek – be nem teljesült álmok – közt
tartogattalak.

Ma, midőn gyászok sötét ruháját hordom
te dalold nekem a megszökött napok dalát.

Fehér emlék, hagyományok köntösében
add még, add még egyre nekem a
vágycsontok, szenvedélyek bolond futamát
add még, add még egyszer azt a Karácsony
Éjjelt...

Kolozsváron, 1959. december 24/25

Cântec de tristețe

Cu dantela umbrei de pe caldarâm
mă ademenise s-o cutreier, strada.
Mi-a șoptit că-mi duce pașii-n alt tărâm
unde am să gătui și am să dărâm
și-am să-n frâng minciuna, moartea și tăgada.

M-am scăldat în umbre și am căutat
din mireasma nopții să dezleg povețe,
dar – fecioară – noaptea nu s-a-nfiorat.

Și-am venit acasă și-am încrustat
lângă celelalte – un cântec de tristețe.

Cluj 24 aug 1959

Szomorúság-ének

Árnyék-csipkével kövezetén
csábított csatangolásra az utca.
Azt suttogta, hogy lépteimet egy más világba
nyitja.
Ahol majd megfojthatom, lerombolhatom
és széttörhetem a hazugságot, a halált és a
tagadást.

Árnyakban fürödtem s az éjszaka illatából
próbáltam tanácsot hüvelyezni
de – szűziesen – az éjszaka nem borzongott
meg.

És hazajöttem és összeróttam
a többi mellé egy újabb szomorúság-éneket.²⁰²

(Kolozsvár, 1959. augusztus 24.)

---

²⁰² Létezik a dossziében a versnek egy másik változata, ahol a „szűziesen” szó helyett „ellenséges” szerepel.

Talcioc

Mă mână nevoia să-mi vând vechiturile.

M-am așezat și eu în rând cu săracii
și-am stat surerit până și-a deșertat
în fața mea și-a tuturor, mizeria, sacii.

Și-atunci, i-am descifrat vieții toate partiturile.

Am stat cu capul plecat, cu inima strânsă.

În fiecare ochi vedeam că pricepe,
vedeam că-mi știe nevoia de pită,
de gologani și de două cepe.

Undeva, mă aștepta iubita, chinuită, plînsă.

Dar cînd am isprăvit și mi s-au urmit pașii, ca-
n vis,

mergeam cu capul sus: nu mai știam de obidă.

Gîndul nu se mai învobura.

Paragina din mine îmi zâmbea, candidă:

Nu mai eram nici om, nici duh, nici proscris.

Cluj, 27 august 1959

Ószer

Hajt a szükség, hogy eladjam ócskaságaimat

leültem hát a nincstelének sorába
s letörten ültem, míg szemem láttára
a nyomor kiürítette zsákjait.

És akkor az élet minden kottáját elolvastam.

Csak ültem lehajtott fejjel, szorongó szívvel.

Minden tekintetben azt látom
megért engem. Ismeri szükségeim.
Kenyérre, két hagymát érő garasra.

Valahol szerelmem várt reám gyötrődve, sírva

De midőn végeztem és elindultam, mint egy
álomban

emelt fővel mentem: nem megalázottan.

Gondolataim már nem örvénylettek.

A bennem lévő pusztaság mosolyra szelídült:

Nem voltam már sem ember, sem lélek, sem
kitaszított.

Kolozsvár, 1958. augusztus 25.

Circuit închis

Eu știu că ploaia cade limpede, din slăvi,
dar printre noi, aicea, se-adună în și roaie,
se-amestecă cu colbul, se-oprește prin
băltoace
și-n tină se preschimbă, în tină, biata ploaie...

Iar tina e aghiuda prea – limpezilor slăvi:
o faci culcuș de holbe, și pântec de carafă;
și ți-o croiești, șurițe, și zici că-i țara ta
și plângi, s-o uzi cu lacrimi, când cerne nu-i
dă apă...

Și-apoi se uscă tina și pleacă apa-n slăvi
pe drumuri nevăzute, și colbul îl ia vântul:
se șterge pe veci urma de lacrimi și de țară
și stă-nsetat s-aștepte o ploaie nouă, iară,
îndurerat, pământul...

Cluj, 20 septembrie 1958

Zárt kör

Tudom, hogy az eső tisztán hull az égből,
De idelent, miközöttünk a porral elvegyül.
csurdogál, pocsolyává összeáll,
és sárrá változik, iszappá szegény eső...

A sár pedig a tiszta égbolt ellentéte;
sárfészket raksz belőle, korsót korongozol;
elkészítéd magadnak és azt mondd ez a te
országod
és siratod, könnyeddel öntözöd, ha nem hull
harmat reá

Aztán a sár megszárad, a víz pedig visszazáll
az égbe.

titkos utakon, a port pedig elviszi a szél;
örökre eltűnik nyoma és a könnynek,
országnak
s a föld szomjasan várja újra
fájdalmasan az esőt...

Kolozsvár, 1958. szeptember 20.

Căutare

Am scormonit materia, de mâină cu eternul
Făust

și-am mers pe ape-alături de Isus.

M'au mângăiat, cu frunza, măslinii din
Zlathaust

și nu arare am zâmbit, privind în sus.

Mai am și astăzi un crâmpeni de lemn

din coliba mea, lacustra

și port și azi pe frunte, semn

de trecerea prin lume a lui Zarathrustra.

Am fost și eu un rob cârând granit

lui Cheops, care copia eternitatea

și-am alergat cu vântul, către infinit,

când moartea-și împărțea, răzând, dreptatea...

Am curs cu apele de am udat câmpia

și-am fost în viața mea, nămol și colb de aur

și am căutat, în zori, cu ciocârlia:

nu rege care-avea doar cântece'n tazaur..

Cluj, 1940.../18 octombrie 1953

Keresés

Feltúrtam az anyagot az örök Fausttal együtt
s Jézussal jártam egy úton.

Simogattak leveleikkel Zlathaust olajfái
s gyakorta mosolyogtam feltekintvén.

Még ma is van birtokomban egy forgács

tavi kunyhómból,

és ma is hordom homlokomon a jelét

annak, hogy itt járt a világban Zarathusztra.

Én is egyike voltam a rabszolgáknak, akik

gránitot hordtak Keopsz öröklét-másolatához

és magam is szaladtam a végtelen felé a
széllel

amidőn a halál nevetve tett igazságot...

Folytam vizekkel megöntözvén a mezőket

és voltam, életemben iszap és aranyhomok

és énekes pacsirtákként vártam a hajnalt;

de nem király voltam, kinek kincstárában csak
dalok vannak...

Kolozsvár, 1953. október 18.

„Din „Cântece obidite.”

„...Domniță, am venit să plec ganunchiul iară
naintea Ta, și fruntea...”

Amar

Va mai veni o toamnă, greu aurul purtându-și
și sâgele și gândul și amintirea toată...

Va mai veni amurgul, cum a venit odată
demult, când își cânta tristețile pădurea...

– Mă frâng, în scrâșnet împietrit, sub roată.

Va mai veni o toamnă, greu vaiorul purtându-
și:

va bate-ncet în poarta grădinii fermecate,

și patimile mele, smerit și-adânc plecate,

or naște iar un cântec, mezin durerii sfinte.

– Mă fringi, în scrâșmet împietrit, Singurătate!

Cluj, 26 iunie 1957

A Megalázott dalokból

„...Úrnöm, azért jöttem, térdet-fejet hajtsak
Előtted...”

Keserű

Jön majd egy ősz, nehéz aranyát hozva
és mondákat, eszméket és emlékeket...

Jön majd az alkony, mint egyszer régen,
midőn az erdő bánatát zokogta...

– Összetörök, köves csikorgás közepette a
kerék alatt.

Jön majd egy ősz, nehéz jajkiáltást hozva;

halkan kopog majd a bűvös kert kapuján,

s megalázott gyötrelmeim majd

újra dalt szülnek, a szent fájdalom
kistestvérét.

– Összetörsz, Magány, köves csikorgás
közepette.

Kolozsvár, 1957. június 26.

Origo

Întâi a fost ritmul. Numai după aceea,
mișcarea

– formă degenerată – a putut să se nască.

Întâi a fost ura. Numai după aceea

oamenii au învățat să se iubească.

Întâi am fost eu. Numai pe urmă

s-au născut – incest – gândurile mele.

întâi a fost Frumusețea. Numai pe urmă

mâinile – proaste – i-au anănat mărgele...

3 mai '58

Origo

Kezdetben vala a ritmus. Csak azután

– elkorcsosult formaként – születhettek a
mozdulatok.

Kezdetben vala a gyűlölet, csak azután

tanultak meg az emberek szeretni.

Kezdetben én valék, csak azután

születhettek – vérfertőző úton – gondolataim.

Kezdetben vala a Szépség. Csak azután

díszítették gyöngyökkel a – buta – kezek.

Kolozsvár, 1958. május 3.

Vară

Trecea o buburuză peste-o frunză
cărându-și – foarte grele – șapte puncte mici.
Pe-un hoit de muscă neagră – albăstruie
amarnic se băteau două furnici.

Treceam agale, prin dogoarea verii
și m-am oprit o clipă, să le privesc tihnit.
Târziu mi-am dat, doar, seama că de atâta
vreme
era întâia vară când – iară – am zâmbit...

Cluj, 7 iulie 1957

Nyár

Egy katicabogár mászott a levélen
cipelvén – erőlködve – hét pettyeit.
Egy acélkék döglött légy tetemén
keserves harcot vívott két hangya.

Andalogva mentem a nyár hevében
s egy percre megálltam, hogy nyugton
szemléljem mindezt.

Csak jóval később vettem észre, hogy nagy
idő után

ez volt az első nyár, hogy – újra –
mosolyogtam.

Kolozsvár, 1957. július 7.

Regret

Elle part. Et moi

Moi,

je reste

comme tant

des fois:

un peu anoste,

un peu tragique: le juif Jésus

sculpté en bois...

Cluj, le 27 juin 1957

Megbánás

Ő elmegy. És én

Én

maradok

mint már

annyiszor:

kissé unottan

kissé tragikusan: a zsidó Jézus

fából faragottan...

Kolozsvár, 1957. június 27.

Pastel

„Din nou s-apropie un praznic

*și-aduce, în atâta întuneric, nădejde de
lumină”*

Întunericul venea din adâncuri poate, ori din
înaltul nesfârșit.

Gâlgâia – izvor,

se-groșa – catifea,

și voia

săucidă pronicul luminii încă-n născare, încă
nebănuie.

De undeva – de nicăieri –

Mreaja soarelui s-a-ntins peste noi.

Tăcut-au codrii vieții, în brâul Mlaștinei
Negre încinși.

Tăcut-a, firul torcând, Ursitoarea.

Pe când căutam buruiană de leac celor răniți
celor învinși,–

albi, nuferii dechinsu-și-au floarea...

Cluj, 4/12 august 1957

Pasztell

„Ismét innen közeleg

s a sok sötétben a fény reményét hozza”

A sötétség talán a mélyből talán a végtelen
magasságból érkezett.

Bugyborékkolt – forrás,

sűrűsödött – bársony,

és azt akarta,

hogypusztítsa a fény forrását, még
megszületésének híre előtt.

Valahonnan – sehonnan –

a Nap hálója ránk terült.

Hallgattak az élet erdei a Fekete Mocsár
gyűrűjében.

Hallgatott, fonlát fonva a Párka.

Miközben kerestem azt a

gyógyfüvet a legyőzöttek sebére

kinyíltak fehéren a tavirózsák...

Kolozsvár, 1957. augusztus 4/12.

Cântecul euforiei

Pălmuiți-mă și scuipați-mă-n obraz
gâtuiți-mă, zâmbiți și băgați mă-n pământ.
Dați zilele mele și hoitul, pradă viernelui
Trez
– dar lăsați-mă să beau, lăsați-mă să cânt.

Răsădiți plictiseala voastră-n mocirlă
și ziceți-i pe urmă, de vreți, Renaștere.
Dar lăsați-mă să-mi beau vinul acru,
Lăsați-mă să cânt cântece naștere.

Eu nu mă sulamenesc nici când dorm, nici
când sunt treaz.

Eu beau vinul de care voi fugiți – de-aceea
cânt.

Dar, vouă, are să vă-n florească Lumina pe-
obraz

– din vinul, din cântecul meu – doar în
pământ...

Cluj, 14 august 1959

Az eufória dala

Pofozzatok fel, köpjetek szembe
fojtogassatok vigyorogva és temesetek el.
Adjátok éltemet és tetememet az Éber
féregnek
– de hagyjátok, hogy igyam, hagyjatok
énekelni.

Ültessétek el unalmatokat a mocsárba
ráfoghatjátok később, hogy Újjászületés.
De hagyjátok, hadd igyam savanyú boromat,
Hagyjátok, hogy a születést énekeljem.

Én nem alakoskodom sem alva, sem ébren.

Én megiszom a bort, amitől ti elmenekültök.

De tinéktek a Fény arcotokon kivirágzik

– az én boromtól és dalomtól – a földben
csupán...

Kolozsvár, 1959. augusztus 14.

Cântecul întrebării și-al răspunsului

Glasul meu de ce strigă oare, veșnic, în pustie?

De ce nu pricepe nimeni tâlcul lui limpede?

Gândul, alb ca ziua de ce nu mi-l știe

nimeni din cei cărora mi-am deschis inima-n cântece?

Durerea mea de ce rămâne stringheră în veci?

Lumina căii mele drepte de ce-o umpleți cu zgură?

De ce-o lăsați pustie, de dragul altor poteci?

Biete făpturi văduvite de lacrimi și de căldură...

Întrebările mele de ce-s fără de răspuns?

Singurătatea mea de ce are izul apelor moarte?

– Ca să poți găsi, într-o zi, într-un zâmbet tâlcul ascuns,

tâlcul greu pe care doar aripa vremii poate să-l poarte.

Cluj, 31 VII. '59

A kérdés és a felelet dala

Miért kiált örökkön pusztába az én hangom?

Miért nem érti senki áttetsző igazát?

Napfényfehér gondolatom miért nem tudja senki, aki előtt dalban nyitottam ki a szívem?

Fájdalmam miért marad örökre sután magányos?

Egyenes utam miért töltitek salakkal?

Miért hagyjátok más ösvényekért?

Szerencsétlen, könnyek és melegség nélküli lények...

Kérdéseim miért maradnak megválaszolatlan?

Magányom íze miért a holt vizeké?

– Hogy megtalálhasd egy napon egy mosolyban a titkos értelmet,

a súlyos értelmet, mit csak az idő szárnya viselhet el.

Kolozsvár, '59. VII. 31.

Cântecul golanilor care nu mai vin

Noi suntem zău simpatice hiuduime
– la ceasul șapte zis-am că sosim –
dar vai, așa e totul în astă tristă lume:
căci noi suntem golani, golani ce nu vin.

Am vrea să știi că soarta zău soarte e de vină
și-o fustă două, care n-au fost ieșit în drum
(una avea zău, o linie divină
cum nu văyură-n alta de loc până acum!)

Noi suntem zău golani huidumele de treadă
– cu pas pornit spre pradă și răs de cel semir–
și zău noi știm e așteptați, dar nu e nici o
grabă
căci noi suntem golani, golani ce nu vin.

Cluj, 14 august 1959

Azon tekergők dala, akik nem jönnek többé

Mi vagyunk, bizony, a kedves csavargók
– a hetedik órában mondtuk, hogy jövünk –
de, jaj, e bús világban már minden így
megyen:

mert mi vagyunk a tekergők, akik nem
jönnek.

Szeretnénk, ha tudnád, hogy bizony a sors, a
sors az oka

és egy-két szoknya, mi elénk került
(az egyiknek, bizony, isteni volt a szabása
melyhez hasonlót nem láttak még errefelé!)

Mi vagyunk bizony a jóra való csavargók
– zsákmányra vágyva, vihogva útrakelők –
és mi, bizony, tudjuk, hogy vártok ránk, de
semmi sietség,

mert mi vagyunk a tekergők, akik nem
jönnek.

Kolozsvár, 1959. augusztus 14.

Cântecul florilor din gastră

Aș prăvăli peste voi stânca durerilor mele,
să hohotesc și eu, odată, a răzbunare
și-aș stoarce-n băutura voastră
zeama neagră din toate buruienile amare...

V-aș tortura odată, și eu, pe voi,
în cămărilor-ntunecoase ale neînțeleșului
să simțiți, din plin, pe umerii goi
mușenia muntelui și cântecul larg al șesului.

Mi-aș aduna odată cetele roșii, de furnici
să dau cu ele năvală peste zilele voastre,
să vă fac răi pe măsură: îngustă și mici.

Dar n-am vreme de voi: trebuie să schimb apa
florilor mele, aromitoare, din glastre.

Cluj, 31 VII. 1959

A vazăbeli virágok éneke

Rátok dönteném fájdalmaim szikláját,
hadd hahotázva élvezzem én is a bosszút
és italotokba csavarnám
minden keserű gyom fekete levét...

Megkínoználak én is benneteket,
a meg nem értés sötét kamráiban
hogy érezzétek teljességgel meztelen
vállatokon
a hegy némaságát és a síkság széles dalát.

Mind egybegyűjteném a hangyák vörös rajait
hogy vélük napjaitokra rontsak,
hogy eléggé rosszá tegyelek: vékonyá és
kicsivé.

De nincs rátok időm: ki kell cserélnem
illatos virágaim vázájában a vizet.

Kolozsvár, 1959. július 31.

Cântec de tristețe

Cu dantela umbrei de pe caldarâm
mă ademenise s-o cutreier, strada.
Mi-a șoptit că-mi duce pașii-n alt tărâm
și-am să-nfrâng minciuna moartea și tăgada.

M-am scâldat în umbre și am cântat
din mireasma nopții să dezleg povețe,
dar – dușmană – noaptea nu s-a-nfiorat.
Și-am venit acasă și am încrustat (cântecul
acesta)
cântec de tristețe.

Cluj, 24 august 1959

Szomorúság-ének

Árnyék-csipkével kövezetén
csábított csatangolásra az utca.
Azt suttogta, hogy lépteimet egy más világba
nyitja.
Ahol majd megfojthatom, lerombolhatom
és széttörhetem a hazugságot, a halált és a
tagadást.

Árnyakban fürödtem s az éjszaka illatából
próbáltam tanácsot hüvelyezni
de – szűziesen – az éjszaka nem borzongott
meg.

És hazajöttem és összeróttam
a többi mellé egy újabb szomorúság-éneket.²⁰³

Kolozsvár, 1959. augusztus 24.

---

²⁰³ Létezik a dossziében a versnek egy másik változata, ahol a „szűziesen” szó helyett „ellenséges” szerepel.

Cântec pă tri coarde,

precum dramele

(nu dramurile)

A'... E baconsi – Escavat
care-a avut, odată, într-o seară,
o indigestie – trăită-n pat –
fără de clara și de sare-amară.

A!... E și Rău (cu minusculă)
dacă pui mâna, într-un spasm retoric
pe ”singurul” condei care-ți e sculă
în spasmul activando-abatoric.

A!... E și gurgianu – Foișor
și a – mai este începutul zării.
– Sculați-vă-n picioare-ncetișor
și plângeți toți, pe tot cuprinsul Tării.

Cluj, 29 august 1959

Ének három húron

miként a drámák

(de nem méricskélve)

Á' E' baconski – kikotorva
egy este volt nekije
egy kis gyomorrontása az ágyban
s nem volt hozzá se klári, se só, keserű.

Á' itt van Rău is (magyarán a rossz)
ha ráteszed a kezed szónoki görcsben
tolladra, mely „egyetlen” szerszámod neked
E' vágóhíd-cselekvő görcsindulatban.

Ó, és itt van Ghirghianu is! – ezen Őrtorony
Ővele kezdődik itt a láthatár
Lassan hát tessék talpra állni mostan
és zokogni országos áhítatban.

1959. augusztus 29-én, Kolozsváron

Cântecul tristeței

Să adorăm, în cupe dantelele albe de spume
și-apoi să ne pierdem pe-aripa frumosului
vâlț.

Bucuriile nopți sunt minuni fără nume:
în cinstea lor să ne-mbrăcăm strălucitorul srtai
de smalt.

Să ne cătăm cu tâlc în ochi, sub fruņți în fum
adâncurile mici, atât de mult dorite!

În prima crâșmă întânlită-n drum –
să credem ca-am găsit legendele-nsorite.

Să-nfigem lunecușul din zâmbet, din privire,
în tot ce astăzi nu-i parfum și vînt, ca noi.
– Căci mâine, mâine vai, om plânge în neștire
înțelegând că sântem nimic mici, triști și goi...

Cluj, 14 august 1959

A búbánat éneke

Imádjuk kupánkban a habfehér csipkét
s aztán veszünk el a szép kerengő szárnyán.

Az éjszaka örömei névtelen csodák:
Tiszteletükre öltünk fényes mázú gúnyát.

Nézünk sokatmondón egymás szemébe
találjuk meg a füstben a homlok alatti vágyott
mélységeket!

Az első útbaeső kocsmában –
higgyük, hogy megtaláltuk a napfényes
legendákat.

S mosolyunk, tekintetünk sikló pengéjét
döfjük
mindenbe, ami ma nem illat és szél, mint mi
magunk.
– Mert holnap, jaj, holnap esztelen sírunk
majd
belátván, hogy semmik, kicsik és meztelenek
vagyunk...

Kolozsvár, 1959. augusztus 14.

Cântec despre zile

vouă, tuturor

Zilele mele sunt zile cu soare

dar niciodată n-apuc să le sug mierea din faguri.

Mă-ncătușează truda... Apuc eu ziua oare, să mă desprind din umbră și abur?

Zilele mele-s surori cu-ntunerecul:

le-ngeamănă izul zăborizilor mari,
când cercul de vrajă cu capete ferecu-l,
cu capete-nfipte în vârfuri de pari .

Zilele mele sunt mărgăritare

rămase în tainița trudei de mâine.

– Iar dacă rana din suflet iară mă doare
mi-o ling, cu gestul trist al unui câine.

Cluj, 25 august 1959

Dal a napokról

tinéktek, mindnyájatoknak

Az én napjaim napos napok

de sohasem sikerül kiszopnom lépjükből a mázat.

Mert a robot megkötöz... Megérem vajon én a napot,

amikor kiléphetek az árnyékból és a ködből?

Az én napjaim a sötétség nővérei:

a nagy várakozások íze ikeríti őket,

amikor a varázskör fejüket veszi,

fejüket melyeket karók hegyébe szúr.

Az én napjaim gyöngyszemek

a holnapi robot titkos rejtekében.

– És ha lelkem sebe ismét sajog

nyalogatom egy kutya szomorú tekintetével.

Kolozsvár, 1959. augusztus 25.

Cântec de tristețe

Am mers prea mult cu mine: mă-ncerca
durerea veche, veșnic nouă a singurătății.
Atinci m-am dus să-ncerc.

Și-am ieșit în stradă și am căutat
din fiorul nopții să dezleg povețe,
dar, dușmană, noaptea tihnă nu mi-a dat
și-am venit acasă și am încrustat
cântecul acesta, cântec de tristețe.

Țesea taine umbra de pe caldarâm,
trecea, săgeată, o pisică, strada.
Mi-a șoptit tăcerea că am să dărâm
– singur, doar cu mintea –
și-am să surghiunesc chinul și tăgada.

Búbánatos dal

Túl sokat jártam magamban: elővesz
a régi fájdalom, a magány örökké új kínja.
Akkor elmentem próbát tenni.

És kimentem az utcára és ott kerestem
az értelmezhető tanulságát az éji
borzongásnak,
de, ellenségem, az éj nem adott nyugalmat
így hazajöttem és leróttam
ezt a dalt, e szomorú dalt.

Titkokat szótt az árny a kövezeten,
egy macska suhant át nyílegyenesen az úton.
Azt súgta nékem a csend, hogy majd
lerombolom
– egyedül, csupán az eszemmel –
és elüldözöm magamtól a kint és a kitagadást.

Din „Cântecelul sângelui”

Revoltă

Răscoală-ți, Crăișorule, munții –

mai răscoală-i odată!

Și lasă să cadă raze de soare

(aspre, fierbinți, aurii)

cunună de glorie, frunții.

Răscoală-ți, Crăișorule, munții

mai răscoală-i odată

– ori n-auzi cum geme Horia

cu oasele frânte sub roată?!

Și prinde în ropotul pașilor inți

ai murgului sprinten, cărarea.

Răscoală-i pe morți peste grofi

și revarsă, în lacrimi și sânge,

durerea ce frânge

cununa de cremene albă a munților.

– Răscoală-i pe morți! Îi stinge – așteptarea,

răscoală-i și scaldă în sânge și-n foc

și-ntunecă zarea!

Adună-i pe toți sub gorun

– sub gorunului lui Horia adună tribunii –

și cântă-le, sângelui celui nebun

cântă-i viforul sfânt pe care-l stârniră

în noaptea istoriei aspre, străbunii–

când unici și-nsetați de sânge și pradă

călări și sălbateci, puhoi veneau hunii!

A „Vér dalai”-ból

Lázadás

Lázítsd fel, Mócok Királya, hegyeidet –

lázítsd fel őket újra!

És hagyd, hogy napsugár hulljon

(éles, forró és aranyszín)

dicsfényként a homlokokra.

Lázítsd fel, Mócok Királya, a hegyeket

lázítsd fel őket újra

– hát nem hallod miként nyög Horia

a csontjait törő kerék alatt?!

Gyors lovad sűrű lépteivel

vedd birtokodba újra az ösvényt.

Lázítsd fel a halottakat a grófok ellen

és áraszd el könnyel és vérrel

zúzó fájdalommal.

a hegyek fehér kovakő koszorúját.

– Lázítsd fel a halottakat – Elpusztít a

várakozás,

lázítsd fel és füröszd vérben és tűzben

a sötétlő szemhatárt!

Gyűjtsd össze őket mind a nagy fa alatt

– Horia nagy fája alatt az összes tribunt –

és énekeld nekik, a tébolyult vérenek

énekeld el a szent vihart mely felkeltette

egykor

zord történelmünk éjjelén az őseinket –

mikor vérszomjasan és zsákmányra éhesen,

Răscoală-ți, Crăișorule, munții!
Mai radă odată gorunul lui Horia, tribunii
cu moartea în ochi, cu mâna pe ghioagă;
oprească-se-n loc viața neghioabă
și cadă vesteda cununii a frunții
– a falnicei frunți –
cununa în colb și-n rușine să cadă
să vadă
odată dreptatea, și grofii – s-o vadă!

Mai suie odată Crăișorule-n munți
și, ceată, să suie tribunii cu tine.
– Și-or crește cât brazii, pigmeii mărunți,
și moarte va fi,
ori foc,
ori potop –
Și n-are să fie nici dup’-aceea mai
bine,
dar nu vor mai fi
nici zâmbete goale, prostești, și senine!

N-auzi cum răpăie pasul cetui de moți,
nu vezi cum flutura steagul lui oria?!
– Mai răscoală-ți, Crăișorule, munții, odată!
Te-așteaptă neamul, te-așteaptă istoria!
Adunați te așteaptă tribunii toți,
sub gorunul lui Horia.

Cluj, 23/24 martie 1954

vadul lovagolva, özönlöttek a hunok!
Lázítsd fel, Mócok Királya, hegyeidet!
Hadd lássák meg végre Horea fáját a tribunok
a halállal szemükben, fegyverrel kezükben;
álljon meg hát az ostoba élet
hulljon le fonnyadtan a homlokkoszorú
– a büszke homloké –
hulljon a koszorú a porba, a szégyenbe
hogy lássák
végre lássák az igazságot a grófok is!

Menj fel újra a hegyekbe, Mócok Királya,
és zárt sorokban, menjenek fel veled a
tribunok
– És nőjenek fenyő-magasra az apró
pigmeusok,
és halál legyen, vagy tűz, vagy áradás –
És azután sem lesz jobb semmivel
de nem lesznek már
ostoba, üres és derűs mosolyok sem!

Nem hallottad miként dübörög a móc sereg,
nem látod miként lobog a lázadás zászlaja?!
– Lázítsd fel, Mócok Királya, hegyeidet!
Vár rád a nemzet, vár a történelem!
Együtt vannak és rád várnak mind a tribunok
Horia nagy fája alatt.

Kolozsvár, 1954. március 23-24.

Cântec

*pentru fata pe care, alături
de mine, a sărutat-o pe gură,
hoșește, nostalgia tinereții.*

Au ars, în mine, toate focurile sacre
și regurile toate pare că s-au stins
și am rămas, anost ca toți, un ins
cu lacrimile-n gât și gândurile acre.

M-au părăsit pe rând iubitele și anii:
n-am amintiri și nu mai am regrete;
sunt angajat în aventuri discrete
și mă invidiază, galbeni, toți golanii.

Nu bănuiește nimeni că soarta mea femeea,
îmi vrea făptura toată scăldată în leșie:
râzând s-o devoreze, cum singură ea știe
până s-o strânge-n mine, fără de glas,
scânteea.

Cluj, 3 april 1961

Dal

*a lánynak, aki mellettem
lopva szájon csókolta
az ifjúság nosztalgiáját.*

Leégtek bennem mind a szent tüzek
és minden máglyák, úgy tűnik kialudtak
és így maradtam, szürke akárki, egy illető
kinek könnyei és savanyú gondjai torkát
fojtogatják.

Sorra elhagytak szerelmeim és éveim:
nincsenek emlékeim és megbánásom sincsen;
diszkrét kalandokba keveredek
és sárga irigységgel néz rám minden svihák.

És senki sem gyanítja, hogy sorsom asszonya
marólúgba forgatja lényemet;
hogy majd felfalja nevetve, ahogy csak ő
teheti
míg hangtalan kihuny bennem a szikra.

Kolozsvár, 1961. április 3.

Din „Portrete”

– *Pentru Rareș* –

Monolog voievodal

Mă trage dragostea durerii,
tot mai adânc în mreaja ei.
În vechea mea cetate au murit străjeră
– voinici ai foamei și ai vrerii; .....
i-a răstignit credința, sus pe stei.

Pribeag rămas-am, văduvit
de tot ce-a fost podoabă și armură.
Dar port cu mine gândul împlinit
– în doine, în furturi și-nchinuit–
că voi scuipa-ntr-o zi tot ce-am amar în gură.

Am să mă-ntorc. Moldova toată
cetățile-și va învia pe rând:
Și buciumele au să sune înc-odată
și paloșul în fulgerarea lui rotată
dreptate va-mpărți, plângând...

Cluj, 28 mai 1961

Az „Arcképek”-ből

– *Rareșnek* –

Fejedelmi monológ

A fájdalom szerelme vonzol
mind mélyebbre a hálójába.
Régi váramban meghaltak az örök
– az éhezés és az akarás bajnokai; ...
keresztre feszítette őket a hit, fent a
mellvédeken.

számkivetetté lettem, megfosztattam
minden díszemtől és fegyveremtől.
De magammal hordom a biztos tudását annak
– dojnákban, viharokban és gyötrelmekben –
hogy egy szép napon kiköpöm mindazt,
számból a keserű ízt.

Visszatérek majd. És egész Moldva
sorra feltámasztja várait:
És még egyszer megszólalnak a havasi kürtök
és a pallos nagyívű villanással
igazságot oszt, zokogva majd...

Kolozsvár, 1961. május 28.

Pastel de primăvară cenușie

Se-apropie pădurea cu pas hoțesc, de mine
și freamătul mă prinde și visul mi-l stârnește.
În noaptea asta oarbă, fără nădejdi de bine
pășesc printre strigoi, adulmecând lupește.

Știu, mugurii dau colț – mlădițele-n verzesc:
viața, în curând, va bea beție vie
din izul frunzelor de an, ce putrezesc
și din mireasma dulce zbucnită-n veci din glie.

Dar n-am sete de freamăt, n-am sete de
miresme:

am cheltuit comoara și plată n-am cum da,
de-acum, pentru trezie. De-aceea dorm – și
este
și drept și bine, pentru toți, să fie-așa.

Cluj, 26 martie 1961

Szürke tavaszi pasztell

Tolvajléptekkel közeledik hozzám az erdő
zúgása átfog és álomba hajt.
E vak éjszakában, minden jó remény nélkül
lidércek közt járok, farkasdmód szimatolva.

Tudom, a rügyek bomlanak – hajtások
zöldülnek;
az élet, hamarosan, élő mámort vedel
a múlt esztendő rothadó leveleinek illatából
és abból, mely örökkön édesen árad az
anyaföldből.

De nem szomjazom az erdőzúgást, sem az
illatokat;
eltékozoltam kincsmet, nincs mivel fizetnem,
immár a józanságért. Ezért alszom – és az
így jó, így helyes mindenkinek.

Kolozsvár, 1961. március 26.

„... *Acceptez donc la fatalité de a lumière...*”

Imn dimineții

acesteia...

Au zburcut zorile, ca țipătul fecioriei
– ca ultimul țipăt al purității–
ofraudă vie (și de aceea veșnic neînțeleasă)
pe-altarul divin brutalității...
– Atunci au zburcut zorile cu zâmbet de
crăiasă ...

S-au încleștat în făptura mea, pornită
spre înțelegerea a tot ce a fost.
Și-n suferința aceea – veșnic cumplită –
mă simțeam inutil și anost .
– Atunci ai zburcut zorile cu zâmbet de
ispită...

Sub tufa de mzosotis
am îngropat tot ce nu are rost.

Cluj, 3 iulie 1961

„... *Acceptez donc la fatalité de la lumière...*”

Himnusz a mai reggelhez

Úgy tűnt fel a hajnal, mint szűz lány sikolya
– mint az érintetlenség utolsó sikolya –
élő áldozat (s ezért örökre meg nem értett)
a durva erőszak isteni oltárán...
– Akkor úgy tört fel a hajnal mint királynői
mosoly...

És belemarkolt lényembe, mely elindult
minden addig voltak megértésének útján –
S abban a szenvedésben – mely mindig
könyörtelen –
fölöslegesnek és üresnek éreztem magam.
– Akkor úgy tört fel a hajnal mint kísértő
mosoly...

A nefelejcs bokor alá
ástam el minden fölöslegest.

Kolozsvár, 1961. július 3.

Cântec

despre taina de pedeapsa

a Domniței Albe

Aștept smerit, pedeapsa care-mi cântă
de pe acuma-n mușchi și-n sânge
cea mai drăcească și mai sfântă
din câte liturghii au fost vre-odată
sub cerul care plânge, sub cerul care cântă

În purpura episcopală
care Te-nvăluie a sărbătoare,
am revărsat de veacuri, tot ce doare:
I-am închinat făptura-mi goală,
sălbatecă și plânsă ca floare.

Aștept smerit pedeapsa Ta de veacuri
– pedeapsa fără de iertare
și fără amânare, fără leacuri:
Vis de Domnițe albe, scăldate-n
roș de soare
și-n tainele închise în iatacuri...

Cluj, 8 april 1961

Dal

a Fehér Úrnőcske

büntetésének titkáról

Alázattal várom a büntetést, mely immár
itt dalol véremben és izmaimban
a legördögibbet és a legszentebbet
minden szertartások közül mik voltak valaha
a síró ég alatt, a daloló ég alatt.

A főpapi bíborba
mely Téged ünnepi módon takar,
évszázad óta mindent, ami fáj beleöntöttem:
neki áldoztam meztelen valómat,
mely vad és sírós, akár egy virág.

Évszázad óta várom alázattal a Te
büntetésedet
– a megbocsátás nélküli büntetést
az elhalaszthatatlant, gyógyíthatatlant;
Fehér úrnőcske-álmot,
vörös napfényben fürdőt
és a leányszobák bezárt titkaiban...

Kolozsvár, 1961. április 8.

Cântec ciudat

dar cu tâlc

Villon modern, am să-Ți adun, mănunchi
basmele toate din galaxia mămăligarilor
– și-am să-miucid, în carte un unchi
căpetenie dramelnică odinioară, corsarilor.

Pe urmă am să Te-ntreb de mai Ți-s drag
și Te-oi lua de mână și-oi râde – prima dată –
și-om trece în doi cel de pe urmă prag:
din neamul mămăligarilor, îu flăcău și-o fată.

Villon are să surâdă, de sub ștreangul lui;
galaxia mămăligarilor va surâde și ea.
(proștii vor zice c-am fost zăluzi și sâlhui
– dar în noaptea aceea se va naște o stea...

Cluj, 11 iunie 1961

Furcsa de tanulsăgos dal

Mint modern Villon, gyűjtöm néked csokorba
a puliszkaevők galaxisának meséit
– és megölöm könyvemben egy bácsikámat
az egykori drámai kalózkapitányt.

Aztán megkérdezlek Téged, hogy szeretsz-e
még
és kézenfogva én nevetek – először
és kettesben lépjük át az utolsó küszöböt
a puliszkaevők népéből egy legény s egy
leány.

Villon vigyorog majd akasztófája alól;
a puliszkaevők galaxisa úgyszintén vigyorog.
(az ostobák azt mondják majd, hogy bolondok
voltunk és vadak)
– de akkor azon az éjszakán egy csillag
születik.

Kolozsvár, 1961. június 11.

Tristețe sâluie

Am să dau sfoară în țară
că îmi e gura amară,
s-o-ndulcească cine-o ști:
am băut, alaltăseară,
mătrăgună de prostii.

Am să dau de veste-n lume
că din visate și glume
am băut numai amarul
fără glas și fără nume,
care mi-a umplut paharul.

Am să-ncrust și am rându
stihuri nouă, alte gânduri,
prinse pentru draga-n carte
– și-am să plec, bătut de vânturi,
singur, mai departe...

Cluj, 2 april 1961

Vad szomorúság

Hírré teszem az országban
hogy keserű íz van a számban,
aki tudja édesítse meg
tegnapelőtt este ittam
butaság-beléndek levét.

Hírré teszem a világban
hogy álomból és tréfából
én csupán keserűt ittam
hangtalant és névtelent
ami poharamba telt.

Rovok és rendezek újra
újabb verset, gondolatot,
kedvesemnek könyvbe gyűjtve
– és elmegyek, szélsodortan
továbbmegyek, egyedül...

Kolozsvár, 1961. április 2.

Primăvară

Te-am regăsit în mugurii deschiși pe ramuri
în fuga vântului peste păduri:
în sărbătoarea cu necunoscute hramuri,
– în lucrurile-ntregi și în frânturi.

Te-am regăsit în tot ce mi-a fost cândva drag:
în pasul de hoinar și în oftatul mamă
– țărancă ostenită, ghemuită-n prag,
s-aștepte-ntorarcerea ce n-au sfințit-o anii...

Te-am regăsit, în ceasul fără semn aparte,
când adăstam la povârnișul râpei mele,
când mă chemau adâncurile, să mă ia
departe...

Ești apă vie, har și trei smâncele...

Cluj, 19 martie 1961

Tavas

Újra megtaláltalak az ágak nyíló rügyeiben
a szél futásában az erdők felett:
ismeretlen szentségek ünnepében
– minden egészben és minden töredékben.

Megtaláltalak újra mindabban, amit valaha
szerettem
csavargó léptekben, anyai sóhajban
– fáradt parasztasszony, küszöbön görnyedve
amint visszatérőre vár, s az évek áldása nem
kíséri...

Újra megláttalak a jel nélküli órán,
mindön szakadékom meredélyén
kapaszkodtam
midőn hívott a mélység, hogy messzire
vigyen.

Élő víz vagy, áldás és három kötelék.

Kolozsvár, 1961. március 19.

II bacio

Ca mâine plec – și-un cântec vreau să-Ți las
în loc de gânțar bun rămas
și-n loc de spaima zilelor de rând
ucise cu lumină, hrănite cu pământ...

– Oricum ar fi, până sânt viu și-am glas
am să doinesc mereu, chiar dac-o fac
plângând...

Dâmbu, 4 iunie 1961

II bacio

Már holnap elmegyek – s egy dalt hagynék
neked
dadogós búcsúszó helyett
s a hétköznapiok rémülete helyett
melyeket a fény megöl, s táplál a föld...

– Bárhogyan lesz is, míg élek s hangom lesz
dalolni fogok mindig, még ha sírva is...

Meződomb, 1961. június 4.

Mărturisire

N-am căutat niciodată să răzbat până la cerul senin:

trăia în mine tot, amestecat cu sânge și cu venin.

N-am cules niciodată agatele negre răsfirate-n drum:

e tăciune mai viu într-o fărâmbă moale, de scrum.

N-am jinduit niciodată după slove încrustate-n piatră:

o prețuiam mai mult pe fata care știi că m-așteaptă.

N-am vrut niciodată decât clipa-nrouată care doare:

știam că numai din ea poate să prindă făptură Casa-Cu-Soare.

Cluj, 30 april 1961

Vallomás

Soha nem vágytam arra, hogy a tiszta égboltig feljussak:

élt bennem minden, vérrel és méreggel vegyes.

Nem gyűjtöttem soha az úton elszórt fekete achátokat

az is élénkebb zsarátnok a lágy hamuban.

Sohasem vágytam kőbe vésett szavakra:

többre tartottam a lányt ki, tudtam, énrám vár.

Csupán azt a fájó harmatos percet akartam:

melyből a Napfény Háza a magasba tör.

Kolozsvár, 1961. április 30.

Metamorfoză

Mi-am târât printre spinii bucuriilor, vina:
m-au părăsit zâmbetul și cu lumina.

Mi-am irosit puterile în dărnicie răstignită:
m-a părăsit, de frică, fiecare iubită.

După ce am rămas sărac ca o frunte
fără de gânduri printre-ncruntări ascunse,
m-am trezit căutat ca o marfă prețioasă:
umbra luminii mă mângâia nesățioasă.

Am priceput sărăcia și vina am sfințit
cu-n curcubeu din apus până în răsărit:
am prefăcut în viață și-oi mai preface
gunoiul sfânt al multor dobitoace.

Cluj, 23 iunie 1961

Átalakulás

Végighurcolta az örömök tuskéi közt
vétkemet:

elhagyott engem a mosoly és a fény.

Keresztre feszített nagylelkűségben
pazaroltam erőimet:

és elhagyott félelmében minden szeretőm.

Miután szegény maradtam, mint egy
gondolattalan

homlok a titkolt gondterhelt ráncok alatt,
váratlanul keresett, drága áruvá lettem:

a fény árnyéka mohón simogatott.

Megértettem a szegénységet és megszerettem
a bűnt

egy szívárvánnyal nyugattól keletig:

életté változtattam át és később is ezt teszem
szent trágyáját sok-sok baromnak.

Kolozsvár, 1961. június 23.

Mărturisire

noaptea, singur

Trăiești în mine? Eu trăiesc,
în Tine, un pitic sau uriaș grotesc
plin de slutenii și păcate
stăpân sau rob unui destin livresc
sluțit cu hoituri, bătut în nestemate.

Trăiești în Tine? Ești străină
de orice patimă, de orice vină?
M-aștepți demult sau de nicicând?
– S-au scuturat caișii, în grădină,
dar eu i-am auzit plângând...

Călcăm cu toții în nămol. De aceea
lucrește-n noi – și sus pe cer – Casiopeea.
Totuși pricepem greu ce doare și nu doare:
piciorul nămolit, sau – lăncedă – ideea
le-mprospătăm în apă de izvoare

Cluj, 8 april 1961

Vallomás

éjszaka egyedül

Élsz bennem? Én Benned
élek, mint groteszk törpe avagy óriás
sok csúnyasággal és bűnnel magamban
ura vagy rabja egy könyvízű sorsnak
hullák csúfítanak el és drágakövek ékesítenek.

Élsz bennem? Idegen tőled
minden szenvedély, minden véték?
Régóta vársz rám, vagy sose vártál?
– Elhullatták virágaikat kertem barackfái
de én hallottam a sírásukat.

Mindnyájan iszapban gázolunk. Ezért
működik bennünk – és fenn az égen –
Cassiopeea.
Mégis nehezen értjük, hogy mi fáj, mi nem
fáj:
az eliszaposodott láb vagy a – lusta – gondolat
felfrissítjük majd források vizével.

Kolozsvár, 1961. április 8.

Vârtejurile negre...

Vârtejurile negre, încremenite sub sălcii,
ca niște statui uitate în vechi cetăți-ruină...

Vârtejurile negre, șirag străniu de perle
pe șoldul apelor, în jocuri de lumină.

Vârtejurile negre, ademeniri deșarte,
ca orice profunzime, ca orice vis și teamă...

Vârtejurile negre, cu glasuri de tăcere,
cu țipăt mut imploră, cu liniștea mă chiamă.

Vârtejurile negre, trăiri adânci și reci
ca ziduri de-amintire din vechi cetăți-ruină...

Vârtejurile negre nu știu că-n miezul lor
trăiește sora morții: scânteia de lumină.

Cluj, 23 iunie 1961

A fekete örvények...

A fekete örvények mintegy megdermedve a
fűzfák alatt

mint régi romvárokban otffelejtett szobrok...

A fekete örvények, furcsa gyöngysorokként
a vizek csípőjén, a fény játékaiban.

A fekete örvények, hamis csábítások,
mint minden mélység, minden álom és
félelem...

A fekete örvények, hangjuk hallgatás,
néma kiáltás könyörög, csendjével engem hív.

A fekete örvények mély és hideg élmények,
mint emlékfalak régi romvárokon.

A fekete örvények nem tudják, hogy
belsejünkben

a halál nővére él: a fény szikrája.

Kolozsvár, 1961. június 23.

Din „Portrete”

– *Mihai Viteazul* –

Singurătate

Câmpia tace-n jurul meu, Câmpia
Transilvană...

Doar straja – una singură am pus –
gândește, rezemat în lance, la ultima vădană
pe care a-ndrăgit-o – fără a ști – nespun,
într-un cătun, pe Murăș mai în sus,
aci-n Câmpia asta Transilvană...

Stau, înfrățit cu noaptea – poate-ntru furtună –
mi-e capul greu de gânduri și zana mă apasă.
Prin codrii, la Teleajen, Domnița mea nebună
și numai cu Buzeștii, e Doamna mea, acasă.
Și luna, dintre noruri, de loc nu vrea să iasă...
Va da securea sclipăt, oare, în furtună?

E țara toată sub puterea mea – dar Basta?!

Sunt par-că pașii lui, în freamăt și în noapte.
La Deva ocolirăm – fugind, ce-i drept –
năpasta...

A fost demult... De-atunci căzut-au, coapte,
de-avalma, capete și roade... Și, iarăși pași și
șoapte
– Securea!! – Straja-i moartă... Și spada-și
șterge.

Cluj, 28 mai 1961

Az „Arcképek”-ből

– *Mihai Viteazul* –

Magány

A mező hallgat köröttem, az Erdélyi
Mezőség...

Csupán az őrszem – csak egyet állítottam –
lándzsájának dőlve gondol az utolsó özvegyre
akit szeretett – titokban – bevallatlan,
egy tanyán, a Maros felső folyásán
itt, az Erdélyi Mezőségen...

Itt állok, az éjszaka testvéreként – tán
viharban –

fejem gondoktól terhes és emlék nyomaszt.

A Teleajen-i erdők mélyén tébolyult Úrnóm,
és csak a Buzești-ekkel van otthon
Asszonyom.

A holt felhők mögött nem akar mutatkozni...

Felszikkázik vajon a balta a viharban?

Az egész ország most az én uradalmam – no
de Basta?!

Mintha lépteit hallanám az éji susogásban.

Dévánál – igaz megfutva – a bajt elkerültük
fejek és termés egyetlen halomban... és újra
léptek, suttogások.

– A baltát! – Az őrszem halott... És kardját
törölgeti.

Kolozsvár, 1961. május 28.

8. Gelu Păteanura vonatkozó bibliográfia

8. 1. Gelu Păteanu magyarról románra fordított könyveinek bibliográfiája

ARANY János, *Toldi*. Magyar Pen Club–Antropocentrum Kulturális Egyesület, Budapest–Gyergyóalfalu, 2018.

ÁRVAY Árpád, *Pilda precursorilor. Evocări*, ford. Gelu Păteanu, București, Editura Kriterion, 1975.

BÁLINT Tibor, *Adio, pantaloni scurți!*, ford. Gelu Păteanu, București, Editura tineretului, 1968.

BARTALIS János, *Ruga mea din flori de aur. Poezii*. ford. Gelu Păteanu, București, Cartea Românească, 1974.

BÍBÓ István, *Intre occident si rasarit*; ford. Gheorghe Popovici és Gelu Păteanu, T3, Sfântu Gheorghe, 1999.

EÖTVÖS József, *Notarul satului I-II*, ford. Gelu Păteanu-Perian, București, ESPLA, 1960.

FERENCZ Zsuzsanna, *Natură moartă cu mărunțiș*, ford. Gelu Păteanu, București, Editura Cartea Românească, 1981.

FRANYÓ Zoltán, *Bătălia condeiului. Articole și cronici*. ford. Gelu Păteanu, București, Editura Minerva, 1972.

Emil, GHERASIM, *Mică tentativă de identificare în o mie și une fațete. Povești adevărate*, ford. Gelu Păteanu, Timișoara, Editura Facla, 1986.

GLÜCK Jenő, *Ocskó Tereza (1917–1940)*, ford. Gelu Păteanu, București, Editura politica, 1978.

IMREH István, *Viața cotidiană la secui 1850–1950*, ford. Gelu Păteanu, București, Kriterion Könyvkiadó, 1982.

KARINTHY Frigyes, *Călătorie în jurul craniului meu*, ford. Gelu Păteanu și Gheorghe Mureșan, București, ELU, 1964.

KORDA István, *Mlaștinile se apără*, ford. Gelu Păteanu, București, Editura Tineretului, 1969.

KOVÁCS ANDRÁS Ferenc, *Cântec șui*, ford. Gelu Patanu és Helga Unipan, Cluj-Napoca, Polis-Talentum, 1994.

MAROSÁN György, *Drumul trebuie parcurs până la capăt. Memorialistică*, ford. Gelu Păteanu, București, Editura Politică, 1976.

MIKES Kelemen, *Scrisori din Turcia. Memorialistică*, ford. Gelu Păteanu, București, Editura Kriterion, 1980.

MIKÓ Ervin, *Portile de Fier*. ford. Gelu Păteanu és Florica Perian, Bucuresti, Editura Albatros, 1973.

NÉMETH László, *Repulsie*, ford. Gelu Păteanu, București, Editura pentru Literatură Universală, 1967.

SALAMON László, *Poezii*, ford. Gelu Păteanu, Bucuresti, Editura Cartea Romaneasca, 1972.

TÓTH Kálmán, *Cioflinc, pui de mistreț*, ford. Gelu Păteanu, Cluj, Editura Dacia, 1972.

TÓTH Kálmán, *Lupul Kagur*, ford. Gelu Păteanu, Cluj, Editura Albatros, 1970.

TÓTH Kálmán, *Aventură în Valea Păstravului*. ford. Gelu Păteanu, Coperta de Ioan Horvath-Bugnariu. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983.

TÓTH Kálmán, *Lupul Kangur. Povestiri*, ford. Gelu Păteanu, București, Editura Albatros, 1970.

TÓTH Sándor, *Quo vadis, Românie?* ford. Gelu Păteanu, New York: Hungarian Human Rights Foundation, Budapest, Katalizátor Iroda, 1990.

VARRÓ János, *Bătălia pentru coroană*, ford. Gelu Păteanu, Prefață de Dumitru Almaș. București, Editura Kriterion, 1981.

VERESS Zoltán, *Vînătoarea de rațe*, ford. Gelu Păteanu, București, Editura pentru Literatură Universală, 1965.

VLADIMIR Litvin (szerk.), *Scenarii de dans*, ford. Gelu Păteanu, Clubul, 1972.

Vö: Magyar irodalom románul, szerk. Köllő Károly, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983

8. 2. Fordítások betűrendben:

ANAVI Ádám, Hol vagy, Antigone – Unde ești Antigona, trad. Gelu Păteanu, *Orizont*, 1970, 6., 28.

- ÁPRILY Lajos, Őszi rigódal – Cântecul mierlei, toamna, trad. Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1967, 35.
- ÁPRILY Lajos, Prometheus – Prometeu, trad. Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1967, 35.
- ÁPRILY Lajos, Szarvasok – Cerbii, trad. Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1967, 35.
- ASZTALOS István, A kis Szabó Ilus – Micuța Ilus, trad. Gelu Perian, *Făclia*, 1958, 3690.
- ASZTALOS István, A tehén – O întâmplare, trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1958, 3.
- ASZTALOS István, Az apa – Tatăl, trad. Gelu Perian, *Steaua*, 1960, 2., 22-33.
- ASZTALOS István, Betegség – Beteșugul, trad. Gelu Perian, *Flacăra*, 1958, 18.
- ASZTALOS István, Budai Nagy Antal utódai – Nepoții lui Budai Nagy Antal, trad. Gelu Perian, Ilustrația L. Turós, *Tribuna*, 1960, 11.
- ASZTALOS István, Ibolyanyílás idején – Când înfloresc viorelele, trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1958, 41.
- ASZTALOS István, Jaj de bajos a szerelmet titkolni – Greu să tăinuiești dragostea, trad. Gelu Perian, *Steaua*, 1954. 7., 49-54.
- ASZTALOS István, Pistu, a műholdkóros – Pistu cel lunatec, trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1959, 22.
- ASZTALOS István, Szerelmes vasárnap – Dragostea, trad. Gelu Perian, *Steaua*, 1958, 8., 58-64.
- BÁLINT Tibor, Bölcsődal – Cântec de leagăn, trad. Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1966, 25.
- BÁLINT Tibor, Építők – Constructorii, trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1960, 49.
- BÁLINT Tibor, Hordozható kacagások – Râsete portabile, trad. Gelu Păteanu, *Steaua*, 1966. 8., 34-39.
- BÁLINT Tibor, Láncreakció – Reacție în lanț, trad. Gelu Păteanu, *Steaua*, 1963. 5., 9-19.
- BÁLINT Tibor, Sötét kamra – Camera obscură, trad. Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1964, 48.

- BÁLINT Tibor, Száműzött táltosok – Bidiviii surghiunți, trad. Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1968, 8.
- BALLA Károly, Kubánka gyászol – Doliul lui Kubanka, Fragment dintr-un roman neterminat, trad. Gelu Perian, *Steaua*, 1960. 1., 58-62.
- BANNER Zoltán, Szebb, tisztább, karcsúbb – Spre o nouă frumusețe a sticlei, Reportaj. trad. Gelu Perian, *Steaua*, 1961, 5., 26-30.
- BODOR Ádám, [Hó, eső, iszap] – Zăpadă, ploaie, nămol, trad. Gelu Păteanu, *Steaua*, 1970, 6., 5-7.
- BODOR Pál, [Tavaszi - barátság] – Primăvara – prietenie, Elemente de reportaj dintr-o viitoare cronică, trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1959, 13.
- BODOR Pál, A titkár – Secretarul, trad. Gelu Păteanu. *Făclia*, 1962, 4965.
- BONCZOS István, Árva Zsóka – Orfana, trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1959, 22.
- DEHEL Gábor, Nyomok – Urme, trad. Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1968, 41.
- FODOR Sándor, Kolorádóbogarak – Nenea Ion și gândacii de Colorado, trad. Gelu Perian, *Luminița*, 1961. 11., 14-15.
- FODOR Sándor, Tök a vízen – Ca bostanul pe apă, trad. Gelu Perian, *Steaua*, 1955. 1., 13-52.
- FODOR Sándor, Tűzoltózenekar – Fanfara, trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1970, 26.
- FODOR Sándor, Vonaton – Cunoștința în tren, trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1961, 36.
- FÖLDES Mária, Baleset az Új utcában – Accidentul. Reportaj dramatic în trei acte, trad. Gelu Păteanu, *Teatrul*, 1963. 4., 9-41.
- HORNYÁK József, A fogó – Cursa pentru șoareci, trad. Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1966, 11.
- HORVÁTH István, A fehér veréb – Vrabia albă, trad. Gelu Perian-Păteanu și P. Mureșanu, *Berbecul*, 1957, 93-99.
- HORVÁTH István, A keresztes pók – Păianjenul, trad. Gelu Perian-Păteanu și P. Mureșanu, *Berbecul*, 1957, 12-19.

- HORVÁTH István, A két egér – Doi șoareci. trad. Gelu Perian-Păteanu și P. Mureșanu, *Berbecul*, 1957, 40-44.
- HORVÁTH István, A szánta varjú – Cioara șchioapă, trad. Gelu Perian-Păteanu și P. Mureșanu, *Berbecul*, 1957, 31-39.
- HORVÁTH István, A szürke kos – Berbecul brumăriu, trad. Gelu Perian-Păteanu și P. Mureșanu, *Berbecul*, 1957, 76-84.
- HORVÁTH István, A veréb – Vrabia, trad. Gelu Perian-Păteanu și P. Mureșanu. *Berbecul*, 1957, 54-57.
- HORVÁTH István, Férgék, füvek, harmatcseppek – Ierburi, găze, stropi de rouă, trad. Gelu Perian-Păteanu și P. Mureșanu, *Berbecul*, 1957, 5-11.
- HORVÁTH István, Háborúm a hangyákkal – Războiul meu cu furnicile, trad. Gelu Perian-Păteanu și P. Mureșanu, *Berbecul*, 1957, 67-75.
- HORVÁTH István, János, a tarkamacska – János, motanul bălțat, trad. Gelu Perian-Păteanu și P. Mureșanu, *Berbecul*, 1957, 58-66.
- HORVÁTH István, Kusz-kusz – Cuț-cuț, trad. Gelu Perian-Păteanu și P. Mureșanu, *Berbecul*, 1957, 85-92.
- HORVÁTH István, Sári és Biri – Sári și Biri, trad. Gelu Perian-Păteanu și P. Mureșanu, *Berbecul*, 1957, 45-53.
- HORVÁTH István, Viharban – În furtună, trad. Gelu Perian-Păteanu și P. Mureșanu, *Berbecul*, 1957, 20-30.
- HUSZÁR Sándor, Az ismeretlen zene – Muzica necunoscută, trad. Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1965, 38.
- HUSZÁR Sándor, Édesapám futbalozik – Tata face sport, trad. Gelu Perian, *Flacăra*, 1958, 12.
- HUSZÁR Sándor, Felfedezés – Descoperirea, trad. Gelu Perian, *Făclia*, 1958, 3708.
- HUSZÁR Sándor, Ütközet a völgyben – Bătălia din vale, trad. Gelu Perian, *Flacăra*, 1956, 19.

HUSZÁR Sándor, Valaki közbeszól – Cineva se amestecă, trad. Gelu Perian, *Flacăra*, 1956, 14.

KÁNYÁDI Sándor, A Néva partján – Pe malul Nevei, trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1959, 38.

KISS Jenő- Păteanu, Gelu: O valoroasă tălmăcire din folclorul românesc. Novákékról szól az ének, ford. Kiss Jenő [Egy értékes fordítás a román népköltészetből], *Steaua*, 1970. 2., 67-68.

KISS Jenő, A mocsarak visszaütnek – [részlet] Noapte. Fragment de roman, trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1959, 21.

KISS Jenő, Rajzok és sorsok [részlet] – Agentul. Fragment din romanul Portrete și destine, trad. Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1966, 41.

KISS Jenő: [A csúcsokon] – Pe piscuri, trad. Gelu Perian, *Făclia*, 1956, 3133.

KORMOS Gyula (= Székely Gyula): Öt marék búza – Cinci pumni de grâu, Povestire. trad. Gelu Păteanu, *Făclia*, 1962, 4947.

KOVÁCS György, Dali Jóska rózsája – Floarea lui Dali Jóska, Fragment, trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1957, 38.

KUBÁN Endre, [Alföldi jegyzetek] – Însemnări din pustă, trad. Gelu Perian, *Marea de aur*, 1961, 293-303.

LÁSZLÓFFY Aladár, A só szonettje – Salina, trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1960, 49.

LÁSZLÓFFY Csaba, Ember a tavaszban – Omul în primăvară, Fragment, trad. Gelu Păteanu, *Făclia*, 1964, 5504.

LÉTAY Lajos, A föld hatalma – Forța pământului, trad. Gelu Păteanu, *Făclia*, 1964, 5483.

LÉTAY Lajos, Az íróról – Despre scriitor. Gelu Perian: Poetul Létay Lajos [A költő Létay Lajos], *Făclia*, 1956, 3145.

LÉTAY Lajos, Cserepezők – Țiglarii, trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1959, 38.

LÉTAY Lajos, Eminescu szobránál – La statuia lui Eminescu, Trad. M. Păltineanu, *Steaua*, 1959. 12., p. 38., trad. Gelu Păteanu. *Făclia*, 1964, 5481.

- LÉTAY Lajos, Mi-e plină masa de cărți [Könyvekkel van tele az asztalom], trad. Gelu Păteanu, *Făclia*, 1964, 5362.
- MÉHES György (= Nagy Elek): A csúnya Bu története – Urâtul Bu, trad. Gelu Perian. *Luminița*, 1955. 11., 13-16.
- MÉHES György (= Nagy Elek): Vándormadár – Păsări călătoare, trad. Gelu Perian și I. Pervain, *Steaua*, 1954. 3., 28–51.
- MIKÓ Ervin, A furfangos kőműves – Concert de vară, [trad. Gelu Păteanu], *Fețe negre*, 1957, 20-38.
- MIKÓ Ervin, A halk szavú ember – Omul cu vorbă domoală, trad. Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1967, 14.
- MIKÓ Ervin, A jövő mérnökei – Studenții, [trad. Gelu Păteanu], *Fețe negre*, 1957, 162-173.
- MIKÓ Ervin, A két Mihály Pista – Două vieți, [trad. Gelu Păteanu], *Fețe negre*, 1957, 109-121.
- MIKÓ Ervin, A petrozsényi művésztelep – Preludiu la un viitor vernisaj, [trad. Gelu Păteanu], *Fețe negre*, 1957, 52-56.
- MIKÓ Ervin, A Vaskapu útjain – Pe drumurile Porților de Fier, trad. Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1966, 1.
- MIKÓ Ervin, Az aranykezű asszony – Comoara, [trad. G. Păteanu.] *Fețe negre*, 1957, 95-108.
- MIKÓ Ervin, Az ítélet – Sentința s-a executat... trad. Gelu Păteanu, *Nemuritorul Febr.*, 1963, p. 166-175.
- MIKÓ Ervin, Bacchus visszaköltöztetése – Bacchus în Dobrogea, trad. Gelu Păteanu, *Steaua*, 1964. 8., 35.
- MIKÓ Ervin, Costin néni szavazni megy – Bunicuța se duce la vot, [trad. Gelu Păteanu], *Fețe negre*, 1957, 5-19.
- MIKÓ Ervin, Craiovai találkozások – Momente craiovene, Reportaj. trad. Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1961, 16.

- MIKÓ Ervin, Egy nap Kopetin Gézával – O zi la Kopetin Géza, [trad. Gelu Păteanu.], *Fete negre*, 1957, 122-130.
- MIKÓ Ervin, Emberek a pusztában – Pe drumul lui Lenin, trad. Gelu Perian, *Marea de aur*, 1961, 198-210.
- MIKÓ Ervin, Fehér éjszakák völgye – După cincisprezece ani... Valea noptilor albe, Trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1959, 26.
- MIKÓ Ervin, Fehér éjszakák völgye Fény születik – Se aprind lumini, [trad. Gelu Păteanu], *Fete negre*, 1957, 57-66.
- MIKÓ Ervin, Fekete gyémántok – Scurtă povestire despre Hajdú Gyula, Erou al Muncii Socialiste. [trad. Gelu Păteanu], *Fete negre*, 1957, 131–140.
- MIKÓ Ervin, Fete negre (Zsívölgyi jelentés). Nuvele, [trad. Gelu Păteanu], Coperta de E. Marcovici, București, 1957, *ESPLA*, 188 [192].
- MIKÓ Ervin, Galac, nyílt város – Galați oraș deschis, trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1961, 3.
- MIKÓ Ervin, Hallgatag emberség – Omenie săracă de vorbe, săracă de somn, trad. Gelu Păteanu, *Steaua*, 1970. 6., 1–13.
- MIKÓ Ervin, Havasi neonfény – Neon în munți, trad. Gelu Perian. *Luceafărul*, 1959. 22 – Ua. Te slăvim, 1960, 236-251.
- MIKÓ Ervin, Hazatérés – Vagabonzii, [trad. Gelu Păteanu], *Fete negre*, 1957, 79-94.
- MIKÓ Ervin, Hotel Dzserdap – Hotel Djerdap, trad. Gelu Păteanu. *Tribuna*, 1966, 45.
- MIKÓ Ervin, Ismertetés: Contemporanul, 1958, 7.
- MIKÓ Ervin, Jószomszédság – Vecinii, [trad. Gelu Păteanu], *Fete negre*, 1957, 39-51.
- MIKÓ Ervin, Jött egy tutaj a Besztercén – Venea o plută pe Bistrița, trad. Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1964, 20.
- MIKÓ Ervin, Kombájn a szénfronton – Combina, [trad. Gelu Păteanu], *Fete negre*, 1957, 174-189.

MIKÓ Ervin, Legényszálláson – Căminul burlacilor, [trad. Gelu Păteanu], *Fețe negre*, 1957, 141-161.

MIKÓ Ervin, Nyitány Nádorság ostromához – Cum a pornit atac la împărăția stufului, trad. Gelu Perian, *Luceafărul*, 1959, 17.

MIKÓ Ervin, Studentul la Maglavit, trad. Gelu Păteanu, *Steaua*, 1964. 8., 33-35.

MIKÓ Ervin, Találkozások – Întâlniri, trad. Gelu Păteanu, *Steaua*, 1964. 8., 31-35.

MIKÓ Ervin, Tartozás – Datorie, trad. Gelu Perian, *Steaua*, 1964. 2., 41-47.

MIKÓ Ervin, Változatok egy témára – Variațiuni pe o temă, trad. Gelu Păteanu, *Steaua*, 1965. 6., 29-36.

MIKÓ Ervin, Vaskapu. Részletek. [Vaskapu] – Porțile de fier, trad. Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1966, 18.

MIKÓ Ervin, Vulkán halála – Moartea Vulcanului, [trad. Gelu Păteanu], *Fețe negre*, 1957, 67-78.

MIKÓ Ervin, Zsívölgyi jelentés – În Valea Fericii, trad. Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1964, 11.

MÓRICZ Zsigmond, 1886 februárban beteg lettem – În februarie 1886 am fost bolnav, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 372-380.

MÓRICZ Zsigmond, A birkaitató válu – Troaca oilor, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 224-228.

MÓRICZ Zsigmond, A címeres ökör – Vita încălțată, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 229-243.

MÓRICZ Zsigmond, A fejsze – Securea, Gelu G. Păteanu, *Pasărea cerului*. 1970, 219-223.

MÓRICZ Zsigmond, A félelmetes harmadik – Al treilea, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 388-391.

MÓRICZ Zsigmond, A kondás legszennesebb inge – Cea mai soioasă cămașă a porcarului, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 307-311.

MÓRICZ Zsigmond, A nihilista – Nihilistul, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 170–176.

MÓRICZ Zsigmond, A világ végén már szép és jó – La capătul pământului e frumos și bine, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 457–464.

MÓRICZ Zsigmond, Ami megérthetetlen – De ne-nțeles..., Trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 326–336.

MÓRICZ Zsigmond, Az úr a tornácon – Boierul din cerdac, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 332–335.

MÓRICZ Zsigmond, Barbárok – Barbarii, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 293–306.

MÓRICZ Zsigmond, Családi fénykép – Portret de familie, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 430–456

MÓRICZ Zsigmond, Disznótor – Pomana porcului, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 312–317.

MÓRICZ Zsigmond, Ebéd – Prânz, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea verului*, 1970, 260–279.

MÓRICZ Zsigmond, Egyszer jóllakni – O dată să te saturi, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 336–352.

MÓRICZ Zsigmond, Epizód – Episod, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 121–124.

MÓRICZ Zsigmond, Erdei bácsit megverik – Nenea Erdei, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 381–387.

MÓRICZ Zsigmond, Esőleső társaság – Pândarii ploii, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 241–259.

MÓRICZ Zsigmond, Február, hol a nyár? – Unde-i vara-n Februar? trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 318–325.

MÓRICZ Zsigmond, Hurcolkodás – Mutatul, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 425–429.

- MÓRICZ Zsigmond, Kis Samu Jóska – Kis Samu Jóska, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 206–211.
- MÓRICZ Zsigmond, Komor ló – Calul posac, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 353–371.
- MÓRICZ Zsigmond, Pesti kislány falun – În arcadia, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 397–424.
- MÓRICZ Zsigmond, Sok kínok asszonya – O femeie încercată, trad. Gelu Păteanu. *Pasărea cerului*, 1970, 392–396.
- MÓRICZ Zsigmond, Tiszazugi méregkeverők – Otrăvitorii din Tiszazug, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 280–292.
- MÓRICZ Zsigmond, Új földesurak – Noii moșieri, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 212–218.
- MÓRICZ Zsigmond, Virtus – Virtute, trad. G. Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 235–240.
- MÓRICZ Zsigmond, Zsuzsanna Klagenfurtban – Zsuzsanna la Klagenfurt, trad. Gelu Păteanu, *Pasărea cerului*, 1970, 125–130.
- NAGY Ilona, Viharban (Részlet) – Furtună. Fragment de nuvelă, trad. Gelu Perian, *Steaua*, 1957. 5., 60–68.
- NAGY István, [Nemcsak fényeznek. Regényrészlet] – Nu numai lustrul... (Fragment de roman), trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1961, 9.
- NAGY István, Ácsék tábort vernek (részlet) – Tăticule, așa avea o întrebare, Fragment din roman, trad. Gelu Perian, *Steaua*, 1961. 4., 83–96.
- NAGY István, Az egyiknek mennie kell – Unul e de prisos, trad. Gelu Perian, *Steaua*, 1960. 6., 10–22.
- NAGY István, Egy alelnök – Un vicepreședinte, trad. Gelu Păteanu, *Gazeta lit.*, 1959, 32.
- NAGY István, Egy ember tűnődni kezd – Cine-or fi?, trad. Gelu Perian, *Steaua*, 1955.12., 55–61.

- NAGY István, Külváros (részlet) – Cetățuia, Fragment din „Külváros”, trad Gelu Perian, *Tribuna*, 1961, 20.
- NAGY István, Mint a madár – Ca pasărea cerului, Fragment. trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1958,45.
- NAGY István, Nincs megállás (részlet) – Cântecul, Povestire. trad Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1963, 7.
- NAGY István, Óriás a törpék között – Cel mai mare dintre pitici, [Din romanul autobiografic Grota citadelei]. trad Gelu Păteanu, *Steaua*, 1966. 4., 31–45. NAGY István, Sáncalja (részlet)
- NAGY István, Városi hétköznapiak (részletek)
- OROSZ Irén, Számadás – Socoteala de acasă, trad. Gelu Perian, *Flacăra*, 1956, 23.
- OROSZ Irén, Tavaszüzenet – Mesaj, trad. Gelu Perian, *Flacăra*, 1957, 5.
- PANEK Zoltán, Csend – Liniște, trad. Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1970, 24.
- PANEK Zoltán, Édesapám Összes Művei – Opere complete, trad. F. Perian, *Fulgerul*, 1966, 5–29.
- PANEK Zoltán, Elfelejtett dallam – Melodie uitată, trad. F. Perian, *Fulgerul*, 1966, 87–112.
- PANEK Zoltán, Felhőszakadás – Ploaie mare, trad. F. Perian, *Fulgerul*, 1966, 30–52.
- PANEK Zoltán, Forrpont – Punctul de fierbere, trad. F. Perian, *Fulgerul*, 1966, 71–86.
- PANEK Zoltán, Jég alatti vizek – Văltori sub gheață, trad. F. Perian, *Fulgerul*, 1966, 113–130.
- PANEK Zoltán, Köves út a csillagokig – Drum pietrit spre stele, trad. F. Perian, *Fulgerul*, 1966, 53–70.
- PANEK Zoltán, Tübe fűzött villám – Fulgerul trecut prin ac, trad. F. Perian, *Fulgerul*, 1966, 131–158.
- PAPP Ferenc, Eső áztatta a várost – Când porniră apele, Nuvelă. trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1961, 7.

- PĂTEANU, Gelu: Gaál Gábor și revista Korunk [Gaál Gábor és a Korunk], *Făclia*, 1967, 6458.
- PERIAN, Gelu, Poeți clujeni – Létay Lajos [Kolozsvári költők. Létay Lajos], *Făclia*, 1961, 4097.
- PETELEI István, A könyörülő asszony – Samariteanca, trad. Gelu Păteanu, *Antologia lit. magh.* II., 1966, 589–594.
- PETELEI István, A legnagyobb úr – Cel mai mare domn, trad. Gelu Păteanu *Antologia lit. magh.* II., 1966, 588–589.
- PETŐFI Sándor, Mit daloltok még ti, jámbor költők? – Lăsați-vă de cântec , Trad. G. Perian. *Steaua*, 1959. 7., 50–51.
- SÜTŐ András, Karikás költekezük – Cheltuiala lui Karikás, trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1959, 16.
- SÜTŐ András, Misi, a csillagos homlokú – Miși cel cu stea în frunte, trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1959, 16.
- SZABÓ Gyula, A világ végétől a világ közepéig – De la capătul la începutul lumii... după cincisprezece ani, trad. Gelu Perian, Ilustr. Paul Sima, *Tribuna*, 1959, 29.
- SZABÓ Gyula, Babilon Mihály lámpása – Lămpașul lui Babilon Mihály, trad Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1969, 31.
- SZABÓ Gyula, Dragoste îndurerată. Fragment de roman. trad. G. Perian, *Tribuna*, 1960, 47.
- SZABÓ Gyula, Fum și amăgire. Fragment din trilogie. trad. G. Păteanu, *Tribuna*, 1963, 27.
- SZABÓ Gyula, *Gondos atyafiság* (Részletek)
- SZABÓ Gyula, Julis. Fragment din vol. II. trad. Gelu Perian, *Steaua*, 1958. 7., 44–45.
- SZABÓ Gyula, Napirendi pont – Punct pe ordinea de zi, trad. Gelu Perian, *Steaua*, 1955. 6., 35–54; 7., 24–43.
- SZABÓ Gyula, *Punct pe ordinea de zi (Napirendi pont)*, Traducere de Gelu Perian, Buc., 1956. Ed. Tineret., 115–119.

- SZABÓ Gyula, Törpe tavasz – Primăvară firavă, trad Gelu Perian, *Tribuna*, 1961, 15.
- SZIGLIGETI Ede, A csikós. Részlet – Stăvarul, Fragment, trad. Gelu Păteanu, *Antologia lit. magh. II.*, 1966, 394–409.
- SZILÁGYI András, Egy milliomos faluban – Într-un sat milionar, [Társszerzők: D. R. Popescu, R. Rusan] trad Gelu Perian, *Marea de aur*, 1961, 174–179.
- TAMÁS Gáspár, Szőcs János beleegyezik – Szőcs János se-nvoiește, *Schiță*, trad. Gelu Perian. *Steaua*, 1954. 6., 36–52.
- TAMÁS Gáspár, Kirepült a fecske – Zbor de rândunică, trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1961, 27.
- THURY Zoltán, Az urak – Boierii, trad. Gelu Păteanu. *Antologia lit. magh. III.*, 1968, 116–120.
- THURY Zoltán, Éjjel – Noaptea, trad. Gelu Păteanu. *Antologia lit. magh. III.*, 1968, 120–123.
- THURY Zoltán, Emberhalál – Moartea de om, trad. Gelu Păteanu. *Antologia lit. magh. III.*, 1968, 111–116.
- TOMPA István, Belvárosi mellékutca (részlet) – Străduța din centru, Fragment, trad. Gelu Păteanu. *Tribuna*, 1967, 36.
- TOMPA István, Bizalom – Încredere, trad. Gelu Perian, *Steaua*, 1960. 8., 22–40.
- TOMPA István, Heten együtt – Cei șapte, trad Gelu Perian, *Steaua*, 1961. 6., 31–59.
- TÓTH Kálmán, A kilátó – La pândă, trad. Gelu Păteanu, *Vânătorul și pescarul sportiv*, 1967, 11., 27.
- TÓTH Kálmán, Az öreg – Bătrânul, trad. Gelu Păteanu, *Vânătorul și pescarul sportiv*, 1969, 12., 25–26.
- TÓTH Kálmán, *Lupul Kagur (Kagur, a farkas)*, Traducere de Gelu Păteanu, Buc., 1970, Ed. Albatros, 195–199.
- TÓTH Kálmán, Medvebőr – Blana de urs, trad. Gelu Păteanu, *Vânătorul și pescarul sportiv*. 1969. 10., 25.

- TÓTH Kálmán, *Megbékélés – Împăcare*, trad. Gelu Păteanu, *Tribuna*, 1968, 18.
- TÓTH Kálmán, Nyúlra vadászat – Vânătoare de iepuri, trad. Gelu Păteanu, *Vânătorul și pescarul sportiv*. 1968. 11., 20.
- TÓTH Kálmán, Öreg vadkörtefa a télben – Iarna bătrânului păr pădureț, trad. Gelu Păteanu, *Vânătorul și pescarul sportiv*, 1968. 3., 25.
- TÓTH Kálmán, Őszi tarlók felett – Prin păpurișul toamnei, trad. Gelu Păteanu, *Vânătorul și pescarul sportiv*, 1967. 11., 27–28.
- TÓTH Kálmán, Őzlátta tájakon – În țara căprioarelor, trad. Gelu Păteanu, *Vânătorul și pescarul sportiv*, 1968. 8., 25–26.
- TÓTH Kálmán, Poncsó és a vadmacska – Legea omului și legea pădurii, trad. Gelu Păteanu, *Vânătorul și pescarul sportiv*, 1969. 6., 23–24.
- TÓTH Kálmán, Szeptember – Salut Septembrie, trad. Gelu Păteanu, *Vânătorul și pescarul sportiv*, 1970. 9., 31.
- TÓTH Kálmán, Vadorzó-fogás – Nota zece la „prinderea braconierilor”, trad. Gelu Păteanu, *Vânătorul și pescarul sportiv*, 1957. 10., 15.
- TÓTH Sándor: *Jelentés Erdélyből II.* (1987). MFK 13, Párizs, 1989, illetve: *Quo vadis, Romania?* (románra fordította: Gelu Păteanu), Katalizátor Iroda, Bp., 1991.
- VERESS Zoltán, *Kacsavadászat – Vânătoare de rațe*, trad. Gelu Păteanu, *Vânătoare*, 1965, 5–26.
- VERESS Zoltán, *Négyszemközt – Între patru ochi*, trad. Gelu Perian, *Tribuna*, 1963, 5.
- VERESS Zoltán, *Rabszolgaság – Sclavie*, trad. Gelu Păteanu, 1965, 27–79.
- VERESS Zoltán, *Vânătoare*, trad. Gelu Păteanu, 1965. 80–103.
- VERESS Zoltán, *Vânătoare de rațe (Kacsavadászat)*, În românește de Gelu Păteanu, [Buc.], 1965, *EPL*, 102–107.
- VÉRTESI Arnold, Az urak polemizálnak – Polemică boierească, trad. Gelu Păteanu, *Antologia lit. magh. II.*, 1966, 515–520.

VÉRTESI Arnold, Idill – Idilă, trad Gelu Păteanu. *Antologia lit. magh. II.*, 1966, 511–514.

8. 3. Gelu Păteanuhoz kötődő újságcikkek

[halász] Móricz Bukarestben, *A Hét*, 1979 (10. évfolyam, 2–52. szám), 1979. 06. 15. / 24. szám, 2.

„A szappanostól a szentségtörőig”, *A Hét*, 1989 (20. évfolyam, 1–52. szám), 1989. 03. 02. / 10. szám

A gyergyószentmiklósi Salamon Ernő irodalmi körről, *Utunk*, 1987 (42. évfolyam, 1–52. szám), 1987. 12. 18 / 51. szám, 8.

A hungarológia hírei, *Hungarológiai Értesítő*. II. évfolyam. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság (1980) III.

A kolozsvári műfordítók kérdéseiről, *Utunk*, 1966 (21. évfolyam, 1–52. szám), 1966. 11. 25 / 47. szám, 8.

A székelykeresztúri író-olvasó találkozó, *Utunk*, 1985 (40. évfolyam, 1–52. szám), 1985. 03. 01 / 9. szám, 8.

ADONYI Nagy Mária: Találkozás Ábellel. Beszélgetés Constantin Olariu műfordítóval, *A Hét*, 1988 (19. évfolyam, 1–52. szám), 1988. 02. 25. / 9. szám, 7.

ÁGOSTON Hugó: Volt egyszer egy lelkület. Beszélgetés Huszár Sándorral, *A Hét* alapító főszerkesztőjével, *A Hét*, 1995 (26. évfolyam, 1–48. szám), 1995. 10. 27 / 43–44. szám, 4.

ANTAL Árpád: Évfordulói számvetés, *Utunk*, 1967 (22. évfolyam, 1–52. szám), 1967. 03. 03 / 9. szám, 3.

az Igaz Szó Móricz. számáról, *Utunk*, 1979 (34. évfolyam, 1–52. szám) 1979. 06. 22 / 25. szám, 8.

BALÁZS Imre József: A múlt mint műfaji kérdés, *Korunk*, 2003 (III. folyam 14.), 2003 / 8. szám

BALÁZS László: „Nem a papíron, hanem a lélekben”, *A Hét*, 1985 (16. évfolyam, 1–52. szám), 1985. 01. 31. / 6. szám, 5.

BALOGH László: A virágpásztor, *A Hét*, 1998 (29. évfolyam, 1–52. szám), 1998. 08. 06 / 32. szám, 6.

BÁN Péter: Irodalmunk külföldi barátai, *Új Tükör*, 1988. július. szeptember (25. évfolyam, 27–39. szám), 1988. 07. 24 / 30. szám, 11.

BÁNYAI Éva: „Mellékállásom volt a főszerkesztés. Beszélgetés Huszár Sándorral”, *A Hét*, 2006. január. augusztus (4. új évfolyam, 1–30. szám), 2006. 01. 12 / 1. 2. szám, 5.

BÁNYAI Éva: Egy kudarcos sikertörténet, *Korunk*, 2003 (III. folyam 14.), 2003 / 8. szám

BARABÁS István: Lapszemle, *A Hét*, 1990 (21. évfolyam, 1–52. szám), 1990. 05. 17 / 20. szám, 2.

BARÓTI Szabolcs, Furcsa estéim a székelyeknél, *Népszava*, 1990. február (118. évfolyam, 27–50. sz.), 1990. 02. 03 / 29. szám, 4–5.

BARÓTI Szabolcs: A „porló sziklák” földjén (II.). Konok kísértetek, *Magyar Nemzet*, 1991. december (54. évfolyam, 282–305. szám), 1991. 12. 16 / 294. szám, 9.

BARÓTI Szabolcs: In memoriam Gelu Păteanu, *Magyar Nemzet*, 1998. április (61. évfolyam, 77–101. szám), 1998. 04. 24 / 96. szám, 7.

BARTA Zsolt: Türelem vagy megtúrtság, *Petőfi Népe*, 1990. július (45. évfolyam, 153–178. szám), 1990. 07. 06 / 157. szám, 2.

BEKE György: „Hiszem, hogy az ember szépségre, öröme, boldogságra születik”. Beszélgetés a 60 éves Mikó Ervinnel, *A Hét*, 1979 (10. évfolyam, 2–52. szám), 1979. 08. 31. / 35. szám, 6.

BEKE György: A titokzatos műfordító, *Népszava*, 1990. augusztus (118. évfolyam, 179–204. sz.), 1990. 08. 29 / 202. szám, 6.

BEKE György: Az „Utazás a koponyám körül”. Beszélgetés George Mureşannal, *A Hét*, 1987 (18. évfolyam, 1–52. szám), 1987. 11. 05. / 45. szám, 5.

BEKE György: Az író és a nyelv. Interjú Bodor Pállal, *A Hét*, 2000 (31. évfolyam, 1–50. szám), 2000. 12. 08 / 46. szám, 9.

BEKE György: Egyetlen megbízóm a lelkiismeretem, *Népszava*, 1990. szeptember (118. évfolyam, 205–229. sz.), 1990. 09. 13 / 215. szám, 6.

BEKE György: Megbecsülő egymásra figyelés tükre, *A Hét*, 1983 (14. évfolyam, 1–52. szám), 1983. 12. 16. / 51. szám, 5.

BEKE György: Mikes románul, *Utunk*, 1982 (37. évfolyam, 1–53. szám), 1982. 01. 08 / 2. szám, 5.

BERKI Antal: Alapítvány a magyarságért, *Új Kelet*, 1997. június (4. évfolyam, 126–150. szám), 1997. 06. 10 / 133. szám, 6.

BÍRÓ Béla: Az identitás dilemmái, *HOLMI*, 1998 (10. évfolyam, 1–12. szám) 7. szám

BITAY Ödön: Az úton végig kell menni, *A Hét*, 1976 (7. évfolyam, 1–53. szám), 1976. 07. 09. / 28. szám, 10.

BODOR Pál: Gelu Păteanu halálára, *Népszabadság*, 1995. március (53. évfolyam, 51–76. szám), 1995. 03. 30 / 75. szám, 8.

BODOR Pál: Gelu Păteanu, *Népszabadság*, 1991. június (49. évfolyam, 127–151. szám), 1991. 06. 01 / 127. szám, 5.

BODOR Pál: Mi van a pogromok mögött? Szövetségek és szövetségesek a megbékélésért, avagy merre tart a román progresszió?, *Háromszék*, 1991. március (3. évfolyam, 322–342. szám), 1991. 03. 29 / 342. szám

BOGDÁN László: Élő tiszteletadás egy életműnek, *Megyei Tükör*, 1982. május (15. évfolyam, 3194–3218. szám) 1982. 05. 19 / 3209. szám, 2. 3.

BOTLIK József: Mit üzen a pásztorfiú? Miskolczy Ambrus a dákoromán kontinuitásról, a Miorita. kultuszról és a megbékélésekről, *Magyar Nemzet*, 1995. április (58. évfolyam, 77–100. szám), 1995. 04. 27 / 98. szám, 9.

Búcsú Nagy Bélától, *Új Magyarország*, 1995. május (5. évfolyam, 101–126. szám), 1995. 05. 29 / 124. szám, 8.

Bukaresti ünnepség, *Délmagyarország*, 1979. június (69. évfolyam, 126–151. szám), 1979. 06. 13 / 136. szám, 2.

BURUS János: A szülőföld valami nagyon kicsi és mégis végtelen, *Utunk*, 1985 (40. évfolyam, 1–52. szám), 1985. 07. 26 / 30. szám, 7.

CÂNJĂU, Radu: A pávák (Gelu Păteanu versfordítása), *Korunk*, 1971 (30. évfolyam) 1971 / 7. szám

Célunk a kultúra, a humanizmus, a kölcsönös és őszinte megbecsülés szolgálata. A gyergyószárhegyi Kriterion. író-tábor jegyzőkönyvéből, *A Hét*, 1980 (11. évfolyam, 1–52. szám), 1980. 06. 20. / 25. szám, 5–6.

CULCER, Dan: Mikes megnyerte a fogadást, *A Hét*, 1981 (12. évfolyam, 1–52. szám), 1981.12. 04 / 49. szám, 5.

Cseke Péter: Szellemi otthonteremtés, *Igaz Szó, Igaz Szó*, 1987. január. június (35. évfolyam, 1–6. szám), 1987. 03. 01. / 3. szám

DÁVID Gyula: A romániai magyar irodalom a világ nyelvein, *Utunk*, 1979 (34. évfolyam, 1–52. szám), 1979.11. 23. / 47. szám, 5.

DÁVID Gyula: Arany János a román irodalomban, *Korunk*, 1967 (26. évfolyam, 1967 / 2. szám

DÁVID Gyula: Téglák a megismerés épületéhez, *Utunk*, 1981 (36. évfolyam, 1–52. szám), 1981. 07. 03 / 27. szám, 4.

DOBOS Tamás: A Duna. deltától az ELTE román tanszékéig, *Magyar Nemzet*, 1993. február (56. évfolyam, 26. 49. szám), 1993. 02. 15 / 38. szám, 7.

DULAI Sándor: A jó szó jó szót szül, *Szabad Föld*, 1996. július. december (52. évfolyam, 27–53. szám), 1996. 09. 10 / 37. szám, 6.

Egy korszak gyászbeszédei. Az értelmiség összefogására van szükség, *Magyar Nemzet*, 1991. november (54. évfolyam, 256. 281. szám), 1991. 11. 22 / 274. szám, 4.

Emberi színjátékok, *Új Magyarország*, 1997. július (7. évfolyam, 151–177. szám), 1997. 07. 09 / 158. szám, 10.

EMTE találkozó Szekszárdon, *Tolnai Népiújság*, 1992. március (3. évfolyam, 52–77. szám), 1992. 03. 13 / 62. szám, 3.

Erdélyi diákok kezdeményezése, *Magyar Nemzet*, 1991. november (54. évfolyam, 256–281. szám), 1991. 11. 04 / 258. szám, 3.

Erdélyi körök: Az áttelepülés nem lehet cél, *Népszabadság*, 1992. október (50. évfolyam, 232–257. szám), 1992. 10. 05 / 235. szám, 3.

Erdélyi Magyarság – 8.szám, *Békés Megyei Hírlap*, 1991. október (46. évfolyam, 230–255. szám), 1991. 10. 31 / 255. szám, 4.

Erdélyről Erdélyért, 24 óra, 1991. október (2. évfolyam, 230–255. szám) 1991. 10. 30 / 254. szám, 3.

FERENCZ Csaba „Mind nekem kellene befejeznem” – interjú Albert Ernő tanár úrral, *Háromszék*, 1993. május (5. évfolyam, 865–885. szám), 1993. 05. 05. / 867. szám

FODOR S. Sándor: Székelykeresztúr 650, *A Hét*, 1982 (13. évfolyam, 1–52. szám), 1982. 11. 05 / 45. szám, 2.

FODOR Sándor: Könyv – új köntösben, *Utunk*, 1968 (23. évfolyam, 1–52. szám), 1968. 04. 19 / 16. szám, 6.

Fodor Sándor: Salamon László Poezii, *Utunk*, 1972 (27. évfolyam, 1–52. szám), 1972. 12. 22 / 51. szám, 2.

Földeák Iván interjújáról Gelu Păteanuval, *Utunk*, 1979 (34. évfolyam, 1–52. szám), 1979. 12. 07 / 49. szám

FÖLDEÁK Iván: Gelu Păteanu, *Új Tükör*, 1982. április. június (19. évfolyam, 14–26. szám), 1982. 05. 16 / 20. szám, 23.

FÖLDEÁK Iván: Huszonöt esztendő. ötven könyv, *Népszava*, 1979. november (107. évfolyam, 256. 280. sz.), 1979. 11. 18 / 270. szám, 9.

GAFIȚĂ, Gabriela: Nemzetiségi irodalmak románul, *A Hét*, 1979 (10. évfolyam, 2–52. szám), 1979. 12. 14. / 50. szám

GÁL Éva Emese: Ezer táj. Gelu Păteanu emlékére, *A Hét*, 1995 (26. évfolyam, 1-48. szám), 1995. 07. 12. / 25–26. szám, 7.

GAZDA József, Mikes-glossza, *A Hét*, 1988 (19. évfolyam, 1–52. szám), 1988. 09. 22. / 39. szám, 6.

Gelu Păteanu „Vârsta de aur” című versantológia társ. fordításáról, *Utunk*, 1975 (30. évfolyam, 1–52. szám), 1975. 02. 21 / 8. szám, 8.

Gelu Păteanu a „Kacagóbál”-ról, *Utunk*, 1984 (39. évfolyam, 1–52. szám), 1984. 04. 27 / 17. szám, 8.

Gelu Păteanu a szórványkérdésről (rádióműsor), *Háromszék*, 1992. március (4. évfolyam, 575–595. szám), 1992. 03. 27 / 593. szám

Gelu Păteanu a Tőkés László Alapítvány idejéig díjazottja, *Népszabadság*, 1991. február (49. évfolyam, 27. 50. szám), 1991. 02. 22 / 45. szám, 3.

Gelu Păteanu Áprily Lajos fordításáról, *Utunk*, 1967 (22. évfolyam, 1–52. szám), 1967. 09. 08 / 36. szám

Gelu Păteanu az Illyés Gyula-interjú fordításáról, *Utunk*, 1972 (27. évfolyam, 1–52. szám), 1972. 04. 28 / 17. szám, 12.

Gelu Păteanu Bálint Tibor „Bölcsődal” című művének fordításáról, *Utunk*, 1966 (21. évfolyam, 1–52. szám), 1966. 07. 01 / 26. szám

Gelu Păteanu Bálint Tibor „Búcsú a rövidnadrágtól” című regénye fordításáról, *Utunk*, 1967 (22. évfolyam, 1–52. szám), 1967. 12. 22 / 51. szám, 9.

Gelu Păteanu Balla Zsófia versfordításáról, *Utunk*, 1978 (33. évfolyam, 1–52. szám), 1978. 05. 05 / 18. szám, 8.

Gelu Păteanu Barabás István riportjának fordításáról, *Utunk*, 1979 (34. évfolyam, 1–52. szám), 1979. 08. 17. / 33. szám, 8.

Gelu Păteanu Bartalis János verseinek fordításáról, *Utunk*, 1973 (28. évfolyam, 1–52. szám), 1973. 08. 10 / 32. szám, 12.

Gelu Păteanu Bartalis János verseinek fordításáról, *Utunk*, 1974 (29. évfolyam, 1–52. szám), 1974. 02. 08 / 6. szám

Gelu Păteanu Csávossy György „Frontátvonulás” című színművének fordításáról, *Utunk*, 1984 (39. évfolyam, 1–52. szám), 1984. 05. 11 / 19. szám, 8.

Gelu Păteanu előadásáról, *Utunk*, 1984 (39. évfolyam, 1–52. szám), 1984. 06. 22 / 25. szám, 8.

Gelu Păteanu Endre Károly „Szép Temesvár” című művének fordításáról, *Utunk*, 1982 (37. évfolyam, 1–53. szám), 1982. 03. 05 / 10. szám, 8.

Gelu Păteanu Endre Károly válogatott műveinek fordításáról, *Utunk*, 1974 (29. évfolyam, 1–52. szám), 1974. 02. 01 / 5. szám, 12.

Gelu Păteanu és Szávai Géza írótalálkozón való részvételéről, *Utunk*, 1981 (36. évfolyam, 1–52. szám), 1981. 03. 13 / 11. szám, 8.

Gelu Păteanu Fábián Sándor versfordításáról, *Utunk*, 1978 (33. évfolyam, 1–52. szám), 1978. 03. 03 / 9. szám, 8.

Gelu Păteanu Ferencz S. István Acest pământ című művének fordításáról, *Utunk*, 1975 (30. évfolyam, 1–52. szám), 1975. 11. 14 / 46. szám, 8.

Gelu Păteanu Ferencz Zsuzsanna „Natura moartă cu mărtiniș” című művének fordításáról, *Utunk*, 1982 (37. évfolyam, 1–53. szám), 1982. 09. 03 / 36. szám

Gelu Păteanu Földes Mária „Baleset az Új utcában” című művének fordításáról, *Utunk*, 1963 (18. évfolyam, 1–52. szám), 1963. 04. 26 / 17. szám

Gelu Păteanu Garai Gábor versfordításáról, *Utunk*, 1977 (32. évfolyam, 1–52. szám), 1977. 04. 15 / 15. szám, 8.

Gelu Păteanu Halász Anna „Feminitatea” című drámai monológjának fordításáról, *Utunk*, 1971 (26. évfolyam, 1–53. szám), 1971. 10. 08 / 41. szám, 12.

Gelu Păteanu Horváth István „Invocație” című versének fordításáról, *Utunk*, 1975 (30. évfolyam, 1–52. szám), 1975. 08. 29 / 35. szám, 8.

Gelu Păteanu Kiss Jenő „Continentul cântecului” című kötetének fordításáról, *Utunk*, 1971 (26. évfolyam, 1–53. szám), 1971. 09. 03 / 36. szám, 12.

Gelu Păteanu Kiss Jenő művészetéről, *Utunk*, 1970 (25. évfolyam, 1–52. szám), 1970. 04. 24 / 17. szám, 10.

Gelu Păteanu Kiss Jenő versfordításáról, *Utunk*, 1978 (33. évfolyam, 1–52. szám), 1978. 10. 06 / 40. szám, 8.

Gelu Păteanu Korda István „Babilon Mihály lámpása” című regénye fordításáról, *Utunk*, 1969 (24. évfolyam, 1–52. szám), 1969. 08. 08 / 32. szám, 11.

Gelu Păteanu Korda István „Babilon Mihály lámpása” című regénye fordításáról *Utunk*, 1969 (24. évfolyam, 1–52. szám), 1969. 11. 21 / 47. szám

Gelu Păteanu Létay Lajos versfordításairól, *Utunk*, 1978 (33. évfolyam, 1–52. szám), 1978. 08. 18 / 33. szám, 8.

Gelu Păteanu Lőrinczi László „Lépések visszhangja” című művének recenziójáról, *Utunk*, 1973 (28. évfolyam, 1–52. szám), 1973. 06. 01 / 22. szám, 12.

Gelu Păteanu Majtényi Erik két versének fordításáról, *Utunk*, 1972 (27. évfolyam, 1–52. szám), 1972. 10. 13 / 41. szám, 12.

Gelu Păteanu Márki Zoltán versének fordításáról, *Utunk*, 1975 (30. évfolyam, 1–52. szám), 1975. 08. 08 / 32. szám, 8.

Gelu Păteanu Méliusz József versválogatás fordításáról *Utunk*, 1979 (34. évfolyam, 1–52. szám), 1979. 01. 26 / 4. szám, 8.

Gelu Păteanu Mikó Ervin „Rigófütyty” című írásának fordításáról, *Utunk*, 1974 (29. évfolyam, 1–52. szám), 1974. 05. 10 / 19. szám, 8.

Gelu Păteanu Mikó Ervin jegyzetének fordításáról, *Utunk*, 1974 (29. évfolyam, 1–52. szám), 1974. 08. 30 / 35. szám, 8.

Gelu Păteanu Mikó Ervin riportjának fordításáról, *Utunk*, 1979 (34. évfolyam, 1–52. szám), 1979. 10. 12 / 41. szám, 8.

Gelu Păteanu Németh László „Iszony” című regénye fordításáról, *Utunk*, 1968 (23. évfolyam, 1–52. szám), 1968. 02. 23 / 8. szám, 8.

Gelu Păteanu Panek Zoltán „A csend” című verséről, *Utunk*, 1970 (25. évfolyam, 1–52. szám), 1970. 07. 03 / 27. szám

Gelu Păteanu Salamon László verseskötetének fordításáról, *Utunk*, 1972 (27. évfolyam, 1–52. szám), 1972. 11. 24 / 47. szám

Gelu Păteanu Sergiu Fărcășan „A Soveja. ügy” című fordításáról, *Utunk*, 1971 (26. évfolyam, 1–53. szám), 1971. 11. 26 / 48. szám, 12.

Gelu Păteanu Sütő András „Vidám sirató egy bolyongó porszemért” című művének fordításáról, *Utunk*, 1980 (35. évfolyam, 1. 52. szám), 1980. 03. 21 / 12. szám, 8.

Gelu Păteanu Szabó Gyula „A mocsarak visszaütnek” című regénye fordításáról, *Utunk*, 1969 (24. évfolyam, 1–52. szám), 1969. 01. 17 / 3. szám, 10.

Gelu Păteanu Székely János „Hugenották” című művének fordításáról, *Utunk*, 1984 (39. évfolyam, 1–52. szám), 1984. 02. 24 / 8. szám, 8.

Gelu Păteanu Szemlér Ferenc „Galben și alb” című versfordításáról, *Utunk*, 1977 (32. évfolyam, 1–52. szám), 1977. 05. 06 / 18. szám, 8.

Gelu Păteanu Szemlér Ferenc versfordításáról, *Utunk*, 1978 (33. évfolyam, 1–52. szám), 1978. 02. 03 / 5. szám, 8.

Gelu Păteanu temetése, *Magyar Nemzet*, 1995. április (58. évfolyam, 77. 100. szám), 1995. 04. 04 / 79. szám, 20.

Gelu Păteanu Toldi fordításáról, *Utunk*, 1967 (22. évfolyam, 1–52. szám), 1967. 04. 07 / 14. szám

Gelu Păteanu: Méhes György „Mi, férfiak” című komédiájának fordításáról, *Utunk*, 1980 (35. évfolyam, 1–52. szám), 1980. 03. 14 / 11. szám, 8.

Gelu Păteanu: Méliusz József fordításáról, *Utunk*, 1979 (34. évfolyam, 1–52. szám), 1979. 01. 19 / 3. szám, 8.

HAJDÚ Győző-Éltető József-Székely János-Jánosházy György-Mózes Huba-Gelu Păteanu-Kovács András Ferenc: Teljesség-hitelesség. Befejezhetetlen kerekasztal-értekezlet, *Igaz Szó*, 1989. január-június (37. évfolyam, 1-6. szám), 1989-06-01 / 6. szám, 554.

HALÁSZ Anna: Színház és közönsége, *A Hét*, 1988 (19. évfolyam, 1–52. szám), 1988. 01. 07. / 2. szám, 5.

Hargita 1988. as kalendáriumáról, *Utunk*, 1987 (42. évfolyam, 1–52. szám), 1987. 12. 04 / 49. szám, 8.

Hargita Kalendárium – 1983, *Megyei Tükör*, 1983. január (16. évfolyam, 3403–3426. szám), 1983. 01. 22. / 3419. szám, 4.

Háttér, *168óra*, 2000. január–június (12. évfolyam, 1–26. szám) 2000. 02. 10 / 6. szám, 25.

Heves Megyei Hírlap, 2018. május (29. évfolyam, 100–124. szám) 2018. 05. 26. / 120. szám

Híradás: Embernagy szobrok, magyar kisfilm, 1993, szereplők: Gelu Păteanu, Juhász Gabriella, Tamási Zoltán, *Háromszék*, 1996. szeptember (8. évfolyam, 1827–1851. szám), 1996. 09. 23. / 1845. szám

Hírek, *Békés Megyei Népiújság*, 1968. március (23. évfolyam, 51. 77. szám), 1968. 03. 30 / 76. szám, 8.

Hírek, *Megyei Tükör*, 1979. június (12. évfolyam, 2290–2315. szám) 1979. 06. 06 / 2294. szám, 2. 3.

Hírek, *Megyei Tükör*, 1981. október (14. évfolyam, 3014–3040. szám) 1981. 10. 03 / 3016. szám, 4.

Hírek, *Megyei Tükör*, 1983. február (16. évfolyam, 3427–3450. szám) 1983. 02. 26 / 3449. szám, 4.

Hírek, *Petőfi Népe*, 1992. június (47. évfolyam, 128. 153. szám), 1992. 06. 16 / 141. szám, 2.

Homoródmenti Művelődési Hét, *Utunk*, 1985 (40. évfolyam, 1–52. szám), 1985. 06. 14 / 24. szám, 8.

HORVÁTH Kornélia: Realitás, imagináció és elbeszélői nyelv Ottlik regényében. Még egyszer a Trieszti öbölről, *Kortárs*, 2010. január. június (54. évfolyam, 1. 6. szám), 2010 / 4. szám

HUSZÁR Sándor: Napló (részletek), *Korunk*, 2003 (III. folyam 14.), 2003 / 8. szám

HUSZÁR Sándor: Napló (részletek), *Korunk*, 2003, (III. folyam 14.) 2003 / 8. szám

Igaz Szó júniusi, Eminescu emlékszámaról, *Utunk*, 1989 (44. évfolyam, 1–52. szám), 1989.
06. 23 / 25. szám

Igaz Szó, 1965. január. június (13. évfolyam, 1. 6. szám), 1965. 05. 01 / 5. szám

Igaz Szó, 1979. január. június (27. évfolyam, 1. 6. szám), 1979. 06. 01 / 6. szám

Innen-onnan, hírek, *Háromszék*, 1993. május (5. évfolyam, 865–885. szám), 1993. 05. 08. /
870. szám

Ion Horea: kalendárium; jegenyefák árnya, Gelu Păteanu fordításában, *Utunk*, 1978 (33.
évfolyam, 1–52. szám), 1978. 11. 17 / 46. szám, 4.

JUHÁSZ Dósa János: Tiszavirág életünk, *Irodalmi Szemle*, 2001/1–2.

K.J.: Mikes románul, *Új Szó*, 1982. október (35. évfolyam, 233–258. szám), 1982. 10. 25 /
253. szám, hétfő, 4.

KACSIR Mária: Az Igaz Szó Eminescu. emlékszáma, *A Hét*, 1989 (20. évfolyam, 1–52.
szám), 1989. 06. 15 / 25. szám, 2.

KAKASSY Endre: Élő örökség, *Utunk*, 1963 (18. évfolyam, 1–52. szám), 1963. 09. 27 / 39.
szám, 2.

KÁNTOR Lajos: Bukarest - Kolozsvár, 1982-1989, *Látó*, 1992 (3. évfolyam) 1992 / 12.
szám

KÁNTOR Lajos: Vagyunk, akik voltunk?, *Korunk*, 1995 (III. folyam 6.) 1995 / 10. szám

KIBÉDI Varga Sándor: Az Üveghegyen túl. Erdélyi ki- és bevándorlók az ezredfordulón,
Marosvásárhely, 2009, Első rész - Otthon, Romániában 1.8. Külső kényszer

- KISPÉTER András: Magyar irodalomtörténet románul, *Magyar Nemzet*, 1983. július (46. évfolyam, 154–180. szám), 1983. 07. 08. / 160. szám, 5.
- KOMÁROMI Béla: Miben „szabad” a román televízió?, *Magyar Nemzet*, 1990. április (53. évfolyam, 77–100. szám), 1990. 04. 20. / 92. szám, 2.
- KOVÁCS György: A falu jegyzője – románul, *Utunk*, 1960 (15. évfolyam, 1–52. szám), 1960. 12. 02. / 48. szám, 2.
- Könyvbarát, A Hét melléklete, Imreh István: Viața cotidiană la secui, ford. Gelu Păteanu, *A Hét*, 1983 (14. évfolyam, 1–52. szám), 1983. 04.15. / 16. szám
- Könyvbarát, A Hét melléklete, Kriterion Kiadó, Mikes Kelemen: Scrisori dint Turcia, prefata de Gelu Păteanu, *A Hét*, 1981 (12. évfolyam, 1–52. szám), 1981. 06. 19. / 25. szám
- Könyvbarát, A Hét melléklete, Tóth Kálmán: Aventură în Valca Păstrăvului, *A Hét*, 1983 (14. évfolyam, 1–52. szám), 1983. 08. 19. / 34. szám
- Könyvbarát, A Hét melléklete, Varró János: Bătălia pentru coroană, ford. Gelu Păteanu, *A Hét*, 1981 (12. évfolyam, 1-52. szám), 1981. 10. 09. / 41. szám
- Krónika Gelu Păteanu fordításáról, *Utunk*, 1956 (11. évfolyam, 1-52. szám), 1956. 06. 15. / 24. szám, 6.
- KUDELÁSZ Ildikó: Sütő András új színműkötetéről, *Háromszék*, 1995. december (7. évfolyam, 1601. 1623. szám), 1995. 12. 16 / 1613. szám
- Kurír* – esti kiadás, 1991. február (2. évfolyam, 23. 42. szám), 1991. 02. 22 / 38. szám
- Kurír* – esti kiadás, 1992. március (3. évfolyam, 43–64. szám), 1992. 03. 30 / 63. szám
- LÁZÁR Edit: A történelem is szakma, *A Hét*, 1994 (25. évfolyam, 1–52. szám), 1994. 07. 15 / 28. szám, 4.
- LÉVAY Flóra: Nyitás Észak felé, *A Hét*, 1999 (30. évfolyam, 1–52. szám) 1999. 12. 30 / 52. szám, 3.

LŐCSEI Gabriella: Marosvásárhely. Segesvár. Fehéregyháza, 1999, *Magyar Nemzet*, 1999. július (62. évfolyam, 151–177. szám), 1999. 07. 31 / 177. szám, 25.

Ma este Panoráma, *Népszava*, 1990. március (118. évfolyam, 51–76. sz.), 1990. 03. 30 / 75. szám, 8.

Ma kezdődik a konferencia, *Pest Megyei Hírlap*, 1993. július (37. évfolyam, 151–177. szám), 1993. 07. 05 / 154. szám, 9.

Macs kajáték. románul, *Új Magyarország*, 1992. június (2. évfolyam, 128–153. szám), 1992. 06. 16 / 141. szám, 3.

MAGYARI Lajos: Kézfogások, *Háromszék*, 1990. január (2. évfolyam, 8–31. szám), 1990. 01. 17 / 19. szám

Magyarország, 1991. július. december (28. évfolyam, 27–52. szám) 1991. 11. 22 / 47. szám

Magyarország, 1995. január. június (32. évfolyam, 1–26. szám) 1995. 04. 21 / 16. szám

Magyarságot összekötő híd. Tízéves a berényi Erdélyi Kör, *Békés Megyei Hírlap*, 2002. január (57. évfolyam, 1–26. szám), 2002. 01. 28 / 23. szám

Mai rádió. és televízióműsor, *Új Magyarország*, 1996. május (6. évfolyam, 102–126. szám), 1996. 05. 21 / 118. szám, 13.

MAROSI Péter: A könyvespolc előtt, *Utunk*, 1985 (40. évfolyam, 1. 52. szám), 1985. 01. 25 / 4. szám, 6.

MATEKOVICS János: Nem könnyű a barátainknak!, *Háromszék*, 1992. március (4. évfolyam, 575–595. szám), 1992. 03. 12 / 582. szám

Megalakult az Atzél. emlékbizottság, *Magyar Nemzet*, 1995. január (58. évfolyam, 1–26. szám), 1995. 01. 10 / 8. szám, 10.

MERLE Mária: Petőfi Erdélyben, *A Hét*, 2000 (31. évfolyam, 1–50. szám) 2000. 12. 22 / 50. szám, 7.

MIRCEA, Dumitru: Végső hajrá a Dunán, *Utunk*, 1969 (24. évfolyam, 1–52. szám), 1969. 08. 22 / 34. szám, 6.

MISKOLCZY Ambrus: Egy román népballada mítosza, *Életünk*, 2011 (49. évfolyam, 1–12. szám) 2011 / 7. szám

MISKOLCZY Ambrus: El nem hangozhatott búcsú Gelu Păteanutól, *Kortárs*, 1995. július–december (39. évfolyam, 7–12. szám), 1995 / 11. szám

MISKOLCZY Ambrus: Mircea Eliade "Néphimnusz"-a, *HOLMI*, 2011 (23. évfolyam, 1–12. szám), 1. szám

MISKOLCZY Ambrus: Modernitás és vallásosság. A román Báránykától a magyar Cantata profanáig. In: Magyar egyháztörténeti vázlatok 24. (Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2012), 2012 / 1–2. szám, Tanulmányok, 135–164.

Molnár Gusztáv: Az erdélyi kérdés, *Beszélő*, 1998. július-szeptember (3. folyam, 3. évfolyam, 7–9. szám), 1998. szeptember / 9. szám, 24-34.

MOLNÁR Jenő: Tóth József - Trócsányi András: A magyarság kulturális földrajza, *Korunk*, 1999 (III. folyam 10.), 1999 / 1. szám

Móricz. emlékünnepek Lengyelországban és Romániában, *Magyar Nemzet*, 1979. június (35. évfolyam, 126–151. szám), 1979. 06. 13 / 136. szám, 5.

Móricz. est Varsóban és Bukarestben, *Népszabadság*, 1979. június (37. évfolyam, 126–151. szám), 1979. 06. 13 / 136. szám, 7.

Móricz. estek Romániában, *Népszava*, 1979. június (107. évfolyam, 126–151. sz.), 1979. 06. 13 / 136. szám, 5.

Műsor, *Új Magyarország*, 1996. május (6. évfolyam, 102–126. szám), 1996. 05. 18 / 116. szám

Műsor, *Új Néplap*, 1996. május (7. évfolyam, 102–126. szám), 1996. 05. 17 / 115. szám, 5.

Műsor, *Új Néplap*, 1996. május (7. évfolyam, 102–126. szám), 1996. 05. 21 / 118. szám, 6.

Műsorok, Hitélet és történelem, *Magyar Nemzet*, 1994. szeptember (57. évfolyam, 204–229. szám), 1994. 09. 30 / 229. szám, 14.

Műsorok, *Magyar Nemzet*, 1996. május (59. évfolyam, 102–126. szám), 1996. 05. 21 / 118. szám, 12.

Művelődés, 1975 (28. évfolyam, 1–12. szám), 1975. 04. 01 / 4. szám

Művelődés, 1979 (32. évfolyam, 1–12. szám), Könyvtár 79/4 5. és 32.

Művelődés, 1982 (35. évfolyam, 1–12. szám), 1982. 02. 01 / 2. szám

Művelődés, 1982 (35. évfolyam, 1–12. szám), 1982. 12. 01 / 12. szám

Művelődés, 1983 (36. évfolyam, 1–12. szám), 1983. 03. 01 / 3. szám

Művelődés, 1985 (38. évfolyam, 1–12. szám), 1985. 02. 01 / 2. szám

Művelődés, 1985 (38. évfolyam, 1–12. szám), 1985. 08. 01 / 8. szám

Művelődés, 1995 (48. évfolyam, 1. 12. szám), 1995. 10. 01 / 10. szám

Művelődés, 2006 (59. évfolyam, 1–12. szám), 2006. 01. 01 / 1. szám

NAGY Miklós Kund: Irodalom a marosvásárhelyi Rádióban, *Igaz Szó*, 1983. január–június (31. évfolyam, 1–6. szám), 1983. 05. 01 / 5. szám, 381–384., 384.

NAGY Pál: Gyalu, az "áruló". In: *Gond és remény - Egybefűzött noteszlapok*, Mentor, Marosvásárhely, 2009, 61–63.

NAGY Pál: Hazanézőben – Korondon. In: *Napló nélkül. Élet, irodalom, egyéb apróságok*, Marosvásárhely, 2007.

NAGY Pál: Hazanézőben-Korodon, *Új Magyarország*, 1995. augusztus (5. évfolyam, 178–204. szám), 1995. 08. 26. / 200. szám, 14

NAGY Pál: Szemnyitogató kísérletezés. In: *Gond és remény - Egybefűzött noteszlapok*, (Mentor, Marosvásárhely, 2009), 86.

NAGY Péter: Kártékony tanügyi madár, *Reform*, 1990. január. április (3. évfolyam, 1–17. szám), 1990. 03. 23 / 12. szám, 10.

Napi krónika, *Magyar Nemzet*, 1990. november (53. évfolyam, 256–281. szám), 1990. 11. 09 / 263. szám, 6.

Napi krónika, *Magyar Nemzet*, 1991. február (54. évfolyam, 27–50. szám), 1991. 02. 22 / 45. szám, 6.

Napi krónika, *Magyar Nemzet*, 1991. október (54. évfolyam, 230–255. szám), 1991. 10. 29 / 253. szám, 12.

Napi krónika, *Magyar Nemzet*, 1992. június (55. évfolyam, 128–153. szám), 1992. 06. 23 / 147. szám, 12.

Napló rovat, *Gelu Păteanu Garai Gábor művének fordításáról*, *Magyar Nemzet*, 1977. május (33. évfolyam, 101–126. szám), 1977. 05. 17 / 114. szám, 4.

Napló rovat, *Magyar Nemzet*, 1963. augusztus (19. évfolyam, 178–203. szám), 1963. 08. 17 / 192. szám, 4.

Napló, *Magyar Nemzet*, 1995. április (58. évfolyam, 77–100. szám), 1995. 04. 01 / 77. szám, 18.

Napló, *Magyar Nemzet*, 1998. április (61. évfolyam, 77–101. szám), 1998. 04. 20 / 92. szám, 9.

Naptény, *Új Magyarország*, 1993. február (3. évfolyam, 26–49. szám), 1993. 02. 15 / 38. szám, 9.

NEMESS László: Rekviem az élőkért, *Látó*, 1992 (3. évfolyam), 1992 / 3. szám

- NIEDERHAUSER Emil: A budapesti román tanszék második évkönyve, *Magyar Tudomány*, 1996 (103. kötet = Új folyam 41. kötet), 1996 / 9. sz.
- NIEDERHAUSER Emil: Az Encyclopædia Transylvanica újabb kötetei [ismertetés], *Magyar Tudomány*, 1994 (101. kötet = Új folyam 39. kötet), 1994 / 10. sz.
- OLÁH Zsigmond: Részletek a székelyföldi forradalomból, *Népszava*, 1990. január (118. évfolyam, 1–26. sz.), 1990. 01. 09 / 7. szám, 7.
- ORBÁN János Dénes: Visszatolt gondolatok, *Korunk*, 1995 (3. évfolyam 6.) 1995 / 6. szám = A Korunk könyvműhelye
- OSTVÁTH Annamária: A hely szelleme. Barangolás Budapesten egy antológia lapjain, *A Hét*, 1998 (29. évfolyam, 1–52. szám), 1998. 08. 27 / 35. szám, 7.
- P.SZABÓ Ernő: Egy magándíj krónikája – Huszonötödik alkalommal adják át a Március 15-e Emlékérmeket, *Magyar Nemzet*, 2005. március (68. évfolyam, 58–86. szám), 2005. 03. 12 / 69. szám, 33.
- PANEK József: Ünnepek Zágonyban. 300 éve született Mikes Kelemen, *Délmagyarország*, 1990. szeptember (80. évfolyam, 219–248. szám), 1990. 09. 30 / 248. szám, 4.
- Párhuzamos életutak, *Új Magyarország*, 1993. február (3. évfolyam, 26–49. szám), 1993. 02. 26 / 48. szám, 10.
- PASCU, Petre: Magyarországi viták a műfordításról, *Utunk*, 1968 (23. évfolyam, 1–52. szám), 1968. 12. 13 / 50. szám, 12.
- PATAKY István: A tömeg erejével, *Új Magyarország*, 1995. szeptember (5. évfolyam, 205–230. szám), 1995. 09. 05 / 208. szám, 3.
- PATAKY: Elment egy igaz barát, *Új Magyarország*, 1995. április (5. évfolyam, 77–100. szám), 1995. 04. 01 / 77. szám, 8.
- Păteanu, Gelu Bajor Andor „Paznicul de noapte nu poate dormi” című versfordításáról, *Utunk*, 1977 (32. évfolyam, 1–52. szám), 1977. 12. 16 / 50. szám, 8.

- PĂTEANU, Gelu: A Toldi fordítása közben, *Korunk*, 1963 (22. évfolyam), 1963 / 7. szám
- PĂTEANU, Gelu: Ajtónyitáskor, *Utunk*, 1965 (20. évfolyam, 1. 53. szám), 1965. 01. 08 / 2. szám, 7.
- PĂTEANU, Gelu: Az összefogás tudatosítása. Árvay Árpád: Elődök példája, *Művelődés*, 1974 (27. évfolyam, 1. 12. szám), 1974. 01. 01 / 1. szám, 48.
- PĂTEANU, Gelu: Elnézem a kezemet, *Igaz Szó*, 1983. július. december (31. évfolyam, 7. 12. szám) 1983. 11. 01 / 11. szám, 432.
- PĂTEANU, Gelu: Eltérő történelemszemlélet. Konfliktusforrás a magyar. román kapcsolatokban, *Háromszék*, 1994. szeptember (6. évfolyam, 1222–1247. szám), 1994. 09. 01 / 1222. szám
- PĂTEANU, Gelu: Nemzettől nemzetig, *Korunk*, 1993 / 2. szám
- POMOGÁTS Béla: Budapestről. Bukarestben, *Háromszék*, 1999. január (11. évfolyam, 2536–2559. szám), 1999. 01. 28 / 2557. szám
- POPA, Mircea: Németh László és a két világháború közötti irodalmi-politikai légkör, *Korunk*, 2001 (III. folyam 12.), 2001 / 5. szám = Németh László erdélyi arcai (1901–2001)
- Rádió. és televízióműsor, *Népszabadság*, 1995. április (53. évfolyam, 77–100. szám), 1995. 04. 28 / 99. szám, 30.
- SIMÓ Márton „Rám fogták, hogy kábítószer rejtegetek.” Interjú Gelu Păteanuval, *Háromszék*, 1994. december (6. évfolyam, 1300–1321. szám), 1994. 12. 23 / 1318. szám
- SIMÓ Márton: Gelu Păteanu (1925–1995), *Korunk*, 1995 (III. folyam 6.) 1995 / 6. szám = A *Korunk* könyvműhelye
- SIMÓ Márton: Ma temetik Gelu Păteanut, *Magyar Nemzet*, 1995. április (58. évfolyam, 77–100. szám), 1995. 04. 06 / 81. szám, 15.

SUGÁR Erzsébet: Irodalomkritika kiadói szemmel, *Korunk*, 1968 (27. évfolyam) 1968 / 9. szám

SÜTŐ András: Kalandos kegyelet (Naplójegyzet, 1987), *Magyar Nemzet*, 1999. július (62. évfolyam, 151–177. szám), 1999. 07. 31 / 177. szám, 24.

SYLVESTER Lajos: Átalvető, *Háromszék*, 1993. február (5. évfolyam, 803–822. szám), 1993. 02. 20 / 817. szám

SYLVESTER Lajos: Értünk érő paradicsom, *Háromszék*, 1994. április (6. évfolyam, 1300–1321. szám), 1994. 04. 08 / 1106. szám

SYLVESTER Lajos: Keresztkötések, *Kapu*, 2008. augusztus. szeptember, 21. évfolyam, 8–9.

SYLVESTER Lajos: Összehozó Ünnepeink, *Háromszék*, 1990. szeptember (2. évfolyam, 198–218. szám), 1990. 09. 28 / 217. szám

SZABÓ György: Kóborló délután kedves Feleséggemmel. 2050 éve született Horatius, *Utunk*, 1985 (40. évfolyam, 1–52. szám), 1985. 12. 13 / 50. szám, 5.

SZABÓ T. Ádám: ...a költő jobban érzi, *Honismeret*, 1995 (23. évfolyam), FÓRUM

SZAKOLCZAY Lajos: Csángó ráolvasó imádságok, *Új Magyarország*, 1993. február (3. évfolyam, 2–49. szám), 1993. 02. 12 / 36. szám, 10.

SZÁSZ János: Gelu Păteanu sírjánál, *Népszabadság*, 1995. április (53. évfolyam, 77–100. szám), 1995. 04. 08 / 83. szám, 11.

SZÁVAI Géza: Jegyzőkönyvek és szonettek, *Népszabadság*, 1995. március (53. évfolyam, 51–76. szám), 1995. 03. 01 / 51. szám, 23.

Századok – 2011 TÖRTÉNETI IRODALOM Barbu, Violeta: Purgatoriul misionarilor. Contrareforma în Țăriile Române în secolul al XVII-lea (Ism.: Nagy Levente) V/1305

Szerkesztők-olvasók üzenetek olvasóinknak, *Korunk*, 1963 (22. évfolyam), 1963 / 6. szám

- SZILÁGY Júlia: Minden gesztuson túl, *Utunk*, 1972 (27. évfolyam, 1–52. szám), 1972. 05. 26. / 21. szám, 4.
- Szolgáltatás rovat, *Délmagyarország*, 1991. május (81. évfolyam, 101–126. szám), 1991. 05. 03 / 102. szám, 10.
- TAAR Ferenc: Együtt, békeességben, *Szabad Föld*, 1994. július. december (50. évfolyam, 27–52. szám), 1994. 08. 23 / 34. szám, 14.
- TAR Károly: Románia: otthon vagy tüzhely? *Petőfi Népe*, 1990. március (45. évfolyam, 51–76. szám), 1990. 03. 30 / 75. szám, 1.
- Televízió. és rádióműsor, *Népszava*, 1995. április (123. évfolyam, 77–100. sz.), 1995. 04. 28 / 99. szám, 8.
- TÓFALVI Zoltán: A korondi „Kacagó. bál”, *Utunk*, 1982 (37. évfolyam, 1–53. szám), 1982. 05. 28 / 22. szám, 2.
- TORÓ Tibor: A temesvári és a nemzetközi Bolyai. kultusz, *Korunk*, 2002 (III. folyam 13.), 2002 / 11. szám
- TORÓ Tibor: Bolyai János, *A Hét*, 1993 (24. évfolyam, 1–47. szám), 1993. 11. 19 / 42. szám, 13.
- TÓTH Erzsébet: Mécsvilág. A korondi fazekas, *Magyar Nemzet*, 1995. január (58. évfolyam, 1–26. szám), 1995. 01. 10 / 8. szám, 8.
- TÓTH Erzsébet: Műfordítók tanácskozása Marosvásárhelyen, *Magyar Nemzet*, 1989. július (52. évfolyam, 152–177. szám), 1989. 07. 25 / 172. szám, 7.
- TÓTH István: A peremvidék világbirodalma című kötetéről (Harai Dénes ny. ezredes), *Honvédségi Szemle*, 2013 / 5. szám, SZEMLE
- TÓTH: „Aki rosszabb a magyaroknál”. Egy román. magyar európai, *Tolnai Népiújság*, 1992. szeptember (3. évfolyam, 206. 231. szám), 1992. 09. 22 / 224. szám, 5.

Tökés segélykiáltása, *Népszabadság*, 1991. november (49. évfolyam, 256–281. szám), 1991. 11. 22 / 274. szám, 5.

Tökés. Díj Duray Miklósnak, *Háromszék*, 1996. június (8. évfolyam, 1748–1772. szám), 1996. 06. 07 / 1753. szám

UNGVÁRY Rudolf: Mi ez a hallgatás?, *Magyar Nemzet*, 1990. április (53. évfolyam, 77–100. szám), 1990. 04. 13 / 87. szám, 4.

Utunk, 1982 (37. évfolyam, 1–53. szám) 1982. 12. 24 / 52. szám

Vandlik János: Az erdélyi „szőr” és a tisztí kereszt, *Békés Megyei Hírlap*, 2004. április (59. évfolyam, 77–101. szám), 2004. 04. 16 / 89., 4.

Vasárnapi Hírek, 1993. január–június (9. évfolyam, 1. 26. szám) 1993. 04. 18 / 16. szám

VERESS Dániel: Az elmének multságára... a szívnek megjobbítására”, *Megyei Tükör*, 1979. szeptember (12. évfolyam, 2368–2392. szám) 1979. 09. 01 / 2368. szám, 2. 3.

VERESS Dániel: Mikes itthon és a nagyvilágban, *Háromszék*, 1990. szeptember (2. évfolyam, 198–218. szám), 1990. 09. 22 / 213. szám

VERESS Dániel: Mikes reneszánsz, *Utunk*, 1980 (35. évfolyam, 1–52. szám), 1980. 02. 08 / 6. szám, 5.

VERESS Dániel: Száz éve született Németh László, *A Hét*, 2001 (31. [32.] évfolyam, 1–44. szám), 2001. 04. 12 / 14. szám, 5.

VERESS Zoltán: A magyar irodalom román nyelvű antológiájáról, *Utunk*, 1966 (21. évfolyam, 1–52. szám), 1966. 04. 08 / 14. szám, 2.

VERESS Zoltán: Még egy hídverő, *Utunk*, 1984 (39. évfolyam, 1–52. szám), 1984. 08. 03 / 31. szám, 2.

8. 4. Könyvek

BENKŐ András: *Zoltán Aladár*, Könyvészet Repertórium, Marosvásárhely, 1996.

FARKAS WELLMANN Endre: *Gyalu, a spíler: Gelu Păteanu kortársai emlékezetében és néhány dokumentum tükrében*, Magyar PEN Club – Antropocentrum Egyesület. Gyergyóalfalu, 2018.

HARTYÁNYI István – KOVÁCS Zoltán szerk.: *Németh László bibliográfia*, A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetek. 20. századi magyar írók bibliográfiái II., Budapest, 1992.

TÓTH Sándor: *Jelentés Erdélyből II.* (1987). MFK 13, Párizs, 1989, illetve: *Quo vadis, Romania?* (románra fordította: Gelu Păteanu), Katalizátor Iroda, Bp., 1991.

9. Felhasznált irodalom

ACNSAS I 0579205 vol. 1–2.

ACNSAS I 0452890 vol. 1–2.

ACNSAS P 0064292

ARANY János, *Toldi*, ford. Gelu Păteanu, szerk. FARKAS WELLMANN Endre, (Budapest–Gyergyóalfalu: Magyar PEN Club–Antropocentrum Egyesület, 2018)

BALÁZS Imre József, „Az avantgárd hatástörténete és a Forrás-nemzedékek. Ötvenéves a Forrás könyvsorozat”, *Korunk* 22, 11. sz. (2011): 29–35.

BALÁZS Imre József, „Minor és maior nyelvhasználati módok az erdélyi magyar irodalomban”, *Kisebbségkutatás* 14, 2. sz., (2006).

BALÁZS Imre József, *A nonsalansz esélye*, Kolozsvár: KOMP-PRESS, 2001.

BALOTĂ, Nicolae, *Romániai magyar írók (1920–1980). Írói képcsarnok*. Fordította VALLASEK Júlia, Marosvásárhely: Mentor Kiadó, 2007.

BANDI István, „Kutatóárkok. A hungarikakutatás lehetőségei a bukaresti CNSAS levéltárban”, in *Magyar Kisebbség Nemzetpolitikai Szemle* 23, 1–2. sz., (2018): 7–22.

BÁNYAI János, „Fordítás, összevetés – Adat a kisebbségi kultúra létmódjának leírásához”, in BÁNYAI János, *Kisebbségi magyaróra*, Újvidék: Forum, 1996, 48.

BÁRDI Nándor, „A népszolgálat eszméje”, in BÁRDI NÁNDOR, *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*, 519–535, Spectrum Hungarologicum Vol. 6., Jyväskylä–Pécs: 2013.

BERKI Tímea, *A román irodalom magyar bibliográfiája: 1970–1980 / Bibliografia maghiară a literaturii române: 1970–1980*, Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2017.

BERSZÁN István, „Hümért leb...ák avagy a „Sire”-t kutyaharapással”, *Látó*, 1. sz., (1996).

BERSZÁN István, „Innen és túl transzközép, avagy egy játszma genézise”, *Echinox*, 7–8. sz., (1993).

BERTHA Zoltán, GÖRÖMBEI András, *A hetvenes évek romániai magyar irodalma*, Budapest: Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Budapesti Szervezete, 1983.

- BERTHA Zoltán, *Erdély felé. Esszék, tanulmányok, vallomások*, Budapest: Cédrus Művészeti Alapítvány–Napkút, 2012.
- BOURDIEU, Pierre, „A mezők logikája”, in *Olvasókönyv a szociológia történetéhez*, szerkesztette FELKAI Gábor, NÉMEDI Dénes, SOMLAI Péter, II. kötet, Budapest: Új Mandátum, 2000, 418–430.
- BOURDIEU, Pierre, *Réponses*, Paris: Ed. Seuil, 1992.
- CARBONARO, *Ha polip szuszog Kolozsvárott*, Budapest: Méry Ratio, 2013.
- CS. GYÍMESI Éva, „A transzközép mint az irodalomtudomány provokációja”, *Korunk*, 9. sz., (1993): 60–65.
- CS. GYÍMESI Éva, *Gyöngy és homok*, Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1992.
- CS. GYÍMESI Éva: „Helyzet és helyzettudat”, in *Transzcendens remény. A Limeskör dokumentumai 1985–1989*, szerk. Molnár Gusztáv, Csíkszereda: Pallas-Akadémia 2004, 206–214.
- CS. GYÍMESI Éva, *Szem a láncban. Bevezetés a szekusdossziék hermeneutikájába*, Kolozsvár: KOMP-PRESS Kiadó, 2009.
- CS. GYÍMESI Éva, *Találkozás az egyszerűvel. Kísérlet mai líránk értelmezésére*, Bukarest: Kriterion, 1978.
- DÁVID Gyula, „Ion Chinezu erdélyi magyar irodalomtörténete”, *Korunk*, 12. sz., (1971): 1819–1826.
- DOMOKOS Sámuel, *A román irodalom magyar bibliográfiája 1961–1970.*, Bukarest: Kriterion könyvkiadó, 1978.
- DÓZSA Endre, „Transsylvaniaismus”, *Erdélyi Lapok* (1910): 89–91.
- ESTERHÁZY Péter, *Javított kiadás*, Budapest: Magvető kiadó, 2016.
- EVEN-ZOHAR, Itamar, „A többrendszerűség elmélete”, *Helikon*, 4. sz., (1995): 434–450.
- EVEN-ZOHAR, Itamar, „Az »irodalmi rendszer«”, *Helikon*, 4. sz., (1995): 451–467.
- EVEN-ZOHAR, Itamar, „A fordítás helye az irodalmi (több)rendszer elméletében”, in *Kettős megvilágítás. Fordításelméleti írások Szent Jeromostól a 20. század végéig*, szerkesztette

JÓZAN Ildikó, JENEY Éva, HAJDU Péter, fordította JANOVITS Enikő Mária, Budapest: Balassi Kiadó, 2007, 209–218.

FARKAS Jenő, „A román irodalomról magyar szemmel”, *Bárka* (2010): 3.

FARKAS Jenő, *XIII+I párbeszéd a magyar-román kapcsolatokról*, Budapest: Palamart Kiadó, 2003.

FARKAS WELLMANN Endre, „A kétszívű ember legendája : Gelu Păteanu: Úgy rázott össze a sors engem a magyarokkal”, *Előretolt Helyőrség* 2, 21. sz., (2018): 1–3.

FARKAS WELLMANN Endre, *Gyalu, a spíler. Gelu Păteanu kortársai emlékezetében és néhány dokumentum tükrében*, Budapest–Gyergyóalfalu: Magyar PEN Club–Antropocentrum Egyesület, 2018.

FARKAS WELLMANN Endre, „Legendatöredékek Erdély irodalmából”, *Előretolt Helyőrség* IV, 6. sz., (2020): 1–3.

FARKAS WELLMANN Endre, *Kulipendium*, Kolozsvár: Erdélyi Híradó, 1999.

FEJŐS Zoltán, „Kollektív emlékezet és az etnikai identitás megszerkesztése”, in *Magyarságkutatás 1995–1996*, szerkesztette DIÓSZEGI László, Budapest: Teleki László Alapítvány, 1996, 125–140.

FORRÓ Miklós, „Gyalu-napok Etéden” *Művelődés* 59, (2006. január).

FRIED István, *Irodalomtörténetek Transsylvániában*, Kolozsvár: Erdélyi Híradó Kiadó, 2002.

FRIED István, „Tézisek Kelet-Közép-Európáról”, *Irodalmi Szemle*, 6. sz. (2012): 54–59.

GHERMAN, Sabin, *M-am săturat de România! (Elegem van Romániából!)*, Kolozsvár: Erdélyi Híradó, 1998.

GYÖRGY Péter, *Állatkert Kolozsváron – Képzelt Erdély*, Budapest: Magvető, 2013.

HALL, Stuart, „A kulturális identitásról”, in *Multikulturalizmus*, szerkesztette FEISCHMIDT Margit, fordította FARKAS Krisztina és JOHN Éva, Budapest: Osiris–Láthatatlan Kollégium Kiadó, 1996, 60–85.

HAZONY, Yoram, *A nacionalizmus erénye*, Budapest: Századvég Kiadó, 2019.

JENEY Éva, „»Isten minden földje a nyakunkba szakadt«. Két jegyzet Camil Petrescu háborús regényéhez”, in *E nagy tivornya. Tanulmányok 1916 mikrotörténelméről*, szerk. KAPPANYOS András, Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017, 101–110.

JENEY Éva, „Maorik és transzszilvánok”, in *A magyar irodalom története III 1920-tól napjainkig*, Budapest: Gondolat Kiadó, 2007.

KÁNTOR Lajos, LÁNG Gusztáv, *Romániai magyar irodalom 1944–1970*, Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1973.

KÁNTOR Lajos, LÁNG Gusztáv, *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1981.

KELEMEN Endre: „Arról, hogy a transzszilvanizmus (miként) ideológia”, *Eirodalom* 2012. június 17. <https://eirodalom.ro/irodalom/tanulmany/item/931-arrol-hogy-a-transzilvanizmus-mikent-ideologia.html>

KÓS Károly, „Erdély és a pesti közvélemény”, *Kalotaszeg* 1912. jan. 12–28.

KÓS Károly, *Kiáltó szó*, Kolozsvár, 1921.

KOVÁCS György, „A falu jegyzője – románul”, *Utunk* 15, 48. sz., (1960): 2.

KUNCZ Aladár, „Román könyv az erdélyi magyar irodalomról”, *Ellenzék*, 1930. augusztus 3.

LÁSZLÓ Dezső, „Miért van szükség az Erdélyi Pártra?”, in *Erdélyi szellem – magyar lélek*. Kolozsvár: Erdélyi Párt, 1943.

LEJEUNE, Philippe, *Önéletrajz, élettörténet, napló. Válogatott tanulmányok*, szerk. Z. VARGA Zoltán, Budapest: L'Harmattan kiadó, 2003.

LOSONCZ Alpár, „Képzelt magyar nemzet(ünk)”, *Tiszatáj*, 94–101, (2014): 95–96.

LÖVÉTEI LÁZÁR László, „Széljegyzetek a román Toldihoz”, *Iskolakultúra* 28, 7. sz., (2018. július), 118–119.

MAGRIS, Claudio, *Duna*, fordította Kajtár Mária, Budapest: Európa Kiadó, 1992.

MAGRIS, Claudio, „Közép-Európa – egy fogalom igézete”, *Világosság* 30, 8–9. sz. (1989): 572–578.

- MAIORESCU, Titu, „În contra direcției de astăzi în cultura română”, in MAIORESCU, Titu, *Opere*, I, 150–157, Bukarest: Editura Minerva, 1978.
- MARKÓ Béla, *Egy irredenta hétköznapi*, Csíkszereda: Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2009.
- MIKLÓS Ágnes Kata, *A szóértés feltételei: Nemzedékváltási problémák a hetvenes évek romániai magyar irodalmában*, Kolozsvár: Komp-Press, 2010.
- NAGY Levente, „A budapesti Román Filológiai Tanszék százötven éve”, in *INTER SCYLLAM ET CHARYBDIM. Identitásképző stratégiák és a budapesti román tanszék története – Strategii identitare și istoria Catedrei de Română din Budapesta*, szerkesztette MISKOLCZY Ambrus, HERGYÁN Tibor, NAGY Levente, (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2013).
- ORBÁN János Dénes, *Teakönyv*, Arad: Irodalmi Jelen Könyvek, 2003.
- PÁLL Zita, „Arcok – versben és monográfiában (!)”, in *A DUNÁNÁL*, (2002 június), ill.
- PÁLL Zita, *Milyen fej varródhat az ex-macska nyakához*, Kolozsvár–Budapest: Erdélyi Híradó–Fiatal írók Szövetsége, 2003.
- PAPP ÁGNES Klára, „A csirkepaprikás-elmélettől a töltöttkáposzta-modellig”, *Bárka*, 3. sz., (2010).
- PĂTEANU, Gelu, „A Toldi fordítása közben”, *Korunk* 22, 7. sz., (1963).
- PĂTEANU, Gelu, „Földes Mária Baleset az Új utcában című művének fordításáról”, *Utunk*, 1963 18, 17. sz., (1963).
- PĂTEANU, Gelu, *Levelek a fekete madonnához*, Székelyudvarhely: Ablak kiadó, 1997.
- POMOGÁTS Béla, „Erdélyiség és európaiság. Az erdélyiség vonatkozási pontjai”, *Forrás* 31, 9. sz. (1999).
- POMOGÁTS Béla, *V. Magyar irodalom Erdélyben (1968–1989) – VI. Irodalmi dokumentumok*, Csíkszereda: Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2011.
- RÉTHY Andor, VÁCZY Leona, *Magyar irodalom románul. Könyvészet 1830–1970.*, Bukarest: Kriterion könyvkiadó, 1983.
- RITOÓK János, „A *Klingsor* és a hazai magyar irodalom”, *Korunk* 30, 12. sz. (1971): 1851–1855.
- SÁNTHA Attila, „A transzközép irodalom”, *Echinox*, 6. sz. (1993).

- SAUERLAND, Karol, *Harminc ezüst (besúgások és árulások)*, Budapest: Helikon kiadó, 2001.
- SELYEM Zsuzsa, „A kortárs magyar irodalom recepciója a román folyóiratokban”, in *Magyar irodalmi jelenlét idegen kontextusban*, szerk. BERNÁTH Árpád, BOMBITZ Attila, Szeged: Grimm, 2003.
- SELYEM Zsuzsa, „Az „erdélyi magyar irodalom” beszédmódok egy utópiája. Disztransz”, *Látó*, (2001. december).
- SIMÓ Márton, „Gyalu, a közvetítő”, *Háromszék*, 2018. december 22.
- SZABÓ Gábor, „Egy fiktív személy (f)eltüntetése”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 5–6. sz., (1997): 656–663.
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály, „A kánonok szerepe az összehasonlító kutatásban”, in „*Minta a szönyegen*” *A műértelmezés esélyei*, Budapest: Balassi Kiadó, 1995.
- SZŐCS Géza, *Liberté 1956*, Arad: Irodalmi Jelen Könyvek, 2006.
- SZŐCS Géza, *Limpopo*, Budapest: Magvető Kiadó, 2007.
- SZŐNYEI Tamás, *Titkos írás I*, Budapest: Noran Könyvesház, 2012.
- VINCZE Ferenc, „A magyar irodalom román fordítása és recepciója”, in *Túl minden határon. A magyar irodalom külföldön*, szerk. JÓZAN Ildikó, JENEY Éva, Budapest: Balassi Kiadó, 2008, 134–156.
- VINCZE Ferenc, *Hagyományok terhe. Tanulmányok, kritikák a magyar, a román és német irodalom köréből*, Miskolc: Felsőmagyarország Kiadó, 2009.
- VINCZE Ferenc, „A kontextuálás módszertani lehetőségei egy román nyelvű magyar irodalomtörténetben”, *Hungarológiai Közlemények* 18, 4. sz., (2017): 17–31.
- VIRÁG Zoltán, *A szomszédság kapui*, Zenta: zEtna, 2010.
- VIRÁG Zoltán, *Szülőföldek, határok, dialógusok. Beszélgetések, magyar, horvát, szerb és szlovén írókkal*, Veszprém: Vár Ucca Műhely, 2009.
- VIRÁG Zoltán, *Nyelvi mozaikok és kulturális rezonanciák*, Veszprém, Művészetek Háza, 2020.

10. Melléklet 1.

10. 1. Gelu Păteanu beszélgetése Péterffy András filmrendező diákjaival.

(VHS kazetta, Péterffy András magántulajdona. 1993.)

(5 perc 15 másodperctől) Hozzászoktam először is ahhoz, hogy a szót, mint anyagot, mint gondolathordozó közeget, amennyire csak emberileg lehet, vagy megközelítően megismerjem, átérezzem, kibányásszam a legmélyebb és a leghajszálfinomabb értelmét, és azon kívül mindig párhuzamba tudjam helyezni egy másik szellemiség, egy másik fogalomkörben viselt szerepével. Ezt úgy nevezném, hogy a lélektani szinonímiák a kifejezések között. Na most, ami szigorúan a leírt szavak esetében valóságos tény, az az egészen tág szellemi, fogalmi körben és területen is így mutatkozik.

Térjünk vissza megint a román-magyar kérdésre. Románok elmondanak dolgokat, magyarok elmondanak dolgokat. És hetek múlva, vagy hónapok múlva, amikor a gyakorlatba át kell ültetni a megbeszélte dolgokat, kiderül, hogy a két fél egyébre gondolt ugyanazokat a szavakat használva. Ez egy kicsit vulgarizáló kép, de lényegében így van. Ugyanis itt messze nem arról van szó eleve, hogy rossz szándék. Egyszerűen másság. Na most, ennek a másságnak a jegyében fejlődött ki a román nacionalizmus és a magyar nacionalizmus. Én itt most a nacionalizmus fogalmat komoly és valóban tudományosan gondolkodó politológusok mintájára nem pejoratív, nem negatív értelemben használom. Inkább olyan értelemben, hogy nemzeti identitástudat, illetve annak a gyakorlati kivetülése. Na most, itt van a baj, hogy ez tulajdonképpen egy társadalomtörténeti nemzetfejlődési történeti tényező, ez a tudat. De a magyarországi, illetve erdélyi románok esetében, történelmi perspektívában ez politikai eszközzé minősült át. Holott a társadalom történetében ez csak fejlődési tényező. A polgárosodással együtt járó, a saját identitást kutató magatartás járuléka és nem eleve egy harcieszköz.

(17 perc környékén) Rosettinek a tizenkilencedik század legvégén közétett etnogenézis-elmélete szerint a román nép tulajdonképpen úgy alakult ki, hogy a Balkánon erősen romanizálódott, sok száz évig romanizálódott trák, meg dalmata, meg mindenféle törzsek hosszú időn keresztül emberpredái voltak a szlávoknak. Így szláv keveredésben ez a

romanizált elem lett tulajdonképpen a román nép ősi formája. A nyelv azért maradt meg, mert a romanizálás már sokkal erősebben hatott akkor a hetedik-nyolcadik században, mint a szlávok új, friss befolyása. Az történik, hogy Klein püspök nagyon hamar rájön, hogy vele továbbra is nem úgy tárgyalnak, mint egy politikai közösség politikus vezetőjével. És akkor jut eszébe az a fantasztikusan szerencsétlen ötlet, aminek a mai bajaink háromnegyedét köszönhetjük, hogy itt-ott krónikákban lapozgatva stb. föléléd a római kolonizáció tudata, és ebből naiv tudományossággal sietnek levonni azt a következtetést, hogy hát, ha a rómaiak hódították meg a területet, akkor lényegében valamilyen római folytonosságot ki kell lehessen mutatni a románságban, annál is inkább, hogy a nyelv, hát valóban újlatin nyelv. Arra még az akkori tudós gondolkodás nem tudott rájönni, hogy a százötven éves gyarmati léte Dáciának nem elég egy új nyelv kialakulásához. Ezt ma minden kezdő nyelvész tudja, de akkor a végzett nyelvészek se nagyon tudták. És megszületett ez a legenda a nemes római vérről. Ehhez persze azonnal ki kellett dolgozni a folytonosság első elméletét. Mert hát kérem mégse úztek el bennünket innen, mégse mentünk ki. És ez beleevődött a román köztudatba annyira, hogy teljesen kritikátlanul mindenki elfogadta. Itt az a tragédia, nálunk románoknál, hogy a legfelvilágosodottabb értelmiségijeink is, mint mondjuk egy Iorga, vagy egy Xenopol vagy egy Giuvescu a történészek között, akik már nem élnek egyébként. Lehetetlen, hogy ne szereztek volna olyan precíz és kétségbevonhatatlan információkat az egész kérdésről, amilyeneket szerzett egy Rosler, vagy mások. Lehetetlen, hogy észre ne vették volna, hogy itt valami sántít. Akár régebbi a románság Erdélyben, akár nem régebbi, mint a magyarság, itt arról van szó, szerintem, elsősorban, hogy ki mit épített, ki milyen eredményeket hozott létre. Na most, az kétségkívüli, hogy Erdély létrejött a szászokon kívül, másodlagosan tényleg nagymértékben hozzájárultak, mégiscsak egy magyar mű. Az éppen olyan kétségbevonhatatlan, hogy a befogadott, vagy bejött, vagy tőlem akár legyen ott volt román népesség megint csak nagyon hosszú évszázadok óta a maga módján, olyan mértékben, amelyre képes, ugye mert hát a tehetség, a képességek azok különbözőek, szintén, hogy is mondjam, honosságot nyert. Itt nem lehet most olyasmivel jönni, hogy kié? Kérlek szépen, az erdélyieké. Nem az a probléma, nem azt kellene keresni, de persze például a román hatalmi politika kimondottan csak azt keresi, hogy kinek állítsunk ki bont, hogy ki a tulaj. Pecsét, kész, zsebreteszem. Mindenkinek fölmutatom, itt én vagyok a tulajdonos. Ennek gyakorlatilag semmi értéke, semmi értelme, ez csak elmérgesíti a helyzetet, ez agyonkínoz két népet és két országot.

10. 2. Anonim interjú Gelu Păteanuval

(Digitális hanganyag. Farkas Wellmann Endre magángyűjteménye. Kiadatlan szöveg)

Gelu Păteanu: A román nép, mint olyan, ha jól utána nézünk a folklórjában, a népi kultúrában, akkor három alapvető vonással rendelkezik, ami kulcsértékű a megítélésében. Először is jelentkezik a xenophobia, az idegengyűlölet, aminek néperedeti gyökere van, mert a román pásztornép volt. Az összes életforma közül a pásztor van a leginkább kitéve fizikai konfliktusoknak, ezért eleve bizalmatlan az idegenekkel szemben. Ez népjelleggé vált az idők során, annál is inkább, hogy különböző hódoltságok követték egymást. Ahogy kialakultak a román fejedelemségek, azonnal jött a török hódoltság. Ez csak erősítette azt a felfogást, hogy ami idegen az rossz. Ez napjainkig meg is maradt, ugyanis a felvilágosodás, a polgárosodás és minden, ami ezzel jár, a tanultság, az roppant alacsony fokon maradt a románoknál. Egy negyvenhatos statisztika szerint az ország hatvanhárom százaléka analfabéta volt. Ezt a számot nem én találtam ki, ez hivatalos adat, ezzel indokolták a kommunisták többek között azt, hogy miért rombolnak le mindent, merthát „a régi urak nem tanítottak meg senkit a betűre”. Ez az idegenfélelem, idegengyűlölet, azzal párosítva, hogy egy nép szellemi szintje alacsony, roppant manipulálhatóvá teszi azt a népet, így nagyon könnyű erre felépíteni a különféle típusú ellenségképet. A fő ellenségkép a románoknál a magyar, mindjárt utána következik az orosz, lefelé a skálán jön a bolgár. Eminescunak, a legnagyobb román költőnek 1881-ben megjelent egy cikke, amelyben kifejti, hogy a bolgárok akkora veszélyt jelentenek a románokra nézve és Románia fejlődésére nézve, hogy ki kéne irtani, de nem a romániai bolgárokat, illetve nem csak őket, hanem az egész bolgár népet. Több millió embert. Ilyen fantasztikus arányokra képes nőni a románokban a fenyegetettség érzet, az idegengyűlölet.

Kérdező 1.: Eminescu tanult ember volt.

G. P.: Bécsi és berlini egyetemeken tanult.

Kérdező 2.: Ez már egy annyira végletes, ma is visszatérő dolog...

G. P.: Persze, ez rettenetesen mélyen benne gyökerezik. Ha egy ilyen kifinomult lélek, egy európai színvonalú költőben így sűrűsödik ez a népi jellemvonás, akkor magyarázhat nekem a hivatalos román pszichológia és néptudomány, amit akar, egy dolog biztos, hogy ez a tétel ebben a népben olyan erősen van jelen, hogy pár száz esztendőre lenne

szükség, hogy ki lehessen belőle lúgozni ezt az egész hülyeséget. Ez az egyik alapja a magatartásnak. Az egyik szubjektív alapja és ha úgy vesszük, hogy természetévé vált, akkor már objektív is. Mert így születik, nem ő hergelte bele magát. Ehhez hozzá adódik az a pechhe a román népnek, hogy a keresztségben az ortodox vallást vette fel, ami a kereszténység legmisztikusabb ága. A misztikum az ortodoxiában burjánzik, manapság is létezik. Egyáltalán nem véletlen, hogy azok a pogány hitmaradványok és az ortodoxia keveredése révén a román a világ egyik legbabonásabb népe. Millió babonája van, mindenre tud valamilyen babonát. Felvilágosodás nincs, tanultság nincs. A tanulás oszlatja, feloldja ezeket a hiedelmeket, de roppant gyenge volt a néptanítás. Ehhez a xenofóbiához járul még a miszticizmusra és a mítoszra való hajlam, ami két rokonfogalom. Erre a másik hajlamra, amit nyomon lehet követni a népi költészetben. Ezt ki lehet elemezni népi balladákban, lélektani realitás. Erre a mítoszteremtő, misztikum felé hajló tulajdonságra könnyen ráépült a politikai jogokat kivívni akaró értelmiségiek ferde történelem-felfogása. Ott van a legenda, hogy mi római eredetű nép vagyunk. Kérlek szépen, a 13. Gemina és az 5. Macedón légió foglalta el azt a területet 105-106-ban. Ezekben nem volt egy szál római sem. A Gemina a szíriai légió volt, szírek, zsidók, palesztinok voltak a soraiban, a Macedón pedig trákok – akiket Hérodotosz megbízhatatlan, hazug, rabló népnek tart – és dalmátok alkotta légió volt. Hol vannak itt a rómaiak? Az, hogy a latin nyelv itt ráfeküdt a területre, nyilvánvaló, mert latinul adminisztrálták. Hogy aztán mi történt, hol fejlődött ki a római nép, a román történészek szerint Dacia területén, mások szerint délebbre és onnan szivárogtak be, ez most teljesen mellékes a nyelv latinsága szempontjából. Akár az egyik helyen, akár a másikon az alatt a nagyjából kétszáz év alatt egy nyelvet fel lehet venni. És mivel biztos, hogy a latin volt a fejlettebb nyelv, az ősn nyelv eltűnt, annál is inkább, hogy nem volt írásbelisége. Egy kezdetleges nyelv volt. A 18. század második felében, a katolizálás után, amikor kikerültek Rómába tanulni az erdélyi románok, rászálltak arra, hogy ez a mi nyelvünk, ez a latinos hangzás ugyanaz, mint a miénk. Annál is inkább, hogy a román szókinész ötven százaléka latin gyökű, a másik ötven szláv. Elkezdődött tehát az akció, hogy el kell hagyni az ősvallást, mert ott szláv nyelven folyt a liturgia.

Kérdő 1.: Gondolom, ez Nyugat-Európában is egy új jelenség volt a felvilágosodás korában, hogy itt egy latin nép, akikről erről nem is tudtunk.

G. P.: Ez egy szerencsés dolog volt, aminek Bécs a háta alá nyúlt, hiszen jó fegyver volt a magyarsággal szemben.

Kérdező 1.: Az oszd meg és uralkodj elvén.

G. P.: Persze. A latinos iskola, az úgynevezett erdélyi iskola, három nagy képviselője a Samuil Micu, Petru Maior és a Gheorghe Șincai, egyébként a bécsi cenzúra hivatalnál dolgozott,²⁰⁴ ami igen érdekes megvilágításba helyezi a kérdést, és azt, hogy mik is voltak az iskola mögött. Ők megkreálták a latin mítoszt. A nyelvezetükben igyekeztek a latin gyökű szavakat használni.

Kérdező 2.: Beszélhetünk egy olyanfajta nyelvteremtésről, nyelvújításról, mint ami Magyarországon is végbement?

G. P.: Nem, mert erre nem volt szükség. A románban nem úgy jelentkeznek a latin és a szláv gyökök, mint az angolban a szász, vagy kelta és latin gyökök, tehát, hogy minden, ami szellemi fogalom, az latin eredetű, minden, ami fizikai, az szász, vagy kelta. A románban minden szónak megvan a latin gyökű és a szláv verziója. Nem ismerem ennek az okát, de ott a timp, ami a tempusból ered és a vreme a szlávból és így végig lehet menni a román nyelven, és egy-egy szövegnek el lehet készíteni a román fordítását, románról, a másik gyökcsoporthól. Szerkezetileg, nyelvtanilag viszont valóban újlatin nyelv. Na most, a latinosok azon voltak, hogy most aztán megmutatják a magyaroknak, hogy igazi, nemes római vérből vannak, és így megszületett a római származás legendája. Ebben élnek ma is a legmagasabb értelmi szinteken is, ez a szomorú.

Kérdező 1.: A nemzeti önállósodását a román népnek én viszont teljesen jogosnak tartom...

Kérdező 2.: Az teljesen más, Gyalu a nyelvről beszélt.

G. P.: Nézd, ez egy harci eszköz volt. Ki akartak harcolni egy jobb státuszt, mint amiben éltek. A baj az, hogy akkor, amikor a nacionalista eszmék az európai nemzetek körében megjelentek, akkor ezek a nemzetek a polgárosodás egy bizonyos fokát már elérték. A románok esetében ez nem így áll. A románoknál a polgárosodás nagyon későn indult be. Még az erdélyi románság is, ami magyar és szász befolyás alatt alakult, még ott is, az értelmiségi réteg, ha érzett is felelősséget a nép iránt, akkor is lanyhán, ügyetlenül cselekedett. Az első kívánalma a történelemtől az erdélyi románnak nem a saját fajta iránti pozitív

---

²⁰⁴ Valójában Samuil Micu, Petru Maior és a Gheorghe Șincai, nem „bécsi cenzorok” voltak, hanem a Budai Egyetemi Nyomda alkalmazottai: korrektorok és könyvrevizorok.

ténykedés volt, ez a középkorban nem is lehetett, akkor a jobbágy jobbágy volt, nem volt különbség. A tanult rétegnek, a román kisnemeseknek, vagy szabadoknak, de nem nemeseknek az volt a létbiztosítása, hogy bekerüljenek a nemzetbe, amit akkor a nemesség jelentett. Itt születik meg az erdélyi románságnál az, hogy folyton a magyar nemesi státusz felé gravitál. Ez szép számban sikerült is, minden valamirevaló erdélyi román család magyar nemes volt. Persze nem lettek egyből grófok vagy bárók, de a jussukat megkapták.

Kérdező 2.: Megy még az a micsoda? Mert én indulnék, majd eljövök még.

(A felvétel itt rövid időre megáll, majd visszakapcsol)

G. P.: A mítoszteremtés miatt lett a latin iskolának ez a tudományosan téves felfogása tulajdonképpen nemzeti vallássá. Mélységesen meg van győződve ma is minden román értelmiségi, még a történészek maguk is, hogy ez egy realitás, holott ez egy tévedés.

Kérdező 1.: Gyakorlatilag evidenciaként kezelik, amit kutatni sem kell.

G. P.: Ez megint visszacseng az idegengyűlölethez és az ellenségképhez. Ez a fajta manipulálhatóság, ami a történelmi múltat átrajzolja, egy nemes őselet felé koncentrálja egy nép tudatát. Persze, roppant könnyű jönni ilyenkor egy Vatrának. Könnyű átlépni az árkokat egy manipulált embernek, főleg, ha alig tudja leírni a nevét, nem fog történelmi okmányokkal dolgozni. Azt mondja a tanító, akkor úgy van. A második alaptétele tehát ez a román népléleknek, egyrészt a vallási miszticizmus, másrészt az idegengyűlölet. Persze az ortodox egyház szépen bedolgozott ebben az államnak és életben tartotta ezeket a hiedelmeket és ezeket a meggyőződéssé és magatartássá vált dolgokat. És jön a harmadik tétel. A passzivitás. Van egy eredendő passzív magatartása. Ez kivétel egészen a létfilozófiáig. Például a román népköltészet legmagasabb rendű gyöngyét, a Miorițát alapul véve életfilozófia és gondolkodásszintézist keresve a románoknál, egy rettenetes dolgot tudunk meg. Ebben a balladában a következő történik: jönnek le a havasról a nyájak, három pásztor jön velük. Egy vráncsai, egy moldvai és egy erdélyi. A moldvai juhosgazdának van egy táltos báránykája, aki megsúgja neki, hogy gazdám, ezek le akarnak szűrni téged ma éjszaka és elvenni a juhaidat és minden vagyond. A következő lépés a balladában az, hogy a figyelmeztetett leendő áldozat elmondja a báránynak, hogy mit mondjon az édesanyjának, hogyan temessék el stb. Szóba se kerül nemhogy a védekezés, de a visszaütés sem. Totál fatalizmus. Ahogy elhangzik a jel, hogy meg kell halni, elfogadja. Eszébe se jut, hogy az életért lehet – sőt szerintem kötelező – harcolni. Na most, ezt a balladát az összes esztétaink a román néplélek

legkifejezőbb termékének tartják. Tehát úgymond a népi filozófia kifejezésének. Ez megint nem egy mellékönyv, hanem egy esszencia, egy szimbolikus kifejezője a román népléleknek. Ez az egyik bizonyíték a román passzivitásra, ami felnő fatalizmussá a balladában. Ehhez hozzáadok kapásból két bődületes román közmondást, az egyik: a víz lefolyik, a kövek megmaradnak. Figyeld meg mekkora statika van benne. A követ dicsérik, azért, mert megáll, és sosem változik. Megint visszakerülünk a miszticizmushoz és a passzivitáshoz, ami bele rögzíti az embereket a hagyományokba. A másik: a lehajtott főt nem fogja a kard. Tehát alázd meg magad, légy gyatra, csakhogy azt az egyszál nyomorult létedet meg tudd tartani. Ez szerintem egyszerűen borzalmas, mert ilyen körülmények között nem is lehet igazi identitástudatról beszélni. Mi az, hogy a szolgaságot, a nyomorultságot elfogadhatóbbnak tartom, mint a becsületes halált? Ez egy betegség. Ezért kell ezt az én szerencsétlen népemet beteg ember gyanánt kezelni. Nem lehet olyan kategóriákban gondolkozni felőle, amelyek európaiak lennének. Nekem van egy hírhedt kijelentésem, hogy én első sorban európai vagyok aztán jön minden más. Ebből a passzivitásból jön majd a török hódoltság, a drága jó keleti tunyaság, a balkáni ügyeskedés, tehát nem volt rendi társadalom. Csak a rendi társadalmak védtek meg valamelyest a jobbágyságot, hogy önmagukat fenntarthassák a munkaerő révén.

(A oldal vége)

(B oldal)

G. P.: Az adódik kérlek szépen ebből a fatalizmussal párosult, filozófiailag fatalista, lélektanilag passzív helyzetből, hogy innen már csak fél lépés a tunyaság. Plusz a történelmi körülmények, és kapsz egy olyan társadalmat, ami gazdaságilag fejlődésképtelen. Márpedig, ha gazdaságilag fejlődésképtelen, akkor elkezd sorvadni a kultúrája, mert ahhoz pénz kell. Még a népi kultúrához is. Mert ahhoz is pénz kell. Az, aki a fonóban mesél, az nem dolgozik, egy jómódú rusztikus paraszti gazdasági életben voltak mesélők, mert a közösség megengedhette magának, hogy a kalákából ketten-hárman csak ezzel foglalkoztak. De, ahol döngeti a nyomor az ablakot, ott nem mesélnek, mert muszáj azt a kicsit is összerakosgatni. Volt egy olyan kérdésed, hogy van-e remény? Mint látod, a remény borzasztóan kicsi. Már ebben a belső lélektani megindokoltságban is. Tegyük félre, mit akar a hatalom, mert ugye át akarja játszani az országot valakinek. „Ne adj Isten a Nyugatnak” – ezt mondjuk nem értem, ha úgymond gazdát keres, miért ne a Nyugat? Ehhez az egészhez képeld hozzá azt, hogy ez a nemzet, ami a legfrissebb alkotmánya alapján magát egységes nemzetállamnak deklarálta. Ez

a nemzet három típusú románból áll. Ezeknek alig van közük egymáshoz, mert csak a nyelvükben azonosak.

Kérdező 1.: Ez konkrétan körülhatárolható, vagy csak területileg?

G. P.: Teljesen konkrétan. Moldva és a keleti részek, mert az tény, lakossága szerint román. Az képviseli a keletiességet, a miszticizmust, az ortodoxiát. A kultúrája is erősen keleti. Ne feledjétek el, hogy Eminescu moldvai. És ő a lelki magatartásában a keleti, erősen hindu képet vette fel. A moldvai lélek egész más. Szlávok, hömpölygő, epikus. Van a másik csoport. A déli románság, tipikusan balkáni. Gyors, szapora, ügyeskedő, pergő, cikázik, mint a villám, mindenből seftet csinál. Ez az oltyán és a havasalföldi. Le egészen a velencésekig. Kereskedők, egészen mások, a moldvaiak ma sem bocsátották meg, hogy Bukarest lett a főváros, mert érezték, hogy szellemileg Jászvásár a román főváros.

Kérdező 1.: Mindig is fejlettebb volt.

G. P.: Így van. És van az erdélyi, ami kifejezetten közép-európai. Magatartásában, abban, ahogy eltanulta a magyaroktól és a szászoktól az igényességet, a fiait kizárólag Pestre, Bécsbe és Berlinbe küldte tanulni, ahonnan tudományt hoztak vissza. Holott például a havasalföldiek, akik szinte kizárólagosan Párizsba jártak művelődni valójában csak felületes tudással tértek haza. Azt a néhányat, akik haza akarták hozni a polgárosodást, azokat kinyírták a kommunisták, a nacionalisták, sőt Eminescuék. Eminescu volt az egyik legnagyobb gyűlölőjük. Mert azt helyesen érzékelték, hogy ezek csak a francia kultúra felületét hozzák, de mégis volt fogalmuk arról, hogy mi a polgárosodás, a szabadságeszme. Ezért kellett olyan operettszerűen elbuknia a moldvai és havasalföldi forradalmaknak is. Ott van viszont az erdélyi, kiknél bizonyítható a Tisza Istvánnal folytatott számtalan tárgyalás révén, hogy ki se akart válni a monarchiából. Autonómiát kért. Román autonómiát. Még a föderalizáció gondolatáig se jutottak el, pedig arról már magyar részről is voltak tervek. Ennyire érezték az erdélyi románok, hogy ők idetartoznak. Aztán a békeszerződés ezt a három nációt összefésülte. Soha a románok nem mondták egymásra azt, hogy román. Annál is inkább, hogy a kifejezés, hogy *rumin*, tulajdonképpen jobbagyot jelentett. Moldvában *vecsinnak* hívták, szomszédnak, Havaselvén *rumunnak*. Mindig moldvaiként, havasalföldiként, erdélyiként hivatkoztak magukra. Sőt, az erdélyi románokat *unguriannak* hívták, magyarhonnak. Ez megint egy akadály a román fejlődés útjában, hogy ez a háromfajta három irányban keresi a boldogulását. Jó, belesulykolták az elemi iskolában a nagy román egyesülést, de nem vállaltak

egységet. Soha a gyermekkorom folyamán az a bizonyos december 1, ami hivatalosan a román lélek nagy kielégülési ünnepe, soha nem volt emlegetve. Mi, románok azt soha nem ünnepeltük az iskolában, esetleg kis keretek között, de egyébként nem. Május 10, a függetlenség kikiáltása a török uralommal szemben, na az igen, ott kimentek az utcára, őriöngtek, ünnepeltek, de december elsején soha. Nem szűrődött bele a román néptudatba, hogy ez egy ünnep. Mert azon a december elsején nem történt semmi. Annyi történt, hogy Gyulafehérváron kiállt egy-két pasas, elmondta a tizenkét pontot, hogy ezentúl mindenki szabad lesz, hazamentek és köszöntek továbbra is tiszteletteljesen a magyar főszolgabírónak. Erdélyben ma is az osztrák polgári jog érvényes, még törvénykezés szempontjából sem egységes az ország. Egyetlen parlament sem mondta ki a királyság feloszlatását, Románia még monarchia. Ugyanis a román királyságot egy parlament mondta ki. Nemzetközi jogi szempontból és jogszabályi mentalitásban gondolkozva egy ugyancsak érvényes parlament kell a királyságot eltörölje, de ezt egy forradalmi és nem parlamentáris alakulat űzte el. Mihály király nem mondott le, őt lemondatták, ez nem ugyanaz. Ha Romániának lenne esze, akkor restaurálná a királyt és ezzel meg tudná tartani Erdélyt. De ezt nem fogja megtenni. Erdély el fog szakadni és federalizálódik. Szerintem ez az alakuló helyzetekből kihámozható.

Kérdező 1.: Ezt eléggé irreálisnak látom.

G. P.: Miért? Amikor a besszarábiaiak kijelentik, hogy egyesülni akarnak az őshazával, de tessék tudomásul venni, mi románok vagyunk, de másfajta románok. Besszarábia akkor omlik az anyanemzet keblére, amikor az előre biztosítja az autonómiáját. Akkor miért irreális az, hogy Erdély gondolkozhat ugyan így? Nézd meg mi történik Jugoszláviával, nézd meg, hogy a Szovjetunióknak muszáj választásokat hamisítani.

Kérdező 1.: Mindig a magyar törekvést emlegetik, azt, hogy elszakítani akarják Erdélyt, de mi van a belső félelemmel, attól, hogy önállósul?

G. P.: Ez a legnagyobb baromság. Magyarország gazdaságilag nem bír ki még legalább öt évig egy annexiót. Képzeld el, hogy mibe kerül még legalább hétmillió lakos, akiknek ugyanazt kell enni? Ez egy, és ott van a politikai vonzata, hol tud Magyarország banni négymillió kisebbséggel? Van mindössze hat-nyolcszázezer kisebbségije. És ez egy másik kérdés, hiszen ezek, még ha módjával is, de szeretnének asszimilálódni. Nincs akkora területe sem, hogy a saját nemzetiségeit el tudja helyezni. Mekkora az értelmiségi utánpótlás igénye egy ilyen területnek?

Kérdező 1.: A román értelmiség egységes?

G. P.: Kérlek szépen a román értelmiségnek nem volt ideje osztállyá válni. A román értelmiségi csak réteg. Nem képes előre vinni a társadalmat. Nem alakult ki igazi hagyományrendszere, nem alakult ki kohéziója. Ezért a román értelmiség szociálpolitikai szempontból egy esetleges réteg. Nincs meg az osztálytudata. Ott tart, hogy orientálódnia kell a hatalomhoz. Sajnos a román értelmiség általában kiszolgálja a politikai hatalmat. Ezért tekintem felelőtlennek a saját népével szemben. Felül kellene emelkednie ezen a magatartáson, de nem adta bizonyítékát annak, hogy erre képes. A kiszolgálás felé hajlik. Szerintem csak az értelmiségi réteg képes közvélemény alakításra, ebből az következik, hogy az értelmiségen múlik egy ország identitástudatának a fenntartó ereje. Ezt a román nép pillanatnyilag nem tudja fenntartani. Van még egy réteg, mint Vasile Sanoc, Ana Blandiana, de olyan kevesen vannak, mondhatnám vagyunk, mert ide sorolom magam, bár sajnos szakítanom kellett a román kultúrával. Azon vagyok, hogy lefordítom magyarra az életművet és nem vagyok hajlandó románul közölni semmit, legfeljebb politikai okokból, de én nem vagyok hajlandó egy ilyen kultúra tagja lenni. Hazug alapokon áll. Hamisít, önámít, ami még rosszabb. Ha neked hazudok, legyen, lehet rá magyarázat, de ha önmagamnak hazudok az az erkölcsi nemlét. Nem vagyok hajlandó önmagamnak hazudni.

Kérdező 1.: Sajnos a Vatra is úgymond értelmiségi alapokon áll...

G. P.: Szerintem ez a társaság a hatalom okkult részének a maradványa. A régi nomenklatura milliárdos szekusainak a szervezésében, akiket méregdrágán tanítottak szervezésre. Ezek, akik ülnek az árnyékban és abszolút biztos, hogy a KGB emberei. Messziről szaga van.

Kérdező 1.: A KGB-t moszkvai értelemben említetted?

G. P.: Moszkva nem engedheti ki a kezéből a Duna-torkolatot. Ha megteszi, nincs európai gazdasági lehetősége. 1812-ben próbálták meg először megszerezni, el is foglalták a két fejedelemséget. A Fekete Tenger nem elég. Marad a Duna, ami hét gazdaságilag számításba jöhető országot csatol össze. Ebből kettő Németország és Ausztria.

Kérdező 1.: Feltételezed tehát, hogy ezek mögött a szervezők mögött ott van Moszkva?

G. P.: Persze. Ezt nálam sokkal okosabb emberek is megmondták a román politikában, hogy kérem ne vicceljünk, Románia nem folytathat külpolitikát, ha nem veszi figyelembe az oroszok véleményét.

Nyilatkozat

Alulírott Farkas Wellmann Endre (sz. Marosvásárhely, 1975. május 22, a. n. Wellmann Auróra-Mária) büntetőjogi felelősségem tudatában nyilatkozom, hogy jelen doktori disszertáció a saját, önálló munkám.

Budapest, 2022. január 8.

Farkas-Wellmann Endre